

Міністерство освіти і науки України
Тернопільська обласна рада
Тернопільська обласна державна адміністрація
Управління освіти і науки
Тернопільської обласної державної адміністрації
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С.Сковороди
Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy
im. Jana Długosza w Częstochowie
Wyższa Szkoła Lingwistyczna w Częstochowie
Остравський університет (Чехія)

UNIVERSITY
OF OSTRAVA

III Міжнародна науково-практична
конференція

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ
В СУЧАСНОМУ СВІТІ:
ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ
ТА ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД

Збірник тез

Тернопіль
13-14 травня 2021 року

Міністерство освіти і науки України
Тернопільська обласна рада, Тернопільська обласна державна адміністрація
Управління освіти і науки Тернопільської обласної державної адміністрації
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie
Wyższa Szkoła Lingwistyczna w Częstochowie
Університет Humanitas (Сосновець, Польща)
Остравський університет (Чехія)

III Міжнародна науково-практична конференція

**ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ:
ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ
ТА ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД**

Збірник тез

Тернопіль
13-14 травня 2021 року

УДК 13:316.752]:005.745

Ц 62

Редакційна колегія:

Морська Н. Л., Поперечна Г. А., Литвин Л. М.

Рекомендовано до друку

*Вченою радою Тернопільського національного педагогічного університету
ім. Володимира Гнатюка
(протокол № 12 від 25.05.2021 року)*

Ц 62 **Ціннісні** орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід: збірник тез III Міжнародної науково-практичної конференції, 13-14 травня 2021 року, м. Тернопіль. ТНПУ ім. В.Гнатюка. / Ред. кол.: Морська Н. Л., Поперечна Г. А., Литвин Л. М. Тернопіль : Вектор, 2021. 270 с.

Збірник містить тези доповідей за матеріалами III Міжнародної науково-практичної конференції «Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід», що відбулась 13-14 травня 2021 року на базі Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Для всіх, кого цікавлять актуальні проблеми цінностей в сучасному світі.

УДК 13:316.752]:005.745

Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за підбір і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей, а також за те, що матеріали не містять даних, які не підлягають відкритій публікації.

© Колектив авторів, 2021

© ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2021

Едита САДОВСКА

*Доктор наук, професор, ректор Вищої школи лінгвістичної
м. Ченстохова (Польща)*

ОСНОВНІ АКАДЕМІЧНІ ЦІННОСТІ В СУЧАСНІЙ ОСВІТИ

Сучасна реальність під впливом пандемії COVID-19, являє собою низку динамічних змін, які впливають на освіту. Цей вплив дуже чітко видно в аксіологічній сфері. Слід розуміти, що людство знову вимагає ґрунтовного переосмислення свого відношення до цінностей, опинившись перед такими явищами, як: ціннісний релятивізм, суб'єктивізм, індивідуалізм, хаос та зіткнення різних аксіологічних світів. Важливу роль у формуванні нового ставлення до цінностей відіграє освіта, оскільки її основним завданням є підтримка безперервності системи цінностей у суспільстві. Найкращий спосіб спрямувати освіту на досягнення цієї мети – це усвідомлення значення цінностей. Учитель відіграє найважливішу роль у цьому процесі, створюючи відповідні освітні можливості та представляючи бажану аксіологічну систему своїм ставленням.

Зміни, що відбуваються у галузі вищої освіти, призводять до виявлення основних аксіологічних обмежень, пов'язаних з діяльністю академічних викладачів у сфері їх професійної діяльності. Академічний учитель – це професійний, беззаперечний авторитет, майстер. Ось чому так важливо зазначити, що ми повинні по-особливому розмірковувати про аксіологічний вимір професії академічного вчителя.

Але які цінності ми будемо шукати? Варто звернути увагу на ті, які, на наш погляд, впливають на академічний світ, тобто такі, як: свобода, правда, відповідальність, гідність, добродієність, надійність, сумлінність, справедливість та толерантність.

Свобода – це одна з основних детермінантів етичного стану вчених та відкриття горизонту для інших важливих цінностей. Принципи свободи виявляються в автономії університету та у всьому житті академічної спільноти.

Істина – це найвища цінність у професійній діяльності викладача академічного профілю. Прагнення до істини, її наполегливі пошуки та відкриття, незважаючи на перешкоди – суть місії. Академічний учитель – це охоронець і слуга істини.

Відповідальність – академічний викладач відповідає за висловлені думки, представлену наукову дисципліну, установу, академічну спільноту, освіту студентів та докторантів, проведені дослідження, їх інтерпретації та

очікувані наслідки, а також їх поширення та спосіб використання їх. Загалом, він відповідає за свою поведінку у всіх вимірах професійної діяльності.

Гідність – це властивість, на яку має право кожна людина. Всі інші її права випливають із його визнання. Це означає, що людина як особистість є найвищою цінністю. Кожна людина має право на захист своєї гідності. Академічний викладач охороняє особисту гідність представників академічної спільноти і не порушує гідності їхньої професії у всіх вимірах професійної діяльності.

Праведність – означає благородство, чесність, порядність. Цілісність постаті академічного викладача виявляється в його ставленні та поведінці щодо представників академічної спільноти. Праведний академічний учитель – це чесний, відкритий вчитель, який враховує етичні цінності у своєму мисленні та діях.

Надійність – академічний викладач чесно представляє результати досліджень та поширює їх у суспільстві. Він виступає проти наукової нечесності, запобігає плагіату і фальсифікації результатів досліджень, не порушує чужі авторські права та суміжні права.

Добросовісність – академічний викладач ретельно виконує свої завдання, що випливають з обов'язків дослідника, вихователя та учасника організаційної роботи. Він береться за належне виконання завдань, для яких має відповідні знання та вміння.

Справедливість – це цінність, що наводить порядок у взаємних міжособистісних контактах. Академічний викладач застосовує справедливі та однакові правила оцінювання студентів з точки зору їх знань, умінь та компетенцій.

Толерантність – означає схильність до згоди на думки, вчинки та почуття, крім наших. Академічний викладач визнає різне мислення, погляди та поведінку інших представників академічної спільноти та виявляє розуміння до них.

На наш погляд, ці чесноти складають основний канон функціонування всієї академічної спільноти в сучасному світі.

Канон фундаментальних цінностей є частиною прозорих стосунків майстер-учитель. Зобов'язання майстра (викладача), які дозволяють йому виконати це завдання, зводяться до трьох речей: бути компетентним та добрим керівником, неупередженим перекладачем та справедливим суддею. Серед принципів, що сприяють реалізації постулату бути компетентним керівником, слід зазначити наступне: передача знань надійним, відповідальним, чесним та старанним способом, тобто

висловлювати себе лише у сфері своїх професійних компетенцій, готуватися для занять із використанням відповідної (останньої та найбільш значущої) літератури наукових досягнень, визнаючи допущені помилки, визнаючи неточність власних ідей, кадрів та формулювань; доброзичливо надихати студентів: пробудження їхньої тенденції до саморозвитку та виховання їхньої наукової допитливості, розвиток незалежного мислення та критики (наприклад, поділившись з ними своїми відкриттями та сумнівами) переконавшись, що вони вдосконалюють свої пізнавальні навички та засоби передачі знань; повага гідності, суб'єктивності та самостійності студентів, повага їх права вільно висловлювати думки щодо наукових тем та з інших важливих питань, заодно заохочуючи (вимагаючи) надійної аргументації; індивідуальне ставлення до студентів – турбота про надзвичайно талановитих майбутніх студентів наук – їх наступників.

Колізії нашого часу неминуче пройдуть, але їх успішне розв'язання повинно супроводжуватися позитивним почуттям відповідальності та турботою про зміст освіти, а також про цінності, на яких будуть рости майбутні покоління учнів.

Література:

1. Brzezińska, J. Brzeziński, A. Eliaz (red.), *Ewaluacja a jakość kształcenia w szkole wyższej*, Warszawa 2004.
2. J. Bruner, *Kultura edukacji*, Kraków 2006.
3. K. Denek, *Ku uniwersytetowi przyszłości*, „Nowa Szkoła” 2010, nr 9(687).
4. M. Kostera, A. Rosiak, *Nauczyciel akademicki. Zajęcia dydaktyczne. Jak je prowadzić, by...*, Gdańsk 2008.
5. Rozmus (red.), *Wykładowca doskonały. Podręcznik nauczyciela akademickiego*, Warszawa 2013.
6. U. Schrade (red.), *Dydaktyka szkoły wyższej. Wybrane problemy*, Warszawa 2010.
7. K. Szewczuk, *Metody dydaktyczne stosowane w szkole wyższej*, Kraków 2013.

Світлана ЧЕРЕПАНОВА

доктор філософських наук, доцент,

Львівський національний університет ветеринарної медицини та

біотехнологій імені С. З. Гжицького

м. Львів, Україна

СТИЛЬ МИСЛЕННЯ

ЯК УЗАГАЛЬНЮЮЧИЙ КОНЦЕПТ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ

Актуальність стилю мислення виявляється у площині сучасного філософсько/освітнього дискурсу, тотальної нестабільності людського буття, суперечливих реалій глобалізації, інформатизації, цифровізації,

вплив яких позначається на інтеграції України у європейські/світові наукові й освітні структури.

Примітно, що мислення становить пріоритетний напрям ґрунтовного наукового дослідження основоположника англо/американської філософії освіти Джона Д'юї (1859–1952). Ідеться про видання – J. Dewey. *How we Think*. (1910); «Психологія і педагогіка мислення» (рос. переклад 1999). Д'юї обстоює важливість наукового підходу до педагогічної діяльності, розвитку розуму й звичок мислення учнів; такі положення висвітлюють розділи його книги: «Проблема виховання думки»; «Міркування про природу логічного»; «Виховання мислення».

Очевидно видання Д'юї (1910 рік !) містить роздуми, суголосні достатньо складним науковим та освітнім проблемам сучасного українського соціуму.

В Україні філософія освіти набуває розвитку як самостійна сфера філософських досліджень, галузь гуманітарного знання й академічна дисципліна. Постає необхідність концептуалізації, осмислення стратегічних пріоритетів, методологічного інструментарію, предметного поля філософії освіти (В. Андрущенко, В. Лутай, С. Клепко, В. Кремень, М. Култаєва, В. Скотний, І. Предборська, С. Черепанова, В. Шевченко та ін.)

Філософія освіти функціонує як системне соціокультурне явище, поєднуючи методологію, науку, цінності, національні педагогічні й культурні традиції. Філософію освіти характеризує сукупність світоглядних теорій (ідей), наукових, культурних, ціннісних, морально-етичних засад, які зумовлюють не лише сенс та зміст виховання й навчання, а також певний *тип особистості*. Цим враховуємо особливості техногенної (західної) й традиціоналістських культур (Захід – індивідуалістичний, Схід – колективістичний тип особистості).

На підставі співмірності методологічних підходів, ідей, теорій, які містять філософська антропологія та онтологія, парадигми – діалогічна, полікультурна, постнекласична, нами обґрунтовано доцільність світоглядно/культуротворчої стратегії філософії освіти *в органічній єдності й взаємодії базисних буттєво-ціннісних концептів* (людина-наука-культура-мистецтво-стиль мислення) *та цілепокладання* – становлення особистості як суб'єкта культури. Культуротворчість, як світоглядно-ціннісний поворот до людини й одухотворення людського буття, передбачає сприйняття міжцивілізаційного простору не в опозиції «свій-чужий», а як культурну самодостатність «свого» й «іншого». Якщо розуміння власного культурного буття досягається за допомогою

інтроспекції (самопостереження), то розуміння *іншої* культури потребує «співпереживання», методу інтерпретації (герменевтика).

Уточнення предметного поля філософії освіти здійснюємо на основі онтологічного підходу, що дає змогу висновувати: *філософія освіти конститується як філософія людини й спосіб буття людини в універсумі культури.*

Таким чином опосередковано виявляться методологічний потенціал філософії освіти, трансдисциплінарні, транснаукові, трансгуманітарні інтенції, які апелюють до людини як суб'єкта культури; виявляються сфери можливого застосування, створюються об'єктивні підстави подолання відчуження науки, культури, мистецтва від освіти, отже світоглядно/культуротворчі перспективи удосконалення фахової підготовки, в тому числі наукового мислення, нової генерації педагогів в Україні.

Зазначимо: стиль мислення належить до ключових проблем методології науки і філософії освіти. Дослідження стильової свідомості, поняття «стиль» (лат. *stilus* – спосіб чи образ викладу, зображення, вираження), стиль мислення виявляє *між-трансдисциплінарні* зацікавлення: наука, філософія, психологія, естетика, історія і філософія мистецтва, мистецтвознавство, культурологія, художній дизайн, художня компаративістика та ін.

Екстраполюючи стиль мислення на філософію освіти, маємо змогу простежити його світоглядну й методологічну єдність з іншими базисними буттєво-ціннісними концептами: людина-наука-культура-мистецтво. Враховуються специфіка західного й східного світовідношення в координатах культури, трансверсальні інтенції.

Стиль мислення вважаємо доцільним розглядати як узагальнюючий концепт філософії освіти. З цих позицій виявляються праксеологічний потенціал стилю мислення щодо духовно-практичного освоєння світу, систематизації пізнавальних установок (категоріально, методологічно, методично) й фахового зростання педагога.

У системі філософії освіти стиль мислення актуалізується як концептуалізація буття, охоплюючи наукові, світоглядні, філософські підходи, художні стильові явища (напрями, течії), методологічну організацію свідомості.

Стильові явища набувають художньо-історичних трансформацій. Зацікавлення питаннями стилю відоме з античності. Витоки стильової свідомості сягають філософських міркувань Платона щодо розрізнення «гармоній» («Держава»), чи виокремлення архітектурних «ордерів» колони

– доричного, іонічного, коринфського (Марк Вітрувій – римський архітектор; друга половина I ст. до н.е.). Сильові явища властиві творчості митців певної епохи, країни, художній течії (Г. Вельфін, Е. Кон-Вінер, М. Гінзбург, А. Соколов, Г. Вагнер). Наукові джерела містять різні аспекти історичного розвитку мистецтва, трансформації художніх стилів.

• Мистецтвознавчий (Й. Вінкельман; представники Віденської школи історії мистецтва – Г. Вельфін, В. Воррінгер, М. Дворжак, Г. Зельдмайр, Е. Панофський, А. Рігель). Й. Вінкельман увів поняття *«стиль»* у *мистецтвознавчий обіг*, чим докорінно змінив концептуальне осмислення історичного розвитку мистецтва. Він розглядає *«стиль»* як системну єдність мистецтва; на його думку, *«стиль – це епоха»*.

• Культурно-типологічний (Л. Баткін, А. Кребер, О. Лосєв).

• Світоглядно-естетичний (М. Конрад, Л. Пінський, Є. Ротенберг). Теоретично й методологічно важливий висновок Є. Ротенберга: *«стиль – категорія світоглядна»*.

• Художньо-методологічний (М. Алпатов, Б. Віппер, В. Лазарєв).

• Філософія мистецтва (П. Флоренський, М. Бердяєв).

• Художній компаративізм. У контексті європейських світоглядно/естетичних ідей питання трансформації художніх стилів висвітлено в українознавчих джерелах (Д. Антонович, М. Голубець, П. Жолтовський, В. Залозецький, В. Січинський, Д. Чижевський). Як зазначив Д. Антонович, розвиток українського мистецтва загалом здійснюється в загальноєвропейських формах, хоч і не збігався з Європою за часовими параметрами.

Розглядаючи стиль мислення та методологічну свідомість, потрібно брати до уваги питання рефлексії, філософсько/світоглядний підхід. Філософська рефлексія передбачає усвідомлення граничних основ буття, мислення, людської культури загалом. Предметом філософської рефлексії постають інноваційні форми діяльності та мислення. Це дає змогу людству змінити свій досвід, вийти за межі наявних реалій. До таких форм діяльності та мислення належать наука й освіта. Саморефлексія – процес самопізнання, осмислення власних думок, психічних переживань.

Філософські аспекти мислення розглянули відомі представники німецької філософії: Г. Гегель, Е. Гуссерль, Е. Кассіерер, М. Гайдеггер, Н. Гартман, Ф. Ніцше, Ф. Шеллінг, А. Шопенгауер, К. Ясперс. Діалектичний підхід, *«діалектичні рефлексії»*, на думку німецького філософа-екзистенціаліста К. Ясперса, необхідні для *«оформлення»* мислення людини (К. Ясперс. Психологія світоглядів. 1919; укр.. переклад 2009).

Для філософії освіти як методології педагогіки (педагогічної діяльності) праксеологічно змістовні положення: метод як «втілена раціональність» (мистецтво, наука, практика);.. «методологічна свідомість – єдність стилю та методу пізнавальної діяльності». (Кримський С. Б. Під сигнатурою Софії. К., 2008. С. 128, 144).

Стиль мислення змінюється історично. Наприклад, від жорстко детерміністичного (наука Нового часу) – до імовірнісного (XIX ст.; статистичні теорії, квантова механіка; наукова картина світу – імовірність та випадковість) – згодом синергетичного стилю (постнекласична наука).

Своєрідний філософський стиль демонструє відомий французький філософ Жак Дерріда (1930–2004). Він інтелектуальний лідер «Паризької школи» (1980–1990-і роки); організатор «Групи досліджень в галузі філософської освіти»; один із ініціаторів створення і перший директор Міжнародного філософського коледжу (Париж, 1983). Його стиль філософствування нетрадиційно поєднує риторику, літературну критику та постмодерністське письмо, теорію мови і текст. Він розробив оригінальну філософську концепцію під назвою *деконструктивізм*. Осмислює основні завдання деконструкції як «утвердження знову», необхідність ідею наслідування представити по-іншому, тобто реінтерпретацію й нескінченно переутвердження. Деконструкція передбачає виявлення основоположних змін, враховуючи, що неперевірені значення можуть бути приписувані певним термінам. Вплив філософії деконструкції поширився на гуманітарні науки.

Сучасний стиль мислення сутнісно визначає методологія синергетики з іманентними їй ознаками: нелінійність, самоорганізація, розширення діалогічної взаємодії «людини і природи», тенденції подолання мозаїчних уявлень про людську культуру та ін. Методологічно перспективні синергетика як основа нелінійного стилю мислення (І. Пригожин, І. Стенгерс; С. Курдюмов; І. Добронравова). Нелінійне мислення набуває методологічного значення не лише для науки, а й для мистецтва (І. Пригожин).

У вітчизняних філософських джерелах одне з перших досліджень «синергетики і нелінійного мислення» здійснила І. Добронравова. На її думку, «в нелінійному мисленні евристичними виявляються *цілісні категоріальні структури діалектики як методу*»; «нелінійний стиль мислення орієнтує на готовність до появи нового». (Добронравова І. С. Синергетика: становление нелинейного мышления. К., 1990. С. 93 – 94, 114).

Індивідуальний стиль філософа, митця, науковця, власне як і педагога, значно обумовлюють життєвий досвід, самобутність світовідчуття, світоглядні й ціннісні орієнтири, художні та наукові зацікавлення, елементи раціонального та ірраціонального, персоніфікація таланту і професіоналізм, здатність мислити нелінійно як відкритість до нових наукових та професійних пошуків.

Підсумовуючи, маємо підстави зазначити. Знання, професійно орієнтовані види і технології діяльності, стиль мислення та методологічна свідомість взаємообумовлені теоретично, методологічно, змістовно, функціонально. Стиль мислення (історичні трансформації) належить до методологічних проблем філософії освіти. У площині філософії освіти стиль мислення і методологічна організація свідомості набувають теоретичного й праксеологічного смислу. Постає можливість простежити системну взаємодію стилю мислення й людини-науки-культури-мистецтва як базисних буттєво-ціннісних концептів філософії освіти щодо теоретико-методологічного оновлення педагогічної діяльності.

Галина РАДЧУК

доктор психологічних наук, професор

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

м. Тернопіль, Україна

АКСІОЛОГІЧНІ ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Однією з провідних особливостей сучасного етапу розвитку вищої освіти є її прагнення набути ідеологічного опертя та забезпечити умови докорінної перебудови, адекватної національним і загальносвітовим соціокультурним потребам. Це спонукає до пошуку нових підходів до оцінки її ефективності та основних напрямків модернізації, що враховують внутрішні закономірності становлення освітніх систем у відповідності із зовнішніми законами функціонування та розвитку їх системного оточення – соціуму, економіки, держави, цивілізації [2]. Відтак, сьогодні перед освітньою теорією і практикою ставиться важливе завдання – осмислити динамічні зміни в суспільстві, науці і культурі, зробити вибір щодо ціннісних орієнтирів розвитку та перетворення освітньої сфери.

Тому **мета** даного дослідження – здійснити теоретико-методологічний аналіз сучасних освітніх парадигм і виокремити ціннісні вектори розвитку сучасної вищої освіти.

Філософські джерела вказують на загострення конфлікту між утилітарним технократичним поглядом на освіту, з одного боку, і потребою демократичного суспільства забезпечити можливості для цілісного особистісного розвитку людини, з іншого. Можна стверджувати, що у філософській літературі критикується традиційне розуміння процесу освіти як форми соціального успадкування, як процесу технічного виробництва за офіційно визнаними і наперед відомими критеріями і зразками. Відтак, філософи акцентують увагу на тому, що найважливішим критерієм ефективності освіти є здатність пробудити в «людині людське» (її духовність, прагнення до самопізнання, саморозвитку) (М.М.Бахтін, М.О.Бердяєв, Б.С.Братусь, В.П.Зінченко, Г.Ю.Сенько, М.К.Мамардашвілі та ін.).

Виклад основного матеріалу. Можна констатувати, що дискусія, котра розгорнулася навколо ціннісних орієнтирів розвитку сучасної вищої освіти, відображає зіткнення чотирьох освітніх парадигм: *когнітивно-інформаційної, особистісної, культурологічної та компетентнісної* [3]. Кожна із цих парадигм адекватно відтворює лише частину дійсності та фіксує свою увагу на тому, що можна вважати результатом освіти.

Когнітивно-інформаційна (знаннева, традиційна) парадигма виходить з необхідності передачі особистості максимальної кількості з усіх накопичених людством знань, умінь, навичок. Тракує спрямованість навчально-виховного процесу певним чином, орієнтуючи викладачів на предметні програми, фіксовані результати тощо. Бажання, потреби особистості, як правило, не враховуються. Ця парадигма спирається на потужну традицію, яка виходить ще від Аристотеля, багатократно підсилена позитивізмом і раціоналізмом Нового часу. Психологи давно поставили оцінку когнітивно-інформаційній парадигмі освіти як дезадаптивній для особистості.

В *особистісній* парадигмі центр ваги переноситься з інтелектуального на емоційний та соціальний розвиток людини (Г.О.Балл, І.Д.Бех, І.С.Подмазін, В.В.Сериков, І.С.Якиманська та ін.). Сутність особистісно орієнтованої парадигми освіти полягає у розгляді людини як складної самоорганізованої системи, у визнанні унікальності, неповторності, самоцінності кожної особистості і траєкторії її розвитку; у зміщенні цільових настанов освіти з інформатизації особистості на створення умов та допомогу у її самовизначенні та саморозвитку; у становленні суб'єктної

позиції учителя в освітньому процесі, який повинен забезпечувати особистісний смисл діяльності тих, хто вчиться, створювати простір для прояву і розвитку їхньої індивідуальності, здійснення свободи вибору. Особистісно орієнтовані технології мають особливе значення, оскільки підкреслюють цінність особистості, продукують позитивне ставлення до людей і до самого себе, вказують на необхідність партнерства в стосунках, мають на увазі розвиток духовних якостей особистості, повагу і турботу про кожну людину, емпатію, вміння співчувати іншому, природність і відкритість стосунків як значущий показник розвитку особистості [1].

У даний час іде пошук і розробка *культурологічних* моделей освіти («Школа діалогу культур» – О.Г.Асмолов, В.С.Біблер, Є.В.Бондаревська, С.Ю.Курганов, Ю.Л.Троїцький, та ін.). Найважливішою функцією цих моделей є гуманітарна, яка полягає у збереженні і відновленні екології людини, її тілесного і духовного здоров'я, сенсу життя, особистої свободи, моралі. Культурологічна парадигма, не заперечуючи необхідності озброєння дітей позитивними знаннями та вміннями, повертає педагога до основного завдання – становлення особистості дитини. Вважає, що досягнення повноти та цілісності світобачення виходить далеко за рамки прагматичної когнітивно-інформаційної педагогіки. Загалом проповідує ціннісний погляд на якість освіти, а своє основне завдання вбачає у вихованні людини духовної. Варто зазначити, що при цьому дослідники зосереджуються на проблемах середньої освіти, а вища освіта лишається поза їхньою увагою.

Компетентнісна парадигма виростає з когнітивно-інформаційної. Однак на відміну від неї, усвідомлює неможливість та безглуздість безкінечного розширення інформації, що передається наступним поколінням. Вважає, що очікуваним результатом освітнього процесу є не система знань, умінь та навичок, а набір заявлених державою ключових компетенцій, без яких неможлива діяльність сучасної людини в інтелектуальній, суспільно-політичній, комунікаційній, інформаційній та інших сферах. Компетентнісна парадигма націлена на посилення практичної орієнтації освіти, прагне підготувати людину умілу та мобільну, котра володіє не набором фактів, а способами та технологіями їх отримання. Останнім часом велика увага приділяється оцінці якості підготовки фахівців через вимірювання компетентностей та компетенцій. Ці поняття (на відміну від знань) належать до операціональної основи діяльності різного рівня узагальненості (компетенції – більш високий рівень узагальненості, ніж вміння та знання). Оскільки вміння та навички є компонентами діяльності, а суть знань складає зміст навчального

матеріалу, який повинен бути засвоєний, то цілі навчання можна розглядати як засвоєння елементів змісту (когнітивної основи діяльності) і самих видів професійної діяльності (операціональної основи діяльності), що передбачає використання знань для вирішення практичних завдань.

Кожна парадигма має свої концептуальні засади, є укоріненою в культурі, орієнтує особистість на необхідні цінності. Кожна з вищезначених парадигм може задати свій вектор в модернізації змісту освіти, визначити стратегію її розвитку. Тому гармонізація парадигм може і повинна стати основою стратегії розвитку освіти та одночасно її стабілізуючим чинником [3]. Оскільки в основі боротьби педагогічних парадигм лежать різні культурні цінності, то ідея їхньої взаємодії спирається на концепцію «діалогу культур», котру розробляли М.М.Бахтін та С.І.Гессен.

На наш погляд, у системі когнітивно-інформаційної та компетентнісної парадигм особистість сприймається не у її самотності та цілісності, а через призму функціонально заданих параметрів – успішності, дисципліни, поведінки тощо. У руслі цього сциєнтистського підходу метою освіти стала її максимальна соціалізація і професіоналізація для досягнення оптимальної суспільної користі, а метою навчання – оволодіння зовні заданих нормативів. При цьому якість освіти визначалася за тим, наскільки міцно студент засвоїв заданий зразок – і з тим, щоб пізніше він міг легко його відтворити. Цьому прагматичному підходу, що має безумовно свої позитивні сторони, відповідає і зміст освіти. Відтак, когнітивно-інформаційний компонент освіти повинен мати інструментальний характер щодо основної цінності – культурного, ціннісно-сміслового розвитку людини.

На нашу думку, освіта повинна відтворювати цілісного суб'єкта культури і діяльності – людину в її екзистенціальній і онтологічній повноті. На відміну від інструментального орієнтованого навчання, яке забезпечує трансляцію, відтворення і засвоєння знань, умінь, технологій (когнітивно-інформаційна та компетентнісна парадигми) і тому є вторинним стосовно процесів розвитку особистості, освіта повинна перш за все орієнтуватися на становлення цілісного «образу» людини, забезпечувати органічність і цілісність особистості (особистісна та культурологічна парадигми). Якщо навчання виключає духовно-моральну сутність людини і орієнтоване лише на передачу максимального об'єму знань і засвоєння технологій, то воно не забезпечує професійну успішність спеціаліста, неминуче призводить до кризи соціально-культурної та особистісної ідентичності.

Таким чином, можна констатувати, що на теоретичному рівні відбулося різке звуження смислового поля науково-педагогічної рефлексії: увага звертається на виробництво суми знань, заданої соціальної поведінки, технологій діяльності майбутнього фахівця. Відтак, у першу чергу страждає освіта в її гуманітарному розумінні. Розмова про якість навчання часто зводиться до рівня засвоєння спеціальних знань та оволодіння професійними навичками. Вищі навчальні заклади все більше схиляються до прагматичного навчання, підготовки професіоналів-функціонерів, до надмірного захоплення підрахунком балів, кредитів.

Висновки. Нерозробленість філософсько-методологічних засад сучасної вищої освіти, недостатнє розуміння сутнісних аспектів освітнього процесу призводить до орієнтації на формальні, технологічні моменти, вихолощує сам ціннісний зміст освіти. Назріла необхідність подолання однобоких технократичних тенденцій у професійній підготовці майбутніх фахівців. Когнітивно-компетентнісний компонент освіти має інструментальний характер стосовно основної цінності – культурного, особистісно-смислового розвитку людини. Відтак, можна стверджувати, що основним методологічним орієнтиром побудови вищої освіти є її гуманітаризація.

Література:

1. Гуманістичні орієнтири в методології психологічної науки: Монографія / Балл Г.О., Медінцев В.О., Нікуленко О.О., Російчук Т.А. / За ред. Г.О. Балла. К.: Вид-во «Педагогічна думка», 2007. 98 с.
2. Дзвінчук Д. Освіта в історико-філософському вимірі: тенденції розвитку та управління: Монографія. К.: ЗАТ «Нічлава», 2006. 378 с.
3. Радчук Г.К. Аксіопсихологія вищої школи. Тернопіль, ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2014. 380 с.

Юрій КАЛИНОВСЬКИЙ

*доктор філософських наук, професор,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

АКСІОЛОГІЧНИЙ СТАТУС СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНА ПРОБЛЕМА

У сучасному світі соціальні мережі стали невід'ємною складовою буття людини та суспільства. За останні роки вплив соціальних мереж на процеси соціалізації людини, її духовний розвиток, формування ціннісних орієнтацій значно посилюється. У зв'язку з цим постала проблема визначення

аксіологічного статусу соціальних мереж, осмислення їх ролі у соціокультурній динаміці окремих країн та людства у цілому.

Характеризуючи соціальні мережі як простір реалізації цінностей, необхідно підкреслити їх амбівалентний вплив на суспільну свідомість, становлення індивідуальних духовних характеристик. Вочевидь, соціальні мережі з одного боку є втіленням свободи, креативу, творчих здібностей людини, а з другого боку – на «теренах» соціальних мереж продукуються антицінності, відбувається популяризація ідей екстремістських угруповань, терористичних організацій, псевдодуховних об'єднань тощо.

Разом з тим, незважаючи на всі недоліки, на переконання А. Хлебнікової, соціальна мережа, що володіє конструктивним потенціалом у динаміці інформаційних потоків, безумовно має аксіологічний статус в сучасному суспільстві. Основна цінність соціальної мережі у тому, що в сучасних умовах вона є не просто засобом комунікації, а й механізмом конструювання комунікативного простору сучасного суспільства. Ціннісним аспектом у даному випадку є вільна горизонтальна комунікація і самоорганізація мережі. Всі учасники мережевої спільноти визнають, перш за все, свободу слова необмежену статусними межами і цінують право вільно формувати організаційні структури для досягнення ефективної взаємодії й генерації ідей. Тому аксіологічний статус соціальної мережі у сучасному інформаційно-комунікативному суспільстві проявляється у даному аспекті як засіб накопичення інформації та реалізації особистого і соціального капіталу [5, с. 283].

Безсумнівно, особлива цінність соціальних мереж як суб'єкта соціокультурного розвитку полягає у створенні умов для вільної комунікації, самореалізації особистості, плідної співпраці для реалізації наукових, творчих, духовних проєктів. За допомогою соціальних мереж людина набуває нову інформацію та знання, які змінюють її світогляд. Постійне використання соціальних мереж сприяє набуттю навичок роботи з інформаційними потоками: критичне сприйняття інформації, «селекція» інформації, створення інформаційних повідомлень тощо.

Як слушно зауважує Л. Піддубна, інтенсивне використання інформації змінює характер мислення, свідомість, діяльність, взаємодію, поведінку людей, їх інформаційну картину світу. Формування нових смислів як основи соціального конструювання реальності, пронизує усі сфери сучасного суспільного життя на всіх рівнях. Новітні інформаційно-комунікаційні технології, особливо технології зміни свідомості людини (high-hume технології), у процесі конструювання соціальної реальності значно змінюють спосіб життя індивіда, суспільство й культуру [3, с. 11].

Інше пояснення сутності аксіологічного статусу соціальних мереж надає О. Шапаренко. На його думку, аксіологічний статус соціальних мереж у сучасному інформаційному суспільстві обумовлений тим, що соціальні мережі з одного боку є вимушеним, компенсаційним механізмом, що формується в умовах неефективності держави та інших соціальних інститутів. З іншого – є універсальним соціальним механізмом, що здійснює свої функції в умовах стану відносної соціальної групової солідарності й доповнює в цій якості інші соціальні інститути. Ціннісний аспект мережевої комунікації також полягає в тому, що мережі сприяють дифузії інновацій, яка охоплює освітню, науково-інноваційну, політичну та економічну сфери сучасного суспільства [6, с. 64].

Дійсно в наш час соціальні мережі стали ефективним засобом забезпечення соціальної солідарності, духовно-ціннісної інтеграції та відтворення соціального капіталу. У соціальних мережах поступово сформувались різноманітні дискурсивні практики та норми «поведінки» їх учасників, які характеризують буття певних мережевих спільнот. Взаємодія людини у соціальних мережах трансформує її уявлення про комунікацію, просторово-часові характеристики її діяльності, сприяє розширенню професійних та творчих можливостей.

На думку фахівців, соціально-культурна інтеграція в соціальних мережах передбачає розширення особистісного буття у часі, багаторівневу ідентифікацію з віртуальною соціальною групою, суспільством, культурою. Соціалізація забезпечується шляхом «включення» людини в загальний для всіх життєвий (соціальний, ціннісний) Інтернет-простір засвоєння знань про навколишній світ, так як на цьому шляху вона обирає з соціального і культурного контексту ідеї, цінності, форми життєдіяльності, які відповідають індивідуальним особливостям. Тому у внутрішню структуру кожної конкретної особистості входять не всі соціокультурні та суспільні відносини, а лише певні, внутрішньо їй властиві, а інші існують для неї в якості зовнішніх соціальних умов [2, с. 453-454].

Отже, вміння ідентифікувати цінності та антицінності, що представлені у соціальних мережах обумовлені особистісним духовним розвитком суб'єкта комунікації, його уявленнями про моральні та правові норми, принципи діяльності, ідеали саморозвитку. При цьому постає питання про те наскільки у сучасної людини сформований «аксіологічно-когнітивний імунітет» проти бездуховності, примітивізації й викривлення реальності, що продукуються зокрема й у соціальних мережах.

Можна констатувати, що утвердження духовності та так званого «мережевого етикету», у сучасних віртуальних спільнотах є актуальним завданням. У цьому контексті науковці зазначають, що негативна роль комунікативних засобів та інформаційного середовища у функціонуванні аксіосфери суспільства проявляється у втраті орієнтирів буття і впевненості в собі та в найближчому майбутньому, появі соціальної апатії, заміні ціннісної орієнтації, зниженню значущості загальнокультурних і загальнолюдських цінностей в загальній ієрархії, розмитості соціальних орієнтацій, посиленні соціального розшарування, недовірі до влади і відчутті її всездозволеності. Нестабільність, трансгресивність, деструктивна динаміка, що вирізняють соціокультурний простір сучасності, демонструють перехідний стан культури інформаційної доби, яка, деформуючи гуманістичні домінанти «цінностей, цілей і цінностей-засобів», є точкою біфуркації, подвоєння і навіть перезавантаження культурних смислів та аксіосфери соціуму [1, с. 130].

Безсумнівно, вплив соціальних мереж на духовне буття людини, суспільства, людства у цілому стає все більш суттєвим, але особливості такого впливу (позитивного або негативного) варто розглядати у контексті певної національної культури. Національні цінності та орієнтири, система освіти й виховання мають стати надійними запобіжниками розповсюдження антицінностей у соціальних мережах. Аксіологічний статус соціальних мереж у конкретній країні також визначається рівнем розвитку інформаційно-комунікаційної сфери, розвиненістю духовної та інформаційної культури громадян.

У цьому сенсі Н. Пустовіт зазначає, що аксіосфери кіберреальності характерна для високотехнологічного інформаційного суспільства. Вона інтегрується у віртуальне ком'юніті та комунікативні мережі. Одночасно, аксіосфера інформаційного суспільства містить релігійні, етнічні та національні ідентичності, що забезпечують її зв'язок і з соціальною реальністю. Визначення її природи полягає у встановленні характеру конфігурацій аксіосфери кіберреальності та аксіосфери суспільства. Даний взаємозв'язок проявляється в тому, що по-перше, аксіосфера кіберреальності може бути вбудована в аксіосферу суспільства; по-друге, вони можуть перетинатися в окремих аспектах. З огляду на вищесказане, за своєю природою аксіосфера інформаційного суспільства є складною, гібридною матрицею цінностей, яка об'єднує цінності історично детерміновані соціальними інститутами та гіперрелятивну сконструйовану ціннісну систему в процесі віртуальної комунікації суб'єктів [4, с. 155-156].

Таким чином, аксіологічний статус соціальних мереж має декілька вимірів: ми можемо його визначати у глобальному, цивілізаційно-культурному або національному просторі. Соціальна мережа як така є ціннісно-нейтральним феноменом, її аксіологічний статус та духовна сутність визначається діяльністю її суб'єктів, які створюють, популяризують, визнають важливими певні духовно-ціннісні смисли, ідеали, принципи, пріоритети.

Література:

1. Денисюк Ж. З. Вплив інформаційно-комунікативного середовища на аксіосферу суспільства. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2018. № 4. С. 127 – 131.
2. Немеш О. М. Вплив спілкування в соціальних мережах на розвиток особистості підлітка. *Проблеми сучасної психології*. 2014. Випуск 26. С. 442 – 456.
3. Піддубна Л.В. Інформаційна діяльність як засіб формування образу соціальної реальності: автореф. дис. канд. філос. наук. Житомир, 2013. 20 с.
4. Пустовіт Н. В. Природа аксіосфери інформаційного суспільства: дис. канд. філос. наук. Харків, 2015. 179 с.
5. Хлебнікова А. А. Соціальна мережа як засіб розвитку соціального капіталу в умовах формування глобального інформаційно-комунікативного суспільства. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2014. Вип. 59. С. 278 – 285.
6. Шапаренко О. В. Деліберативна функція соціальних мереж. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Філософія*. 2013. Вип. 41(1). С. 58-68.

Іван ЗАГРІЙЧУК

*доктор філософських наук, професор,
Український державний університет залізничного транспорту
м. Харків, Україна*

ЦІННІСНА СКЛАДОВА СУЧАСНОГО РИНКУ

Звертаючись до проблеми цінностей, ми завжди зіштовхуємось з тим, що вони, будучи характеристикою особистості, виходять за межі індивідуального буття, і при тому належать тільки людині і ніякій іншій живій істоті. Банально звучить, проте, у зв'язку з таким протиставленням, це питання виводить нас на міркування: а чи може людина прожити без сповідання певних цінностей. Іншими словами, чи дана характеристика людини є необхідною складовою особистісного буття, чи вона є випадковою, а значить такою, без якої можна обійтись.

Окинувши оком довкола, в реальному житті можна віднайти приклади, які здатні похитнути нашу віру в те, що цінність носить загальний характер, сповідується всіма членами суспільства. В щоденному житті можна зустрітись з непоодинокими випадками, коли на загал кажуть про «втрату цінностей», про їхню «ерозію» і т. п.

Власне таке сприйняття цінностей є, по суті, визнанням того, що допускається існування без них, якщо вони втрачені. Від такого трактування даної духовної вартості можна відмахнутись, посилаючись на поверховість буденної свідомості, проте нам відомі й теоретичні інвективи на адресу даної моральної категорії, якою є цінність.

Пригадаймо, наприклад, як трактувалася сутність економічної концепції соціалізму, в якій нібито «немає ні грана етики», що по суті є економічним детермінізмом. Виникає питання: чи може існувати економіка в інтересах загалу без моральної людини? Чи може економіка бути виключно технічним процесом, який ґрунтується суто на своїх законах? А коли обробка предметів природи відбувається за законами останньої, хіба цим вичерпується зміст людської діяльності?

Відомо ж, що в добуванні засобів до існування, людина не лише перетворює природу, але й розвивається сама. І робить вона це не самотужки, не в ізоляції від інших, а в співпраці з ними. А значить, від того наскільки ця співпраця є організованою, наскільки відносини між її учасниками пронизані повагою, взаєморозумінням та пошануванням інтересів кожного, наскільки вони об'єднані спільною метою – настільки вагомими будуть результати їхньої спільної праці.

Отож, коли висловлюють жаль з приводу руйнації цінностей, то це одночасно означає, що їхня вартість і необхідність людиною визнається. Втрата цінностей, таким чином, кваліфікується не лише як певне непорозуміння, але й як туга та запит на їх відновлення.

В контексті вже згадуваного «ні грана етики» можна відреагувати словами навіть не економіста, а українського письменника та громадського діяча І. Я. Франка. Стосовно неповноти соціально-економічної концепції модної на той час марксистської теорії він відзначав, що «ми мусимо серцем почувати свій ідеал, мусимо розумом уянювати собі його, мусимо вживати всіх сил і засобів, щоб наближуватись до нього, інакше він не буде існувати і ніякий містичний фаталізм не сотворить його нам, а розвій матеріальних відносин перший потопче і роздавить нас, як сліпа машина» [2, с. 171].

Сьогодні про це варто говорити, оскільки в різноманітних виданнях, на політичних телевізійних шоу та в усних розмовах між людьми можна

почути, що зараз головним завданням є економіка, відновлення виробництва, а вже потім, «коли станемо багатими», можна буде розвивати й інші сторони нашого існування в суспільстві, зокрема духовність. Останню часто зводять до розвитку мови, культури, літератури, мистецтва і т. д., без уточнення їхнього змісту. Але зазначимо, що через літературу, наприклад, та інші форми культури може культивуватись і бездуховність. Очевидно, мова повинна йти про цінності та сенси цілісного існування людини.

Отже, про економічний розвиток та духовні цінності. Звісно ж, в умовах ринку.

Говорячи про необхідність відновлення економічного потенціалу, неможливо знехтувати життєвими цінностями учасників процесу матеріального виробництва. Адже саме їхнє розуміння сенсу власного існування, налаштованість на звитяжний труд, сприйняття соціальної справедливості як цінності становлять запоруку продуктивності праці та, врешті-решт, сприяють швидкому виходу з економічної кризи. Отже, духовні цінності людини вплетені в усі форми її активного відношення не лише до світу природи, але й до суспільного оточення.

На сьогодні моральність нашого сучасника у ставленні до природного довкілля виражається в екологічній свідомості, сутністю якої є бережливе ставлення до природи. Стосовно суспільних відносин, ставлення людини до собі подібних реалізується в понятті соціальної справедливості.

В умовах постмодерного сприйняття світу, з його розмитістю істини в усіх сферах суспільного буття, поняття соціальної справедливості піддається іронії та скепсису. Проте на захист істинності соціальної справедливості, її неперехідного значення для існування людини і суспільства вкажемо на її історичний характер. А це означає, що соціальна справедливість попри її трансісторичність, розвиваючись та конкретизуючись, в кожному епоху набуває специфічного змісту.

Поняття соціальної справедливості складає певний ідеальний тип, на який рівняються, якого домагаються, який служить духовною підставою соціальної дії.

Застосовуючи сказане до аналізу процесу матеріального виробництва, звернемось до ціннісно-моральної складової подолання Великої депресії в США у минулому столітті. Прийняття пакету антимонопольних законів та введення прогресивного податку на капітал – це були заходи не лише економічного порядку. Економічні та юридичні інструменти, застосовані державним, політично відповідальним керівництвом, мали своєю основою тодішнє розуміння соціальної справедливості.

Вони були спрямовані на приборкання економічної стихії, яка призвела до концентрації та централізації капіталу, який уособлювали крупні монополісти, що володіли цілими галузями американської економіки. Саме егоїзм воротил від економіки призвів до кризи та стагнації не лише економіки, але й усього американського життя. Явним у той час став розпад соціальних зв'язків, суспільство опинилось на грані катастрофи.

Тільки завдяки політичній волі та конкретно-історичному розумінню соціальної справедливості вдалось провести реформи, які обмежили всесильність монополій, чим зменшили їхній вплив на стан справ у суспільстві і змінили відчай на надію для широких верств населення. Можна сказати, що лідери нації сприйняли соціальну справедливість як цінність і керувались нею, прагнучи утвердити її як загальну, як цінність усього суспільства.

Вважаємо, що логічним продовженням розвитку та оновлення капіталістичної економіки у ХХ столітті є побудова в сучасних розвинених країнах соціальних держав, що зафіксовано в конституціях. Це дає підставу для оптимізму і служить прикладом для наслідування.

Але повернемося до нашої дійсності. Вище ми уже згадували романтиків економічного детермінізму, які заперечували моральні цінності економічного розвитку. І це виглядає досить дивно, оскільки в основі їхнього зацікавлення вивченням законів капіталістичного розвитку лежало моральне неприйняття соціальної несправедливості. Саме бажання утвердити соціальну справедливість як моральну цінність і було тим імпульсом, причиною та насагою неймовірних інтелектуальних та організаційних зусиль творців нової науки про суспільство на рубежі ХІХ–ХХ століть.

Та ще більш дивним є те, що за більш, ніж сто років потому, соціальна справедливість як цінність залишається у нас занедбаною. Візьмемо так званий олігархат. Це все ті ж монополісти, що гальмують розвиток суспільства своєю егоїстичною поведінкою, яка йде врозріз з прагненням суспільства до соціальної справедливості, до утвердження цінностей, існування яких розкрило б творчі потенції громадян і привело до розвитку як ринкової економіки, так і розквіту всіх сторін життя суспільства.

Наостанок зазначимо, що подолання суспільних деформацій, про які мовиться, можливе за умови формування «інклюзивних економічних та політичних інститутів» [1], основою яких є соціальна справедливість. В умовах ринкової економіки вона полягає у створенні правових та

політичних передумов вільної економічної діяльності для найширшого кола громадян та юридичного захисту їхніх майнових прав.

Література:

1. Аджемоглу Д., Робінсон Дж. Чому нації занепадають? Київ: Наш Формат, 2016, 440 с.
2. Франко І. Я. Поза межами можливого: Націоналізм. Антологія. Київ: Смолоскип, 2000. С. 163 – 171.

Вадим СЛЮСАР

*доктор філософських наук, доцент,
Житомирський державний університет імені Івана Франка
м. Житомир, Україна*

СОЦІАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР НЕВИЗНАЧЕНОСТІ СУЧАСНОЇ ПОРІВНЯЛЬНОЇ РЕКЛАМИ

Сучасний глобалізований світ характеризується структурними змінами медіапростору, особливо його рекламної складової. Економічні та технічні фактори його розвитку актуалізують необхідність створення і упровадження ефективних соціальних та правових регуляторів його функціонування. Зокрема в Україні з 11 грудня 2019 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо гармонізації законодавства у сфері порівняльної реклами із правом Європейського Союзу)», яким вносяться зміни у низку законодавчих актів, які регулюють рекламну діяльність в Україні. Важливим є факт зміни умов функціонування порівняльної реклами, у т. ч. визначаються умови її правомірного / неправомірного використання.

Конкурентна боротьба на ринку товарів і послуг передбачає проголошення у пропозиції пріоритетності на основі визначених критеріїв (нижча ціна, краща якість, наявність традицій і т. д.). З одного боку пряме порівняння з аналогічним товаром конкурента у рекламному повідомленні стимулює прийняття рішення споживачем на основі раціональних операцій. Порівняльна реклама, як визначено у Директиві 2006/114 ЄС Європейського парламенту та ради від 12 грудня 2006 року «Щодо оманливої та порівняльної реклами», означає будь-яку рекламу, яка прямо або неявно ідентифікує конкурента або товари чи послуги, що пропонуються конкурентом [1, с. 23]. Утім, міфізація рекламного простору, про що зазначав зокрема Ролан Барт, не лише утверджує емоційну складову таких рішень, але й використання «раціональних»

конструктів для маніпулятивних практик. Основною стратегією рекламування в сучасному суспільстві споживання стає формування в індивіда установки вільно розпоряджатися власним життям з правом оточувати себе речами, які визначають його буденність і дозволяють переживати відчуття задоволеності від неї [2, с. 150]. Це відбувається за рахунок апелювання до станів невизначеності у їх різних соціокультурних проявів: міфах, символах, знаках. Невизначеність розуміється як «відтворення предметів і явищ дійсності, за якого актуалізуються лише спільні ознаки цих предметів і явищ та нівелюються диференційні, специфічні [4, с. 84]. Тобто невизначеність виникає у результаті отримання неповної інформації, чи її відсутності взагалі.

Цікавою є тенденція комерціалізації невизначеності у медіапросторі. Якщо у ХХ столітті принцип «далі буде» дозволяв актуалізувати аудиторію на перегляд продовження фільмів, серіалів, читання книг і передбачав завершеність сюжетного циклу, то у нинішньому уже домінує незавершеність. Невизначеність уже спрямована не на тримання сюжетної інтриги, а на залучення комерційних структур до пролонгації медіапроєкту. Рекламний продукт, навпаки, враховуючи його утилітарну спрямованість потребує завершеність, яка виражається у гаслах-спонуканнях в коротких формах із конкретним закликком (незалежно, чи це комерційна, політична чи соціальна реклама). Водночас саме через короткі форми рекламного повідомлення, які зумовлені суттєвим збільшення інформаційних потоків, психофізіологічні особливості сприйняття інформації реципієнтом, актуалізується неповна інформація. Для збільшення інформативності з 70-х років ХХ століття утверджується тренд з використання технології порівнянь. Як зазначає Наталія Грицюта, порівняльна реклама є своєрідним різновидом спонукання, що має модальність умовляння, яке набуває особливого значення на стадії конкурентної боротьби, коли компанія прагне створити сталий попит на певну марку товару [3, с. 189]. Апеляція до раціонального порівняння кількох альтернатив при виборі товару, послуг у комерційній рекламі чи політичних партій та їх лідерів у політичній дедалі набуває характеру маніпуляції. З метою уникнення юридичної відповідальності за подачу недостовірної інформації, за недобросовісну конкуренцію об'єктом порівняння брався «звичайний» продукт, тобто продукт без маркування приналежності до будь-яких торгових марок, який містив у собі основні характеристики. По суті, раціональна спрямованість порівняльної реклами є інструментом міфізації рекламного простору через утвердження

контрасту «визначене в тотальній невизначеності». Визначеність у цьому контексті є симулякром раціонального вибору споживача.

Отже, сучасна порівняльна реклама, яка апелює до раціональних основ вибору конкретного товару чи послуги, продукує рекламні міфологеми невизначеності, лише створюючи ілюзію повноти інформації.

Література:

1. Directive 2006/114/EC of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 concerning misleading and comparative advertising. Official Journal of the European Union. 27.12.2006. L 376/21 – L 376/27.
2. Slyusar V. M., Koval V. O. Advertising in the modern urban space: a socio-philosophical analysis. Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Philosophical Sciences. 2020. № 2 (88). P. 146 – 156.
3. Грицюта Н. М. Порівняльна реклама – етично некоректна технологія конкурентного середовища. Вісник Харківської державної академії культури. 2014. Вип. 42. С. 185 – 196.
4. Миронюк С. С. Про «невизначеність» у лінгвістиці. Український смисл. 2015. № 2015. С. 83 – 90.

Олександр ДЛУГОПОЛЬСЬКИЙ

доктор економічних наук, професор,

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка,

Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти в Україні

м. Тернопіль, Київ, Україна

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ТА АКРЕДИТАЦІЯ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ В УКРАЇНІ: РЕАКЦІЯ НАЗЯВО НА ПАНДЕМІЮ COVID-19

Починаючи із кінця 2019 р. Національне агентство (НАЗЯВО) згідно чинного законодавства перебрало на себе від МОН України функції з акредитації освітніх програм ЗВО України [1]. Для ефективної роботи в цьому напрямку Головою, заступниками та членами Нацагенства, сформованим Секретаріатом було пророблено колосальну роботу із проведення конкурсу у експерти з акредитації та члени Галузевих експертних рад (ГЕР), тренінгів із он-лайн та оф-лайн підготовки експертів та членів ГЕР, запуску акредитаційних процедур за новими вимогами тощо. Було сформовано ГЕР за 29 галузями знань та підготовлено понад 3000 експертів із різних ЗВО та регіонів України. Із жовтня 2019 р. перші виїзні групи експертів почали свою роботу.

Станом на 25.03.2020 р. по 29-ти галузям проведено акредитацію 370 освітніх програм, з яких 62,4% отримали акредитацію строком на 5 років,

1,4% – зразкову акредитацію, 33,8% – відкладену акредитацію строком на 1 рік із висловленими рекомендаціями усунути виявлені недоліки протягом року, а 2,4% – відмову в акредитації освітніх програм через, переважно, фейковість освітнього процесу [2].

У зв'язку із пандемією COVID-19 та можливостями, які надає діджиталізація бізнес-процесів, з березня 2020 р. Нацагенство розпочало дистанційну акредитацію освітніх програм, прийнявши «Тимчасовий порядок проведення акредитаційної експертизи із використанням технічних засобів відеозв'язку». Основними положеннями прийнятого порядку є те, що, по-перше, активно використовуються технічні засоби відеозв'язку для проведення акредитаційної експертизи із залученням членів Нацагенства, а не лише експертів, по-друге, експертиза проводиться без фізичної присутності експертів в закладах, по-третє, ЗВО повинен забезпечити віртуальну зустріч зі стейкхолдерами та іншими учасниками освітнього процесу, по-четверте, для ЗВО це означає економію коштів на оплату проїзду і проживання експертів.

Загалом, протягом 2019–2021 рр. завдяки злагодженій роботі експертів, членів GER та Нацагенства було проведено акредитацію понад тисячі освітніх програм, деталізована інформація по яким наведена в табл. 1.

Таблиця 1

Рішення НАЗЯВО за 2019-2021 рр. [3]

Рішення	Бакалаврський / магістерський рівні		Рівень доктора філософії		Загалом	
	кількість	%	кількість	%	кількість	%
Акредитація	729	64,8	284	82,3	1013	68,9
Зразкова	13	1,2	36	10,4	49	3,3
Умовна	350	31,1	24	7,0	374	25,4
Відмова	33	2,9	1	0,3	34	2,3

Нова процедура акредитації 2019-2021 рр. для ЗВО України охарактеризувалась низкою як позитивних, так і негативних чинників (табл. 2).

Порівняння акредитацій у форматах онлайн та оффлайн дозволяє дійти наступних висновків [5]. По-перше, недоліки одного формату автоматично стають перевагами іншого (табл. 3). Так, недостатність регіонального охоплення акредитаційних візитів, коли експерти з різних ЗВО, проте переважно одного регіону країни, відвідували заклад, програма якого

акредитується, очно, і працювали в ньому повних 3 робочих дні, нівелюється форматом он-лайн експертиз.

Таблиця 2

Нова процедура акредитації: pro et contra [2; 4]

Переваги	Недоліки
1) європейський підхід до акредитації освітніх програм, що базується переважно на якісних, а не кількісних індикаторах; 2) мінімальний ризик корупційних стосунків між учасниками акредитаційної експертизи; 3) орієнтація на консультативну допомогу ЗВО, а не ревізію чи контроль; 4) залучення широкого кола стейкхолдерів до експертизи освітніх програм (від студентів до роботодавців); 5) прозора процедура проходження рішень про акредитацію від експертів до Нацагенства; 6) мінімізація т.з. «паперової роботи», оскільки практично усі документи завантажуються та оцінюються у електронній формі тощо.	1) відносну непідготовленість багатьох ЗВО до нових умов акредитації та неправильне розуміння ключових цінностей акредитаційного процесу; 2) високі витрати на акредитацію для ЗВО; 3) конфліктні моменти, які виникають в процесі оцінки освітніх програм між членами ГЕР та експертами, що вимагають додаткової реакції членів Нацагенства тощо.

Саме формат онлайн акредитацій дозволяє залучити експертів із різних регіонів країни, які досить віддалено розташовані, мінімізувати витрати на відрядження та здешевити процедуру акредитації, що є вкрай актуальним для ЗВО. По-друге, реалії сьогодення вимагають швидких реакцій і гнучкого прилаштування до нових вимог, тому формат онлайн стає усе більш затребуваним практично в усіх сферах освіти і науки – від формальної до неформальної освіти, проведення конференцій, симпозіумів, акредитацій, до обміну науковими ідеями, проектної роботи, грантрайтингу тощо.

Таблиця 3

Особливості офф-лайн та он-лайн акредитацій освітніх програм

Критерії	Оффлайн формат	Онлайн формат
1. Регіональне охоплення	–	+
2. Ідентифікація активності експертів	–	+
3. Живе спілкування (обмін емоціями)	+	–
4. Тімблдінг	+	+ / –
5. Таймінг	+ / –	+
6. Технічні проблеми	+	–
7. Матеріальні витрати	–	+
8. Витрати часу	+	+

Практика демонструє, що так чи інакше освітянська спільнота активно пристосовується до нових умов, керівництво ЗВО переформатовує роботу із стейкхолдерами, студенти отримують можливість реального вибору

дисциплін та залучення у освітній процес в якості повноправного суб'єкта, а керівництво ЗВО починає усвідомлювати важливість не кількості, а якості освіти (якість програм, якість науково-педагогічного персоналу, якість студентів), а також раціонального витрачання обмежених ресурсів на акредитацію програм.

Література:

1. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. URL: <https://naqa.gov.ua>.
2. Длугопольський О.В. Акредитація освітніх програм: перші півроку роботи Національного агенства // Модернізація економіки: сучасні реалії, прогнозні сценарії та перспективи розвитку: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (28 квітня 2020 р.). Херсон. С.402-404.
3. Квіт С.М. Рік акредитації освітніх програм за новою процедурою: Презентація. К.: Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2021.
4. Річний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти / За заг. ред. С. Квіта, О. Єременко. К.: Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2021. 364 с.
5. Stukalo N., Dluhopolskyi O. Educational programs accreditation in pandemic times: challenges for NAQA (Ukraine) // Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala. 2020. Vol.12(1Sup2). P.167-172.

Микола БАРМАК

*доктор історичних наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

ЕЛЕМЕНТИ ТРАДИЦІЙНОГО УКРАЇНСЬКОГО ВБРАННЯ ЯК ЧИННИКИ ЦІННІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК УКРАЇНСЬКОЇ ТА СВІТОВОЇ КУЛЬТУРИ

Традиційне українське вбрання є одним із символів українства, складовою, без якої неможлива національна ідентичність українського народу. Одяг завжди був оберегом, яким наші пращури прагнули захиститися від несподіванок долі, хвороб і бід, а вишиті візерунки, за моїм глибоким переконанням, є символами прадавньої втраченої мови. Кажуть, що одяг передає енергетику тієї людини, яка колись її носила, – може передатися добро, зло, багатство, байдужість тощо. Перше, з чим асоціюється українське традиційне вбрання, це, безумовно, вишита сорочка. Це той чи не єдиний елемент, який і сьогодні є достатньо

актуальним в гардеробі українця. Українська вишиванка є одним з небагатьох національних брендів, відомих в усьому світі. Сорочка – один із найдавніших видів одягу наших пращурів.

Інтерес до традиційного українського вбрання не зникає в сучасному урбанізованому суспільстві. З метою вивчення етнографії історичних регіонів Тернопілля як відображення унікальності та самобутності українського народу, на історичному факультеті Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка було проведено унікальне етнографічне дослідження з вивчення та популяризації української етнографічної спадщини. В центрі уваги було традиційне українське жіноче верхнє вбрання без рукавів – горсики (керівник професор Бармак М.В.).

«А чи знаєте ви щось про горсики?» Саме з цього запитання розпочалося наше захоплене знайомство з недооціненим елементом традиційного українського жіночого вбрання.

Не таким поширеним, як українська сорочка, але не менш цікавим, елементом українського традиційного одягу є горсики – вид традиційного українського жіночого верхнього одягу без рукавів.

Для багатьох українських регіонів характерним є широкий спектр безрукавного плечового одягу (капати, камізельки, безрукавки, шнурівки, кептарі, керсетки). Вірогідно, назви безрукавного жіночого одягу походять з французької мови: «горсик», «корсет» – «corset», «камізелька» – «camsole». На походження безрукавок з тканин, у європейській етнографічній літературі існує кілька поглядів. Більшість науковців дотримуються думки, що безрукавки вперше з'являються в європейській традиції ще в XV ст. внаслідок «розділення» верхнього приталеного одягу. Дослідники традиційного українського одягу зауважують, що свого масового поширення горсики набули з початком XX ст. Саме тоді вони входять до комплексу жіночого вбрання західноподільських районів як один із елементів міської моди.

Як слушно зазначає Людмила Булгакова-Ситник (Подільська народна вишивка, Львів, 2005), місцеві ознаки західноподільських безрукавок визначаються за кроєм і декором. Варіативність крою західноподільських виробів простежується у їх довжині. Короткі безрукавки (до талії), з пришитими знизу клапанами – «ланцями», або ж без них, з фігурним коміром чи без нього, із застібкою на гудзички (8-10 штук) або гаплички, виріз горловини мілкий. Подовжені безрукавки (нижче пояса), ледь приталені, застібка на один-два гаплички на талії, виріз горловини глибокий.

Короткі горсики майстрині шили з білого бавовняного полотна (перкалю), темних вовняних тканин чи оксамиту. На тканині з полотняним переплетенням ниток узори виконували різнокольоровою заповоччю технікою хрестик. Оксамитові камізельки розшивали різнокольоровим бісером. Подовжені горсики виготовляли з оксамиту, рідше з тонкої вовняної тканини чорного, темно-брунатного чи синього (гранатового) кольорів. Оксамитові горсики оздоблювали квітковими візерунками, вишитими технікою гаптування різнобарвними нитками, заповоччю або стеклярусом з лелітками.

Вибір тканини залежав від фінансової спроможності жінки. Зазвичай безрукавки зі споду підшивали домотканим полотном. Обидва варіанти крою горсиків мали прилягаючий силует і вдало підкреслювали жіночу фігуру. Носили їх з сорочками з тонкого фабричного полотна.

У міжвоєнний період ХХ ст. вишиті горсики були особливо популярними серед української молоді, активних учасників аматорських театрів, організованих «Просвітою», членів товариства Союзу Українок та інших жіночих товариств. Оздоблення одягу вишивкою вважалося у той час проявом українського патріотизму.

Дослідження стало можливим завдяки співпраці із приватною колекціонеркою Вірою Григорівною Матковською, яка понад 40 років збирає українські народні строї. Приватна колекція Віри Матковської нараховує більше півтори тисячі експонатів. Серед них жіночі та чоловічі вишиванки, запаски, спідниці, кожухи, безрукавки, ткані фартухи, крайки та горсики. Із них майже дві сотні сорочок ХІХ – першої половини ХХ ст. із Борщівського та Заліщицького районів Тернопільщини. Її колекцію по праву називають однією із найбільших в Україні. Приватна колекція традиційного українського вбрання ХІХ – ХХ ст. Борщівського району Тернопільської області унікальна і єдина не лише в Україні, а й у світі, що мають мистецьку та історичну цінність. Також це найбільша колекція борщівських вишиванок, основного елементу народного устрою, що походить з південно-західного Поділля України. Віра Григорівна зуміла розгледіти у цих старовинних речах українську самобутність та унікальність.

Віра Матковська є засновницею Всеукраїнського фольклорно-мистецького фестивалю «Борщівська вишиванка», який вже більше 10 років відбувається на Тернопільщині. Колекція Віри Матковської не є «закритою», сорочки часто виставляються на огляд. Так, виставки були у Тернопільському обласному художньому музеї, в Коломиї, Києві, і, звичайно, у Борщеві на різних фестивалях тощо. Сорочки використовують

у концертах артисти Тернопільської філармонії, також учні хорової школи «Зоринка» та ін.

В ході дослідження на історичному факультеті була розгорнута виставка традиційного українського вбрання з колекції пані Віри Матковської. Більше того, майбутні історики та викладачі факультету змогли вбратися в справжні традиційні українські строї, «приміряти історію на себе», зробити незабутні фото на пам'ять.

Горсики з минулого століття і нині можуть бути сучасними елементами жіночого вбрання XXI століття, виглядають стильно, зручно і прикрасять неповторний ансамбль сучасної жінки.

Література:

1. Білан М. С., Стельмащук Г. Г. Український стрій. Львів: Фенікс, 2000. 325 с.
2. Борщівська народна сорочка: матеріали, крій, техніки шитва: колекція Борщів. краєзнав. музею / Людмила Покусінська, Олексій Покусінський. Київ: Новий друк, 2012. 362, [5] с.
3. Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка, Львів, 2005, 442 с.
4. Грендиш Я. Народний одяг // Музей етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України: Путівник / Відп. за випуск С.Павлюк, Р.Чмелик. Львів: Інститут народознавства НАН України, 1996. 96 с.
5. Матейко К. І. Український народний одяг. К., 1977.
6. Матковська В. Горсики з Борщівського краю: Колекція Віри Матковської; фотоальбом /передмова М.Бармак. Тернопіль, «ZAZA PRINT», 2019.
7. Миронов В., Перепелиця А. Український костюм. К., 1983.
8. Олекса Воропай: Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. т.2 (репринт) «Українське видавництво», Мюнхен, 1966 «Оберіг», К., 1991.
9. Український національний костюм та інформація: філософський і культурологічний вимір: / Андрушко Леся. К. : ТОВ «Юрка Любченка», 2016. 212 с.

ЦІННОСТІ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Володимир КРАВЕЦЬ

*доктор педагогічних наук,
професор кафедри педагогіки та освітнього менеджменту,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

ТРАДИЦІЙНІ ТА «СУЧАСНІ» СІМЕЙНІ ЦІННОСТІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Система сімейних цінностей визначається як сукупність позитивних установок на сім'ю і шлюб, базовими з яких є любов, народження і виховання дітей, довірливе спілкування в сім'ї. Сімейні цінності – це звичаї та традиції, які передаються з покоління в покоління, завдяки яким сім'я стає міцною. Це – все те, що люди переживають разом удома – радість і горе, благополуччя чи проблеми і труднощі. І хоч сімейні цінності індивідуальні для кожного дому, є й універсальні.

В суспільстві сімейні цінності поділяють на традиційні і сучасні, причому вони можуть входити в конфлікт одні з одними. Традиційні (класичні) сімейні цінності постійно культивуються та впроваджуються в життя подружжя. Віра, вірність, любов, шлюб, повага, материнство, батьківське благословення – це далеко не повний список основних сімейних цінностей. Щоправда, базові сімейні цінності зазнають серйозного тиску з боку різних факторів, обумовлених проблемами суспільства. Все частіше можна почути заяви про те, що сім'я – це не обов'язково союз чоловіка і жінки, а може бути союзом чоловіка з чоловіком чи жінки з жінкою, з'явилася пропозиція в шкільних підручниках замість слова «батьки» використовувати слово «рідні», замість слів «матір»/«батько» використовувати поняття «перший з батьків»/«другий з батьків». Сучасна молодь все більше пов'язує сімейні стосунки з подружніми стосунками, а не з батьківством. Наше дослідження засвідчило, що для студентської молоді як і раніше на перших позиціях. Далі йде здоров'я і освіта. І лише потім діти

Ще донедавна спорідненість вважалась фундаментом шлюбу і тривалий час вважали, що чоловік і дружина – родичі. А коли сьогодні

людина легко вступає в четвертий-п'ятий шлюб, хіба може бути четверта-п'ята дружина (чоловік) в одному ряду з розумінням «матір», «брат» і т.д.? Очевидно, сьогодні ці категорії – шлюбність і спорідненість – не настільки взаємопов'язані. Тобто ця цінність для сучасного шлюбу – не актуальна. Інша цінність минулого шлюбу – сексуальність. Ще не так давно реалізація сексуальності була нерозривно пов'язана зі шлюбом, а сьогодні для сексу не обов'язково мати сім'ю, тобто сексуальність, як цементуюча цінність, суттєво послабла. Так само змінилася ще одна цінність традиційного шлюбу – репродукція. Хотілося дитини – обов'язково треба бути в шлюбі. Народити поза шлюбом – це були рідкісні випадки, і це була ганьба для жінки-матері. Сьогодні кількість народжених поза шлюбом дітей зросла в рази. Тобто для того, щоб мати дитину, теж не обов'язково вступати в шлюб. Саме тому важко навіювати школярам думку про відповідальне і бережливе ставлення до традиційних сімейних цінностей.

Запровадження в загальноосвітніх закладах курсу «Сімейні цінності», на думку чиновників МОН, могло б сприяти тому, щоб дитина в школі усвідомила традиційні для України сімейні цінності, родинні традиції і звичаї, сутність подружніх і батьківсько-дитячих взаємин, оволоділа знаннями щодо створення та розвитку щасливої сім'ї. Дітей треба вчити не тільки тому, як створити сім'ю, але і як її зробити щасливою. Важливо, щоб кожний член сім'ї знав, що його люблять, цінують, в ньому відчувають потребу; гнучкість у вирішенні сімейних проблем; повага один до одного; чесність; вміння прощати; щедрість; відповідальність; тощо.

Галина КЛІМОВА

*доктор філософських наук, професор,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
п.н.с. НДІ ПЗІР НАПрН України
м. Харків, Україна*

СВОБОДА ЯК ЦІННІСТЬ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

В останні десятиріччя в Україні відбулися значні зміни в галузі модернізації соціально-економічних і правових відносин, реформування правової системи, що відповідає сучасним вимогам і реаліям. Проголошений курс на формування правової держави і громадянського суспільства може бути досягнутий, з одного боку, вдосконаленням

законодавства і державного управління та, з другого боку, забезпеченням високого рівня правової культури українських громадян.

Розглядання правової культури пов'язане не тільки з аналізом їх концептуальних основ, але і з розкриттям питання про те, що вони відображають в соціальній реальності, оскільки з'ясовані змісти сенсоутворюючих ідей правової культури обумовлюють розробку певної сукупності основних правових цінностей, з якими, передусім, дані ідеї асоціюються. Це вимагає аналізувати правову культуру з точки зору аксиологічного підходу, згідно з яким правова культура являє собою систему правових цінностей, що розвиваються і відповідають рівню досягнутого людством правового прогресу, відображають у правовій формі найважливіші соціальні цінності, які впливають на якісний стан і спосіб правового життя особистості та суспільства. Правові цінності складають стрижень ціннісно-нормативних орієнтацій правової культури і служать головним фактором соціокультурної інтеграції. У цьому зв'язку вивчення правових цінностей, розглядання реальних ціннісно-правових орієнтацій українських громадян є соціально необхідним, оскільки дозволяє отримати наукову інформацію про найбільш фундаментальні аспекти правової культури українського соціуму, знання яких надає можливість в значній мірі зрозуміти теперішній стан суспільства і передбачити тенденції його розвитку.

Однією з найважливіших правових цінностей правової культури є свобода. При всій своїй удаваній простоті і легкості сприйняття, свобода – предмет складний для розуміння, тим більше для втілення у нормах, інститутах, процедурах і відносинах людей в галузі права, для її розуміння як цінності правової культури.

Слід звернути увагу на те, як розуміли свободу в різні епохи, у різних системах права. Так, в античній філософії (Сократ, Платон) йдеться, насамперед, про свободу і волю, потім про свободу від політичного деспотизму (Аристотель, Епікур) і свободу як драму людського існування (епікурейці, стоїки, неоплатонізм). Античне право, визнаючи протилежність вільної людини і раба, було далеким від того, щоб надати свободі реального статусу, роблячи з рабства одних умови справжньої волі інших. Але, водночас, античне право показує, що свобода, будучи реальною, залишається лише привілеєм деяких і не може визначити людську сутність у її загальності. Тому не можна заперечувати певного прогресу у свободі людей при переході від античного до сучасного права, адже останнє вважається загальною належністю людини. Античне право продемонструвало обмежену, але конкретну і реальну свідомість свободи,

а сучасне право, визнаючи свободу універсальною цінністю, безпосередньо включає до цього визначення обмеження свободи.

За Середньовіччя християнське вчення містило в собі позитивну концепцію свободи. Якби людина не була вільною, не було б і гріхопадіння в історії людини і нестатку. У епоху Відродження та наступний період під свободою як цінності правової культури розуміли безперешкодне розкриття здібностей особистості. У природно-правових концепціях Нового часу свобода трактувалася як абсолютна цінність, як підстава пізнання і права, як вихідна передумова всіх природних прав людини. Підкреслювався її невідчужуваний характер, її властивість споконвічності і, безумовно, належності особистості. Філософи І. Кант, Г. Гегель та їх послідовники визначали саме через свободу право, припускали, що людська свобода, у принципі, не може бути безмежною і має потребу в різних правових формах її реалізації. На думку великих філософів, місія права – визначення і збереження свободи – не зводиться лише до одних встановлених для неї обмежень. Вона полягає в тому, що мають бути належні правові форми і способи, правовий засіб, що визначають і забезпечують свободу. Отже, право повинне існувати як «друга природа» і як таке, поряд з усіма іншими, направляти гру свободи людини. Звідси випливає одне з теоретичних положень, що має вирішальне значення для розуміння правових питань, можливо, одне з найістотніших у філософії права. Саме право за своєю вихідною суттю є формою, створеною людьми, логічно й історично призначеною бути інститутом, покликаним упорядковувати свободу, додавати їй визначеності і забезпеченості, а звідси і людського змісту, істинно людської цінності.

Багато уваги приділяється проблемі свободи як цінності правової культури в сучасній філософії права, де свобода розглядається в широкому діапазоні, починаючи від свободи «від» свавілля, насильства, порушення прав і до свободи як притаманної характеристики людини.

Цінність свободи людини у наш час є непересічною, навіть при певній її трансформації у позитивному плані – певною мірою свобода особистості збільшується, полегшуючи вибір як зі зростанням її влади над природою, так і з глобалізаційними процесами у світі і гуманізацією соціуму. Оскільки людина вважається найважливішою цінністю соціуму, він підсилює увагу до її свободи і вільної самореалізації. Однак і досі свобода людини перебуває у конфлікті із залежністю (обмежується нею) від реальних можливостей особистості, від інших (рідних і начальників, політиків, ситуації в суспільстві тощо), а «свобода від» активно переважає «свободу для».

Для права свобода є цінністю і ціллю, що перебуває поза ним, тобто є зовнішньою причиною чи цільовою причиною. Завдання права полягає в тому, щоб забезпечити необхідні цивілізаційні умови для прямого впливу цієї цільової причини на людський дух. Людина повинна не просто знати, що вона вільна, а й чітко уявляти ту міру свободи, яка є оптимальною у правовому просторі цивілізаційного суспільства.

Якби людина у процесі своєї життєдіяльності не замикалася на суспільстві, то її свобода була б лише виразом її волі і дорівнювала в сваволі. Поєднання волі, свободи та сваволі є небезпечним для людського співжиття, де свобода однієї людини передбачає свободу інших людей. У межах правової культури свобода проявляється не лише як самовизначення, хоча існує думка, що ототожнює свободу з самокерованістю, тобто з реальним здійсненням керівництва над своїм життям. Великою мірою свобода проявляється і як міра відповідальності за таке самовизначення. Саме у співвідношенні самовизначення і відповідальності проявляється парадокс феномену свободи. Свобода як цінність правової культури одночасно вимагає самоствердження і самообмеження.

Самообмеження пояснюється тим, що неможливо задовольнити одразу всі інтереси, а тим більше протилежні. Тобто міра свободи людини виявляється у виборі нею таких життєвих цілей і такого життя, яке вона хоче, а тому людина має зважити між багатьма цінностями, таким як рівність, справедливість, безпека та ін. Тому свободу сильного, незалежно яка це сила – фізична чи економічна, слід обмежувати. Такий висновок стає можливим, оскільки повага до свободи однієї людини тягне за собою необхідність поваги до свободи інших людей, їх об'єднань, суспільства загалом.

Право є фактором, що реально забезпечує форми, види і межі реалізації людиною свободи. Тому свобода стає сутністю права, але свобода не будь-яка, а певним чином визначена і забезпечена. Та свобода, яка складається з можливості робити все, що забажається, є ілюзією свободи, свавілля. Справжня свобода пов'язана з необхідністю та об'єктивними законами розвитку суспільства, а тому реалізується відповідно до цих законів. Право можна назвати тим простором – соціальним, духовним, політичним тощо, в якому людина реалізує свою свободу, не порушуючи свободи інших суб'єктів суспільного життя.

Право не просто загальний масштаб чи рівна міра свободи індивідів. Вільні індивіди – суть і зміст права. Там, де заперечується вільна індивідуальність, особистість, правове значення фізичної особи, так немає

і не може бути права, не може бути і якихось дійсно індивідуальних правових та інших суб'єктів права, дійсно правових законів і правових відносин у суспільстві в цілому і в конкретних різних сферах правової діяльності. Там не може бути демократичної правової культури.

У дійсності свобода знаходить своє практичне втілення в певних формах, нормах і процедурах суспільної і державно-правової життєдіяльності, у способах взаємодії людей, оскільки в соціальному житті свобода значима не як дещо містичне, недосяжне, позбуте реальних, верифікованих якостей, а, навпаки, як певний тип відносин, що реалізуються у відповідній формі державного устрою (з характерними для неї системою парламентаризму, розподілом влад, демократичними виборами тощо), в соціальних інститутах (власність, політичний плюралізм та ін.), в домінуванні правопорядку, головуванні правового закону тощо. Іншими словами, свобода в соціальному житті представлена в правових формах. Вона знаходить відображення в ціннісно-нормативній правовій культурі особистості й соціуму в цілому.

Для українського суспільства, що практично не мало позитивного історичного досвіду права як свободи, в правовій культурі якого традиційно домінували, з одного боку, установки на авторитарно-тоталітарне безправ'є, а з другого – анархічні ідеали, роки розвитку без колишнього тоталітарного пресингу в умовах хоча й нерозвиненої, не повної, але вже майже реальної правової свободи постали досить ефективним періодом формування правової культури суспільства, яка заснована на розумінні внутрішнього взаємозв'язку права і свободи.

Наталія МОЗГОВА

*доктор філософських наук, професор,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
м. Київ, Україна*

ОНТОЛОГІЧНА ОСНОВА ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ ЯК ЕТИКО-ЕСТЕТИЧНИЙ СИНТЕЗ

Проблема обґрунтування онтологічного, гносеологічного і аксіологічного статусу духовних цінностей культури періодично виникала й досі виникає у філософській самосвідомості представників сучасної західноєвропейської філософії. Ця проблема може виникати і як внутрішньо-філософська, і як методологічна, і як герменевтична у якості

спроби диференціації «наук про дух» і «наук про природу», а може виступати і як етична проблема «кризи культури». Цінність духовного не є самоочевидною і вимагає метафізичного пояснення та морального виправдання.

Проблема духовних цінностей у контексті сучасної філософії та культури ставиться переважно у формі питання в якості кризи духовних цінностей. Це надто всеосяжна постановка питання, яка має майже столітню традицію в західноєвропейській філософії та часто затьмарює власне позитивне вирішення питання про природу і статус духовних цінностей. Однак філософія саме й займається проясненням кардинальних смислів та цінностей людського існування. Тому питання про природу духовних цінностей, які відображають специфіку та унікальність людського існування, не повинно знаходитися на периферії філософського процесу.

Слід зауважити, що етичний погляд на природу людської духовності значно відрізняється від соціологізаторського, який зводить духовність до суспільних відносин або до культури загалом. Найвищі цінності (ідеали), зверненість до яких передбачає і моральне вдосконалення людини – це найбільш загальне розуміння духовності з точки зору моральної філософії. Виникає питання, як загалом духовність, в якій присутні цінності найвищого ґатунку, виступають у якості основи культури?

Намагання відповісти на це питання спонукає нагальну потребу розглядати природу цінностей як основу духовності. Перед філософією, крім пошуку першоначала суцього, пояснення та обґрунтування тих або інших форм буття, традиційно стоїть завдання виправдання людського існування. Виправдання є ціннісною категорією і ціннісною функцією свідомості, яка відноситься до області практичної філософії.

Не дивлячись на те, що практична філософія є такою ж давньою, як і теоретична, саме поняття «цінності» не так вже й давно стало предметом філософського аналізу. І хоча філософські дослідження цінностей є такими ж давніми, як і філософія, поняття «цінність» було внесено у філософію лише у другій половині XIX століття. Аксиологія як окрема гілка філософії значно молодша за такі її гілки, як онтологія, гносеологія, соціальна філософія,

Отже, «оцінка цінності» може претендувати на цілком самостійну галузь філософського дослідження, що не виключає, а, навпаки, передбачає її зв'язок з традиційними філософськими практиками. На думку В. Вундта «сама оцінка цінності потребує обґрунтування, яке зі

своїєї сторони знову ж таки з необхідністю тримається на загальних теоретичних передумовах» [1, с. 20].

Філософське обґрунтування цінностей складає одну з найбільш складних теоретичних проблем. На думку А. Гулиги, найбільш складним питанням аксіології є питання розрізнення справжніх цінностей від уявних. Адже насправді, сфера цінностей – це така сфера, де найбільшим чином проявляються людські пристрасті, інтереси, схильності, уподобання, тобто суб'єктивізм людини. Проте це питання є складним лише у теоретичному відношенні: «В житті ми без зайвих зусиль відрізняємо добро від зла, не даючи дефініцій жодному з них. Працює тут критерій здорового глузду, який з очевидністю все виводить «на чисту воду», робить очевидним те, що зло є злом, навіть якщо всі злі, а добро є добром, навіть якщо ніхто не є добрим. І справжня цінність є те, що слугує добру і людині, незважаючи на те, що раціональне виправдання її завжди є складним питанням, яке породжує безліч суперечок» [2, с. 63].

Оцінка і принцип оцінювання полягає в самій природі людського світорозуміння та виступає фундаментом свідомості і буття. Виходячи з універсального значення оцінювання, можна стверджувати, що оцінка передують тлумаченню. Оцінка – це початкове сприйняття світобудови в категоріях прийняття чи неприйняття, що проявляється в емоційних тонах подиву, захоплення, благоговіння, страху, жаху, любові, страждання і т.д. Тут ми знаходимо дорефлексивний синтез істини, добра і краси як первинний акт світосприйняття. В цьому і проявляється синтетична сутність ціннісної свідомості.

У такий спосіб, оцінка і є сутнісною онтологічною реакцією на світобудову, в якій достовірність буття утворюється з допомогою ціннісно-емоційного переживання. Вже потім виникає рефлексія як спроба усвідомити емоційний досвід, яка супроводжується його диференціюванням на окремі галузі знання (наукові дисципліни). Таким чином, виникли етика, естетика, логіка.

Подальша рефлексія породжує новий синтез – поняття «цінність» або «благо» і відбувається повернення до першопочаткового онтологічного синтезу, до онтології цінностей на новому рівні. Тепер виникає необхідність історико-культурного аналізу, в ході якого виявляється, що тенденція до етико-синтетичного синтезу завжди лежала в основі всіх пізнавальних, естетичних, моральних актів.

У такий спосіб, поняття «цінність» утворює разом з поняттям «духовність» словосполучення «духовні цінності», яким власне і визначається специфіка людського буття і його культури.

Література:

1. Вундт В. Введение в философию. М.: Добросвет, 1998. 256 с.
2. Гулыга А.В. Эстетика в свете аксиологии: Пятьдесят лет на Волхонке. – СПб.: Алетейя, 2000. 447 с.

Людмила ПАВЛИШИН

*доктор філософських наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

ОБРАЗ ЛЮДИНИ-ТВОРЦЯ У ФІЛОСОФСЬКИХ ПОГЛЯДАХ М. БЕРДЯЄВА

Людина у творчості М. Бердяєва постає як явище і поняття духовне і релігійне – образ і подоба Бога. Людина постійно творить себе в даній якості, зростає і долає власне «Я», орієнтуючись винятково на Бога. Ключовими ознаками особистості є свобода і творчість. Особистість є тоді особистістю, коли вона вільна і реалізує себе у творчості, яка, в свою чергу, неможлива без свободи. Згідно з персоналізмом, особистість – абсолютно вільна, вона не від кого не залежить, навіть від Бога, бо, промовляючи з благоговінням ім'я «Господь», ми уже таким чином обмежуємо свою свободу. Ідеалом людини є особистість, до якої вона повинна прагнути усе життя. Досягаючи одного рівня, людина переходить на наступний, і так триває постійно. Особистість вільна у своїх вчинках, хоча це й не звільняє її від відповідальності за них. М. Бердяєв вважав, що подолати самотність можна двома способами: 1) входження в колектив, бути задіяним у житті суспільства. Проте у цьому випадку є небезпека втратити своє «Я», злитись із загальною масою людей; 2) участь у духовній єдності людини з людиною, прагнення побачити щось добре у своєму ближньому та поширення усього доброго, що є у тобі. Духовне життя не має меж, і це передбачає його постійний розвиток. Згідно з Бердяєвим, творчість є проявом справжньої свободи особистості. Він вважав, що особистість, будучи громадянином «Царства Божого», не відмовляючись від земних реалій життя, може вступити у контакт з Господом, зменшивши при цьому свої матеріальні запити.

Про вплив на людину негативної свободи говорив М. Бердяєв, на думку якого свобода, що не ґрунтується на певній меті, є беззмістовною, веде до порожнечі, до ніщо. Свобода не піддається жодному раціональному обґрунтуванню, оскільки в ній живе божественний розум.

Бердяєв для прикладу вказує на гріхопадіння, під час якого спостерігалася формальна свобода, свобода заради свободи, свобода «від», а не свобода «для». Розв'язуючи проблему співвідношення свободи і творчості, він стверджував, що свобода у позитивному своєму прояві є творчістю. Це можна пояснити тим, що людині субстанційно притаманна свобідна енергія, тобто творча енергія. Творчість неможлива без свободи, оскільки тільки вільний здатен творити. Тож можна погодитися з думкою Бердяєва щодо взаємозв'язку свободи і творчості. Звичайно ж, творчість відіграє важливу роль у духовному становленні людини, сприяє її цілісності, однак надзвичайно важливо відчувати межу між життям і мистецтвом.

Сходження людини за допомогою Бога до істинної свободи має передумовою вільну, без примусу любов людини до Бога, яка є подібною до любові Бога до людини. Бердяєв вважав, що найліпшим шляхом поєднання свободи і любові, є розвиток творчої діяльності людини. Перетворення світу є процесом та результатом спільних зусиль, спільної творчості Бога і людини, від якої, як від свого друга, Бог очікує саме вільної творчої діяльності. Творчість – це активний внутрішній духовний інтуїтивний пізнавальний процес, у якому завдяки релігійній вірі, граничному емоційно-вольовому напруженню здійснюється опанування істиною через розкриття духовного універсуму у внутрішньому світі особистості, через релігійний гносис, богопізнання. Та тільки цим творча діяльність людини не обмежується: адже ноуменальний світ не є завершеним, і це відкриває перед людиною можливість співтворчості з Богом, більш того, творчість виступає аж як головна космічна, онтологічна місія людини.

У сучасному суспільстві та й у суспільстві взагалі неможливо втілити усі свої бажання, адже може трапитися так, що не всі вони узгоджуватимуться із суспільною свідомістю. Бердяєв був занепокоєний з приводу розчинення особистості в безособистісній стихії, втрати нею самостійності, власного «Я», бо це становить небезпеку для особистості, загрожує їй рабством. «Не Бог не може простити людині гріха, а людина не може сама собі пробачити гріха і відступництва» [1, с. 121].

Лише мистецтво є тією сферою, де все неможливе стає можливим, де людина здатна бути такою, якою вона хоче бути, де немає нічого такого, щоб стримувало її, не давало б їй проявитися у всій її багатогранності. На думку Бердяєва, «творчість є те, що йде зсередини, з бездонної і невимовної глибини, а не ззовні, не зі світової необхідності... Свобода не є царство свавілля і випадку на відміну від царства закономірності і необхідності. Не розуміють таємницю свободи і ті, які вбачають у ній

лише особливу форму духовної детермінованості, детермінованості не зовнішньої, а внутрішньої, тобто вважають свобідним все, що породжується причинами, які лежать всередині людського духу» [2, с. 369].

Згідно з Бердяєвим, людина несе відповідальність за те, що відбувається у світі, за його життя і смерть, живить, одухотворює природу і пригнічує її своїм падінням у матеріальну залежність. Мислитель вказував на те, що людина почала боротьбу з детермінізмом завдяки індивідуалізму. Варто погодитися з ним, що такий засіб боротьби за свободу не є дієвим, оскільки в індивідуалізмі свобода нівелюється. Бердяєв стверджував, що індивідуалізм є трагедією порожньої, хибної свободи. Дійсно свобідна людина утверджує свою волю змістовно, а не формально, вона знає, що хоче. Індивідуаліст переконаний, що світ здійснює над ним насилля, а тому прагне звільнити себе від нього і попри власне бажання потрапляє у рабство. Індивідуалізм – це загроза індивідуальності, він спустошує її та веде, як вважав Бердяєв, у небуття.

Література:

1. Бердяєв Н. А. Философия свободы; Смысл творчества / Н. А. Бердяев; вступ ст., сост., подгот. текста, примеч. Л. В. Полякова. М.: Правда, 1989. 607 с.
2. Бердяєв Н.А. Философия свободного духа / Н.А.Бердяев. М.: Республика, 1994. 480 с.

Марія ЗАОБОРНА

*кандидат філологічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

ДИХОТОМІЯ «МОВА vs МОВА» ЯК ЦІННІСНИЙ ФЕНОМЕН

Поступ лінгвофілософської думки, класичне осердя якої значною мірою заґрунтоване на проблемі тісного зв'язку мови та мислення, а також постульована нею презумпція щодо абстрагувальної діяльності мислення як такої, що можлива лише з опертям на засоби мови, вивищив мову в багатьох площинах її функціонування й осмислення. Принаймні в межах західної раціоналістичної традиції поняття «мова», «людина», «суспільство» вважаються як одноплощинні, а процеси сприйняття, розуміння й перетворення реальності усвідомлюються як опосередковані символічним світом мови. Це призвело й до того, що в контексті

мисленнєво-мовленнєвої діяльності людини не вдається до кінця спростувати тривіальні уявлення про мислення як ще не експліковане мовлення, а мовлення як більш-менш вдало експліковане мислення.

У такій ситуації все відчутнішими й наполегливішими стають впливи різного роду містичних традицій, у контексті яких мова сприймається як раціональна сила перцептивного звуження, що спотворює й ховає від людини Істинну Реальність. Людина ж, підтримуючи цю силу своїм постійним внутрішнім діалогом, «стає носієм фундаментального дисонансу – між своєю сутністю, опосередкованою мовою, і «істинним», уже, фактично, «закритим» від неї світом», – і тим самим починає функціонувати «як глобальна мовна й екологічна катастрофа, оскільки вона вільна від усього, крім своєї мови, тобто фактично діяльності фундаментальної свідомості» (Бацевич, 2010: 166).

Між тим сучасний лінгвальний простір переживає вже третю стадію розвитку ситуації, яку в контексті ідеї боротьби думки зі словом пророкував О. О. Потебня у праці «Думка та мова» ще в 1862 році: «В середині людського розвитку думка може бути пов'язана зі словом, але на початку вона, напевне, ще не доросла до нього, а на високому рівні абстрагованості покидає його як таке, що не задовольняє її вимог, і начебто через те, що не може повністю позбавитись чуттєвості, шукає зовнішньої опори тільки в мотивованому звуці» (Потебня, 1993: 37).

Окреслений стан справ увиразнює своєрідну зону пружності в площині мовомислення: з одного боку, деструктуризація конвенцій щодо вживання мовних форм, з іншого, – все та ж сутнісна замкнутість людини в описаному навколо неї «колі мови» (В. фон Гумбольдт).

На цьому тлі набувають ваги й значущості певні динамічні процеси в системі мови, що потребують окремого й комплексного вивчення як лінгвістикою, так епістемологією:

а) нейтралізація опозиції «семантика – синтактика» як основа «розмивання» меж мовного знака та формування смислових номінативних утворень на зразок *стать в-собі-і-для-себе* (О. Забужко); *багатющий світ наших дворів-дахів-балконів-горищ-підвалів-садів-городів* (І. Жиленко); *дивиться дивним-наче-з-космосу-і-ніяких-позивних* поглядом (Л. Костенко); *роман про Жаданову юність-якою-вона-була* і *спогади про юність Жадана-яким-він-є-сьогодні* (О. Бойченко), *Той-Що-Пройшов-Крізь-вогонь* (назва фільму), а також семантико-синтаксичних прагматичних дериватів, що актуалізуються, до прикладу, в поезії В. Котович: *Твоїм голосом тихим зігріта, Поділила життя на частки: На дотебе і післятебе, На усещобуло й щобуде, На такечоговженетреба І*

такещо осудять люди. Поділила на сіре й біле, Каламутне й золотисте, на усещобуло зотліле Й на усещобуло пречисте;

б) семантизація асемантичних (сегментних) компонентів лексеми: *не-не-ре-мож-но туди тягне; я не-стер-п-но щаслива* (І. Жиленко);

в) активізація дискурсивних слів на зразок *дивись (дивіться), розумієш (розумієте), зрештою, втім, власне, ну, таке* тощо (будучи одиницями, які на відміну від типових лексичних елементів, що пов'язують мову та світ, не мають денотативної віднесеності, вони «виступають носіями «розмитої» семантико-прагматичної або винятково прагматичної інформації» (Бацевич, 2014: 13) та вносять помітне особистісне начало в мовно-комунікативний простір, збагачуючи його тонкими смисловими нюансами, для опису яких потрібен значно ширший контекст, аніж словникова дефініція);

г) актуалізація текстів-каліграм, які, будучи «максимально індивідуалізованим аспектом мовної гри», «записані у формі малюнка» (Мартакова, 2016: 204);

г) поширення креолізованих текстів, де введені у вербальний контекст елементи інших семіотичних систем, як правило, не мають формальних засобів зв'язку з текстовою історією, однак при цьому невербальні «іконічні засоби разом із вербальними відтворюють картину світу нації» (Завадська, 2016: 163).

Водночас у сучасному інформаційному та комунікативному просторі значного поширення набувають тексти абсурдистського та містичного характеру. Породження літератури абсурду спрямоване на виведення реалій дійсності із автоматичного сприйняття й пошук прихованої сутності речей, чому слугує здійснена засобами мови ментальна затримка. Містичні тексти, що особливо актуалізувались на тлі неоміфологізації сучасної суспільної свідомості, прочитуються як спроба відтворити засобами мови досвід ментально-духовних подорожей іншими світами, сутнісний аспект яких корелює з концептом внутрішньої німоти. Функціонування таких типів текстів – своєрідний виклик так званим «нормальним» текстам, які орієнтуються на пов'язану з буденною свідомістю звичну картину світу. У цьому плані актуалізується протистояння як гносеологічного, так лінгвального характеру.

Пізнавальний аспект абсурдистських текстів пов'язаний із декодуванням «глухих» смислів, що «виявляються в «сірій» зоні мислення між «несмислом», з одного боку, і «нормальним» смислом щоденного буття, – з іншого», зі спробою «зазирнути за межу того, що лежить за прямим значенням повідомленого іншим (нестандартним) способом»

(Бацевич, 2018: 72–73). Містичні тексти передбачають руйнування раціональної картини світу та збудження надчуттєвої сфери як необхідної умови для спілкування з Трансцендентним.

У лінгвальному плані обидва типи текстів становлять експеримент над виражальними можливостями мови. В абсурдистських текстах одиниці мовного коду організовані так, що їх номінативні функції суперечать природі об'єктів «реального» матеріального світу, от-як, наприклад, це простежується в тексті оповідання Ю. Винничука: *Емма зодягла філіжанку кави, взяла годинник на босу ногу, заплела у волосся світлі грона винограду з гніздом вивільги, вбрала на голову равлика і вирушила на ранкову прогулянку* (Цит. за Бацевич, 2018:100). Мова в таких текстах виконує «демонстративну функцію», її засоби скеровані «не на світ, художньо представлений в них, а на самих себе; це межа можливого непрямого втілення смислів» (Бацевич, 2018: 22). Тексти містичного змісту – це пошук шляхів подолання «тиранії мови» як своєрідної рефлексивної плівки, що стоїть між людиною й «тонким» нематеріальним світом. Зокрема, одним із таких шляхів логіко-семантичного рефреймінгу можна вважати апофатичне заперечення, притаманне тексту «Містичного богослів'я» Діонісія Ареопагіта: *Бог – це не душа і не розум, ні число, ні міра, ні могутність, ні буття і ні сутність, ні вічність, ні час, ні премудрість, ні благо, ні добро, ні милість, ні темрява, ні світло, ... ні взагалі будь-що з того, що нами або іншими (розумними) істотами може бути пізнаним* (Цит. за Бацевич, 2011:174).

Прагнення подолати іконічність мовних знаків створює ефект парадоксу. Виведення абсурдистських смислів здійснюється на тлі узуалізованих мовних засобів; це «пошук того, що дозволяє «зачепитися» розуму за щось «знайоме» (Бацевич, 2018, 72). Щодо містичних текстів, то вони, декларуючи обмеженість виражальних засобів мови щодо відтворення переживання безперервності «іншої реальності», опираються на ті ж дискретні засоби мовного коду.

На цій основі можна висновувати антиномічну природу ціннісної присутності мови в житті людини. Мова, з одного боку, будучи аспектом когнітивного й перцептивного звуження, залишає людину в рамках розуму. Але, з іншого боку, саме мова, розвінчуючи свою логіку в плані семантики, синтактики і прагматики, дозволяє людині зробити прорив за межі раціональної організації світу та раціонального пізнання.

На сучасному етапі розвитку мова, «відпускаючи» думку, перетворюється на «зростаючий Логос» (Ю. Лотман), – вона починає усвідомлюватись не просто як умовне позначення світу речей, а як

феномен, який, трансформуючись, творить нові неповторні смисли, підтверджуючи тим самим усталене правило «що віддав – те твоє». Тому, ймовірно, що сучасна текстова дійсність, – а текст є не чим іншим, як вищою реальністю мови, – в телеологічному аспекті стане ключем до свідомості неординарних мовних особистостей, а також задасть координати для досягнення «мови безмов'я» та «мовлення про невимовне».

Література:

1. Бацевич Ф. Містичні тексти як лінгвістична проблема: аспект типології. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2011. Випуск 52. С. 171–184.
2. Бацевич Ф. Поняття «мовної катастрофи» в деяких лінгвофілософських концепціях. *Філософські проблеми науки: зб. наук. праць Львівсько-Варшавського семінару «Філософія науки»* (14–21 листопада 2004 р. Львів; Варшава, 2010. С. 164–169.
3. Бацевич Ф. Український одивнений художній текст. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2018. 336 с.
4. Бацевич Ф. Частки української мови як дискурсивні слова. Львів: ПАІС, 2014. 288 с.
5. Завадська О. В. Феномен креолізованого тексту: актуальна проблема сучасних лінгвістичних досліджень. *Лінгвістичні дослідження: Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. Харків, 2016. Вип. 43. С. 163–169.
6. Мартакова А. В. Каліграма як графічний вияв мовної гри в поезії українського постмодерну. *Лінгвістичні дослідження: Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. Харків, 2016. Вип. 42. С. 202–207.
7. Потебня А. А. Мысль и язык. Киев: СИНТО, 1993. 192 с.

Наталія МОРСЬКА

*кандидат філософських наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

ВАГА ЦІННОСТІ ПРАВА ДЛЯ ЛЮДИНИ І СУСПІЛЬСТВА ПОСТМОДЕРНОЇ ДОБИ

Активне конструювання сучасної інформаційної цивілізації породжує низку викликів для людини і суспільства. Як зазначає Ю. Яковець, що це «найважчий період в історії людства за останнє тисячоліття, оскільки він відображає всезагальну кризу, агонію індустріального суспільства і «пологові корчі» постіндустріального, яке, вийшовши з чрева цивілізації,

що минає, є ще надто слабким, щоб справляти визначальний вплив на долю людства» [7, с. 261]. Назріла постмодерна епоха не стільки презентувала свої позитивні особливості, скільки виявилась «часом інтенсивного прояву суспільних та природних проблем нової якості» [3, с. 261]. Людина і суспільство стали заручниками і, водночас, внаслідок власної агресивної діяльності, причиною глобальних змін і перетворень, на які жваво реагує «неспокійна, надломлена планета» [2, с. 407].

Характеризуючи явище постмодерну, В. Горбатенко наводить визначення Г. Померанца, який зазначає, що постмодерністська людина «потрапляє в лабеті апатії, ослаблення волі», а це прямий шлях до загибелі, та слова Д. Затонського про те, що «постмодернізм є ж бо щось «декадентське»: він безпосередньо пов'язаний з крахом надій, болісною втратою ґрунту під ногами, з втратою орієнтирів і видимих цілей» [1, с. 5]. Суперечлива постмодерна, часто антагоністична реальність, яка, на думку В. Горбатенко, унеможлиблює стандартизацію, відкидає важливі орієнтири, пропонує поліваріантність вибору [1, с. 6], все ж, на наш погляд, актуалізує значення базової цінності права для людини і суспільства, як формуючого чинника індивідуальної та суспільної самосвідомості.

В умовах постмодерну значних трансформацій зазнає і правова реальність, змінюється специфіка суспільних зв'язків і змінюється тип праворозуміння. Право починає розглядатися: з феноменологічного погляду – як притаманне кожному індивідові почуття справедливості, рівнозначне втілення об'єктивної і суб'єктивної реальності; з герменевтичного – як визнання і повага особистості іншого, визнання за кожним формальної рівності; антропологічного – як визнання соціокультурної обумовленості природи людини (правового статусу особистості) і, таким чином, визнання багатоманітності культур та правових систем сьогодення [1, с. 6–7].

У сучасній філософії права існує полеміка між позитивістською та юснатуралістичною концепціями права. Дослідники вказують понятійне розмежування та критичне зіставлення закону і права, яке характерне для західної правової традиції. Тож серед плюралізму інтерпретацій розуміння права, звернемо увагу на визначення, де право розглядається як сукупність до- і надпозитивних безумовних етичних комунікаційних регуляторів (справедливість, моральність, правдивість, вірність, надійність, порядок тощо) [5, с. 175]. Правові норми набувають значення цінностей тому право, як зазначає В. Нерсисянц, «у своєму аксіологічному вимірі виступає як визначена форма правових цінностей, як специфічна форма правової

повинності, відмінна від всіх інших (моральних, релігійних і т.д.) форм повинності і ціннісних форм» [4]. Цінність вказує на те, що є особливо вагомим для людини, почуття і розум якої диктують виділяти значиме з усього і ставитися до нього з повагою й визнанням як обов'язкового. Завдяки цінностям, «право, як деякий «механізм», одержує свій зміст, тому, що свідомість суб'єкта права спрямована на цінності як на свій об'єкт. Завдяки їм знімається момент байдужості в поведінці правового суб'єкта і формуються дозволи, заборони і зобов'язання» [4].

Різні явища ідеального та матеріального характеру у праві можуть набувати статус цінностей. «Матеріальні предмети і блага, суспільні відносини, людські вчинки, вольові феномени (мотиви, спонукання), ідеї, ідеали, соціальні інститути» стають правовими цінностями, «оскільки лежать в основі права і правопорядку, ...виступають як ідеальне обґрунтування норм права, закріплюються і охороняються правовими нормами, складають мету права та його інститутів» [4]. Окремі соціальні цінності набувають статусу правових цінностей, постають високими ідеалами, що лягають в основу суспільної свідомості і стають основними принципами права. Серед них: свобода, справедливість, рівність, демократія, порядок, безпека та ін. Специфічні правові цінності загального значення такі, як: «ідея права, ідея стабільної законності», одночасно постають ідеальними взірцями і проявляються в реальній практиці людей. Права людини також перебувають у статусі важливих цінностей, оскільки обґрунтовують найвищу вартісність людини як джерела усіх цінностей, утверджують право її існування як природної і соціальної сутності [4].

З огляду на аксіологічний вимір правових норм і саме право стає цінністю. У сучасному суспільстві воно є не стільки регулятивним інструментом, скільки розвиваючим і мотивуючим засобом індивідуальних та суспільних процесів. Дослідники наголошують, що:

- 1) різні типи культур приписують праву неоднакову цінність;
- 2) цінність кожної правової норми, кожного правового інструмента щораз відзначається як конкретне історичне явище;
- 3) цінність права неможлива поза контекстом діяльності суб'єктів права, організаційних сил, що відповідають інститутам зі створення і реалізації права [4].

На думку науковців, власну цінність права можна визначити «як вираження соціально організованої форми, походження якої забезпечує відтворення правових станів правовими засобами, внаслідок чого народжуються нові можливості і велика воля для саморозвитку людини і розвитку суспільства» [4].

В такій якості право надає людині як суб'єкту права у вигляді суб'єктивних прав, нові можливості і багатогранний простір для особистісного розвитку. Тоді метою права стає як сприяння утвердження блага та щастя одних, так і недопущення нещастя та гноблення інших, узгодження дій з мораллю і справедливістю [4].

Отже, критерієм цінності права є людина, яка саморозвивається. Право має цінність, якщо воно допомагає самовизначенню і самоздійсненню людини, покладає нові можливості для індивідуального та суспільного розвитку. Вага цінності права для «постмодерної людини» та «постмодерного суспільства» беззаперечна. В умовах гіпердинамчного темпу життя, концептуального хаосу та радикального плюралізму, право залишається фундаментальною цінністю для самоідентифікації, самотворення, самопрезентації та збереження самоцінності людини.

Література:

1. Горбатенко В. Постмодерн і трансформація ціннісної основи людського буття. Політичний менеджмент. 2005. №1 (10). С 3 – 13.
2. Кеннеди П. Вступая в XXI век: Пер. с англ. Предисл. В. Согрина. М.: «Весь мир», 1997. 408 с.
3. Мартинов А. Ю. Футурологічні сценарії глобальної перспективи. Нова парадигма: Альманах наукових праць. Запоріжжя, 2002. Вип. 28.
4. Філософія права. За ред. О. Г. Данильяна. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KOMPLEKS/KURS_1/kurs/2/45Chast2Rozd7Tema1Paragraf1.htm
5. Філософія права. Навчальний посібник // За загальною редакцією М. В. Костицького та Т. В. Чміля. Київ, 2000. 336 с.
6. Честнов И. Л. Правопонимание в эпоху постмодерна. Правоведение. № 2. 2002. С. 4 – 16.
7. Яковец Ю. В. История цивилизаций: Учеб. пособие для студентов вузов гуманит. профиля. 2:е изд., перераб. и доп. М.: ВЛАДОС, 1997. 350 с.

Іванна АНДРІЙЧУК

*кандидат психологічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СМИСЛОВИХ ЖИТТЄВИХ ОРІЄНТАЦІЙ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Аналіз літератури переконує, що смислові життєві орієнтації є складним комплексним утворенням, яке міститься в пізнавальних

структурах, процесах соціального життя і культури, світогляді людини. Цінності як одне із центральних особистісних утворень виявляють свідоме ставлення людини до соціальної дійсності. Вчені визначають смислові життєві орієнтації як складний соціально-психологічний феномен, що характеризує спрямованість і зміст активності особистості, є складовою частиною системи її відносин, яка визначає загальний підхід людини до світу, до себе, надає сенс і спрямованість особистісним позиціям, поведінці, вчинкам.

Категорія «цінність» – одна із центральних у сучасному гуманістичному знанні і є сферою інтересів філософів, психологів, мистецтвознавців, педагогів, теологів тощо. Проблематика цінностей турбує людину відтоді, як вона усвідомила свою відокремленість від навколишнього світу і одночасний зв'язок із ним. Аналіз літератури переконує, що «цінність є складним утворенням, яке міститься в пізнавальних структурах, процесах соціального життя і культури, світогляді людини» [1, с. 34].

Зауважимо, що цінності як одне із центральних особистісних утворень виявляють свідоме ставлення людини до соціальної дійсності. У цій функціональній ролі вони визначають широку мотивацію її поведінки та впливають на всі аспекти діяльності (Б.Ананьєв, Б.Братусь, І.Кон, М.Рокич). Характерно, що оволодіння системою цінностей, яка характеризується індивідуалістичним наповненням, набуває статусу життєво-орієнтаційних принципів, неподільно пов'язаних зі спрямованістю конкретної дії [2, с. 344].

На рівні особи цінність – це «якісний стан глибини усвідомленості призначення свого «Я»: бути вільним у душі; нести добро через активне неприйняття обмеженості свободи вибору ідеалу і права на власне бачення смислу і служіння вищій ідеї» [3, с. 36]. Право людини на соціально прийнятне самовизначення і зумовлює актуалізацію проблеми цінностей та смислів у сучасних наукових дослідженнях.

Наукова література представляє два основних варіанти розуміння психологічної природи індивідуальних цінностей. Перший з них трактує цінності як уявлення, переконання, думки. М.Рокич розглядає цінності як «абстрактні ідеї, позитивні чи негативні, не пов'язані з певним об'єктом чи ситуацією, які виражають людські переконання про типи поведінки й актуальні цілі» [5, с. 54] і не мають самостійної спонукальної сили.

Альтернативним є підхід В.Ядова, який визначив психологічну природу індивідуальних цінностей як різновид соціальних установок чи інтересів. У цих підходах до розуміння цінностей відбилися суперечності

щодо природи загальних понять. Однак зі значною мірою достовірності можна стверджувати, що окремі цінності спочатку стали надбанням конкретної особи, далі вони спроектувалися в соціум і з часом стали відігравати роль ціннісних еталонів, які присвоює особистість в результаті цілеспрямованої діяльності [4, с. 312].

Основне значення ціннісних орієнтацій полягає у формуванні особистості. Відкриття людиною цінності тотожне віднаходженню особистості самої себе. Ціннісні орієнтації – це узагальнені уявлення людей про цілі та норми своєї поведінки, це існуючі у свідомості кожної людини орієнтири, з якими вона узгоджує свої дії. Очевидно, що уявлення про власне майбутнє пов'язане з цінностями. Тому самовизначення фокусується у ціннісно-орієнтаційній сфері особистості, спрямовується потребою самовдосконалення, у якій центральне місце займає проблема сенсу життя.

Характерною особливістю функціонування особистісної цінності є те, що, набуваючи міцності в системі особистості, її образі «Я», вона все-таки не проявляється без особливої необхідності. Проте індивід уже схильний застосовувати її в екстрених випадках. Коли ж особистісна цінність підходить до завершального етапу розвитку, вона ніби сама починає «шукати» для себе потрібну ситуацію чи сферу своєї реалізації.

У юнацькому віці сформовані смислові життєві орієнтації є актуальною потребою і екзистенційним завданням особистості. Їх здійсненню сприяють такі передумови: розвиток когнітивної (абстрактно-понятійної) і емоційно-вольової сфер (довільність, ієрархізованість, інтелектуалізованість, опосередкованість), підвищена сензитивність до засвоєння соціокультурних цінностей, становлення індивідуальної оцінної структури, світогляду, усвідомлена необхідність обрати професію чи рід заняття. Головною потребою ранньої юності є прагнення знайти місце у світі дорослих. Старшокласники не тільки задають питання «який я?», «де моє місце в світі?», але й намагаються відповідати на нього діяльністю та поведінкою. Вирішення цих завдань пов'язане з наявністю смислових життєвих орієнтацій, що передбачає утвердження своєї позиції в житті, стаючи для юнаків мотиваційним центром, який визначає їхню діяльність, поведінку та їхнє ставлення до світу.

Самовизначення як провідна смислова життєва орієнтація юнаків і дівчат спрямовується орієнтаціями на істину (пізнавальна діяльність), користь (практична діяльність), справедливість (комунікативна діяльність), добро (моральна діяльність), красу (творча діяльність) і гармонію зі світом і собою (духовна практика). Головним смислоутворювальним мотивом

кожної діяльності є мотив самореалізації в цій діяльності, який необхідно усвідомити. Через недостатній розвиток ціннісної сфери останні два рівні самовизначення у старшокласників можуть не проявлятися.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у розробці концептуальної моделі гендерних відмінностей смислових життєвих орієнтацій в юнацькому віці. Психодіагностичний інструментарій для оцінки смисложиттєвих орієнтацій може базуватися на принципі інтегральної суб'єктності З.Карпенко, положеннях про рівні мотивації в структурі цільової спрямованості Я.Васильєва і рівні репрезентації смисложиттєвих орієнтацій Д.Леонтьєва. В результаті дослідження можна зафіксувати показники, що характеризують гендерні відмінності смислових життєвих орієнтацій в юнацькому віці, а також ступінь їх усвідомленості: провідні цінності та суб'єктні властивості, гармонійність поєднання ціннісних орієнтацій, наявність перспективних цілей, задоволеність ходом власного життя, локус контролю, рівень мотивації та суб'єктності, загальну осмисленість життя та інші.

Література:

1. Боришевський М.Й. Ціннісні орієнтації в особистісному становленні сучасної молоді. *Проблеми загальної та педагогічної психології* : збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.Костюка / за ред. С.Д.Максименка. Київ, 2003. Т.V. Ч 5. С. 34-42.
2. Сторова Є.В. Ціннісні орієнтації старшокласників в умовах соціально-економічного реформування українського суспільства. *Педагогічний процес: теорія і практика*: зб. наук. пр. Київ: ЕКМО, 2004. Вип. 2. С. 344-351.
3. Музика О.Л. Ціннісна свідомість обдарованої особистості на тлі ціннісної кризи суспільства. *Психолого-педагогічна наука і суспільна ідеологія*: методол. сем. АПН України. Київ, 1998. 384 с.
4. Психология личности: словарь-справочник / под ред. П.П.Горностая, Т.М.Титаренко. Київ: РУТА, 2001. 319 с.
5. Сметаняк В.І. Особистісне самовизначення і свобода в ракурсі взаємної детермінації. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія*. Івано-Франківськ: Плай, 2003. Вип. 8. Ч. 2. С. 53-59.

Лариса ОРОНОВСЬКА
кандидат педагогічних наук, доцент
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Ганна ЦАП
доцент кафедри естрадного співу Київської муніципальної академії
естрадного та циркового мистецтва,
заслужена артистка України
м. Тернопіль, Київ, Україна

СТАНОВЛЕННЯ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ

Цінності виникають, формуються і розвиваються внаслідок міжсуб'єктних відносин. Цінності є поєднанням об'єктивного та суб'єктивного, почуттєвого та раціонального.

Категорія цінності відображає найзагальніші типи міжсуб'єктних стосунків, які складаються в соціальній практиці з приводу тих або інших об'єктів як матеріальних носіїв цих цінностей. Цінність, на думку А. Здравомислова, не зводиться до значущості як до своєї основи. Вона є «не тільки необхідною і належною, а й бажаною метою, яка стає ідеалом і тим самим бере участь у зворотному регулюючому впливі на ці відносини, а через них на соціальну практику» [3, с. 223].

Метою публікації є висвітлення поняття сутності духовності як системи цінностей, завдяки якій формується унікальна людська сутність.

Найважливішою характеристикою цінностей, на твердження Б. Раушенбах [1], – є почуттєва основа. Він підкреслює, що стосовно людських цінностей, велику роль відіграє ірраціональна складова людської свідомості. За концепцією А. Здравомислова [3, с. 223], цінності – це інтереси, відокремлені у процесі розвитку самої історії завдяки розподілу праці у сфері духовного виробництва.

Цінність у моралі виступає інакше, ніж на практиці, коли людина дбає про власні інтереси. У моралі цінність виступає як належне, а цінне опосередковується через належне. Отже, у моралі цінним є те, що є належним.

Сфера людських цінностей принципово не піддається раціоналізації. Сьогодні виділяють три основних групи концепцій цінностей. Перша має назву «функціональної» і розглядає цінність як реальний предмет, який корисний суб'єкту завдяки тим або іншим властивостям. Її можна було б

назвати утилітарною концепцією, тому що під цінністю тут розуміють здатність задовольняти потреби суб'єкта, практично ототожнюючи із матеріальними чи духовними благами. Друга, яку називають «оцінною», подає концепцію як ідеал, пізнавальне чи духовно-практичне ставлення до об'єкта, як оцінку.

Третя концепція, яка є «сигніфікативною», або «значущісною», ототожнює цінність зі значущістю.

У педагогічній діяльності для нас важливо розуміти цінності як ідеал, прийнятий особистістю, як значущі для неї явище, поняття, установка.

Проблема цінностей набула свого розвитку і в педагогічних дослідженнях. В. Вахтьоров і К. Вентцель [2] у своїй педагогічній концепції розглядають проблему становлення індивідуальності дитини через розвиток її творчих здібностей, формування духовних цінностей і моральних ідеалів, що ґрунтуються на визнанні гуманістичних цінностей життя та культури, соціальних свободах, які створюють реальні можливості для розвитку духовності дитини. Концепція К. Вентцеля ґрунтується на тому, що людину визнають найбільшою метою, а не засобом розвитку соціуму та космосу; становлення духовних цінностей особистості дитини узгоджується з проблемою розвитку соціальних свобод, які створюють умови для духовного самовизначення кожного, що передбачає розвиток талантів і обдарувань особистості вихованця.

У минулому проблему мети і цінностей людського життя намагалися розв'язати, створюючи численні системи освіти. К. Ушинський відзначав, що такі цінності, як патріотизм, людяність, любов до праці, воля, чесність, правдивість, є основою морального виховання особистості.

Основними духовними початками народу були «патріархальна моральність» – віра у правду і добро.

У центрі філософських пошуків Л. Толстого завжди перебували людина, проблема духовно-моральних основ розвитку і самовдосконалення її особистості, її особистої волі і сенсу життя. Л. Толстой, спираючись на поняття «релігія», «віра», «Бог», «совість», «любов», створив вчення про онтологію як духовну, спрямовану до сенсу і цінності життя людини, до науки. Якщо змінюються цінності, то змінюються норми, змінюються цілі виховання.

Чимало дослідників, які вивчають ціннісні орієнтації (Т. Брайченко, В. Дряпіка, О. Олексюк та ін.), користуються класифікацією В. Ядова. Термінальними (цінностями-цілями) В. Ядов називає такі: творчість, любов, воля, краса, пізнання, мудрість, робота, родина, друзі, активна життєва позиція, впевненість у собі, самостійність, здоров'я, суспільне

визнання, збереження світу [2], [6], [7]. До інструментальних (ціннісних засоби) автор відносить: освіченість, життєрадісність, чуйність, вихованість, тверду волю, чесність, широту поглядів, раціоналізм, високі запити, ретельність, самоконтроль, відповідальність, терпимість, акуратність, сміливість, ефективність у справах, непримиренність.

Існують й інші класифікації: поділ на матеріальні і духовні цінності, фактичні і визнані.

Деякі з вчених, як наприклад, Л. Масол, розуміють духовність як особливий вимір людського буття, що виявляється у процесі реального самовизнання і самовизначення в навколишньому світі, що передбачає формування цілісного універсуму внутрішнього життя. За умов домінування світоглядної парадигми, спрямованої на духовну творчість особистості, освітньо-виховна роль мистецтва значно зростає, набуваючи цілісності, концептуальної єдності [6].

Глибинну основу духовності особистості, її сутність становить самореалізація наявного духовного потенціалу. Програма самореалізації здійснюється на основі емпатійного розуміння і прийняття іншої людини, взаємодії з нею. Відтак можна говорити про емпатію в духовності як про готовність, здатність й уміння ділитися емоційним зарядом з іншим, співчувати, співпереживати. Осягнення своєї духовної сутності відбувається через ставлення до іншого, причому останній стає унікальною цінністю. Це те, що можна назвати духовними здібностями особистості, які визначають якісну специфіку її поведінки. В індивідуальному розвитку духовні здібності відображують систему цінностей, значень та особистісних смислів. Так, знання стає духовним тільки тоді, коли воно перетворюється в особистісно значуще, набуває особистісного смислу, адресованого до соціального оточення.

У філософсько-психологічній літературі духовні начала людини пов'язують із суспільним і творчим характером її життєдіяльності, із включенням людини у світ культури. Людина є духовною тією мірою, в якій вона діє відповідно до вищих моральних цінностей людського співтовариства. Духовність додає сенсу життю окремої людини, у ньому людина шукає і знаходить відповіді на запитання: навіщо вона живе, яке її призначення у житті, що таке добро і зло, істина й омана, гарне й потворне. У традиційно філософському розумінні духовність має у собі три начала – пізнавальне, моральне, естетичне. Серцевиною духовності є моральність.

У структурі духовності можна виділити **такі компоненти**: пізнавальний (сфера пошуку істини), моральний (сфера пошуку добра), естетичний (сфера пошуку краси) [8].

Вони є по суті напрямками духовного вдосконалення особистості; їхня взаємодія, гармонізація мають велике значення для розвитку духовності. Можна сказати, що формування духовності – це процес гармонізації зв'язків між загальнолюдськими та індивідуальними духовними цінностями, який передбачає самовдосконалення особистості.

Духовні цінності утворюють систему, здатну стимулювати і спрямовувати діяльність людини на творчий, свідомий вибір життєвих варіантів розв'язання соціальних та індивідуальних проблем. Цінності – це одна з найбільш стабільних характеристик особистості, її духовності. Вони завжди пов'язані з еталоном, на який орієнтується людина в своєму житті, з ідеалом, який вона наслідує або намагається наслідувати. Духовні цінності ніби «програмують» діяльність людини на тривалий період, визначають генеральну лінію поведінки та окремі її вчинки.

Як свідчать дослідження, уявлення про духовні цінності є досить різноманітними. Так, у сучасному середовищі поширені прагматичні установки та орієнтації. Це пояснюється порівняно низьким рівнем розвитку, що проявляється в більшій значущості матеріальних потреб порівняно з духовними. Вітчизняні вчені звертають увагу на неприпустимість абсолютизації ролі духовної основи, закладеної в дитячі і юнацькі роки. Попри її значущість вона містить переважно почуттєво-емоційний компонент, такі особистісні якості, як совісність, чесність, сміливість тощо. У духовному розвитку людей зрілого віку істотно підвищується роль самостійного аналізу й оцінки зовнішніх соціальних умов, явищ, а також самовиховання та інших форм самодетермінації. У будь-якій духовній цінності виражається проблематичність реалізації актуальних духовних потреб у реальному житті.

Істина виступає цінністю тому, що існує брехня, добро цінують тому, що є зло, прекрасне є цінністю завдяки тому, що існує огидне. Духовні цінності певних явищ і дій людей залежать як від об'єктивних факторів (місця і ролі особистості в соціальній структурі), так і від суб'єктивного сприйняття людини, зокрема, розуміння нею соціально значущих потреб і інтересів.

Духовні цінності – це специфічний ряд цінностей, які є максимально ідентичними сутнісним силам людини і сприяють їхній оптимальній реалізації. Вони є основою гуманізації суспільних відносин, утвердження людини вищою цінністю в ієрархії цінностей. Гуманістичній природі духовно-ціннісного найбільше відповідають моральні, естетичні й художні цінності.

Духовні цінності, як основа духовного світу, зводяться до знання про життя, людей, природу, культуру. Головна особливість духовних цінностей полягає не в абсолютній їхній духовності, а в тому, що вони матеріалізовані у процесах діяльності і праці.

До вищих цінностей духовної культури, до «власне» духовних цінностей варто віднести, на думку О. Олексюк [7], моральні, естетичні і пізнавальні цінності. Саме вони адекватно виражають сутність духовної культури. Зв'язок моральних, естетичних і пізнавальних цінностей має свої корені в родовій сутності людини. Здійснений автором аналіз моральних, естетичних і пізнавальних цінностей свідчить про їхню єдність як специфічні людські відносини, єдність духовної сутності як «позитивної всеєдності». Єдність моральних, естетичних та пізнавальних цінностей має об'єктивний характер, оскільки вони є сторонами єдиного цілісного духовного світовідношення.

Отож, особливістю взаємозв'язку моральних, естетичних і пізнавальних цінностей є те, що вони не існують окремо, але разом із тим є незалежними, автономними та самоцінними. Духовні цінності трактуються нами як настановлення і орієнтири, які відіграють роль ідеалів Істини, Добра, Краси і визначають ставлення людини до дійсності, регулюють її поведінку.

Прилучення людини до цінностей, формує духовний спосіб життя, який в індивідуальному плані означає певний комплекс якостей, властивостей та вмінь, що дають їй змогу самореалізовуватися, здійснювати самостійну, внутрішньо вмотивовану діяльність [8]. У процесі самореалізації особистості виявляється сукупність тих її цінностей, які потенційно здатні поширюватися на оточуюче середовище. Згадану сукупність можна назвати духовним полем особистості. Це поняття, на наш погляд, може слугувати для позначення істотних характеристик процесу духовного становлення і розвитку особистості у всіх його взаємодіях, єдності пізнавальної, моральної та естетичної сфер духовності, значущих особистісних смислів, що конструюють соціально-професійну перспективу індивіда.

Таким чином, аналіз філософської і психолого-педагогічної літератури дає змогу визначити поняття «духовні цінності» як орієнтири, що відіграють роль ідеалу, еталона належного, з'ясовують світовідношення людини і регулюють її поведінку.

Література:

1. Венцель К.Н. Основные задачи нравственного воспитания. М.: Госполитиздат, 1986. 47 с.

2. Дмитриева Н.Г. Основы духовно-нравственного развития личности // Проблемы становления и развития образовательного процесса УДОД: тез.и материалы науч.-практич.конф. СПб, 1998. 204 с.
3. Здравомыслов А.Г. Потребности. Интересы. Ценности. М.: Политиздат, 1986. 223 с.
4. Знаков В.В. Духовность человека в зеркале психологического знания и религиозной веры // Вопросы психологи. 1998. №3. С.104-110.
5. Коваль О.В. Формування музичних здібностей молодших школярів на уроках музики: Автореф. дис. ...канд. пед. наук: 13.00.02/Націон. пед. універ. імені М.П.Драгоманова. К., 2002. 19 с.
6. Масол Л. Виховний потенціал мистецтв – джерело освітніх інновацій // Мистецтво та освіта. 2001. №1. С.18.
7. Олексюк О.М. Формування духовного потенціалу студентської молоді. К.: КІПК, 1996. 253 с.
8. Ороновська Л.Д. Прилучення молодших школярів до духовних цінностей на уроках музики. Дис. кан. пед. наук. Тернопіль, 2006. 257 с.

Ярослав СЕКО

*кандидат історичних наук, доцент,
Тернопільський національний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

МОРАЛЬНІСТЬ У ПОЛІТИЦІ: ПОГЛЯДИ ТОМАША МАСАРИКА

В українському суспільстві є значний запит на посилення в політичній системі ролі цінностей. Показовим у цьому є феномен Майданів 2004, 2013–2014 рр., і, під певним кутом розгляду, обструкція так званим «системним політикам» на президентських і парламентських виборах 2019 р. Водночас, утвердження нової моделі політики відбувається вкрай важко, відчуваючи значний спротив моделей побудованих на корупції й демагогії. Одна з причин цього – слабкість впливової української традиції, на яку б мали опертися відповідні ініціативи громадянського суспільства. Тож звернення до відповідної європейської традиції може стати важливим доповненням для формування сучасної української політичної культури. У цьому контексті звернення до спадщини чехословацького президента Томаша Масарика видається актуальним. Саме він став головним транслятором у центральноєвропейському регіоні нової концепції політики, яка протиставляла традиційній силі мораль.

Масарик, за словами К. Чапека, «етично сильна особистість» [3, с. 344], тож на всіх етапах свого життя від «бідного студента» і до

«глави держави» намагався зберігати вірність моральним ідеалам молодості. Звідси його висока оцінка не лише від сучасників, але й наступних поколінь дослідників, які вбачають в ньому єдиного професійного філософа, який «не тільки створив свій ідеал держави, але й втілював його в життя» [2, с. 58]. Менше Масарику повезло з політичним визнанням – аж до повалення комуністичного режиму постать першого чехословацького президента як і його ідеали відкидалися.

Основним постулатом життя Масарика став пріоритет етичних законів. І саме їм мала бути підпорядкована політика [3, с. 256]. Такий ідеалізм став результатом не лише традиційного виховання, але й значних наукових студій. Масарик вивчав філософію, соціологію, історію, релігію не лише для того аби сформулювати власні погляди на політику, але й навчитися дотримуватися власних ціннісних засад у ролі державотворця. Звідси його образ «філософа на троні», який, втім, осмислюється не в патетиці Марка Аврелія чи Вудро Вільсона, а в типово чеському картузі «малого героя» – образу дуже популярного в чеській літературі ХХ ст. від Я. Гашека до Б. Грабара.

Політика стала для Масарика продовженням філософії та її практичним втіленням: «Філософи завжди сушили собі голови над політичними проблемами, – пояснював Масарик, – політична теорія в тій чи іншій формі споконвіків була частиною філософії. Це впливає зі стосунку політики до етики; етика завжди була частиною філософії. У нову епоху з філософії викристалізувалася соціологія та філософія історії, тобто науки політичні у вузькому сенсі; через це політика стала вузькою наукою» [3, с. 259]. Предметом філософії є цілісне бачення світу, зокрема, суспільного життя. Тому політика, яка опікується останнім, стала практичною філософією: «Разом з намаганням мати загальний погляд на життя і світ, – продовжу думку Масарика, – філософія хоче дошукатися основної істини всіх дій і пізнання, хоче мати впевненість – державний діяч, стоячи над стількома конфліктами, мусить постійно вирішувати, де істина. Сучасний державець повинен бути критичним, освіченим і мудрим» [3, с. 259].

Розділяючи погляд Платона на те, що філософи повинні владарювати, Масарик сприйняв також людиноцентричну концепцію античності. У його погляді на політику людина стала основним мірилом всіх дій. Утім, абстрактний античний ідеал Масарика доповнювався християнською конкретикою – любов'ю до ближнього. Щоправда, релігійна ідентичність Масарика надзвичайно складна й далека від церковної традиції. Він, за власною характеристикою, ісусіанець, що можна коротко інтерпретувати

як акцент на земних аспектах служіння Христа й відмова від надмірної теології. Новозавітну заповідь Христа любові до Бога і ближнього, Масарик сприймав простіше: «Любов до ближнього, ефективна любов, повага до Бога» [3, с. 224].

Важливо, що моральність у Масарика народжувалася не з недосяжного абстрактного ідеалу, а з віри в конкретну людину, тут і зараз. По-суті, маємо просвітницьку віру в добру людину, яку необхідно лише правильно виховати й спрямувати за допомогою законів, аби досягти загального суспільного блага. У цьому Масарик також розходиться з християнським поглядом на зіпсованість людської природи через прабатьківський гріх.

Отже, «любов до ближнього, до народу і до світу» стала вищим моральним законом для Масарика, і, за його словами, «немає іншої моралі, іншого етичного кодексу для держав і народів, і їхніх управителів, і для окремих осіб» [3, с. 169]. Ця «любов до ближнього» стала визначальною рисою «розумної і чесної політики». Обґрунтовуючи моральність у політиці Масарик підкреслював важливість не лише відповідність ідеї законам етики, але, насамперед, практики. Макіавелівська формула про виправдання засобів метою повністю відкидалася як політиканство [3, с. 257]. Звідси теза, що навіть пропаганда має бути розумною і чесною [1, с. 95].

При цьому Масарика не варто відносити до політичних донкіхотів, адже ідеалізм у поглядах поєднувався з прагматизмом. Можливо найповніше це відповідає євангельському образу людини «простої як голуб і мудрої як змія». Звідси розширення меж: імператив «розумної і чесної політики» виявився доволі гнучким на краях. Масарик зізнавався: «Революція та війна не обходяться без хитрощів та брехні... Ахілл не існував би без Одиссея... Моїм правилом було – брехати якнайменше... Брехня – це різновид насилля; тому її як оборонного засобу має бути якнайменше: я пересвідчився на практиці, що і під час повстання найкоротший шлях – прямий» [3, с. 137]. Співвідносячи ролі в світовій політиці між Ахіллами й Одиссеями, Масарик однозначно схилився на бік останніх [1, с. 72].

У цьому контексті важлива критика Масариком ідей непротивлення злу й пацифізму, що найповніше прозвучало у морально-етичному вченні Льва Толстого. Масарик мав кілька зустрічей з російським письменником, але так і не прийняв його аргументів: «Я стверджував, що кожен постійно і в усьому повинен опиратися злу й виставив проти Толстого істинну гуманітарну ціль: бути постійно на сторожі, долати старі ідеали насилля, ідеали героїства й мучеництва, енергійно і з любов'ю віддатися роботі,

малій роботі, працювати й жити! У крайньому випадку противитися насиллю і нападам залізом, захищати себе й інших від насилля» [1, с. 70].

У «любові до ближнього» була головна підстава масариківського демократичного ідеалу: «найглибшим аргументом на користь демократії є віра в людину, в її цінність, у її духовність і безсмертну душу; це справжня метафізична рівність. З етичного погляду, демократія обґрунтована як політичне втілення любові до ближнього» [3, с. 275]. Масарик стверджував, що справжня демократія не просто державна форма, але й погляд на життя, який полягає в довір'ї до людей, у людяності й людськості [3, с. 275].

Такий високий ідеал підпертий двома важливими думками. По-перше, людей і політиків потрібно виховувати як громадян і навчати демократії. Масарик вважав необхідним вибудовувати демократію «знизу» – давати можливість громадянам проявляти себе в «малих справах». Політика це не лише «господарювання на великому фундаменті», але й «господарюванням і на менших підвалинах, у краях, областях, районах і в населених пунктах» [3, с. 320]. Саме тому він пропагував необхідність доброго самоврядування громадян: «Дбати в кожному населеному пункті, у всіх автономних інституціях про такі речі як житло і школи, дороги, чистота вулиць, здоров'я людей, бережливе господарювання тощо – оце і є справжня політична діяльність, до якої має покликання кожна розумна та активна людина» [3, с. 321].

Саме за умови такої високої ініціативи й свідомості громадян без бюрократичного державного апарату досягається успіх держави. Звідси загальний висновок: «що більша ініціатива громадянського суспільства, то досконаліша демократія» [3, с. 321]. Така організаційна робота стає ще й критерієм росту окремих громадян, які отримують необхідний досвід та знання. Останні надзвичайно важливі для Масарика. Просвітницька віра в здатність знань виховувати моральну людину давалася взнаки. Тому й логічний взаємозв'язок між освітою й моральною політикою: «без політичної освіти, без теоретичної підготовки неможлива політика порядна і, як на мене, велика» [3, с. 258]. Відтак, політична робота стає незмірно важливою справою, і стає роботою для «найліпших, обраних людей» [3, с. 279].

По-друге, демократію потрібно захищати від «глухих закутків», «хамства», корупції, неповаги до законів. Демократія, за Масариком передбачає «загальне почуття порядку» [3, с. 320], тож в разі порушення суспільного ладу відповідальний політик мусить діяти з позиції сили: «без певного ступеня диктатури немає демократії» [3, с. 280].

Безперечно, масариковий погляд на політику відображає, насамперед, реалії його часу, часу звільнення народів і виходу мас у політику. Його перевага в гуманістичному розумінні політичного процесу, який позбавлений технологічності й маніпуляцій. Він підкреслював людський вимір політики з притаманними їй помилками. Не дивно, що масариковий ідеалізм як і за життя, так і сьогодні дисонують цинічній Realpolitik. У світі де важливе лише тут і сьогодні, масарикове sub specie aeternitatis – з погляду вічності, виглядає дрімучою архаїкою. Утім, моральність у політиці – це довгострокова інвестиція. Було б наївно вважати, що за правління Масарика вся чехословацька політика змінилася. Та й Масарик, звісно, теж помилявся. Однак, мова йде про виразну тенденцію, яка завдяки Масарику перетворилася у сталу форму існування чеської політики.

Література:

1. Малевич О. Томаш Гарриг Масарик: первый президент Чехословакии. Вопросы истории. 2004. № 11. С. 58–80.
2. Масарик Т. Мировая революция. Воспоминания. Прага: Пламя, 1926. 236 с.
3. Чапек К. Бесіди з Томашем Масариком / пер. з чеськ. Л. Кіцила. Львів: Астролябія, 2010. 464 с.

АНАЛІТИКА СУСПІЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ: АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Віктор САВЕНКО

*доктор юридичних наук, професор кафедри теорії
та історії держави і права
юридичного факультету,*

*Західноукраїнський національний університет
м. Тернопільського національного економічного університету
Тернопіль, Україна*

ЗАКОННІСТЬ ЯК ЦІННІСНЕ ВИРАЖЕННЯ ПРАВОВОЇ РЕАЛЬНОСТІ У ГРОМАДЯНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Громадянське суспільство та правова держава – це два взаємозумовлені процеси. Важко однозначно сказати, що було перше, втім, найімовірніше, саме громадянське суспільство дає передумови для конструювання правової держави, а законослухняність тут виступає принципом, режимом та гарантією їх забезпечення. На нашу думку, бінарне поняття громадянського суспільства та правової держави, а також принципу законослухняності варто розглядати в універсумі правового порядку, адже це поняття більше тяжіє до природного праворозуміння, на відміну від терміна «законослухняність», який ілюструє позитивістське розуміння.

Будь-яке вчення щодо належного стану суспільства і механізмів його регулювання буде цілком релевантним щодо праворозуміння. Річ в тому, що право, правовідносини, правова діяльність природно впливають на свідомість людей у вигляді певних знань і оцінок, почуттів і звичок, що сукупно утворюють особливу форму суспільної свідомості – правосвідомість.

Процеси правового усвідомлення дійсності тими чи іншими суб'єктами суспільного життя не можуть бути правильно зрозумілі, якщо не розкрити властивих їм суперечностей. Наприклад, відображення в праві інтересів і потреб суспільства чи окремої людини говорить не тільки про відповідність, а й про певне протистояння цих інтересів і потреб. Це протиріччя є рушійною силою в розвитку правових явищ у демократичному суспільстві. Залежно від того, чи упорядкує людина свої особисті інтереси й потреби відповідно до суспільних, визначається

спрямування її поведінки (правомірна чи неправомірна), а також ступінь усвідомлення принципів, ідей існування права.

Соціальний світ разом з частиною природного середовища, яка залучена людьми в їх життєдіяльність, становить сферу соціального порядку основним регулятивним аспектом якого є люди. Будь-який соціальний порядок повинен працювати як упорядкована система, «здоров'я», мобільність та життєздатність якої залежать передусім від засвоєння кожним її членом усталених у ній правових та моральних норм. Перші (правові норми) формують його зовнішню, видиму оболонку, другі (моральні норми) – його невидиме внутрішнє ядро.

Важливим фактором соціального порядку постає право, що покликане забезпечити соціальну стабільність та безпеку за допомогою норм права. Проте лише той соціальний порядок забезпечує стабільність і безпеку та прогрес, який передбачає побудову системи загальнолюдських цінностей, зокрема: цінностей людського буття, поваги до традицій, турботи про ближніх, інших підвалин цивілізаційного розвитку [1, с. 109].

Регулятивна функція права має здатність до нівелювання, відтак те, що раніше здавалося правильним, сьогодні вже може не виглядати таким. Правова активність населення падає, рівень порушень закону зростає, право стає засобом політичної та економічної боротьби, а не ідеалом, втрачається «сприйняття» норм позитивного права, за недотримання і за невиконання яких настає відповідальність, а це є важелем впливу на людину з боку держави. Що можна говорити за таких обставин про норми природного права, дотримання яких забезпечуються внутрішнім переконанням, совістю і моральними принципами людини? Ці норми, практично, ігноруються людьми, хоч є і такі люди, котрі всупереч обставинам не змінюють власних морально-ідейних переконань, не порушують суспільного і правового порядку.

Ми акцентуємо увагу на такому стані суспільства тому, що багато країн світу, зокрема й Україна, перебувають у фазі активної еволюції. Аномія неминуха при Переорієнтація суспільства на інші моральні, економічні, політичні та правові цінності, у ситуаціях економічних і політичних криз, воєн, революцій, змін ладу і форм правління призводить до неминучої аномії (своєрідної криза цінностей, що призводить до зміни правосвідомості населення).

Вплив суспільної аномії на правові цінності потрібно розглядати як кризу правової та політичної систем загалом (її основних цінностей), у якій право вже не спроможне підтримувати єдності в суспільстві, і тому, щоб уникнути неправомірної діяльності людини, потрібно звертатися до

природно-правових цінностей. Відсутність відчуття належності людини до суспільства і держави, відчуття справедливості закону призводить до втрати людиною відчуття морального обов'язку і відповідальності перед вищою божественною силою. Людина починає скептично ставитися до правових цінностей і її єдиною релігією може стати філософія заперечення істини. Кореляція правових цінностей і норм права можлива як на рівні конкретної особи, формуючи в неї зумовлений рівень правосвідомості та правової поведінку, так і на рівні колективів та суспільств. Синергетичною складовою цього процесу виступає правовий порядок (адже він існує не лише в розрізі цінностей, але й має розвинену зовнішню структуру на рівні норм права).

Узагальнюючи вищесказане, можна твердити, що основними передумовами виникнення антиціннісної правосвідомості і, як наслідок, неправомірної діяльності людини у державі, є недоліки її взаємодії з навколишнім світом, з іншими людьми, а також аномія правових цінностей і на рівні індивідуальної чи масової свідомості. Позитивно-правові цінності, якщо під ними розуміти цінність закону, без сумніву, важливі, але цивілізаційний розвиток людства доводить, що дуже часто такі цінності, за умови, що вони претендують на абсолютність, призводять до кризово-катастрофічних станів у суспільстві, і людина, намагаючись вийти з такого стану існування, неодмінно повертається до природно-правового ідеалу, через певні реформи і зміну власної діяльності.

Найскладнішими для сприйняття людиною є реформи у морально значущих сферах суспільного й особистого життя людей. Ці сфери пов'язані із сімейними цінностями, біоетичною нормативною системою, правами людини у сфері біомедичних технологій тощо. Розв'язання нових проблем за допомогою традиційних підходів позитивного права є малопродуктивним, тому сучасне право мусить шукати відповідь на них у тісній співпраці з антропологією, релігією, філософією, медициною тощо, адже сьогодні проблеми права, людини у праві, її поведінки тісно переплелися з питаннями моралі і справедливості, свободи і природно-правової відповідальності людини.

Видається, що в аспекті ціннісно-орієнтувального пояснення феномена правозастосовної діяльності найбільш продуктивним є один з інтеграційних підходів до праворозуміння – концепція природно-позитивного права – права в людському вимірі. Водночас першорядне значення, на наш погляд, мають такі ідеї концепції природно-позитивного права, як: усвідомлення, закріплення і гарантування прав і свобод є основною місією, призначення права; права і свободи особистості,

психологічна та соціальна сутність людини, правовий зміст законів, інших джерел права виникає природи людини, ґрунтується на його правах і свободах.

До ціннісно-орієнтаційної діяльності можна віднести і буденно-практичне вироблення уявлень про заборонене, належне, доцільне і захист особистісної системи правових цінностей загалом. Звичайно, поняття ціннісної орієнтації не в змозі повністю охопити все різноманіття взаємозв'язків людини з об'єктивною дійсністю, до кінця розкрити внутрішні механізми її поведінки. Але, тим не менше, ціннісні орієнтації можуть являти собою певну структуру відносин особистості до фактів правової дійсності. Тому, знаючи зміст ціннісних орієнтацій конкретної особистості або певного її типу, тобто домінуючий спосіб правового орієнтування в соціальній дійсності (за допомогою логіки буденної свідомості або шляхом усвідомлення ідеологічного сенсу цінностей), знаючи специфічний об'єкт орієнтації (ті чи інші правові нормативи, правові відносини, матеріальні чи духовні блага) та умови орієнтації (характер соціального середовища і цінності, що функціонують в ньому, індивідуальний правовий досвід життя), можна з певним ступенем точності моделювати ймовірну майбутню правову поведінку людини в тих чи інших ситуаціях.

Отже, правова держава припускає взаємозумовлену і взаємодоповнювальну єдність панування права і правової форми організації політичної влади, в умовах якої визнаються і захищаються права і свободи людини та громадянина. Саме тому першим принципом правового стану держави оголошується безумовне дотримання невіддільних прав і свобод людини, які є «над» будь-яким нормативно-правовим актом держави.

Література:

1. Ступак А. Л. Соціальний порядок як необхідна умова стабільності суспільних відносин. *Держава і право*. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. № 51. С. 115–120.
2. Бабаев В.К. Общая теория права: Краткая энциклопедия. Нижний Новгород, 1998. 315 с.
3. Малько А. В. Теория правовой политики: Монография. Москва: Юрлитинформ, 2012. 325 с.
4. Сапун В. А. Теория правовых средств и механизм реализации права. Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского гуманитарного университета профсоюзов, 2002. 154 с.

Ірина БЕРЕЗІНЕЦЬ
*кандидат філософських наук, доцент,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
м. Київ, Україна*

ПАНДЕМІЯ: ФІЛОСОФСЬКА РЕФЛЕКСІЯ КРИЗОВОГО ЧАСУ

Пандемія винесла на поверхню людського життя багато завуальованих, неусвідомлених проблем. Вона примусила нас працювати в незвичних для багатьох умовах. Ми, представники викладацької спільноти, зараз дуже багато часу проводимо в Інтернет просторі! Що, по – суті, означає, що наше життя сьогодні розподілене між різними координатними площинами, між різними реальностями: матеріальною та нематеріальною. З одного боку, це допомагає нам залишатись «у формі», проводячи заняття та спілкуючись із нашими студентами та колегами, а, з іншого – ми перебуваємо в іншій дійсності, де зображення – знаки замінюють нашу тілесність!

Кожна людини позиціонує себе такою, в залежності від того, які її риси є провідними для неї, які цінності вона сповідує. Відбувається зміна у сприйнятті ідентифікації, як тих кого ми сприймаємо, так і тих, хто сприймає нас. Кожен із нас, зі свого боку екрану, набуває нових рис, які ми транслюємо один на одного, вкладаючи в картинки-знаки власне бачення. Ми отримуємо накладання власного бачення себе з баченням себе іншою людиною, що швидше за все не збігається. В решті решт, народжується нова особистість, яка не співвідноситься ні з першою, ані з другою. Важко сказати, яка з цих особистостей відповідає істинній.

Спілкуючись у віртуальному просторі, ми втрачаємо свою тілесність, існуючи в позафізичному світі. Що в нас зараз активується? Наші відчуття, думки, плани, спогади, знання виходять на перший план, очищуючись від матеріального? То чи не відбувається наше переміщення в ідеальне середовище, де панують нематеріальні форми, і де розум виходить на перший план? Якщо розум є тим, в чому полягає наша сутність, то виходить, що наші думки, знання, спогади, плани, емоції, якими ми ділимося під час нашого спілкування в Інтернет просторі, насправді є нами самими. Тоді, що відбувається із нашими цінностями?

Цей простір забезпечує нас потужними інформаційними можливостями. Він надає нам свободу від фізичних прив'язок. В ньому, в принципі, не існує обмежень: ми можемо перебувати на будь-якій

території та в будь-якому оточенні – головне, щоб ми мали доступ до цього простору. Він надає можливість віртуально подорожувати, занурюватись та пізнавати явища, в які ми не можемо потрапити фізично, наприклад у діючий вулкан, або у вибух чорної діри.

Ми отримуємо переваги навіть в тому, що не відволікаючись на картинку, можемо занурюватись у зміст почутого від співрозмовника, задля більш глибокого розуміння та визначення його особистісних духовних засад – отримати герменевтичний досвід. Ми маємо можливість на основі «почутого» дійти до висновків на скільки напруженою і результативною є, наприклад, навчальна діяльність наших студентів і на скільки вона є пріоритетною для них.

Та, незважаючи на окремі плюси кризового часу, є щось таке, чого нам точно не вистачає! І це точно не стосується неідеальності технічного боку, що забезпечує можливість нашого спілкування. Це стосується його інтимного боку: ми не бачимо очей, тілесних реакцій наших студентів, не чуємо «шурхотіння думок» під час обдумування відповідей на питання – ми знаходимось на дистанції від наших тілесних втілень! Позбавлені можливості сприймати емоції тих, з ким спілкуємося, їх тепло, можливість одночасного сприйняття одних й тих самих предметів, оскільки роз'єднані в просторі і часі, призводять до певного роду проблем. Знаходячись в ізоляції, ми стикаємось із тим, що позбавлені у задоволенні природних потреб в живому спілкуванні, що є однією із основних людських цінностей, та переживаємо стрес соціального дистанціювання.

Та з'ясовується, що не тільки розум переживає позбавлення у соціальних стосунках – тіло теж переживає депривацію. Тілесна ідентифікація теж переживає досвід ізолювання, тому важко спрогнозувати як у подальшому кризові часи вплинуть на психологічний стан науково-педагогічних працівників та студентство. Тому дуже важливо дотримуватись правильного режиму життя в кризовий час: слідкувати за здоров'ям, чергуючи розумове навантаження із фізичним, наприклад, виконуючи фізичні вправи; читати книжки, займатись творчістю; «відвідувати» цікаві пізнавальні віртуальні заходи, насолоджуватись краєвидами у віртуальних подорожах.

Таким чином, будучи втіленими живими істотами, ми через живе спілкування, соціальну взаємодію, що є одними із головних наших цінностей, реалізуємо не тільки потребу у психологічній близькості, а і у фізичній. Наш розум – це тільки частина нас, а живими ми можемо вважати себе тільки тоді, коли наш розум поєднується із нашим тілом.

Катерина ГОНЧАРЕНКО
*кандидат філософських наук, доцент,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
м. Київ, Україна*

КРИЗА ІНТЕЛЕКТУАЛІВ: ДОСВІД (НЕ)СВОБОДИ

Свого часу французький постмодерніст – Мішель Фуко, звертаючись до питання інтелектуалізму, тлом для визначення останнього, обирає політику та владу. Фактично ці два поля виступали орієнтирами в межах яких, інтелектуал здатен проявити себе. «...інтелектуал, його робота, дослідження, роздуми, його спосіб дій, осмислення речей може висвітлити конкретну ситуацію, якусь соціальну область, якийсь збіг обставин – і якщо він може фактично докласти сюди теоретичний і практичний внесок, то звідси можна витягти політичні наслідки, взявши, наприклад, проблему кримінального кодексу, правосуддя...; я вважаю, що інтелектуал може, якщо захоче, зробити важливий вклад в сприйняття і критику цих речей, звідки абсолютно природно, якщо люди цього хочуть, наприклад, якщо це сприятиме їх певному політичному вибору» [5, с. 338]. Отже, вже навіть з цього фрагменту, ми маємо змогу вивести засадничі принципи позиції інтелектуала: критичність щодо ситуації, осмисленість події, висвітлення конкретики тощо. М. Фуко вважав (і ми з цим не можемо не погодитися), що єдиним ангажуванням, якому може бути підвладним інтелектуал, є ангажування злободенністю / «engagement avec l'actualité». Інтелектуал завжди там де не зручно, де гостра дискусія, де болючі питання від яких не можливо відгородитися ширмою вдаваних гараздів. Будь-хто, хто все ж претендує називатися інтелектуалом, як зазначає Славој Жижек, зобов'язаний позначити свою позицію. Маркувати місце на інтелектуальній мапі та не сходити з нього за першої ж нагоди. Ця позиція завжди повинна бути поза того, що вже «освоюється ідеологією», інакше інтелектуал перестає бути інтелектуалом і стає ідеологом. А «найперший обов'язок прогресивного інтелектуала», за словами С. Жижека, «не брати участь у ворожій боротьбі». Такий алгоритм убезпечує інтелектуала, з одного боку, від «принагідних» точкових висловлювань, а з іншого, від «приспосувальницької» позиції щодо будь-якої ситуації.

Інший французький інтелектуал – Жан Бодрійяр, вважав що інтелектуали є «не зручними». З дискурсів, які націлені на маскування амбівалентності «життя-смерті» інтелектуалів бажано було б навіть вилучити. Соціальна історія людства, як ми знаємо, є історією витіснення смерті. Тому, слідом за мертвими з соціального простору виганяють

дикунів, божевільних, дітей, людей похилого віку, неосвічених, бідняків, збоченців, жінок та інтелектуалів [1]. Але витісняють ці категорії за їх нездатність зливатися у спільних маргинальний фон «зручної маси». Відповідно у самого Ж. Бодрійяра, в силу розгортання його розмірковувань, знаходимо динамку у розумінні інтелектуала. Власне у роботі «Досконалий злочин. Змова мистецтва» бачимо, що інтелектуали пройшли все ж таки певний шлях трансформації та інтегрувалися в так званий «клас інтелектуалів». «І якщо десь і існує обман, то тільки всередині політичного класу і класу інтелектуалів. Там люди дійсно обманюються щодо своїх власних цінностей. І ці цінності є майже міфоманськими: вони змушують їх розширюватися як клас і закликати всіх тих, хто зовні, приєднатися до гри, яка триває всередині» [2]. Отже, аби постійно не витіснити смерть маємо досконалий злочин / «Le crime parfait», який полягає у вбивстві реальності (ствердження реального як зречення реальності мовою С. Жижека); аби не обстоювати своє місце та не займатися прямими обов'язками маємо «jeu de bas à sable» в якій вабиться «élite intellectuelle».

Якщо поглянути на вищезазначене, то можна зробити слушну заувагу, що це все історія: однобока історія думок щодо того, ким може бути справжній інтелектуал. Але цю історію можна поповнювати безліччю «особистісних» прикладів окремих постатей, які власні теоретичні надбання підкріплювали реальними вчинками (згадаймо хоча б інтелектуалів, які брали участь в подіях «травня-68»), які вели боротьбу та до останнього вірили у всі ті «примарні ідеали». Цю історію можна заперечувати чи внести до переліку суперечливих теорій. В будь-якому випадку, єдине чого не можна заперечити, так це того, що ще ніколи людство не переживало такої кризи інтелектуалізму, яку ми маємо змогу спостерігати сьогодні.

Хто такий інтелектуал сьогодення? Це людина, яка давно втратила своє місце на інтелектуальній мапі. Це заядлий user мережі, що втратив відчуття демаркації приватного/публічного та все чим займається, то самопіар чи недолугі спроби самоствердження. Це розгублений шукач «скарбів», пристосованець до обставин, що тоне в популізмі але все ще претендує на те, аби залишитися «зліпком доби». «Це будь-який експерт з реклами або public relations, який винаходить технічні засоби для забезпечення успіху дезінфікуючого засобу або авіакомпанії на ринку теж виявляється природженим інтелектуалом, який намагається заручитися підтримкою потенційних клієнтів, завоювати симпатії покупців або голоси виборців» [6]. На сьогоднішній день, назвати себе інтелектуалом стає

майже соромно. Є небезпека потрапити до маси всіх тих блогерів, які люблять «розмірковування про життя» та цитати відомих; до кола псевдоаналітиків, які немов хижаки стрімголов спрямовуються в бік чергового медійного вірусу для того аби висловити власну думку. До кола тих, хто ледь відірвавшись за показниками кількості підписників в мережі, оброшує себе вдаваною авторитетністю.

У роботі «Культура припад і спротиву» Тараса Лютого, ми знаходимо твердження, що «поява інтелектуалів збігається в часі з розвитком медіа, які ставали засобами поширення їх міркувань» [4, с. 192]. Звісно ми не можемо з цим погодитися. Той же таки М. Фуко в своєму дослідженні «Інтелектуали і влада» говорить, що інтелектуали супроводжували владу немов примари, ще з часів її формування. Або, знову ж таки, варто переглянути історію. Інша справа питання «незалежності» інтелектуала. «Сподівання на те, що соціальні мережі... набуватимуть вигляду відкритих майданчиків для масштабних обговорень, теж не виправдалася сповна. Замість того щоб бути платформами висловлення виваженої думки, вони радше нагадують середовище, куди виливаються потоки нестримних емоцій, а коментарі перетворюються на пекло демонстрації власних переваг... місце інтелектуалів поволі маргіналізується, оскільки приватні інтереси широкої публіки надалі превалюють над суспільними» [4, с. 192-193].

Власне, з цього, ми можемо вивести вагоме підтвердження думки щодо несвободи сучасного «інтелектуала». Ця несвобода виражається через залежність від мережі, від обставин, від політичної ситуації, від особистих вподобань чи власного марнославства. Але навіть не так важливо, що впливає, значимішим є те, що всі ці фактори зводять нанівець саме поняття – інтелектуал. Ні, воно залишаються як символ, як емблема, як пафосний статус, який не несе жодного значення, оскільки саму функцію інтелектуала втрачено за зовнішньою облудою фантому. І ця функція знищена власноруч. Завдяки знеціненню особистих принципів та власного покликання, систематичним компрометуванням істин (правди та справедливості), «ринковими звітами» про власні досягнення та змагальництвом в мережевому «параді успіху»; загублена в гонитві за право бути «гуру»/авторитетом/носієм таємного знання.

Що нам може дати ця констатація факту? Ні, точно не те, що інтелектуал має бути відлюдкуватим «примітивним типом», який цурається мережі чи відмовляється від техніки в цілому. Також не те, що він не може бути публічною особою, яка має право на висвітлення як приватного, так і публічного на своїй сторінці в мережі. Швидше за все,

така констатація є свідченням, що як і повсякчас, наразі актуальними залишаються критичність, самосвідомість та, хоча б незначна, але інтелігентність.

Література:

1. Бодрийяр Ж. Симулякры и симуляция // Философия эпохи постмодернизма. Минск, 1996. С. 39.
2. Бодрийяр Ж. Совершенное преступление. Заговор искусства. М. : Рипол-классик, 2019. 347 с.
3. Жижек С. Добро пожаловать в пустыню реального. М.: Фонд научных исследований «Прагматика культуры», 2002. 169 с.
4. Лютий Т. Культура принад і спротиву. К. : Темпора, 2020. 576 с.
5. Фуко М. Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи, выступления и интервью / Пер. с франц. Б.М. Скуратова под общей ред. В.П. Большакова. М.: Праксис, 2006. Ч. 3. С. 338-343.
6. Саїд Е. Репрезентація інтелектуала. URL: <http://moscowartmagazine.com/issue/97/article/2175>

Валерій ПАВЛОВ

*кандидат філософських наук, доцент,
Національний університет харчових технологій
м. Київ, Україна*

МІНЛИВИЙ СВІТ У ВИМІРАХ МІНЛИВИХ ЦІННОСТЕЙ

Ні у кого не виникають сумніви з приводу того, що світ, в якому перебуває людина від народження і до останнього подиху (як і вона сама), постійно змінюється. Зміни ці дуже часто є очевидними, а приховані трансформації раніше чи пізніше все рівно стають видимими. Перебувати в такому середовищі цікаво і водночас непросто. Нове приваблює індивідів та водночас несе в собі певні загрози. Впродовж життя люди завжди більшою або меншою мірою баланують між мінливістю та стабільністю. Перша урізноманітнює їх буття, друга забезпечує усталеність, спокій, без яких важко, практично неможливо, мати душевний і фізичний комфорт. Таке балансування потребує від суб'єктів постійної активності, в т. ч. у напрямі зміни їх самих. Останні дають можливість жити якісно і повноцінно, досягати бажаних результатів у самих різних сферах, отримувати при цьому задоволення від реалізації планів та мрій.

Постійне очікування чогось нового – вроджена людська потреба. Нове значною мірою асоціюється з подоланням існуючих проблем, підняттям на новий ступінь у професійній діяльності, освітньому просторі, міжособистісних та сімейних стосунках, покращенням умов життя тощо.

Рух «по колу», за рідким винятком, не продукує нового. Він стомлює людину, робить життя сірим, одноманітним, перетворює його у просте існування, позбавлене радості та щастя. На відміну від такого способу буття індивідів рух у формі розвитку (рух «по спіралі») якісно інший, змістовно різноманітніший, цікавіший та значною мірою гуманістично орієнтований. Він безпосередньо пов'язаний з розкриттям суб'єктом своїх сутнісних сил, задатків і здібностей. Саме так, а не по-іншому, людина здатна, якщо не максимально, то значною мірою реалізувати власні потреби та інтереси. Жити цікаво, змістовно, отримуючи задоволення від того, що робиш, – значить постійно знаходитись у стані перманентних змін. Невід'ємна складова такого життя – творчість. І хоча далеко не кожному під силу продукувати щось принципово нове, творчість присутня і на рівні репродуктивного відтворення (знань, досвіду, копіювання існуючих об'єктів, виховання та ін.).

Тут існує дворівнева система детермінації. Постійно відбуваються різноманітні зміни, які мають об'єктивний характер (в природі, економіці, політиці, науці, освіті, трудових колективах, сім'ях тощо). На суб'єктивному рівні їх можна приймати, підтримувати, схвалювати або критикувати, заперечувати чи демонструвати власну індиферентність. Та незалежно від цього означені трансформації завжди певним чином впливають на людську поведінку, диктуючи, навіть всупереч суб'єктивним бажанням індивідів та їх різноманітних спільностей, певні норми, правила, стереотипи. Не все з того, що приходить робити людям в контексті індивідуального, групового та суспільного життя, вони виконують з бажанням і отримують від цього задоволення. Особливо, коли в цій системі виражено «спрацьовують» чинники зовнішнього порядку, що нерідко мають, до того ж, примусову спрямованість.

Другий рівень детермінації пов'язаний з бажаннями та цілями, які формулюють самі люди. При всій важливості об'єктивних обставин, кожен суб'єкт «робить» сам своє життя таким, яким воно є, а не іншим. Розвиток суспільства – це продноісторичний процес. Сказане означає, що соціум, принципово відрізняючись від природи, з одного боку, певною мірою схожий на неї, оскільки функціонує за законами, які мають об'єктивний характер, а з другого – безпосередньо залежить від індивідів, котрі своєю діяльністю забезпечують існування даних законів. Суспільні закони – це закони людської діяльності. Саме люди продукують великі і малі зміни в довкіллі і самих собі, які не завжди співпадають з початково сформульованими цілями. Така розбіжність зумовлюється складним переплетінням чинників об'єктивного і суб'єктивного характеру,

необхідності та випадковості, неможливістю у багатьох ситуаціях адекватно реалізувати задумане на практиці. Зміни, які викликають до життя різні соціальні суб'єкти, різнопланові та багатоаспектні. Вони мають місце у всіх сферах соціуму.

Ціннісні виміри даних процесів також максимально різноманітні. Не в останню чергу пов'язане це з тим, що впродовж життя у кожного індивіда обов'язково еволюціонують його ціннісні орієнтири, критерії оцінки дійсності, переосмислюються накопичені знання і досвід. В залежності від віку, обсягу знань, мікро-і макросередовища буття, актуалізації конкретних потреб та інтересів люди нерідко оцінюють одні і ті ж явища й події по-різному. В одних ситуаціях означені трансформації незначні, в інших – разючі. Наприклад, на зміну захопленням у молодому віці конкретними художніми творами, історичними діячами, вчинками, досягненнями науки та ін. у зрілі роки приходить тверезе, критичне осмислення цих об'єктів. І хоча кожна оцінка має певну об'єктивну підставу, в ній переважає доля суб'єктивного.

Системи навчання і виховання у світі вибудовані таким чином, що акцент робиться на отриманні людьми знань та формуванні у них поведінкової культури. І надзвичайно рідко йдеться про необхідність прилучення індивідів до оціночної культури. Поширеним є прислів'я: «Про смаки не сперечаються». Воно справедливе в контексті фізіології людини та харчування (і то не завжди). Але втрачає значення за межами означеної «території». Індивідам важко, в багатьох випадках взагалі неможливо, самотійно, без належної підтримки з боку інших виробити правильні критерії оцінки явищ, подій, процесів, що заявляють про себе у довкіллі. Маються на увазі не лише оцінки естетичного характеру, а й адекватне розуміння та інтерпретація суспільних процесів, програм політичних партій, філософських концепцій, світоглядних парадигм, заяв урядовців та ін. Як і в інших сферах життя (економіці, політиці, науці, мистецтві тощо), у сфері ціннісних інтерпретацій можливі (і необхідні) дискусії та прилучення людей до багатого пласту інформації про феномен оцінки. Точно так, як не можна навчитись теоретично мислити не освоївши філософію та історію науки, не варто сподіватись на спонтанну появу в індивіда багатой оціночної культури без ознайомлення його з накопиченими у соціумі знаннями і досвідом про методологічні засади та практики оцінювання. На жаль, поки що у цій царині панують емпіричне підґрунтя, буденний досвід, розсудкове мислення, а не розум, в основі якого лежать знання теоретичного характеру.

Цінності кожного суб'єкта тісно пов'язані з його потребами та інтересами. Останні у всіх ситуаціях мають свою кількісну і якісну визначеність. Оскільки індивіди об'єднуються у малі та великі групи (сім'ї, трудові колективи, політичні партії, конфесії тощо), то кожне суспільство – територія функціонування різноманітних суб'єктів, потреби та інтереси яких утворюють надзвичайно складну і багаторівневу систему. Вони лежать в основі стократ складнішої системи цінностей, носіями яких виступають дані суб'єкти. Сказане означає, що суспільство можна уявити як унікальне мереживо цінностей, в рамках якого все, що існує в суспільстві отримує певну ціннісну інтерпретацію. Кожен суб'єкт по-своєму оцінює значимість конкретних явищ, подій, процесів. Нерідким є те, що в літературі називають конфліктом цінностей. Він проявляється в самих різних сферах життя – від побуту до політики. Уникнути цього явища неможливо. Зате люди, при бажанні, здатні мінімізувати конфліктні ситуації. Для цього необхідно знайти, визначити базову основу конфлікту і спробувати, якщо це можливо, її ліквідувати, або, принаймі, не доводити конфлікт до рівня антагоністичних суперечностей.

Спектр ціннісних вимірів мінливого світу безмежний. Умовно в ньому можна виділити три групи цінностей. Перша має ситуативний характер і пов'язана з буденним життям людей, виконанням обов'язків та функцій, що забезпечують їх функціонування як біосоціальних істот, котрі власною активністю відтворюють самих себе та найближче оточення (збереження здоров'я, забезпечення продуктами харчування і предметами побуту, створення належних житлових умов, турбота про членів своєї сім'ї, родичів, друзів, виховання дітей та ін.). Названі цінності, з одного боку, відносно стабільні, а з іншого – мінливі і значною мірою залежать від об'єктивних обставин життя людей. Наприклад, при зміні місця проживання, соціального статусу індивіда, рівня доходів вони також змінюються. Для даної групи цінностей принципово важливо, щоб середовище людського буття відповідало їх базовим установкам і дозволяло індивідам задовольняти на належному рівні свої потреби та інтереси. Якщо має місце протилежне – відсутність професійного медичного обслуговування, погане харчування і житло, шкідлива екологія та агресивне соціальне середовище – суб'єкт відчуває себе приниженим, соціально не захищеним, не потрібним соціуму і державі. Тому відповідним чином – негативно – оцінює світ, в якому приходиться не жити, а існувати.

Друга група цінностей стосується освітнього рівня людей, їх професійної діяльності, прояву себе як соціальних істот, що можуть і

здатні впливати на процеси, які відбуваються у найближчому та більш віддаленому оточенні. Це т. з. цінності середнього рівня. Від того, в яких масштабах і як саме в соціумі реалізуються названі пріоритети, величезною мірою залежить його інтелектуальний потенціал, рівень розвитку продуктивних сил і виробничих відносин, результативність участі індивідів та їх різноманітних спільностей у малих і великих суспільних змінах. Якщо трансформації, які відбуваються у суспільстві, не відповідають означеним цінностям, значить вони мають деструктивний характер і рано чи пізно призведуть до соціального протесту. Дані цінності – важливий індикатор характеру соціальної динаміки і напряму руху суспільства.

Третя група цінностей – територія людського світогляду, прав і свобод індивідів, їх духовних пріоритетів. Це т. з. вищий рівень цінностей. Він стосується можливостей реалізації особами своїх людських якостей – того, що дозволяє бути і залишатись самим собою в самих різних, навіть максимально несприятливих умовах. Тут концентрується те, що робить людину людиною – її світоглядні переконання, мова, права, свободи і обов'язки, вільний вибір варіантів поведінки, надання переваги конкретним формам державного управління, можливість вільно висловлювати свої думки, відстоювати і захищати особисту позицію та ін. Ступінь культивування даних цінностей – важливий показник міри зрілості суспільства, його демократичності та прогресивності.

Анатолій ГРИГОРУК

кандидат економічних наук, доцент,

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

м. Тернопіль, Україна

ЕКОНОМІЧНІ ЦІННОСТІ ЛЮДИНИ

Підходи до визначення цінностей людини дуже різноманітні. Цінності можуть поділятися на моральні, матеріальні, політичні, економічні, релігійні тощо. Деякими науковцями в основу класифікації цінностей покладено дві великі категорії: цінності виживання та традиційні цінності. До цінностей виживання належать економічна та фізична безпека, матеріальні цінності, нетерплячість до інакодумства, ксенофобія, прийняття авторитаризму, покірність. Названі цінності притаманні населенню східноєвропейських країн і України, зокрема [2, с. 9].

В українців донедавна були сильно розвинуті традиційні цінності. А саме: важливість релігії, відносини батьків і дітей, повага до влади і традиційні сімейні цінності. Члени суспільства, які дотримуються цих цінностей, зазвичай, відкидають значні зміни суспільного ладу. Традиції не мають високого впливу на прийняття рішень у містах, а сільське населення має значно більше традиційних рис.

Українське суспільство традиційно поки, що більш схильне до «зрівнялівки» у доходах, значна частина українців вважає, що потрібно збільшувати частку державної власності в економіці, більшість українців думають, що і далі уряд повинен турбуватися, щоб вони були забезпечені. Безумовно, суттєвий вплив на ціннісні орієнтири наших громадян, на жаль, має низький рівень життя, про що свідчать економічні показники розвитку держави [2, с. 10].

За роки незалежності України ситуація дещо змінилася. Перехід до ринкової економіки змінив людей і їх цінності. Першочергова увага у суспільстві почала приділятися захисту прав людини, широким можливостям самореалізації індивіда, комфортним умовам його життя, багатокомпонентному розвитку. Українці повірили у зміни на краще, на зближення за рівнем життя з європейськими економічно розвинутими країнами, хоч розрив між ними і положенням України величезний. Наприклад, сьогодні рівень заробітної плати в Україні найнижчий в Європі.

Економічні цінності у ринкових країнах скеровують, організовують діяльність людини та тісно пов'язані з такими важливими аспектами економічної поведінки, як визначення уподобань та вибір кожного члена суспільства. Саме економічні цінності це все, що пов'язано з поведінкою, судженнями, орієнтаціями людини в рамках ринкової економіки.

Разом з тим ставлення українців до атрибутів ринку не однозначне. Так, 71,7% українців, вважають, що конкуренція як характерна ознака ринкової економіки – це добре, 65,2% вважають, що старанна робота має винагороджуватися, 54,9% схиляються до думки, що люди можуть розбагатіти тільки за рахунок інших. Населенню характерно негативне ставлення до бізнесу. Великим компаніям не дуже довіряють 40,7%, зовсім не довіряють 17,9%, а банкам не дуже довіряють 41%, зовсім не довіряють 26,4% [2, с. 11].

Сутнісні ознаки ринкових відносин – економічний лібералізм, конкуренція, прагнення до отримання прибутку – неоднозначно впливають на ціннісні орієнтири особистості.

З одного боку, вони, безперечно, стимулюють ініціативу, енергію людей, розширюють можливості для розвитку здібностей і творчої активності особистості. Разом з тим, не варто забувати, або не звертати увагу й на інший бік впливу ринкових цінностей, які призводять до таких наслідків, як подвійна мораль, загальне відчуження, психічні розлади, неврози тощо [3, с. 155].

Отже, ринкові цінності націлені на матеріальне збагачення є звичайно необхідними. але вони мають бути допоміжними засобами для цінностей духовного розвитку особистості.

Українці працьовиті, заощадливі, довіряють молоді, проте, водночас, більше схильні покладатися на державу, аніж на власні сили, не дуже довіряють великому бізнесу.

Для українського суспільства в економічній сфері життєдіяльності, в цілому, характерним є певний ціннісний симбіоз – поєднання цінностей виживання і традиційних цінностей.

Література:

1. Геращенко О.Л. Економіка ХХІ: країни, підприємства, людини. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків: Фоліо, 2017. 303 с.
2. Сакало О.Є., Степаненко С.В. Економічні цінності українського суспільства: за даними World Values Survey. *Бізнес інформ.* № 9. 2018. С. 8–11.
3. Шаргородський Ю. Динаміка економічних цінностей в умовах ринкових трансформацій. *Політичний менеджмент.* № 6. 2011. С. 145–157.

Галина Петришин

кандидат політичних наук, доцент,

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

м. Тернопіль, Україна

СОЦІАЛЬНА ІМІТАЦІЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Наше бачення світу є сукупністю реального й уявного, позаяк свідомість людини не здатна охопити всю розмаїтість проявів дійсності. Особливо це виявляється у періоди динамічних соціокультурних змін, коли нестача знань про світ, створює умови для формування різних імітаційних образів і практик. Поширеними засобами соціальної імітації є: фальсифікація, провокація, ілюзія, перформанс, маніпуляція, плагіат, профанація. Впродовж певного часу імітація дозволяє створити нові змістовні образи світу і, знайшовши підтвердження своєї відповідності

раніше непізнаного, набрати інституційних форм. А може призвести до міфологізації реального, наслідком чого є підміна смислових значень явищ і процесів суспільного життя, формування ілюзій та ін. Імітаційні образи і практики, як невід'ємні складові розвитку суспільства, можуть мати як конструктивний, так і руйнівний характер.

Українське суспільство, яке перебуває в процесі трансформації з однієї системи суспільних відносин до іншої з яскраво вираженими ознаками маргінальності, є благодатним ґрунтом для різноманітних проявів соціальної імітації в процесах соціальної взаємодії людей та на рівні індивідуальної свідомості. Понад те, за кризових явищ у різних сферах суспільного життя, що є супроводом трансформації суспільства, маємо суцільну симуляцію предметно-сислової реальності, знімаючи таким чином суперечності реального та уявного, надаючи уявному статусу «справжності». Тому для сучасної людини створений ілюзорний світ часто виявляється прихистком від того жаху, який викликають у нього суперечності оточуваного світу.

Залученість у процес відображення і пояснення світу великої кількості імітаційних образів та зовнішній тиск на людину імітаційних практик поступово перетворюють її на імітуючу особистість [2, с. 53–59]. Тиск імітаційного на особистість виявляється у виборі нею найбільш зручного способу соціальної адаптації. Прикладом може слугувати демонстрація свого успіху через володіння певними споживчими благами – автомобільним парком чи кількістю престижного житла. Або декларування прихильності до тих чи інших модних споживчих цінностей, демонстрація власної відданості певним ідеям та догідливості значущим «Іншим», мультиплікація соціальних ролей у процесах комунікації в соціальних мережах, активність у різноманітних заходах з метою «засвітити» своє обличчя, презентація «чужих» інтелектуальних і професійних ресурсів як власних досягнень, що призвело до порушення відповідності оцінки значущості індивіда його реальному внеску.

Вище зазначене дає можливість констатувати, що в сучасних умовах має місце перехід від внутрішньо орієнтованої особистості до орієнтованої назовні, з якої знімається відповідальність за власні вчинки. Використання імітаційних практик особистістю безперечно несе для неї вигоду, проте сприяє виникненню певною мірою аберації її свідомості.

У суспільстві, що знаходиться в постійній динаміці змін, ігнорування залежності суспільного розвитку від вихідних соціально-економічних умов породжує численні імітації в політиці, економіці, освіті, ЗМІ тощо через завищення можливих досягнень і, відповідно, утопічних цілей розвитку

соціальної системи. Так, зокрема, сьогодні більшість політиків вдаються до політичної мімікрії як засобу, що дозволяє їм балансувати між правдою і вигадкою. Основними засобами реалізації політичної мімікрії є соціальна роль-маска й імітаційна рольова гра, завдяки яким імітація очікуваної соціальним оточенням поведінки зв'язується з реалізацією розробленого політичним актором життєвого спектаклю. Практичним виявом такої політичної діяльності є різноманітні популістські гасла, псевдообіцянки тощо, метою яких є завоювання симпатій у широких верств населення.

Підміна смислів ілюзіями стає реальністю найчастіше тоді, коли корпоративний інтерес певних правлячих кіл починає трактуватися як інтерес суспільства, а адміністративний розсуд розглядатися як універсальна підстава формулювання управлінських проблем і визначення напрямків їх вирішення [1]. Варто також зауважити, що зі зростанням у суспільстві соціально імітаційних практик, які відповідають вимогам суб'єктності, створюються умови для підвищення маніпулятивної складової в політичних практиках, метою яких є нав'язування масам примітивного розуміння реальності і відповідно збереження своїх владних повноважень та привілеїв. Водночас політична практика свідчить про те, що вдавання до мімікрії в дипломатичних відносинах є цілком виправданим. Таким чином, постає питання: який наслідок для суспільства має практика політичної мімікрії? Як відповідь, підтримаємо позицію Ж. Тоценка, який стверджує, що політична мімікрія підштовхує людину до соціальної мімікрії [3, с. 3–15]. І це не дивно, позаяк більшість людей у своїх міркуваннях і поведженні орієнтуються на дії і висловлювання авторитетних особистостей.

Щодо підприємницької діяльності, то за сучасних умов підприємці все частіше в організації діяльності своєї компанії реалізують більш-менш ефективні імітаційні стратегії. В окремих випадках в основі цих стратегій лежить орієнтація на копіювання продуктивних ідей, виробничих процесів і їх елементів або ж конкретних продуктів.

Суть імітаційних практик в системі сучасної освіти полягає у підміні реальних значень освітніх досягнень їх демонстрацією та перетворенні навчального процесу на ланцюг формальних операцій і процедур. Імітаційні освітні практики мають місце і в оцінці якості освіти та освітнього процесу. До числа таких практик віднесемо підміну якісних показників кількісними. У практичній площині така тенденція призвела до політики лояльності в оцінці знань, імітації досягнень та новацій.

Схильність до споживацтва, позитивне прийняття «тіньових практик» і готовність брати участь в їх реалізації – ось неповний перелік тих

властивостей, які сьогодні досить інтенсивно прищеплюються людині імітаційними реаліями. Високий рівень поширеності в суспільстві соціальної імітації сприяє соціальній апатії та аномії, зростанню соціальної незадоволеності в умовах ілюзії стабільності, розмиванню меж між моральним і аморальним і, як наслідок, духовній спустошеності.

Масштаби поширення імітаційних практик залежать від особливостей соціокультурного контексту, в який вони виявляються вписаними. Чим вище соціальна і культурна компетенція широких мас населення, тим менш ефективними виявляються погано сконструйовані соціально імітаційні практики. Чим більше число симулякрів продукується в рамках соціально імітаційних практик, тим менше в окремих людей і соціальних груп можливостей перетворення дійсності за допомогою справжньої творчості.

Література:

1. Бабинцев, В. П. Имитационные технологии в практике государственного и муниципального управления [Электронный ресурс]. *Ученые записки : электронный научный журнал Курского государственного университета*. 2013. № 4 (28). URL: <http://www.scientific-notes.ru/pdf/033-037.pdf>
2. Мельникова, Т. П. Феномен социальной имитации как фактор, влияющий на состояние национальной безопасности. *Журнал Белорусского государственного университета. Социология*. 2020, 1. С. 53–59.
3. Тощенко, Ж. Метаморфози сучасної суспільної свідомості: методологічні основи соціологічного аналізу. *Соціс*. 2001. № 6. С. 3–15.

Наталія ГРИГОРУК

кандидат історичних наук, доцент,

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

м. Тернопіль, Україна

ДЕМОКРАТИЧНІ ЦІННОСТІ СУСПІЛЬСТВА

Демократичні цінності – це те, заради чого демократію захищають, це її значущість і життєдайність, її привабливість для мільйонів людей, те, завдяки чому демократія здобуває нових прихильників в усьому світі. До демократичних цінностей в першу чергу належать: громадянство і громадянськість, свобода совісті, свобода слова, людська гідність, моральна автономія, приватність і невтручання в особисте життя, громадська асоціація, соціальний порядок.

Ядро демократії становлять громадянство і громадянськість. Вони означають не тільки формальну належність людини до держави, політико-юридичний зв'язок із її структурами, скільки розвиненість соціальної свідомості й індивідуальної гідності, спроможність людини усвідомлювати власні інтереси і захищати їх зі знанням справи та з урахуванням інтересів усього суспільства.

Демократія потребує свідомого й активного залучення громадян до суспільного життя і без цього вона не може відбутися. Громадянство, розвинений громадянський стан є цінностями, бо вони підносять людину, цивілізують її, формують порядок, заснований на свободі й відповідальності.

Ліберальна демократія породила й затвердила як одну із основних своїх цінностей свободу совісті й віротерпимість.

Вагоме значення цієї цінності полягає в тому, що демократія дає змогу знаходити й ефективно використовувати форми нормального співіснування громадян, які дотримуються різних релігійних уподобань або ж узагалі є атеїстами. Релігійні вподобання та переконання людини є цариною індивідуального вибору. Сьогодні принципи свободи совісті закріплені у міжнародних документах з прав людини, конституціях демократичних держав. Але міжрелігійні та міжконфесійні протиріччя, сутички і конфлікти не зникли безслідно. В наш час релігійні екстремісти і фанатики намагаються засобами терору домогтися своєї мети, таким чином «переконати опонентів». Демократія шукає гідну й адекватну відповідь на такі виклики.

Вільні у своїх діях і захищені законом ЗМІ створюють свободу слова у суспільстві і надають змогу громадянам бути по-справжньому обізнаними зі станом справ у країні. Через них людина може висловити своє судження стосовно тієї чи іншої суспільної проблеми.

Наслідком свободи слова є громадська думка. Адже вона стає можливою тільки тоді, коли люди можуть вільно, не боячись за наслідки, виявляти своє істинне ставлення до тих чи інших подій, громадських інституцій тощо.

Таким чином, свобода слова, вільні ЗМІ є однією з найбільших цінностей демократії. Разом з тим, як і будь-яка інша свобода, вона не може існувати без обмежень.

Громадянин – носій гідності та її захисник. Гідність – сукупність рис, що характеризують позитивні моральні якості. Гідність – складова авторитету громадянина, його самоповаги й поваги до інших. Кожна людина – неповторне творіння, і це потрібно усвідомлювати й цінувати,

розвивати й відповідально застосовувати в житті, розуміючи, що гідність є породженням і умовою свободи. По-справжньому гідною може бути тільки вільна людина. Гідність змушує громадянина діяти, ставати на заваді порушенням принципів і основ демократичного ладу, протидіяти будь-яким утискам свободи.

Гідність є усвідомлення людиною своєї громадянської ваги, громадського обов'язку. При цьому повага до іншого і його визнання ґрунтується не на якихось міркуваннях поважати «за щось» або «заради чогось», а виключно на тому, що людину поважають як таку, шанують у ній людське.

Повага до людської гідності вимагає глибоко вкоріненої в суспільстві терпимості, визнання невідчужуваних прав за всіма людьми. Культ гідності й толерантності у цивілізованому суспільстві, звеличує людину, розкріпає її.

Моральна автономія означає, що людина здійснює своє самовизначення вільно й неупереджено, користуючись власним розумінням щастя й добра. Ніхто не може вплинути на вподобання людини. Це сфера її вільного вибору. Члени суспільства мають і відчують моральну та практичну автономність, коли забезпечується їм статус невідчужуваності. Більшість записаних у Конституції прав і свобод відповідає цій меті.

Приватне життя – це особлива частина сфери людської життєдіяльності, у якій особа має змогу визначати власне життя й існувати незалежно від інших. В демократичній правовій державі закон оберігає людину і коло її спілкування від стороннього інтересу.

Демократія є соціально-орієнтованою формою світогляду. Демократизм ґрунтується на повазі до громадської думки, спільного рішення, громадського порядку і соціальної згоди. Суспільні цінності становлять міцну етичну основу демократичного існування. Мається на увазі солідарність, довіра, взаємна підтримка, готовність спільно й узгоджено діяти для захисту спільних інтересів. Це загальна цінність будь-якого суспільства. Звичайно, що більшість людей хотіли б жити в умовах стабільності, впорядкованості й безпеки. Проте демократія – це постійно діючий, але впорядкований конфлікт. Буває, що він набуває значних масштабів під час виборів, але від цього суспільство у підсумку тільки виграє. Принаймні проблеми у демократичному суспільстві не заганяються всередину, а швидко і толерантно вирішуються. Отже, культура конфлікту є важливим здобутком демократії.

Література:

1. Латигіна Н. Основні критерії, принципи та рівні здійснення демократії. *Політичний менеджмент*. 2009. № 3(36). С. 81-91.
2. Форми демократії. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. / О. В. Петришин (відп. ред.) та ін.. 2017. Т. 3 : Загальна теорія права. С. 818.
3. Шипілов Л. М. Народовладдя як основа демократичної держави. Х.: ФІНН, 2009. 216 с.

Оксана ВАЛІОН

*кандидат історичних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕКОНОМІКИ РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ: АКСІОЛОГІЧНІ, НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ І ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Глобалізація сучасного світу, перехід до постіндустріального інформаційного суспільства, економіки знань та четвертої промислової революції актуалізують роль і значення новітніх цифрових технологій для забезпечення якості життя людей. Цифровізація зумовлює кардинальну трансформацію суспільного буття, адже змін зазнають усі його складові. Активне впровадження інновацій формує нову технологічну реальність, в якому потреба цифрового, віртуального середовища стає справжньою екзистенційною цінністю. Крім того, прискорення тренду на цифровізацію відбувається нині під впливом пандемії COVID-19, зумовлюючи необхідність розвитку цифрових технологій різних сфер життєдіяльності суспільства, – від освіти, яка перейшла у дистанційний формат, до електронного здійснення торговельних операцій, доставки продукції. У цьому контексті важливої ролі набувають питання цифрового контролю, гнучкості ринку праці, його адаптації до віддаленої роботи. Реальністю стає цифрова глобалізація, що зміцнює взаємозалежність світової спільноти, поглиблює міжнародний поділ праці. Отже, глобальні виклики сьогодення потребують здійснення державної політики, яка б враховувала ці зміни, адекватно і швидко на них реагувала.

Інноваційний шлях розвитку є одним із пріоритетів для Республіки Білорусь. Нині він великою мірою визначається цифровізаційною трансформацією економіки з метою підвищення її ефективності та конкурентоспроможності. Розвиток ІТ-індустрії, побудова ІТ-держави,

формування цифрової економіки є амбітними завданнями, що знайшли відображення у нормативно-правових документах Білорусі, втілюються у практичній площині.

Під цифровізацією розуміють культурні, організаційні та операційні зміни в організації, галузі чи екосистемі шляхом продуманої і поетапної інтеграції цифрових технологій, процесів та компетенцій на всіх рівнях [7, с. 100], тоді як цифрова трансформація економіки передбачає впровадження у всіх галузях інформаційно-комунікаційних технологій з метою підвищення їх інновативності та конкурентоспроможності [8, с. 37].

Зазначимо, що цифрова економіка – новий феномен, що потребує аналізу і осмислення. Очевидним є те, що змінюється парадигма суспільного розвитку, в якій цифровий простір стає невід’ємною частиною людського життя. У зв’язку з цим, білоруська дослідниця А. Лузгина зазначає: «Якщо ще років 40–50 тому добробут тієї чи іншої держави здебільшого залежав від наявності природних ресурсів, то у ХХІ ст. особливу цінність набуває інформація та людський потенціал» [7, с. 100]. Відтак, формується технологічний уклад, де постають нові моделі виробництва, бізнесу, торгівлі, логістики, зайнятості, міжособистісної комунікації; змін зазнають традиційні ринки товарів, послуг і праці. Цифрова доба також формує нову систему цінностей, основними з яких виступають гнучкість, ініціативність, інноваційність, стандартизація, прозорість, швидкість передачі інформації тощо. Цифрові технології спрямовані на те, щоб полегшити життя людини за принципом «зручно – швидко – якісно».

Для Республіки Білорусь, у якій реалізується соціально орієнтована економічна політика, людський потенціал, його добробут і блага, є першочерговими завданнями. Тому цифровізація у Білорусі розглядається не лише як виклик, а й можливості для економічного зростання та підвищення рівня життя людей на основі впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), модернізації традиційних секторів економіки та створення нових, що базуються на використанні інноваційно-наукоємних способів виробництва. Разом з тим, в умовах постіндустріальних змін іншого підходу у Білорусі вимагає соціальна політика, оскільки нова модель господарювання потребує значно менших людських ресурсів, а відтак зниження системи соціального захисту, що дозволить прискорити структурний перерозподіл трудових і фінансових ресурсів, спрямувати їх у приватний сектор та на розвиток економіки знань, відмовившись від надмірного патерналізму з боку держави. Крім того, як показали події літа – осені 2020 року, у Білорусі відбулася зміна

ціннісних орієнтацій, пріоритетом яких стала участь суспільства у формуванні основних векторів політики держави. Це закономірний процес формування нації, громадянського суспільства. У контексті нашого дослідження зауважимо, що в своїй діяльності нові соціальні групи у Білорусі активно використовують сучасні постіндустріальні інформаційно-цифрові технології.

Передумовами до цифровізації у Республіці Білорусь став перехід на інноваційний тип розвитку, що відбувався на початку 2000-х рр. Він був зумовлений трансформаційними процесами, що проходили на глобальному рівні, зокрема, зростанням ролі інновацій у світовій економіці, включенням економік окремих країн у міжнародні економічні зв'язки як елементів єдиного світового господарства.

Аналіз білоруської економічної моделі, її еволюції засвідчує розвиток науково-інноваційної діяльності у республіці, що передбачає підвищення ефективності наукових досягнень і розробок, зміцнення інформаційно-комунікаційного потенціалу країни, вдосконалення структури економіки на основі пріоритетного розвитку наукоємних і високотехнологічних виробництв, переходу на прискорену інформатизацію, цифрову трансформацію економіки держави. Ці аспекти відображені у програмах соціально-економічного розвитку Республіки Білорусь до 2005 р., 2010, 2015, 2020 і 2025 рр., закріплені у Концепції Національної інноваційної системи (НІС) Білорусі, прийнятій у 2006 р., висвітлені у Державних програмах інноваційного розвитку (ДПІР) на 2007–2010 рр., 2011–2015 рр., 2016–2020 рр., 2021–2025 рр., а також задекларовані у стратегічних документах – Національна стратегія сталого розвитку Республіки Білорусь на період до 2020 року (НССР-2020), НССР-2030 та НССР-2035 рр. Так, у НССР–2030 зазначено, що цілями сталого розвитку Білорусі на довгострокову перспективу, є наступні: забезпечення високих життєвих стандартів населення та умов для гармонійного розвитку особистості на основі переходу до високоефективної економіки, заснованої на знаннях та інноваціях, при збереженні сприятливого навколишнього середовища для майбутніх поколінь [9, с. 21]. Вказані документи та їх реалізація сприяють формуванню інноваційного середовища для впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, що є необхідною умовою проведення цифровізації.

Поштовхом до цифрової трансформації економіки у Білорусі стало прийняття низки нормативно-правових актів, засадничими з яких стали наступні: Стратегія розвитку інформатизації у Республіці Білорусь на 2016-2022 роки (30 вересня 2015 р. №35), Державна програма розвитку

цифрової економіки та інформаційного суспільства на 2016–2020 роки (23 березня 2016 р. №235), Декрет №8 Президента РБ “Про розвиток цифрової економіки” (21 грудня 2017 р.), Державна програма “Цифровий розвиток Білорусі” на 2021-2025 роки (2 лютого 2021 р.). Аналізуючи їх, вкажемо на ключові концептуальні основи формування цифрового простору у Республіці Білорусь, мета якого полягає у вдосконаленні умов, що сприяють трансформації сфер людської діяльності під впливом ІКТ, включаючи формування цифрової економіки, розвиток інформаційного суспільства та вдосконалення електронного уряду Республіки Білорусь [12; 4]. У національному масштабі передбачено здійснення різноманітних заходів, спрямованих на впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, сконцентрувавши їх на трьох основних напрямках: «Інформаційно-комунікаційна інфраструктура»; «Інфраструктура інформатизації»; «Цифрова трансформація» [4]. У Державній програмі «Цифровий розвиток Білорусі» на 2021–2025 роки закріплений курс на впровадження інформаційно-комунікаційних і провідних виробничих технологій у галузі економіки та сфери життєдіяльності суспільства, розширивши підпрограми цифровізації, зокрема, охопивши «цифровий розвиток державного управління», «регіональний цифровий розвиток», «інформаційну безпеку» та «цифрову довіру» [11, с. 5-6] тощо.

Головним інститутом цифрових перетворень у Білорусі слугує Парк високих технологій (ПВТ), заснований, згідно Декрету Президента Республіки Білорусь від 22 вересня 2005 р. № 12. Він зосередив провідних фахівців у галузі інформаційних технологій (ІТ), які розробляють складне програмне забезпечення, інформаційно-комунікаційні технології, спрямовані на підвищення конкурентоспроможності білоруської економіки. ПВТ є каталізатором розвитку ІТ-сектору країни [7, с. 1].

Зауважимо, на території ПВТ діють положення Декрету №8 «Про розвиток цифрової економіки», який встановлює до 1 січня 2049 р. термін дії спеціального правового режиму Парку високих технологій зі збереженням принципу екстериторіальності, додатково надавши резидентам Парку право на здійснення в установленому порядку: освітньої діяльності в галузі інформаційно-комунікаційних технологій; діяльності у сфері кіберспорту, включаючи підготовку кіберспортивних команд, організацію та проведення змагань, організацію їх трансляцій; діяльності у сфері штучного інтелекту, створення систем безпілотного керування транспортними засобами; інші види діяльності [10]. Також резиденти ПВТ звільняються від низки податків, у тому числі податку на прибуток та податку на додану вартість. Крім того, документ передбачає умови для

впровадження в економіку Республіку Білорусь технології реєстру блоків транзакцій (блокчейн), інших технологій. Бачимо, що держава надає підтримку розвитку ПВТ, зокрема, та ІТ-сектору загалом, сприяючи активізації інноваційної діяльності, побудові цифрової економіки у Білорусі.

У результаті в 2020 р. частка Парку високих технологій у ВВП Білорусі перевищила 4%, при тому, що там працює близько 1,5% від усіх зайнятих у економіці країни. У 2020 р. обсяг експорту ПВТ досяг рекордних показників, склавши \$ 2 млрд. 735 млн. Нині ПВТ об'єднує 1021 компанію. Розробки спеціалістів із Білорусі користуються популярністю у світі. У список «The 2021 Global Outsourcing 100», складений Міжнародною асоціацією професіоналів у сфері аутсорсингу, потрапили резиденти ПВТ A1QA (ЗАТ «Технології якості»), Itransition (ЗАТ «Ітранзішен») і SolbegSoft (ТОВ «СолбегСофт») [2]. Крім того, мобільні додатки, створені резидентами білоруського Парку високих технологій, використовує понад мільярд людей більш ніж у 190 країнах світу. Серед них – Viber, MSQRD, MAPS.ME, Flo і багато інших [5].

Позитивний вплив на розвиток інноваційно-технологічної діяльності у Білорусі має діяльність інших технопарків. З 2012 р. у республіці функціонує китайсько-білоруський індустріальний парк «Великий камінь» як особлива економічна зона, де працюють високотехнологічні та інноваційні підприємства, продукція яких є експортоорієнтованою. В цілому у республіці на 2019 рік нараховувалося 16 технопарків, основними напрямками діяльності яких є високотехнологічні розробки у галузях: приладобудування, машинобудування, електроніки, оптики і лазерних технологій, енергетики та енергозбереження, інформаційних технологій, програмного забезпечення, медицини, фармацевтики, виробництва медичного обладнання, біо- і нанотехнологій [6, с. 16]. Зауважимо, що обсяг виробленої продукції у технопарках у декілька разів перевищує обсяг бюджетних коштів, вкладених в організацію та розвиток їх діяльності.

Отже, ІТ-індустрія – галузь, яка найдинамічніше розвивається у Білорусі, драйвер економіки країни, сфера стратегічного значення [5]. Так, у загальному обсязі ВВП Білорусі частка сектору «Інформація і зв'язок» у 2009 р. становила 2,3%, то у 2019 р. цей показник зріс до 6,2% [7, с. 101-102]. За січень – листопад 2020 р., згідно відомостей офіційної статистики, загальний експорт комп'ютерних послуг ІТ-компаній склав понад 2,2 млрд доларів, що на 107 млн доларів (18,6%) більше, у порівнянні з аналогічним періодом 2019 року [1]. Продукція ІТ-сфери у Білорусі більше зорієнтована

на експорт, ніж на внутрішній ринок. Зокрема, понад 90% інноваційного продукту ПВТ реалізується на зовнішніх ринках. Разом з тим, у кооперації з галуззю перебувають різні сфери суспільного життя, насамперед, сільське господарство, промисловість, автотранспорт, освіта, сфера послуг та нерухомості, що сприяє розвитку цифровізації у Білорусі.

Зазначимо, що у Білорусі заохочується ІТ-освіта, STEM-спеціальності, обговорюється проєкт створення ІТ-вузу. «Країні потрібні програмісти» – цей меседж не лише розміщений на різних плакатах у столиці республіки, а й слугує мейнстримом на ринку праці сучасної Білорусі, великою мірою завдяки високій оплаті праці ІТ-спеціалістів, що загалом засвідчує пріоритетність ІТ-сфери для економіки країни.

Цифрові технології стрімко проникають у різні галузі білоруської економіки, зокрема, банківську сферу, промисловість, сільське господарство, торгівлю товарами і послугами через інтернет та ін. Створюються і успішно функціонують стартапи-сервіси (Cashew, Covid-Ray, EduDo), які сприяють розвитку інноваційного підприємництва у Білорусі; онлайн-платформи (Фінстер, «Голос», «Чесні люди», Сход), що об'єднують своїх прихильників, і дозволяють вести діяльність у цифровому форматі; бізнес-моделі, орієнтовані на організацію бізнесу в інтернет-просторі. Впродовж останніх років у Білорусі вдосконалилася інформаційно-комунікаційна інфраструктура, що сприяє наданню високотехнологічних послуг населенню, а також слугує основою для подальших цифрових трансформаційних процесів.

Зокрема, ще у 2003 р. була прийнята державна програма інформатизації «Електронна Білорусь» з метою формування інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури та комп'ютеризації державних установ. З того часу було прийнято низку стратегій і програм, спрямованих на розвиток електронного уряду у РБ. Це дало можливість республіці ввійти у топ-40 країн з індексом готовності до електронного уряду у 2020 році, розмістившись на 38 місці [13]. Цифрові сервіси, що вводяться у рамках побудови електронного уряду, полегшують комунікацію між громадянами, бізнесом і державою.

Разом з тим, Білорусь перебуває на етапі становлення цифрової економіки, що відображено у міжнародних рейтингах. Так, у Глобальному індексі інновацій у 2020 р. країна зайняла 64-е місце, піднявшись на 8 позицій порівняно із 2019 роком. Тоді як у Глобальному індексі фінтех–2020 із 65 країн Білорусь зайняла 59-ту позицію. Динаміка спостерігається в інфраструктурі інновацій. Зокрема, країна піднялася із 60-го місця на 58-е місце. Розвиток ІКТ оцінено на 34-му місці, що більше на 3 позиції,

ніж у 2019 р. [3]. Однією із проблем для Білорусі у порівнянні із технологічними лідерами є недостатнє фінансування інноваційної діяльності, зокрема, у перших показник наукоємності ВВП перебуває на рівні 2,7–4,5%, тоді як у республіці він становить 0,5%, що загрожує технологічному відставанню при новій хвилі інновацій у зарубіжних країнах [9, с. 8]. Серед завдань, що стоять на порядку денному у цифровій трансформації Білорусі, передбачено збільшити частку ІКТ у ВВП до 7,5% до 2025 р., використовувати виробничі технології, які базуються на V і VI технологічних укладах, розвинути смарт-суспільство, технологію «розумних міст», впровадити систему точного землеробства, у тому числі безпілотні технології обробки полів, забезпечувати подальше формування єдиного інформаційного простору тощо.

Таким чином, в умовах переходу до четвертої промислової революції цифровізація стрімко проникає в усі сфери людської діяльності. Цифрова епоха формує нову систему цінностей та професійних компетенцій. У цих умовах суттєвих трансформацій зазнає економіка, яка одержала новий ресурс для поступу і зростання, зокрема, впроваджуються нові принципи роботи, застосовуються сучасні інформаційно-комунікаційні технології, що підвищують ефективність діяльності підприємств чи галузей. У Республіці Білорусь сформувалося сприятливе інноваційне середовище для цифровізації економіки: розроблена і реалізується нормативно-правова база, функціонують перспективні центри цифрових перетворень, зокрема, технопарки, цифровізуються різні сегменти економіки. Це дає можливість констатувати про позитивні тенденції у цій сфері та наявний науково-технологічний потенціал цифровізації економіки на перспективу. Подальша цифрова трансформація економіки Білорусі залежатиме, на нашу думку, від темпів та активності створення і функціонування цифрового простору, вирішення проблем, що присутні в цій сфері, а також у цілому від соціально-економічної та політичної ситуації в країні, пов'язаної із проведенням соціально-економічних реформ, збереженням сприятливого інвестиційного клімату, трансформацією політичної системи.

Література:

1. Айтишники побили рекорд по експорту услуг. URL: <https://dev.by/news/rekord-po-eksportu-it-uslug>.
2. Абсолютный рекорд за всю историю – экспорт ПВТ в 2020 году превысил \$ 2,7 млрд. URL: <https://www.belta.by/society/view/absoljutnyj-rekord-za-vsju-istoriju-eksport-pvt-v-2020-godu-prevysil-27-mlrd-432318-2021/>.

3. Беларусь заняла 64 позицию в “Глобальном индексе инноваций”. URL: <http://doingbusiness.by/belarus-zanyala-64-poziciyu-v-globalnom-innovacionnom-indekse>.
4. Государственная программа развития цифровой экономики и информационного общества на 2016-2020 годы. URL: https://www.mpt.gov.by/sites/default/files/gos_programma_2016.pdf.
5. ИТ в Беларуси. URL: <https://www.belarus.by/ru/business/doing-business/it-belarus>.
6. Концепция Государственной программы инновационного развития Республики Беларусь на 2021-2025 гг. Минск, 2020. 58 с. URL: <http://belisa.org.by/pdf/2020/GPIR.pdf>.
7. Лузгина А. Цифровая трансформация национальной экономики: вызовы и перспективы развития // Банкаўскі веснік, Сакавік. 2020. С. 100-106. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/16219/1/Zbirnuk_tez_Cinnisni_orienturu_2020.pdf.
8. Макарецькая Т. Д. Перспективы развития цифровой экономики в Республике Беларусь. С. 37-39. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/perspektivy-razvitiya-tsifrovoy-ekonomiki-v-respublike-belarus/viewer>.
9. Национальная стратегия устойчивого социально-экономического развития Республики Беларусь на период до 2030 г. Минск, 2017. 148 с. URL: <https://www.economy.gov.by/uploads/files/NSUR2030/Natsionalnaja-strategija-ustojchivogo-sotsialno-ekonomicheskogo-razvitija-Respubliki-Belarus-na-period-do-2030-goda.pdf>.
10. О развитии цифровой экономики Декрет № 8 от 21 декабря 2017 г. URL: <https://president.gov.by/ru/documents/dekret-8-ot-21-dekabrya-2017-g-17716>.
11. Постановление Совета Министров Республики Беларусь 2 февраля 2021 г. №66 О Государственной программе “Цифровое развитие Беларуси” на 2021-2025 годы. 61 с. URL: https://pravo.by/upload/docs/op/C22100066_1612472400.pdf.
12. Стратегия развития информатизации в Республике Беларусь на 2016-2022 годы. URL: <http://nmo.basnet.by/informatization.PDF>. 13. Электронное правительство. URL: <https://nces.by/e-government/>

Віктор ГРУШКО

*кандидат економічних наук, доцент,
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

ПАРЕЙДОЛЬНА ІЛЮЗІЯ РИНКУ І СОЦІАЛЬНІ КОНТРАСТИ

У середині ХІХ ст. британський філософ, соціолог, економіст Джон Стюарт Мілль у своїй книзі «Принципи політичної економії» вперше почав обґрунтовувати неспроможність ринкового механізму вирішувати проблеми суспільства. Відтоді на вади ринку звертали увагу не раз. При

цьому західні вчені звертали увагу переважно на окремі негативні його прояви, а в соціалістичних країнах взагалі трактували ринок, як шкідливий економічний механізм. Практика життя виявляла, що «невидима рука ринку» не захищає природне середовища, не вирішує проблему соціального захисту, не розв'язує демографічні проблеми соціуму тощо. Ринковий механізм виявляє свою нездатність ефективно використовувати ресурси. Учасники ринку повсякчас діють всупереч висновкам теорії про функціонування ринкового механізму, приховуючи свої справжні наміри і цілі, використовуючи будь-які засоби для одержання переваг над своїми конкурентами. Ринок не здатний точно визначати внесок кожного у досягнутий результат, якщо дії були колективні. Ринковий механізм перестає діяти у тій частині економіки, де трансакції здійснюються за рамками ринкових відносин.

Ринок не забезпечує роботу громадської сфери життя суспільства, функціонування інфраструктури, обороноздатність країни, збереження природного середовища, охорону здоров'я, ефективність освіти, розвиток культури і т.д. Не володіє ринок здатністю сам по собі розбудовувати низькоокупні чи довгоокупні сфери економіки, від яких залежить перспектива розвитку всього господарського комплексу. Наприклад, у країнах ЄС на сьогодні інфраструктурні проекти реалізуються переважно при безпосередній участі національних держав. Міністерство оборони США стало ініціатором створення електронної мережі, що згодом трансформувалась в Інтернет. Не завдяки ринкового механізму людство вступило у космічну еру.

Лобіювання процесу лібералізації ринків переважно використовується як економічна стратегія тих хто ставить собі за мету їх завоювати. Пропаганда лібералізації ринків це форма прихованої боротьби зі своїми конкурентами на їх національних ринках. Лібералізація ринків усуває інститути країни від впливу на процеси в економіці і таким чином не лише позбавляє власних громадян захисту зі свого боку, але й створює конкурентні переваги на власних ринках для тих хто націлений одержувати доходи за рахунок самої держави та її населення. Французький підприємець Мішель Пейбро, доводить, що вільна торгівля між країнами, загрожуює підкоренню економічно сильними слабких.

Факти, у свою чергу свідчать, що лише ті країни зуміли досягти високого розвитку своїх економік, в яких державні інститути проявляли суб'єктність, протягом тривалого часу реалізуючи системну стратегію підтримки вітчизняних компаній як на національному так і на світових ринках. Разом з цим саме завдяки методичній роботі інститутів держав

спрямованої на модернізацію національних економік вдавалось досягати якісних позитивних змін у результативності їх діяльності. Інновації в економіках країн світу відбуваються не під впливом саморегулюючої сили ринку, оскільки економічні одиниці зацікавлені у прибутковості, а не у витрачаннях своїх зусиль і ресурсів на техніко-технологічну модернізацію, яка сама по собі не гарантує майбутній ріст доходів. Тому лише продумані державні стратегії стимулювання пріоритетних наукових досліджень, які важливі для розвитку національної економіки, а також сприяння впровадженню передової техніки і технології на своїй території здатні забезпечити прогрес і підвищення добробуту суспільства.

Ринку, після занепаду соціалістичних економік, надали перебільшене значення, у першу чергу, через ефект парейдольної ілюзії (з давньогрецької – «поруч», «близько», «відхилення від чого-небудь»). Змінивши фокус уваги, змістивши його з ринкового середовища на суб'єкти та об'єкти ринку стає очевидним, що «невидима рука ринку» має у кожному конкретному випадку конкретні «прізвища, імена і по-батькові» та реалізацію конкретними особами своїх власних інтересів. Суб'єкти ринку, це економічні одиниці різної потужності, а об'єкти – матеріальні і нематеріальні цінності. Важливість фокусу зосередження уваги розкриває архітектор ринкових перетворень у російській економіці Єгор Гайдар, який у своїй статті в «Московских новостях» за 8 жовтня 1989 року написав: «Ринкові відносини зовсім не є єдиними для всіх країн і народів ... ринок не дає відповіді на питання: хто має привласнювати результати виробництва ... Все залежить від розподілу власності та влади». Твердження, що ринок володіє здатністю забезпечувати багатогранний прогрес суспільства, гарантувати ріст добробуту, утверджувати справедливість та задовольняти значну кількість інших запитів суспільства, не підтверджуються практикою жодної країни світу.

Жодна економіка не спроможна досягати високого рівня ефективності свого функціонування без відлагодженої інституційної інфраструктури, адекватних вимогам часу законів, процедур вирішення конфліктів, механізмів визначення рівня відповідальності, встановлення прав та обов'язків власників тощо. Ринок сам по собі не спроможний вирішувати усі суспільні проблеми та ефективно реагувати на усі виклики. Ринок здатний лише доповнювати державу та її інститути, але не спроможний їх замінити. Без цілеспрямованого впливу державних інститутів ринок набуває ознак некерованої та руйнівної стихії.

Не місця чи процеси, самі по собі щось створюють, а ті, що володіють власною суб'єктністю, свободою волі і здатністю діяти. При цьому

масштаби їх впливу визначається вагомістю ресурсів (капіталів), якими суб'єкти володіють, розпоряджаються чи управляють.

До масштабного процесу роздержавлення і приватизації державного майна Україна мала ознаки цілком економічно розвинутої держави з потужною промисловістю. До проведення квазіреформ економіка України протягом тривалого часу зростала. Проте з часу переходу промислових підприємств у руки, які, як очікувалось, мали б стати «ефективними власниками», суспільство зазнало значні втрати: у держави були відчужені її активи, рівень виробництва – скоротився, модернізація приватизованих промислових підприємств – не проведеться, поступлення в бюджет країни – скоротились, сформована олігархія перепідпорядкувала інститути держави своїм інтересам, позбавивши суспільство інструментів свого захисту. «Невидима рука ринку», як широко пропагований механізм досягнення економічного процвітання за три десятки років так і не дав в Україні, як і в інших країнах очікуваних позитивних результатів.

Практика вільної ринкової економіки породжує соціальні контрасти, а не гармонійний розвиток суспільства. Професор Роберт Макчесні із Іллінойського університету США охарактеризував таку практику наступним чином: «Неолібералізм – це політика, за допомогою якої відносно невелика група людей, керуючись власними приватними інтересами, здатна поставити під свій контроль більшу частину соціального життя, до того ж вона використовує цей контроль з метою збільшення своєї особистої користі».

Ліберальна ринкова економіка пропагує підхід, згідно якого люди мають самі турбуватися про себе, ведучи економічне змагання між собою. Держава при цьому має не втручатись у перебіг цієї конкурентної боротьби між економічними одиницями. З утвердженням у суспільстві конкурентного духу у ньому формується стан «війни всіх проти всіх», описаний Томасом Гоббсом. Американським вченим Ноамом Хомським неоліберальна ринкова економіка була охарактеризована, як «соціалізм для багатих», де потреби пересічних людей жодним чином не враховуються. Ноам Хомський дійшов висновку, що неолібералізм, з його принципами нерегульованого ринку, є інструментом підпорядкування економік інших держав.

Твердження, що урядові структури не здатні ефективно управляти економікою, у реальності є нав'язаний зацікавленими суб'єктами міф. Інститути держави у дійсності, відіграють надважливу роль в організації економіки усіх економічно успішних країн.

Ще на початку ХХ ст. ідеї ліберальної економіки, переваги інтересів окремої особи над суспільними були панівними в науці і в практиці застосування. Проте із наростанням кризових явищ між двома світовими війнами у світовій економіці і з приходом до влади у низці країн прихильників ідей Маркса, розгорнувся процес переосмислення ідеї благодітельного впливу на економіку «невидимої руки ринку». Як наслідок починаючи з 30-их і 40-их років минулого століття у багатьох капіталістичних країнах розгорнувся процес зростання свідомого втручання з боку державних інститутів в економіку, спрямовуючи активність усіх суб'єктів економічної взаємодії у вигідне для суспільства русло.

Згідно австрійського економіста Фрідріха Гаєка не ринкова випадковість, а свідоме спрямування управлінськими структурами держави суспільної енергії на досягнення пріоритетних суспільнозначимих цілей. Свідомі управлінські рішення можуть бути як вірні так і помилкові, більшою чи меншою мірою ефективні, у той час, коли ринкова стихія сама по собі ніколи не спроможеться реалізувати суспільний інтерес, значимий для держави проект, модернізувати економіку, справедливо розподілити блага, забезпечити соціальний захист, зберегти природу тощо. Свідомо прийняті помилкові рішення можна більше не повторювати, а очікування від ринку, що він сам по собі забезпечить соціально-економічний прогрес аналогічний до віри у здатність хаотичного руху елементів збудувати комусь будинок.

Ірина ГОРОХОВЯНКО

магістрантка,

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

м. Тернопіль, Україна

КОМУНІКАЦІЯ ЯК ЦІННІСТЬ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Поняття цінностей є дуже важливим у сучасному суспільстві. Адже саме ті орієнтири, які обирає собі людина прямо впливають на життя усього суспільства. Тому кожна особистість має відповідально і свідомо формувати власні канони поведінки та усвідомлювати можливі наслідки, які матимуть вплив на життя інших.

Науковці зазначають, що «цінності – це соціально схвалені і підтримані більшістю людей уявлення про те, що таке добро, справедливість, романтизм, патріотизм, дружба і т.д. Цінності не підлягають сумніву, вони є еталоном і ідеалом для всіх людей» [6]. Тобто це ті соціально прийнятні моделі поведінки, які схвалені суспільною більшістю.

Серед прагнень та бажань, що повинні мотивувати індивіда до діяльності та безперервного розвитку, у першу чергу, варто зосереджуватись на високих моральних цінностях – тих правилах, які впродовж тривалого часу залишаються незмінними та пропагують гуманність, альтруїзм, гармонію із собою та світом. Важливо відкидати ціннісні орієнтації, що є індивідуальними, часто матеріальними, мінливими бажаннями та постають лише виявом егоїзму окремої людини щодо спільноти.

«Філософське обґрунтування теорії цінностей дали представники неокантіанства В. Віндельбанд та Г. Ріккерт, в роботах яких, цінності носять надісторичний характер, утворюючи в сукупності, своєрідний, вічний в своїй трансцендентності світ, незалежний від свідомості людей. Це такі цінності як «істина», «добро», «краса», які є цілями самі по собі і не можуть слугувати засобом для якихось інших цілей» [6]. Це свідчить про те, що людьми повинна керувати безкорисливість у будь-якій діяльності.

Важливу роль у ієрархії суспільних цінностей займає комунікація, без якої у сучасному світі не може нормально функціонувати жодна сфера життя.

Вчений Р.Мінц конкретизує функціональну роль комунікації у динамізації відповідних процесів соціальної еволюції. На його думку, «комунікація у сучасному суспільстві характеризується постійним примноженням, прискоренням та глобалізацією» [3]. Науковець звертає увагу, що комунікація кожного дня сприяє розвитку суспільства та допомагає йому прогресувати і сама відповідно теж видозмінюється та отримує ще більших можливостей та масштабів, стає ще більш значимою. Усе більше людей вступають у комунікаційні процеси, завдяки яким вирішується багато нових проблем, як локального так і світового масштабу. Також комунікація дає змогу переглянути уже відомі питання, відповідно до умов та канонів сучасності.

Важливими фактором комунікації є її динамічність та постійна еволюція, що диктують і певні визначальні правила для сучасного

суспільства та можливі його зміни. Цінність процесу комунікації у суспільстві важко переоцінити, тому тема доповіді є актуальною.

Особливо важливу роль відіграє вміння комунікувати в інформаційному суспільстві. Від того як людина вміє взаємодіяти з іншими, знайти з ними спільну мову, залежить її успіх чи неуспіх в різних життєвих сферах.

Із появленням Інтернету ми спостерігаємо вільний доступ до інформаційних джерел, які з кожною хвилиною поповнюються. На зміну браку інформації приходять перенасичення нею. І людство спонукають нові проблеми. Зараз гостро стоять питання опосередкованого спілкування, комп'ютерної злочинності, інформаційної безпеки, контролю над особистим життям, відповідності поведінки індивіда в реальному й віртуальному просторах, створення віртуальних (псевдо) особистостей тощо [2].

Інформаційне суспільство – це «розвинене індустріальне суспільство», як зазначає У. Мартіна – керівник кафедри інформаційних досліджень Королівського університету, яке утверджене в Японії, Китаї, США, Західній Європі та поширюється на весь світ. Він виділив такі характерні його критерії:

- технологічний: ключовий чинник – інформаційна технологія, яка широко застосовується в політиці, на виробництві, в різних установах, системі освіти, побуті;

- соціальний: інформація виступає як важливий стимулятор зміни якості життя, формується і затверджується «інформаційна свідомість» при широкому доступі до інформації;

- економічний: інформація є ключовим чинником економіки як ресурс, послуги, товар, джерело доданої вартості і зайнятості;

- політичний: свобода інформації, що веде до політичного процесу, який відзначається участю, що зростає, і консенсусом між різними класами і соціальними верствами населення;

- культурний: визнання культурної цінності інформації, сприяння затвердженню інформаційних цінностей на користь розвитку окремого індивіда і суспільства в цілому [3].

Із класифікації У. Мартіна розуміємо, що кожен чинник характеристики пропорційно відображає дійсність кожної із сфер, вміння у них оперувати фактами. Нерідко бачимо, що люди можуть використовувати засоби маніпуляції чи підміну понять, але подібні факти не можуть знецінювати місце комунікації, лише відображати дійсний її стан у сучасному суспільстві. Крім того, у таких випадках ми

відслідковуємо культурний рівень населення, який у величезній мірі залежить від ціннісних орієнтирів кожної людини. Часто окрім взаємодії цінностей індивіда та соціуму велику роль відіграє і емоційний фактор.

Основним призначенням комунікації у розвитку сучасного суспільства є її інтегративний потенціал. З одного боку, комунікація покликана системно зорганізувати суспільство, з іншого – посилювати його інтеграційний потенціал [3]. Так розглядав комунікацію науковець А.Турен. Він вважав, що вона дозволяє програмувати суспільство на зміни та покращення. Якщо правильно сформулювати її посил, то можна досягти колосальних результатів розвитку суспільства у соціально-економічній, технологічній та інших сферах.

Як висновок, зазначимо, що у сучасне суспільство є схильним до мінливості. Зміни шляхів подачі інформації та напрямків – постійні. Проте, значення комунікації у сучасному суспільстві важко переоцінити. Вона є головним інструментом прогресу. Комунікація відіграє одну з провідних ролей не лише у реальному просторі, а й у віртуальному, де її використовують у різних цілях. Дуже важливо, щоб при швидкісному суспільному розвитку та зростаючих можливостях взаємодії, все ж залишалися сталими ті базові ціннісні орієнтири, які підкреслюватимуть людиновимірність процесу комунікації.

Література:

1. Галицька М. М. Міжкультурна комунікація та її значення для професійної діяльності майбутніх фахівців. Освітологічний дискурс. 2014. № 2 (6). С.23 – 32. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/127-Текст%20статті-265-1-10-20140604.pdf> (дата звернення: 19.03.2021).
2. Жданенко С. Б. Соціальна комунікація в умовах інформаційного суспільства. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія : Філософія. 2016. № 1. С. 36 – 48.
3. Романенко Є. Комунікація як необхідна складова розвитку сучасного суспільства. *Демократичне врядування*. 2012. Вип. 9. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr> (дата звернення: 19.03.2021).
4. Слюцинський Б. В. Міжкультурна комунікація як метод соціального пізнання. *Нова парадигма*, 2005. Вип. 45. С. 167 – 176.
5. Мартин У. Дж. Информационное общество (Реферат). Теория и практика общественно-научной информации. *Ежеквартальник АН ИНИОН*. 1990. № 3. С. 115 – 123.
6. Культурологічна думка: Щорічник наукових праць. К.: Інститут культурології Національної академії мистецтв України. 2011. № 3. 192 с.

Тетяна КУДЛА
*Магістрантка,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна*

ЦІННОСТІ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Підприємництво завжди перебувало в центрі уваги науковців, оскільки воно є провідною формою господарювання в умовах ринкової економіки.

У сучасному розумінні підприємництво є рушійною силою економічного розвитку.

Отримання прибутку є головним та вирішальним стимулом до ведення підприємницької діяльності. Прибуток являється важливим показником, який характеризує фінансовий результат діяльності підприємства. Зростання прибутку означає збільшення потенційних можливостей підприємства, підвищення ступеня його ділової активності.

При веденні підприємництва неможливо обійтись без жорстокої конкуренції, постійної напруги та самоствердження. Щоб бути підприємцем необхідно мати підприємницьку здатність, тобто вміти приймати рішення та ризикувати під час реалізації проектів чи бізнес-ідей.

Не можна з будь-якої людини зробити підприємця, можна тільки навчити її певним знанням та навичкам. За даними дослідників, тільки 5-7% людей володіють достатніми здібностями для ведення підприємницької діяльності.

Для того, щоб стати підприємцем необхідно пройти шлях від людини, яку турбує лише особиста вигода, до «соціально орієнтованого індивідуаліста». Вагома частка людей розуміє підприємництво за сукупністю рис, які приваблюють зовнішньою стороною: багато грошей, автомобілі модних марок, спонсорство, благодійність і т. д., але є ще внутрішня сторона, яка не всім відома.

Висока якість товару чи послуг являється головною конкурентною перевагою, адже в боротьбі на ринку перемагає той, хто будує чесний бізнес і бореться за клієнта. Висока репутація підприємства робить його популярним серед клієнтів, співробітників, партнерів та міжнародних експертів. У період кризи гарна репутація захищає компанію від критики, допомагає їй донести власну точку зору до аудиторії [5, с. 212].

Розвиток підприємства впливає на його потенціал, в тому числі ресурсний. Одним з першочергових завдань керівників в умовах змін зовнішнього середовища стає формування та оцінка поточних і

перспективних можливостей підприємства, тобто його потенціалу. Формування потенціалу підприємства становить процес реалізації заходів з забезпечення ринкових можливостей підприємства шляхом зміни його характеристик до потрібного рівня, згідно з поставленими цілями.

Якісне інституційне середовище у сфері підприємницької діяльності дозволяє зменшити невизначеність у різних за складністю структурах людської взаємодії, сприяє мотивації населення до самореалізації шляхом зайнятості на ринку праці. Функціональне призначення інститутів полягає у створенні умов для реалізації потреб та інтересів членів суспільства, регулювання їхніх дій в межах соціальних відносин, забезпечення стабільності суспільного життя [3, с. 28].

Управління підприємством здійснюється відповідно до його статуту. Керівник здійснює свої права з управління безпосередньо або через уповноважені ним органи.

В сучасних умовах не можна нехтувати цифровою економікою. Підприємства, які прагнуть успішної діяльності повинні використовувати цифрові технології, адже клієнти живуть в режимі «тут і зараз». Виграє той бізнес, який працює в режимі online і надає продукт в найкоротші терміни [1, с. 6].

Етичне ведення підприємницької діяльності призводить до ефективного та продуктивного використання економічних ресурсів. Бізнес-етика допомагає компанії вести себе правильно під час всіх її ділових операцій.

Гнучкість підприємства є інструментом адаптації до конкурентного середовища для досягнення стратегічних цілей розвитку. Вона проявляється в здатності реагувати на непередбачувані дії, при цьому уникаючи повної структурної перебудови чи руйнування всієї системи [2, с. 166].

Впровадження підприємством інновацій дозволяє йому успішно функціонувати в уже освоєних областях і водночас відкриває можливості виходу на нові напрями. Реалізація інновацій залежить від багатьох факторів. За умови правильного співвідношення факторів, тісного взаємозв'язку між інноваційною, виробничою і маркетинговою діяльністю підприємства приводять до позитивного результату реалізації напрямів інноваційного розвитку.

Кожне підприємство, незалежно від масштабів його діяльності, чисельності працівників чи приналежності до певної галузі, є окремою цілісною системою функціонування. Така система має певні особливості: безперервність функціонування, але при цьому – постійна еволюція,

здатність до саморозвитку, цілеспрямована самоорганізація, прагнення до стану динамічної рівноваги, збільшення внутрішньої розмаїтості.

Підприємство потребує алгоритму орієнтації в сучасному економічному і суспільному просторі. Воно являє собою відкриту систему, адже будь-яке підприємство має зв'язки із зовнішнім світом. На нього постійно здійснюється вплив – позитивний чи негативний. Підприємство повинне окреслити ціннісні орієнтири свого існування, розробити механізм дій, який застерігатиме від кризових явищ чи дозволить безболісно їх переносити [4, с. 71-72].

Система цінностей, яка формується на підприємстві завжди зорієнтована на майбутнє, а тому, цілі, які обираються для завтрашнього дня не варто обмежувати сьогоднішніми знаннями, ресурсами та технологіями. Здійснення самоорганізації потребує постійного вдосконалення, розвитку та дослідження.

Література:

1. Гудзь О. Є. Цифрова економіка: зміна цінностей та орієнтирів управління підприємствами. *«Економіка. Менеджмент. Бізнес»*. 2018. № 2 (24). С. 4 – 12.
2. Демків І. О. Гнучкість підприємства як засіб досягнення його конкурентоспроможності. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2011. № 6 (51), ч. 2. С. 164 – 167.
3. Комарова К. В., Ковальчук Н. В. Соціальна відповідальність як складова стратегії розвитку бізнесу на підприємствах України. *Інноваційна економіка. Науково-виробничий журнал*. 2016. № 5-6. С. 25 – 30.
4. Ліхоносова Г. С. Концепція самоорганізації підприємництва. *Вісник ХНУ*. 2010. № 4, Т. 1. С. 68 – 73.
5. Шергіна Л. А., Савощенко О. О. Етичні аспекти корпоративної поведінки в процесі ведення бізнесу. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2017. № 4. С. 210 – 213.

Тетяна МЕЛЬНИКОВИЧ

магістрантка,

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

м. Тернопіль, Україна

СТВОРЕННЯ ОТГ В КОНТЕКСТІ ПОЛІТИКИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Досвід багатьох держав усього світу, чітко демонструє нам те, що перерозподіл влади і ресурсів між рівнями управління розглядається в цих країнах як один із засобів регулювання економічної стабільності. Ми

знаємо, що європейські країни виробили моделі та механізми децентралізованого управління, які ґрунтуються саме на місцевому самоврядуванні. Звичайно, цей приклад провідних країн у впровадженні нової системи управління, в основі якої лежить децентралізація влади, дає надію на реальне застосування і в Україні.

На сьогодні в нашій країні проводиться багато реформ для покращення рівня життя населення. Одна з наймасштабніших реформ – саме реформа децентралізації триває в Україні з 2014 року і вже має певні результати. Вона є однією із найскладніших реформ, що може тривати десятки років. За оцінками українських експертів вона потребує консолідації зусиль усіх рівнів влади та постійної підтримки міжнародних партнерів. Що ж передбачає дана реформа? Реформа децентралізації передбачає передачу повноважень, фінансів на їх реалізацію та відповідальності за їх виконання від центральної влади органам місцевого самоврядування, тобто тому керівництву (місцевим радам та їх головам), яке жителі територіальних громад самі собі оберуть. Головною суттю реформи є усвідомлення, що на місцях краще орієнтуються в локальних проблемах і ефективніше можуть використати кошти на їх вирішення. Отож, мета децентралізації – це наблизити владу до мешканців, а мешканців – до влади, задля підвищення доступності та якості життя: освітніх, медичних, культурних, адміністративних, комунальних і соціальних послуг на певній території.

Реформу втілюють у життя через об'єднання базових територіальних громад (міст, сіл, селищ) в укрупнені територіальні одиниці – так звані об'єднані територіальні громади (ОТГ). Об'єднана територіальна громада (ОТГ) – це спеціальне адміністративно-територіальне утворення, що утворювалося в Україні під час реформи децентралізації у 2015–2020 роках шляхом добровільного об'єднання суміжних територіальних громад сіл, селищ, міст (відповідних сільських, селищних та міських рад) [4].

Виходячи з положень конкретних нормативно-правових актів України, кожен з нас має право на сучасну медицину й освіту, на доступні та якісні адміністративні, комунальні, соціальні послуги і т.д. Але будемо відверті, – люди можуть впливати на якість цих послуг лише тоді, коли відповідальні за їх надання особи, що знаходяться близько. Логічно, що найближчою до людей владою є саме органи місцевого самоврядування: сільські, селищні міські ради та їхні виконкоми. Отже, можна дійти висновку, що саме вони повинні мати широкі повноваження і достатньо коштів, щоб бути спроможними вирішувати усі місцеві питання і нести за це відповідальність.

Саме для цього в Україні відбувається децентралізація – передача повноважень та фінансів від державної влади якнайближче до людей, тобто органам місцевого самоврядування. Закон «Про добровільне об'єднання територіальних громад» описував процедуру об'єднання громад у такій послідовності:

1. Ініціювання об'єднання однією із громад і надсилання пропозиції суміжним громадам.
2. Надання суміжними громадами згоди на об'єднання.
3. Підготовка і схвалення спільного проєкту рішення про об'єднання усіма громадами.
4. Схвалення проєкту рішення обласною державною адміністрацією.
5. Прийняття рішення про об'єднання усіма громадами.
6. Призначення перших виборів Центральною виборчою комісією і їх проведення.
7. Реорганізація органів самоврядування об'єднаної громади.

На даний момент триває другий етап децентралізації в Україні. Кабінет Міністрів визнав децентралізацію одним з пріоритетних завдань розвитку країни в цілому. Можна сказати, що 2020 рік став ключовим у питанні формування базового рівня місцевого самоврядування: 12 червня 2020 року Уряд затвердив новий адміністративно-територіальний устрій базового рівня. Відповідно до розпоряджень Кабінету Міністрів, в Україні сформовано 1469 територіальних громад, по всій території нашої країни. Реформа децентралізації – це великий потенціал, що стимулюватиме розвиток певних регіонів держави, як наслідок, розвиток країни у цілому. Водночас, вона містить і свої певні виклики, пов'язані як із перебігом її впровадження, так і з впливом на всі сфери суспільно-політичного та соціально-економічного життя.

Сучасні експерти роблять висновки про те, що задекларовані процеси проведення добровільного об'єднання місцевих громад, розширення повноважень: користування земельними ресурсами, зміна адміністративно-територіального устрою країни несуть в собі приховані ризики, адже практичне їх втілення відбувається часом шляхом примусового об'єднання громад та приєднання територій всупереч принципам добровільності, законності, прозорості та відкритості [5]. Так, існують і серйозні негативні сторони процесу укрупнення громад, що відбувається зараз – з одного боку, часто примусовий спосіб їх об'єднання без акценту на головній меті, заради якої це все і відбувається, тобто забезпечення локальної демократії та створення умов для найбільш ефективного вирішення соціальних проблем на місцях (до прикладу, дискусія про агломерацію навколо Львова

щодо плану створити єдину об'єднану мегагромаду [2], а з другого боку, місцеві інтереси, що формують спротив громад до об'єднання, опір та саботаж.

Отже, можна підсумувати вищесказане. ОТГ – це найбільш ефективна система управління, що має великі перспективи для розвитку нашої держави загалом. Країну, яка складається з таких сильних громад, важко розхитати і з середини, і з зовні, що дуже актуально для України саме в даний час. Проте, на даному етапі децентралізації в Україні бракує деяких змін до Конституції щодо децентралізації, які необхідні для подальшого просування реформи та її завершення. В перспективі, якщо говорити за підвищення спроможності та самодостатності громад, то для багатьох ОТГ – тих, що не мають на своїй території великого бізнесу – воно може бути реалізовано через об'єднання вже створених ОТГ між собою.

Література:

1. Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу. Аналітична доповідь. Авт.: Жаліло Я.А., Шевченко О.В., Романова В.В. та ін. Національний інститут стратегічних досліджень. К.: 2019. 115 с.
2. «Децентралізація влади» URL: <http://decentralization.gov.ua>
3. Децентралізація: результати, виклики та перспективи URL: [http://dif.org.ua/article/detsentralizatsiya\(rezulbtati\(vikliki\(i\(perspektivi](http://dif.org.ua/article/detsentralizatsiya(rezulbtati(vikliki(i(perspektivi)
4. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» Відомості Верховної Ради (ВВР). 2015. № 13. С. 91. Ст. 10.
5. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 року №333 URL: <http://www.kmu.gov.ua>
6. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку: монографія / за ред. Кравціва В. С., Сторонянської І. З. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України, 2020. 531 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»)
7. Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е. та ін. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / [Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е. та ін.]; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні» DESPRO. К.: ТОВ «Софія». 2012. 128 с.

Володимир РАСКІН

Магістрант,

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

м. Тернопіль, Україна

ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТ МАНІПУЛЯЦІЇ ПОЛІТИЧНОЮ СВІДОМІСТЮ

Засоби масової комунікації стали головним інструментом для розповсюдження повідомлень, які впливають на суспільну свідомість. Демократизація суспільства, зростання інформаційної активності й споживання зумовили нове визначення інформаційних технологій як засобів управління суспільною свідомістю. До таких засобів відносяться виборчі та рекламні технології, нейролінгвістичне програмування, політичні й інші технології в соціальній сфері [3]. Рекламна і політична інформація здебільшого доставляється споживачеві «безкоштовно», її виготовлення і доставку оплачують замовники, зацікавлені у формуванні попиту на певні товари і ідеї. Споживач розплачується потім, коли купує рекламовані товари або сприяє реалізації рекламованих ідей. Оскільки технології маніпулювання цілеспрямовано і успішно впливають на значну частину споживачів інформації, монопольне володіння генераторами інформації в демократичних суспільствах цілком замінює колишні недемократичні методи управління [10, с. 305].

Політичне маніпулювання громадською думкою – серйозна загроза як головним засадам демократичного суспільства, так і особистій інформаційно-психологічній безпеці громадян. Важко дати стисле визначення маніпуляції, у якому було б враховано всі критерії та характеристики подібного соціально-психологічного феномена взаємодії та взаємовпливу членів суспільства [11, с. 289]. Інформація у руках невеликої групи людей може стати засобом тотального маніпулятивного впливу на свідомість як конкретних осіб, так і мас. Розвиток засобів масової інформації (телебачення, інтернету, радіо, преса тощо) значно спрощує цей процес. Методи маніпулювання свідомістю вже стали предметом наукових досліджень, проте в літературі відсутнє систематизоване їх представлення – це ускладнює пошук, проте підсилює інтерес їх подальшого дослідження [8, с. 143].

Одне з найважливіших правил маніпуляції свідомістю свідчить, що успіх залежить від того, наскільки повно вдалося ізолювати адресата від стороннього впливу. Ідеальною ситуацією для цього була б тоталітарність

дії – повна відсутність альтернативних, неконтрольованих джерел інформації і думки. Складність виконання цього правила перш за все в тому, щоб створити у адресата ілюзію незалежності, ілюзію плюралізму каналів інформації. Для цього створюється видимість різноманіття ЗМІ за типом організацій, політичним забарвленням, жанрами і стилями – за умови, що реально вся ця система підкоряється єдиним головним установкам. Ідеальний випадок – коли вдається створити (точніше, допустити створення) радикальних опозиційних джерел інформації, які, проте, обмежують свою інформаційну боротьбу з режимом питань, які не зачіпають суті головних програм маніпуляції.

Болючою проблемою є вплив на ЗМІ з боку держави, внаслідок чого телебачення перетворюється на засіб політичного маніпулювання. Особливо актуальним це питання є для України, яка входить до десяти держав світу, в яких свобода слова порушується найбільше. Вважається, що вихід з цієї ситуації – створення незалежних ЗМІ. Але не треба забувати, що кожен телеканал потребує певного фінансування, а тому залежить від джерела коштів. Мас-медіа завжди певною мірою відображають інтереси засновників. Незалежні ЗМІ – це ідеал, до якого має прагнути кожне суспільство. Можна лише створити умови, за яких ця залежність була б мінімальною – але зовсім позбутися її неможливо в принципі. Ефективними будуть заходи, спрямовані проти монополізації ЗМІ однією політичною чи бізнесовою групою та – на забезпечення рівного доступу різних за спрямованістю ЗМІ до споживача інформації. Маніпулювання свідомістю стає неможливим за наявності альтернативного джерела інформації. Отримуючи різну інтерпретацію тих чи інших подій в різних мас-медіа, людина може зробити свої власні висновки і мати свою точку зору, наскільки це можливо за умов інформаційного галасу. В Україні не налагоджено демократичні механізми, які б захищали медіа від прямого політичного тиску, що в умовах пострадянського суспільства є головним механізмом «замовлення» на використання маніпулятивних технологій. Суворість законів – традиційно для країн пострадянського простору – пом'якшується необов'язковістю їх виконання, спричиненою відсутністю традицій політичної культури та нерозвиненістю громадянського суспільства. Таким чином, телебачення успішно виконує роль засобу політичного маніпулювання [2, с. 10].

Володіння інформацією, розпорядження даними та спрямування інформаційних потоків – ключ до політичної діяльності. Уміння узагальнювати, системно оцінювати і співвідносити різні «інформації» –

один з найголовніших інструментів у громадській діяльності. Здійснюючи обмін інформацією, потрібно усвідомлювати, яку інформацію і якими каналами хочемо поширювати. Це стосується всіх: громадських діячів і благодійників, політиків і управлінців міста, менеджерів комунальних служб і управлінців бізнесом. Одні й ті самі навички необхідні усім. А от деталі та особливості тут є відмінними залежно від специфіки діяльності. Засоби масової інформації є надзвичайно важливим елементом комунікативного процесу, оскільки вони можуть підвищити довіру громадськості до певної організації та її діяльності. Разом із тим, якщо співпрацювати із ЗМІ без дотримання загальноновизнаних правил та стандартів, можуть виникати численні проблеми [1, с. 9].

Література:

1. Городок М. Засоби масової інформації і політика: політична абетка / Міжнар. республ. ін-т; М. Городок, С. Герасимчук, Ю. Микитюк. 2016. С. 9.
2. Лігачова Н. Л. Телебачення спецоперацій. Маніпулятивні технології в інформаційно-аналітичних програмах українського телебачення: моніторинг, методи визначення та засоби протидії / Н. Л. Лігачова, С. М. Черненко, В. Ф. Іванов. Київ : Інтерньюз – Україна, 2007. С. 10–11.
3. Маніпулятивний вплив ЗМІ [Електронний ресурс] // Освіта. UA. Режим доступу: <https://ru.osvita.ua/vnz/reports/journalism/>, вільний.
4. Нестеряк Ю. Державна підтримка ЗМІ: європейські традиції та українська практика / Ю. Нестеряк // Вісник КНУ. Журналістика. 2002. № 10. С. 50 –52.
5. Нечипоренко Б. Тактика «спрошення і наближення до народу» як засіб маніпулятивного впливу в китайських електронних ЗМІ / Б. Нечипоренко // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Східні мови та літератури. 2009. № 14. С. 22 – 24.
6. Основні теорії масової комунікації і журналістики : навч. посіб. / за ред. В. В. Різуна. Київ : Центр Вільної Преси, 2010. 258 с.
7. Подшивайлова Г. М. Мовні засоби маніпулятивного впливу в політичному дискурсі (на матеріалі друкованих російськомовних ЗМІ України) : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Г. М. Подшивайлова. Київ : КНУ ім. Тараса Шевченка, 2009. 21 с.
8. Поліщук Ю. Я. Мас-медіа як канал маніпулятивного впливу на суспільство / Ю. Я. Поліщук, С. О. Гнатюк, Н. А. Сейлова // Безпека інформації : Ukrainian Scientific Journal of Information Security. 2015. Т. 21, № 3. С. 143 – 158.
9. Синєокий О. В. Інформаційне право України та електронне право високих технологій / О. В. Синєокий. Запоріжжя : ЗНУ, 2010. 215 с.
10. Шепель Ю. Медіа-дискурс як засіб маніпулятивного впливу на читача / Ю. Шепель // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2017. № 3. С. 302 – 307.
11. Шпортко О. В. Маніпулятивний характер впливу телебачення на особистість / О. В. Шпортко // Наукові записки [Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України]. 2008. Вип. 38. С. 286 – 298.

12. Яцимирська М. Медіа-текст як продукт журналістської творчості (психолінгвістичний аналіз логічного сприйняття та емоцій) / М. Яцимирська // Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія «Журналістика». Львів, 2007. Вип. 30. С. 267 – 276.

Марта СИНОРУБ

магістрантка,

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

м. Тернопіль, Україна

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК СОЦІАЛЬНО ЗНАЧУЩА ЦІННІСТЬ

На початку XXI століття проблема толерантності набула особливої актуальності у зв'язку із процесом глобалізації, що зіштовхує релігійні, національні й етнічні ідентичності різних культур і народів. Формування громадянського суспільства неможливе без відповідного усвідомлення фундаментальних цінностей демократії. Однією з основних таких цінностей є цінність толерантності. Проблема толерантності сьогодні – одна з центральних проблем як глобального, так і національного порядку [4].

Проблема толерантності охоплює усі сфери суспільного життя нації: соціальну, релігійно-конфесійну, політичну, особистісну, міжетнічну. Поняття толерантності являє собою протилежність ворожості, антипатії, ненависті [3]. Толерантність – одна з базових культурних цінностей, адже основою існування людини чи навіть цілої культури є співіснування з іншим [1].

1995 рік був оголошений ООН роком толерантності і в рамках його проведення державами-членами ЮНЕСКО була прийнята Декларація принципів толерантності, що містить такі визначення цього поняття:

– повага, прийняття та правильне розуміння багатого різноманіття культур, форм самовираження та самовиявлення людської індивідуальності;

– політична й правова потреба;

– активна позиція, що формується на основі визнання універсальних прав та основних свобод людини.

Існує типологізація толерантності за соціальними сферами її буття:

– гендерна толерантність – неупереджене ставлення до представників іншої статі, неприпустимість апріорного приписування людині недоліків іншої статі, відсутність ідей про перевагу однієї статі над іншою;

– вікова толерантність – неупередженість до апріорних «недоліків» людини, пов'язаних з її віком. Вікова толерантність цілком може поєднуватися із прийнятою у багатьох культурах повагою до осіб похилого віку;

– освітня толерантність; очевидно, що даний тип толерантності має відношення до побутової сфери й не пов'язаний з обговорюваним питанням, де рівень освіти суб'єктів права є вирішальним чинником;

– міжнаціональна толерантність – ставлення до представників різних націй, здатність не переносити недоліки та негативні дії окремих представників національності на інших людей, ставитися до будь-якої людини з позиції «презумпції національної невинності»;

– расова толерантність – відсутність упереджень до представників іншої раси;

– релігійна толерантність – ставлення до догматів різних конфесій, релігійності з боку віруючих і невіруючих, представників різних конфесіональних груп;

– географічна толерантність – неупередженість до жителів невеликих або провінційних міст, сіл і інших регіонів з боку столичних жителів і навпаки;

– міжкласова толерантність – терпиме ставлення до представників різних майнових шарів – багатих до бідних, бідних до багатих;

– фізіологічна толерантність – ставлення до хворих, інвалідів, фізично неповноцінних, осіб із зовнішніми недоліками і т.д.;

– політична толерантність – ставлення до діяльності різних партій і об'єднань, висловлювань їх членів і т.д.;

– сексуально орієнтована толерантність – неупередженість стосовно осіб з нетрадиційною сексуальною орієнтацією;

– маргінальна толерантність (толерантність стосовно маргіналів) – ставлення до безхатьків, жебраків, наркозалежних, алкоголезалежних, ув'язнених і т.д [5].

До основних видів толерантності відносять: політичну, релігійну, економічну, правову. Політична толерантність передбачає, що ми достатньою мірою довіряємо нашим політичним опонентам, щоб дозволити їм зорганізуватися, провести виборчу кампанію і сформувати уряд. Політична толерантність – найскладніше поняття. Політика – це боротьба за чужі ресурси та сфери впливу. Для політичних дій характерна дистанція між прихованим від суспільства і показаним йому, між словом і ділом. Якщо демократичні процеси пов'язані зі зростанням ролі громадянського суспільства і формуванням цивілізованої опозиції, такого

роду дистанція природнім чином скорочується, і шанси толерантної політики зростають [2].

Під релігійною толерантністю, чи віротерпимістю, розуміється як однакове ставлення держави до всіх релігій і віросповідань, так і толерантність, що існує у міжрелігійних і міжконфесійних відносинах. Саме релігійні та конфесійні суперечки лежать в основі більшості найстрашніших світових конфліктів минулого та сьогодення. Тому важливим завданням є пошук потенційної можливості суміщення ментальних компонентів віри, поступового фокусування на все більш етичних пріоритетах. Необхідно постійно шукати технології, які дозволять, спираючись на позитивне, що об'єднує народи та конфесії, знаходити шляхи до мирного співіснування [2].

Економічна свобода передбачає толерантність до конкуруючих економічних інтересів, від держави вимагається забезпечення рівних прав суб'єктів господарювання.

Правова толерантність проявляється в юридичній поведінці. Поведінка у дусі толерантності суб'єктів юридичної діяльності сприятиме вирішенню найбільш актуального завдання сучасності, від якого залежить подальший розвиток людства, – переходу від психології протистояння, підозрілості й насильства до культури миру, довіри, зміцнення національної й міжнародної стабільності, миру і безпеки невоєнними, гуманними методами.

Одним із найбільш поширених типів толерантності є міжнаціональна толерантність. Міжнаціональна толерантність – системна сукупність психологічних настанов, відчуттів, певного набору знань і суспільно-правових норм (виражених через закон або традиції), а також світоглядно-поведінкових орієнтацій, які припускають терпиме або прийнятне ставлення представників якої-небудь однієї національності (зокрема, на особистому рівні) до інших іншонаціональних явищ (мови, культури, звичаїв, норм поведінки тощо).

Варто зазначити, що одним з основних критеріїв толерантності в сучасних умовах стає рівноправність між представниками різних народів; взаємна повага, доброзичливе та терпиме ставлення всіх членів. Важливо усвідомити, що толерантність – це цінність, що заперечує насилля та породжує принципи милосердя і терпимості.

Основні характеристики толерантності як соціально значущої цінності є: виникаючи в суспільній свідомості, вона формується як суспільний ідеал і передбачає прийняття суспільством відмінностей; толерантність проявляється в умовах політкультурності соціального простору.

Толерантність забезпечує мирне співіснування представників різних культур та народів, орієнтує відносини людей на дотримання рівноправності та поваги [1].

Отже, глобалізація сучасного світу постійно нагадує людству про те, що світ різноманітний і водночас єдиний. Питання толерантності – це питання про те, як в умовах різноманіття стає можливим створення єдиного культурного простору. У сучасному полікультурному світі, в умовах зростання багатоманітності, толерантність виконує роль важливої соціально-культурної цінності. Толерантність – цінність і соціальна норма громадянського суспільства, що виявляється у праві всіх громадян бути різними, у повазі до культурної різноманітності, що забезпечує гармонію у відносинах різних культур.

Література

1. Малахова О. М. Толерантність – цінність у глобалізованому світі. Науково-теоретичний альманах «Грані», 2014. №10. С. 47 – 53.
2. Молчанова А. О. Толерантність як ціннісна основа професійної діяльності педагога. Київ, 2013. 188 с.
3. Побережець В. С. Толерантність – елемент світогляду і культури. Уманський НУС, 2015. URL: <https://library.udau.edu.ua/novini/tolerantnist-element-svitoglyadu-i-kulturi1.html> (дата звернення 5.05.2021).
4. Романюк Н. Толерантність як категорія етики. Почути один одного: рекомендаційний показчик. Н. Романюк, О. Іоаніді. Київ, 2019. С. 42.
5. Тарасюк Л. С. Проблема культури толерантності в сучасному суспільстві. Гуманітарний часопис, 2013. №1. С. 39 – 44.

Марія ЯСІНСЬКА

магістрантка,

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

м. Тернопіль, Україна

ЦІННІСТЬ МАРКЕТИНГОВИХ СТРАТЕГІЙ В УМОВАХ РИНКУ

Актуальність проблеми. Стрімкий розвиток глобалізації, який в останні десятиліття супроводжується появою мільярдів нових клієнтів і нових конкурентів на світовому ринку, революційні зміни в технології комунікацій, а також подальша економічна лібералізація зумовили до

переоцінки ролі маркетингових стратегій на розвиток глобального підприємництва.

Мета дослідження. Дослідити вплив маркетингових стратегій на розвиток глобального підприємництва та запропонувати заходи щодо його покращення з їх допомогою.

Аналіз останніх наукових досліджень. Досліджувана тематика перебувала в науковому полі зору українських (Т. Максимова, С. Полонець, І. Решетникова, Федорович Р. В та ін.) та закордонних вчених (Ф. Котлер, Ж.-Ж. Ламбен, Дж. Е. Квелч, Е. Дж. Гофф).

Виклад основного матеріалу. Оскільки глобальні ринки з часом стають більш взаємопов'язаними та динамічними, ефективний моніторинг зовнішнього середовища та максимальне використання специфічних ресурсів компанії будуть обов'язковими для отримання конкурентних переваг. Виникає потреба у розробці ефективної маркетингової стратегії. Як стверджує С. Супрун, глобальний маркетинговий менеджмент – це ще більша та більш складна міжнародна операція, коли компанія координує, інтегрує та контролює цілу серію маркетингових програм у значні глобальні зусилля [1].

Ряд дослідників стверджують, що глобальна маркетингова стратегія впливає на загальну ринкову ефективність фірми. Фірмам, які діють у всьому світі, важливо швидко та ефективно реагувати на зміни в економіці, конкуренції, вимогах споживачів та технологіях [2]. Бойкот французького вина у Сполучених Штатах на короткий час протягом 2003 року через опозицію Франції вторгненню американських збройних сил в Ірак демонструє важливість бути відкритими для таких змін. Так само успіх фірми залежатиме від того, наскільки вона розвиває внутрішні можливості та ресурси для реалізації своєї стратегії. Потрібно одночасно усвідомлювати важливість інтернаціоналізації фірми і реалізувати глобальну маркетингову стратегію [1].

Основним моментом оцінки успіху глобального маркетингу є репутація товарного бренду, який люди пам'ятають і в який вірять та який показує свою ділову стійкість. Завдяки глобальному маркетингу, що включає всі маркетингові стратегії, застосовується однакова маркетингова стратегія міжнародних компаній на всіх ринках у світовому масштабі, наприклад, L'Oréal Group застосувала цю стратегію [4]. Проникаючи на китайський ринок, L'Oréal Group зрозумів, що інші корпорації, з таких країн як Корея, Японія, розуміли поняття китайських жінок про красу. «Просто біла шкіра, усі дефекти покриті» – це девіз, що охоплює попит. Тому L'Oréal випустив асортимент косметичної продукції, яка

спеціалізуються на виготовленні товарів, що роблять шкіру білішою, наприклад, тональний крем, коректор, щоб допомогти сучасним жінкам, які сьогодні живуть досить насиченим життям, заощадити свій час під час вибору косметики [4].

Маркетингові стратегії в іноземній країні, також, залежать і від культури. І те, що працює на ринку однієї країни, не обов'язково повинно працювати в іншій. У багатьох випадках, коли цільові клієнти належать до різних культурних середовищ, потрібна адаптація комплексу маркетингу [3]. Очевидно, що пристосування до культурних імперативів, таких як мова, для забезпечення спілкування є обов'язковим для кожної ділової діяльності. З іншого боку, пристосування до інших культурних елементів, не критичних для успіху, лише збільшує витрати та зменшує економію на масштабі та розмірі. Тому, ретельно проаналізувавши культурні імперативи, які існують на ринках, необхідно лише адаптуватися до них [3]. Можливо, доведеться змінити не лише застосування маркетингових інструментів, але навіть весь маркетинговий підхід може бути адаптованим, якщо категорії мислення суттєво відрізняються в одного суспільства від іншого.

Глобальний підхід вимагає від фірми зосередити свої зусилля у всьому світі, а не розробляти маркетингові стратегії на основі окремих країн. Це також вимагає координації та інтеграції виробництва, збуту та інших функціональних видів діяльності в різних країнах [2]. Для багатьох фірм глобальна маркетингова стратегія вимагає централізованої операції, щоб використовувати переваги масштабу, оптимізувати ресурси та зменшити витрати.

Висновки. У всіх країнах бізнес завжди застосовує міжнародні маркетингові стратегії. Однак по-різному. Завдяки застосуванню ефективних міжнародних маркетингових стратегій компанії на ринку досягли певного успіху. Це необхідні умови для довгострокового розвитку і високої ефективності глобального підприємництва.

Проте, задля покращення глобального підприємництва на основі маркетингових стратегій варто виконувати такі заходи: вишукувати відмінності у стратегіях постачання та збуту, щоб відповідати місцевому середовищу та вимагати передачі виробничої та маркетингової діяльності місцевим філіям. Це допоможе зменшити тиск через глобалізацію, сучасні інформаційні технології та транспорт. Хоча це призведе до збільшення витрат зараз, але дозволить отримати більше прибутку в майбутньому.

Література:

1. Супрун С. Д. Етапи формування міжнародної маркетингової стратегії підприємств. Вінницький торговельно-економічний інститут «Young Scientist» № 8 (35) august, 2016. URL: [http:// molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/8/10.pdf](http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/8/10.pdf)
2. Hoang T. N., Phu P. P., Chi Ph. D. T. The role of international marketing in international business strategy. N.H. Tien, URL: [https:// www.academia.edu/2588463/ Global_Marketing_Contemporary_Theory_Practice_and_Cases](https://www.academia.edu/2588463/Global_Marketing_Contemporary_Theory_Practice_and_Cases)
3. Розвиток маркетингу в умовах глобалізації: сучасні тенденції та перспективи: монографія. Тернопіль: ТНТУ ім. І. Пулюя, 2015. 411 с.
4. Horská E. International marketing within and beyond visegrad borders. 2014 URL: [http://centre.uek.krakow.pl/CENTRUMPSiM/wp-content/uploads/ 2017/10/Horska_et_al_2014_mini.pdf](http://centre.uek.krakow.pl/CENTRUMPSiM/wp-content/uploads/2017/10/Horska_et_al_2014_mini.pdf)

ІСТОРИЧНІ ТА РЕЛІГІЙНІ АСПЕКТИ ЦІННІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК УКРАЇНСЬКОЇ І СВІТОВОЇ КУЛЬТУРИ

Елла БИСТРИЦЬКА

доктор історичних наук, професор

Надія ВОЛІК

*кандидат історичних наук, асистент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

РЕЛІГІЙНА СИСТЕМА ЦІННОСТЕЙ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

Глобальна пандемія, яку викликав коронавірус SARS-Co-2, спровокувала не менш глобальну дискусію серед світських науковців і богословів з приводу цінностей та усталених традицій.

Зазвичай цінності пов'язані з релігійним досвідом людини і кожне покоління здобуває свій досвід інтеграції релігійних цінностей. Для останніх характерні такі риси: теоцентризм; видозміна системи цінностей залежно від конфесії; пізнання цінностей засобами релігійної віри, відсутність якої обмежує сприйняття релігійних цінностей; обумовленість релігійних цінностей соціальною та гносеологічною природою релігії; релігійні цінності не існують поза релігійним світоглядом. Також слід відзначити, що система релігійних цінностей має певну ієрархію і складається з чотирьох груп (від найвищої до найнижчої): ідея Бога та різноманітних божеств; Царство Боже, безсмертя душі, рай, пекло; матеріальні й духовні цінності релігійного життя: храм, приписи, норми, обряди; безпосередні цінності життя й життєві цінності, що формуються у послідовників конкретних конфесій.

Глобальна пандемія COVID-19 спричинила швидкі зміни та порушила ланцюжки сприйняття цінностей у всьому світі. Спалах цієї інфекційної хвороби спричинив хаос у приватному та соціальному житті мільярдів людей. На жаль, надії на швидке подолання інфекції виявилися марними. Для багатьох людей COVID-19 спричинив втрату роботи, прибутків, а відтак й зміну особистих пріоритетів. Соціальні обмеження спонукали релігійні організації до переосмислення вікових традицій, пов'язаних з певними обрядами (зокрема, євхаристія), можливості велелюдних зібрань у

громаді та під час літургії, паломництва тощо. Для більшості людей питання про переоцінку цінностей постало тоді, коли потреба в самореалізації поступила місцем потреби в особистій безпеці.

Навесні 2021 р. COVID-19 поширився у 220 країнах світу. Понад 155 мільйонів людей стали інфікованими. Уряд і суспільство кожної країни реагують на цивілізаційні виклики по-різному. Відповідно до наявних соціологічних досліджень дана стаття має на меті охарактеризувати як COVID-19 вплинув на систему релігійних цінностей у суспільстві, зокрема ставлення до Бога, особисту молитву та відвідування богослужінь.

Релігійна складова є характерною для кожної країни, як правило, вона виокремлена з поміж інших соціальних інституцій і зберігає свою автономію. Це, зокрема, зафіксовано в документах, що регулюють життя та працю в умовах COVID-19 у більшості країн Східної та Центральної Європи [4, с. 10]. Хоча основні світові релігії та їх лідери одногласно ввели обмеження щодо релігійних обрядів в умовах COVID-19, в межах конфесій залишаються окремі групи віруючих, які ставлять релігійні обряди вище норм епідеміологічної безпеки. Такі групи віруючих нечисленні, вони впевнені, що їхня віра дає їм право ігнорувати накази світської влади або дотримуватися їх вибірково, оскільки вони передусім знаходяться «під юрисдикцією Бога». Представники цих груп покладаються на єдиний Божий авторитет та свою релігійну організацію як виразника Божої волі. З початком пандемії вони заявляють, що «Божа воля на все», а причиною різкого підвищення захворюваності є «небесний гнів».

Релігійних людей, які не вірять у реальність коронавірусу називають «дисидентами коронавірусу» (Д. Горевої). Таких віруючих можна знайти серед представників усіх авраамічних релігій. Серед них є ультраортодоксальні євреї в Ізраїлі та США, радикальні шіїти, протестанти в Південній Кореї та США [4, с. 11]. В Україні цю когорту віруючих як правило презентують парафіяни РПЦ в Україні (основні осередки – Києво-Печерська, Почаївська та Святогірська лаври).

Поряд з існуванням «дисидентів коронавірусу», соціологічні дослідження відзначають незначне збільшення кількості людей, які вірять в існування трансцендентного (Бога, духів, богів). Проведені в США дослідження доводять, що люди, які важко переносили хворобу частіше зверталися до Бога або відзначали присутність трансцендентного після одужання [2]. Американські дослідники, зокрема Ф. Волш, вказують на позитивні наслідки подолання хвороби у людей з глибокою вірою, які практикують особисту молитву, спільну молитву або різні види медитативних практик [5].

Актуальним залишається питання в умовах локдауну відвідування богослужінь. Наявні дослідження підтверджують, що кількість служб та кількість учасників залишаються незмінними. Частково змін зазнали лише форми богослужінь. Джитилізація сучасного соціуму уможливила проведення богослужінь в режимі online. Дані опитування показують, що навіть для цього простого рішення багатьом священникам і пасторам довелося значно вдосконалити власні ІТ-навички. 70% респондентів ствердно відповіли на питання про необхідність запровадження нових умов богослужінь за обставин пандемії. Більше 70% зазначили, що такого роду богослужіння спонукають до творчого осмислення подачі богослужіння (наприклад: який ракурс храму краще обрати для відеотрансляції, забезпечення технічних умов відеотрансляції, вибір online-платформи та часу проведення богослужінь, відповідний музичний супровід богослужіння чи медитації, доцільність використання відеороликів чи презентацій під час проповіді тощо) [1, с. 157].

Водночас проведене соціологічне опитування серед 1657 священників-капеланів у медичних установах із 36 країн світу засвідчило недостатню увагу релігійних організацій до душпастирства серед хворих в умовах пандемії. Як правило, капеланам пропонувалося використовувати online-технології для підтримки своїх пацієнтів та медичного персоналу, натомість важкий фізичний стан хворих вимагав живого спілкування. На початковому етапі пандемії більшість опитаних капеланів не мали чіткого бачення своєї ролі [3].

Таким чином, релігійна система цінностей в умовах пандемії COVID-19 не змінилася, а набула нового значення. Суспільство в черговий раз визначило необхідність звернення до релігійних цінностей, якими повинні керуватися усі незалежно від етнічної належності чи статусу. Наявні дослідження доводять, що за час COVID-19 релігійні цінності та духовні практики допомогли сім'ям переносити втрати близьких, депресії, розвинули відчуття потрібності, гармонії та мети й сприяли легшому перенесенню постковідних симптом.

Література:

1. Máté-Tóth A. Pray and Vaccinate: Worship and Pastoral Care in Times of Pandemic in Hungary. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, 2021, Vol. 41: Iss.1, Article 12. URL: <https://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol41/iss1/12>
2. Simon R., Judge Dan M., Judge L., Judge G. The Human Side of COVID-19. *Juvenile Family Court*, 2021 URL: <https://doi-org.proxy.lib.uwaterloo.ca/10.1111/jfcj.12190>
3. Snowden A. What Did Chaplains Do During the Covid Pandemic? An International Survey. *Journal of Pastoral Care & Counseling: Advancing theory and professional*

- practice through scholarly and reflective publications, 2021 URL: <https://doi-org.proxy.lib.uwaterloo.ca/10.1177/1542305021992039>
4. Tytarenko V. and Bogachevska I. Religious «Covid Fundamentalism» in Eastern and Central Europe: Challenges and Lessons. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*: Vol. 41: Iss. 1, Article 4. 2021. URL: <https://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol41/iss1/4>
 5. Walsh F. Loss and Resilience in the Time of COVID-19: Meaning Making, Hope, and Transcendence. *Family Process*, 2020 URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/famp.12588>

Іван ЗУЛЯК

доктор історичних наук, професор

Андрій КЛІШ

доктор історичних наук, доцент

Оксана ЯТИЩУК

*кандидат історичних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ХРИСТИЯНСЬКИХ СУСПІЛЬНИКІВ ГАЛИЧИНИ НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

Межа ХІХ–ХХ ст. стала часом поширення в Європі нових ідей, швидкої політизації та партійної структуралізації суспільства. Не залишилася осторонь цих процесів і Церква, яка намагалася відновити контроль над політичними процесами. У Європі загалом, та в Галичині зокрема, певної популярності набувають політичні організації та партії, що базували свою діяльність на християнських засадах та підтримували Церкву.

Соціальною базою формування суспільно-християнського руху в Галичині виступало греко-католицьке духовенство, а також активні представники інтелігенції, пріоритетом діяльності яких було соціально-економічне оновлення суспільства на християнських засадах.

У християнських суспільників можна виокремити кілька ціннісних маркерів, зокрема ставлення до: релігії та Церкви, національного питання та освіти українців.

Значну увагу християнські суспільники приділяли релігії та Церкві у житті галицького суспільства, що було цілком логічним якщо проаналізувати їх програмні постулати. Зрештою це відображено у назвах

їх політичних утворень. Християнські суспільники відстоювали думку про важливість ролі Церкви та релігії у житті суспільства та засуджували спроби секуляризації галицьких українців, вбачаючи у християнстві силу, що «від віків хоронила Русь». Вони неодноразово наголошували на неможливості применшення значення та ролі релігії, заперечуючи постулати лібералів та соціалістів, котрі трактували релігію як приватну справу [2, с. 1]. У одному з дописів у часописі «Руслан» зазначалося: «Релігія не є затим річю приватною, але справою публичною. Наколи соціялісти мали би дійсно на оці лиш поправу інтересів політично-економічних, то не потребували би ся виперати релігії. А сли они так роблять, то видно, що соціялізм з натури своєї – як се они на конгресі в Галі заявили – є безвіроісповідний і в основі своїй заперечує Бога особового, безсмертну душу, всяку об'явлену віру і за гробове жите, а чоловіка трактує так як кожде иньше сотворіне. А хто руйнує основи на яких суспільність тільки віків росла, розвивала ся, вела народи до щораз більшої просьвіти, свободи і братерства, сей не може ніяк казати, що він хоче добра і лучшої долі народам під виглядом політично-економічним» [13, с. 2].

Слід зазначити, що християнські суспільники наголошували саме на греко-католицизмі, як на консолідуючому чиннику українців: «Галицький обряд Русинів може назвати ся вповні католицким, бо в своїх церемоніях виражає віру католицку в особенний спосіб, однак грецким не є, лиш до грецкого подібний, а в многім сходиться з ним. Проте чисто грецким не є, але греко-руским і католицким... Щодо віросповідання Русини галицькі є такого самого, як і християни латинського обряду. Русини галицькі є такими самими католиками, як і всі инші католики на цілій кулі земній. Ріжниці в догматах між віросповіданем католиків Русинів галицьких і яких будь правдивих католиків найменшої нема» [1, с. 1].

Попри підтримку релігії та Церкви КРНС, «Руську громаду» та ХСС важко назвати виключно клерикальними партіями. О. Терлецький зазначав, що КРНС налічував у своїх лавах незначний відсоток духовенства, щоб їх вважати клерикальними [19, с. 59].

В умовах секуляризації суспільної свідомості християнські суспільники закликали духовенство активізувати пастирську діяльність, не допускати соціалістичної антицерковної агітації у сільській місцевості. Священник мав стати суспільним лідером, започатковувати читальні, позичкові каси, дбати про національні інтереси. Християнські суспільники вважали греко-католицьке духовенство рушієм національно-культурного та соціально-економічного поступу галицьких українців.

Одним із основних завдань греко-католицького духовенства у контексті національного руху вважалася участь у формуванні майбутньої української інтелігенції. Священник мав виховати у християнському та національному дусі власних дітей [3, с. 1].

Представники суспільно-християнської течії опікувалися над вдовами та сиротами сільських священників [6, с. 1–2]. У Австро-Угорській імперії Церква не була відокремлена від держави, тому священники прирівнювалися до державних службовців та одержували певну фінансову допомогу з державного релігійного фонду (т. зв. конгруя). Рядове греко-католицьке духовенство мало три основних джерела доходів – конгруї, прибутки від церковного землеволодіння та плата парафіян за здійснення обрядових послуг – так звана «*jura stolae*» [11, с. 124].

У програмах і діяльності партій суспільно-християнського скерування вагомим місцем посідала національна ідея, вважаючи її «головною підмогою і запорукою для розросту, сили і добра руского народу» християнські суспільники зазначали, що лише вона зможе «всіх нас одушевити, загриєти і злучити до позитивного труду культурного і економічного в користь всіх верств руского народу» [9, с. 150–159]. У відозві «До Руского народу» зазначалося, що «... коли в народі є згода, коли дбає о своє добро, о свої права, шанує свою мову, держить ся своєї сьвятої Церкви і віри і гуртує ся коло неї, як поли коло матки, тоді нарід є сильний і ніхто не відважить ся наставати на єго права і добро, бо весь нарід повстане як оден муж і оборонить ся» [22, арк. 51].

Українці за чисельністю населення займали четверте місце у Австро-Угорщині після німців, чехів та угорців. Попри те християнські суспільники звертали увагу на слабкість національного руху. Однією з причин вони вважали розпорошеність українців у двох частинах монархії – австрійській та угорській [18, с. 1–2].

Своїм завданням християнські суспільники вбачали в досягненні рівноправності обох народів Галичини, освітньо-культурного, політичного та економічного розвитку українського суспільства: «Головна наша радість – се поступ нашого народу, єго материяльний і духовний розвиток, підйом національної сьвідомости» [4, с. 1].

Національна ідея на зламі століть безумовно була пріоритетною у діяльності християнських суспільників. О. Барвінський зазначав: «Руский нарід, втративши давно свою державну самостійність, розбитий на частини, веде тяжке жите, спотикаючись повсюду, в своїх змаганях до національно-політичного і культурного розвою, з всякими супротивностями і трудностями, має чимало ворогів. Однак не треба нам

попадати в розпуку, тратити надію на красшу долю, бо і для руского народу мусить блиснути зірниця повної свободи і рівноправности. Мусить побідити сьвітло темноту і стане день!» [16, с. 1].

Окрім того він, наголошуючи на необхідності розвитку й утвердження «народної ідеї українсько-рускої в Галичині», наголошував на свідомому виборі українства – «становищі національної окремішности і самостійности українсько-русого народу поміж славянськими племенами (окремішности від польского і московского народу)» [8, с. 1].

Пріоритетним питанням у становленні національної ідеї прихильники суспільно-християнської течії вважали мовне. Зокрема, вони зазначали, що «хто не плекає ідею національну, той дбає поперед все за мову. Тому і всі народи домагають ся іменно як найширших прав для своєї мови. Они дбають, щоби мова їх уживала ся не лише в житю родиннім, але і в житю прилюднім: в школі, церкві, уряді, науці, в законодавстві і у всяких зносінах з властями» [8, с. 1]. Українська мова галичан, буковинців та наддніпрянців вважалася однією попри існування місцевих особливостей: «При всіх одначе ріжницях була повсюди свідомість одноцілости й єдності українсько-рускої мови й літератури» [20, с. 1–2].

Це, на нашу думку, свідчить про те, що християнські суспільники виступали проти національного шовінізму. Зокрема, на думку О. Барвінського молодь потрібно учити «своє любити а чуже шанувати» [7, с. 2].

У взаєминах із поляками християнські суспільники дотримувалися ідеї т. зв. позитивної роботи – пошуку компромісів із польською адміністрацією та уникання протистоянь із центральною владою [22]. Вони вважали доконаним факт співжиття двох народів – польского та українского – на території Галичини.

Значна частина діячів суспільно-християнської течії, зокрема О. Барвінський, А. Вахнянин, були фаховими учителями. Відповідно, питання освіти займали одне з найголовніших місць у їх діяльності. І в цьому напрямку їх праця була найпліднішою.

Національна освіта стала важливою складовою програми діяльності суспільно-християнської течії. О. Барвінський наголошував на тому, що народ, який має рідну школу, має перспективи національного розвитку. У виступах в Державній Раді він неодноразово підкреслював важливість для Австро-Угорщини надання українцям права і створення умов для навчання рідною мовою [12, с. 1–2].

Християнські суспільники визнавали, що українці приділяли мало уваги розвитку власного шкільництва. Дуже часто в українських громадах

відкривалися школи з польською мовою викладання [14, с. 1–2]. Відкриття української гімназії було доволі проблематичною справою, вимагало зусиль та праці депутатів у комісіях, сеймі та парламенті, згоди сеймової більшості, що тривало декілька років, у той час, як щороку лише за ухвалою КШР відкривалося декілька польських гімназій. Здійснювався тиск на учителів та батьків школярів. Особливо це відчувалося у селах, де українців змушували віддавати своїх дітей на навчання у польські школи. Тому позиція християнських суспільників у справі освіти була особливо рішучою і конкретною. Неодноразово піднімалося питання проведення реформи законодавства щодо питань освіти, зокрема прав української мови у шкільній документації й адміністрації.

Християнські суспільники неодноразово ставили питання про необхідність збільшення кількості навчальних закладів, які давали б професійну освіту. Особлива увага приділялася учительським семінаріям. О. Барвінський та його однодумці були викладачами учительських семінарій, а тому добре знали систему викладання у них.

Розуміючи невідрадне економічне становище переважної більшості українців Галичини, християнські суспільники виступали за відкриття та підтримку навчальних закладів для незаможних [15, с. 1]. З метою покращення освітнього рівня українців, вони закликали створювати публічні бібліотеки та забезпечувати їх різноманітною літературою [10, с. 1].

Слід зауважити, що до очільників християнських суспільників часто зверталися вчителі з проханням у протидії москвофільській агітації. Зокрема, директор української гімназії у Перемишлі А. Алиськевич звертався до О. Барвінського позбутися «небезпечного москвофіла» суплента Менцинського, що підбурював учнів до москвофільства [5].

Часопис «Руслан» започаткував на своїх шпальтах постійну рубрику – «Занедбування і нехтованє наших народних прав», де викривалися проблеми ставлення до української мови у Галичині та Відні. Зазначалося, що не виконувалися положення, які регламентували мовні взаємини. Також наголошувалося, що й самі українці, зокрема й депутати та інтелігенція «топчуть свої права мовні» [7, с. 2].

О. Барвінський запропонував три основних етапи утворення українського університету у Львові. По-перше, відповідна кількість доцентів-українців; по-друге, систематична наукова праця в основному у сфері технічних та природничих наук, підготовка та видання необхідної літератури та укладення наукової україномовної термінології; по-третє, чисельна кількість українських студентів на українських викладах, щоб

довести, що українські доценти й професори читають лекції на відповідному рівні, а українські студенти проявляють інтерес до національної освіти, та й до освіти взагалі. Він застерігав перед неприпустимістю силових та непродуманих методів, що можуть призвести до розчарування та зневіри, натомість закликав дотримуватися тактики поступових, органічних кроків [21].

Християнські суспільники активно підтримували ідею створення українського університету, проте вважали за потрібне спочатку вимагати відкриття нових українських кафедр на усіх факультетах існуючого польського університету, а з часом на їх основі утворити український вищий учбовий заклад. Ці питання вони неодноразово піднімали у сеймі й парламенті. О. Барвінський у Державній Раді звернувся до міністра освіти з пропозицією підтримати українські вимоги і через створення українських кафедр еволюційно дійти до створення окремого університету.

Таким чином, християнські суспільники наприкінці ХІХ ст. стали єдиною українською політичною силою Галичини, яка відкрито підтримала ГКЦ та християнські принципи у суспільно-політичному житті. Не будучи виключно клерикальними партіями, вони, тим не менше, ставив собі за мету підтримувати греко-католицьких священників, впроваджувати християнські засади у шкільництві, боротися з соціал-демократами за їх антиклерикальну діяльність. Окрім того представники суспільно-християнського табору активно боролися із москвофільством, до якого належала частина греко-католицького духовенства. Християнські суспільники на всіх рівнях намагалися відстоювати права українців, не розділяючи їх на наддніпрянців, галичан, буковинців. Попри те вони виступали за мирне та рівноправне співжиття двох народів у Галичині – українців та поляків, не підтримуючи шовіністичних закидів з різних боків. Освітні прагнення християнських суспільників мали різноплановий та глибинний характер. О. Барвінський, А. Вахнянин, К. Студинський та інші діячі внесли посильний внесок до заснування багатьох початкових й середніх навчальних закладів з українською мовою викладання. У питанні заснування українського університету вони були більш помірковані, вказуючи на першочерговість відкриття нових українських кафедр та підготовку молодих українських науковців.

Література:

1. Блуд карає блудячих. *Руслан*. Ч. 58. 12 (25) березня 1903. С. 1.
2. Борба о християнський світогляд. *Руслан*. Ч. 42. 24 (11) лютого 1912. С. 1.
3. Вісти з руских гімназий. *Руслан*. Ч. 151. 9 (21) липня 1898. С. 1.
4. До суспільности. *Руслан*. Ч. 19. 26 (13) січня. 1913. С. 1.

5. Домбровська Є. Епістолярна спадщина Олександра Барвінського як джерело дослідження історії української освіти і професійних учительських товариств. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*. 2013. №5. С. 406 – 421.
6. Допись. *Руслан*. Ч. 214. 21 вересня (3 жовтня) 1897. С. 1 – 2.
7. Занедбування і нехтованє наших народних прав. *Руслан*. Ч. 164. 22 липня (3 серпня) 1897. С. 2.
8. Крайна пора отямитись! *Руслан*. Ч. 207. 14 (27) вересня 1904. С. 1.
9. Кульчицька Л. *Руслан*. *Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.: історико-бібліографічне дослідження: [у 2 т.]*. Т. 2: 1891 – 1905 pp. / уклад.: М. М. Романюк, М. В. Галушко, Л. В. Сніцарчук; відп. ред. Л. В. Сніцарчук. Львів: [ЛННБУ ім. В. Стефаника], 2009. С. 150 – 159.10. Основуймо прилюдні бібліотеки. *Руслан*. Ч. 237. 24 (11) жовтня 1913. С. 1.
11. Прокіп А. В. Участь греко-католицької церкви в розбудові кооперативних інституцій Галичини наприкінці XIX – початку XX ст. *Вісник Львівської комерційної академії. Серія «Гуманітарні науки»*. 2010. Вип. 9. С. 122 – 129.
12. Промова посла Олександра Барвінського виголошена в раді державній в загальній розправі бюджетовій при бюджеті міністерства просвіти дня 17. Марця 1902. *Руслан*. Ч. 56. 10 (23) березня 1902. С. 1 – 2.
13. Релігія не є річию приватною. *Руслан*. Ч. 61. 15 (27) березня 1897. С. 2.
14. Руска суспільність а школа. *Руслан*. Ч. 280. 12 (25) грудня 1903. С. 1 – 2.
15. Рускі бурси й інститути для незаможної молодіжи шкільної. *Руслан*. Ч. 128. 9 (22) червня 1904. С. 1.
16. Слава въ вишнихъ Богу, на земли миръ, въ чловецехъ благоволеніе! *Руслан*. Ч. 291. 25 грудня 1897 (6 січня 1898). С. 1.
17. Справа вдів і сиріт съвященичих. *Руслан*. Ч. 224. 3 (15) жовтня 1897. С. 3.
18. Теперішня пора а Русини. *Руслан*. Ч. 28. 6 лютого (24 січня 1913). С. 1 – 2.
19. Терлецький О. Історія України від 1782 до 1917 р. Львів: «Просвіта», 1936. С. 59; 80.
20. Україна а Галичина й Буковина. *Руслан*. Ч. 2. 3 (16) січня 1907. С. 1 – 2.
21. Християнський консерватизм. Культурно-освітні постулати (ч.2). URL: <http://sd.net.ua/2017/04/01/kulturno-osvtn-postulati-ch2.html>
22. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 319. 62 арк.

Ірина ДРУЖКОВА

кандидат історичних наук, доцент,

Одеської національної академії харчових технологій

м. Одеса, Україна

КОНФЕТНІ ОБГОРТКИ ЯК ІСТОРИЧНІ АРТ-ОБ'ЄКТИ

Російська реклама продукція початку XX ст. характеризується поєднанням декількох стилів: так званого псевдоруського стилю, стилю модерн та кітчєвої реклами. Вони мали особливості й спільні риси. На практиці нерідко поєднувалися, створюючи особливий «комерційний» стиль (значна орнаменталізація, звернення до російського фольклору,

«солодкуватість» (діти ангели, жінки красуні); культ краси, естетична, а не соціальна орієнтація; східна екзотика (наприклад, на плакатах, що пропагували тютюнові вироби, курцями найчастіше зображувалися африканець з сигарою, араб з трубкою й циганка з цигаркою); невиправдана романтизація товарів, нерідко шкідливих для здоров'я, особливо в надлишковій кількості (вино, тютюн). Персоніфіковані образи в рекламі завжди вкрай узагальнені, стереотиповані.

Обгортки цукерок з'явилися в ХІХ ст., «батьком-засновником» яких вважають Томаса Едісона. Зазвичай згадують п'ять його найвідоміших винаходів: фонограф, друкарську машинку, біржовий телеграф, генератор змінного струму і, звичайно, лампочку. Крім того, він у 1872 році винайшов парафінований папір для обгортки цукерок.

Кожна епоха створює обгортки цукерок зі своїми атрибутами, деталями, героями, сюжетами. У цій невеликій обгортці відбивається історія окремої країни, окремого народу. «Історія», викладена в обгортці, так само цікава і різнобарвна, як і сам носій інформації.

Дати визначення обгортки цукерок як історичного джерела досить складно. Незважаючи на опис цукеркових обгортки у культурологічних і маркетингових дослідженнях, наразі немає спеціальних досліджень, що характеризують обгортку як історичне джерело або використовують її як одне з джерел знань про минуле.

Використання цукеркової обгортки як історичного джерела можливе, так як це елемент повсякденної та святкової культури. Він зрозумілий, доступний і звичний; обгортка також завжди апелює до емоційного рівня сприйняття – вона розважає, приносить задоволення, радість, створює позитивну атмосферу під час вивчення історії.

Фахівці в галузі реклами визначають її по-різному: «рекламна частина упаковки», «етикетка / ярлик», «малий рекламний жанр», «художня мініатюра» тощо. Невеликий за розміром шматочок паперу є ефективним засобом реклами.

Виробництво цукерок у Російській імперії в ХІХ столітті було прибутковою справою, що приносила величезні прибутки. На ринку конкурували три фірми: «Абрикосов і сини» («Бабаєвского фабрика»), «Сіу і Ко» (нині фабрика «Більшовик») і Товариство «Ейнем» (нині «Червоний Жовтень»). Завдання кожного учасника «солодкого фронту» полягало у просуванні свого товару. Потужна маркетингова й рекламна політика цих фірм дозволила створити рекламу виключно оригінальну й вигадливу.

Виробництво «солодкого» в Одесі почалося ще на початку ХІХ століття. Історик Аполлон Скальковський у 1839 році писав, що, незважаючи на те, що Одеса «далека від досконалості» в цілому ряді ремесел є приклади відмінної якості. Серед іншого він наводить як приклад виробництво меблів, одягу, макаронів і цукерок.

Обгортки цукерок як історичне джерело. Одеська кондитерська фабрика, яка існує сьогодні, була заснована завдяки виробництву сім'ї Крахмальнікова. Воно виникло ще в 1825 році. Австрійський підданий Абрам Крахмальніков на вулиці Мала Арнаутська відкрив пекарню й почав виготовляти печиво. Сімейну справу продовжили брати Лев і Яків. При них фабрика стала одним з найбільших виробництв. У 1893 році брати відкривають «Одеську парову фабрику цукерок і печива», що використовувала парові двигуни. Пізніше підприємство було націоналізоване; відоме як Перша державна кондитерська фабрика.

На розі вулиць Дерибасівська та Катерининська розташовувалася велика крамниця солодоців А. І. Абрикосова. Фабрика знаходилася в Москві, але в Одесі був великий фірмовий магазин. Одеська філія фабрики забезпечувала роботу 20 працівникам станом на 1912 рік. Річний оборот одеського підприємства становив 85 тисяч рублів.

У 1900 році Торговий дім «Брати Крахмальнікови» отримав дозвіл на встановлення «у деяких частинах міста автоматичних апаратів для продажу цукерок». Влада дозволила поставити автомати в місцях масових гулянь: в Олександрівському парку, Міському саду, на Приморському бульварі. Неординарна подія зацікавила одеситів: кидаєш копійку, тиснеш кнопку й отримуєш видану металевим ящиком цукерку.

У 1906 році брати Крахмальнікови розширили виробництво і перевели його в новозбудований цех на вулиці Середньофонтанська, навпроти Чумної гори. Контора фабрики, традиційне печивне виробництво та фірмовий магазин, як і раніше, залишалися на вулиці Мала Арнаутська, 109.

У центрі міста, на розі вулиць Базарна і Катерининська знаходився ще один роздрібний магазин Торгового дому братів Крахмальнікових.

Етикетки-обгортки, у які загортали вагові цукерки, були яскравими, з вигадливими сюжетами, наприклад, типи жінок різних країн світу. Крахмальнікови одними з перших почали організовувати екскурсії на виробництво для цікавих. Безкоштовні екскурсії з дегустацією продукції стали ефективною і дієвою рекламою.

На початку ХХ століття Торговий дім братів Крахмальнікових став успішно брати участь у престижних міжнародних промислових виставках.

Їхня продукція була удостоєна високих нагород на Всеукраїнських та Всесвітніх виставках у 1901, 1904, 1905, 1907, 1908 рр. у Ростові-на-Дону, Москві, Брюсселі, Лондоні, Парижі (Зображення всіх цих нагород в обов'язковому порядку виносилися на упаковку).

У 1910 р. на фабриці працювало 400 осіб, оборот виробництва становив 1 200 000 рублів. Фабрика випускала драже, шоколад, мармелад, карамелі, печиво, бісквіти й варення. Збільшилося майже втричі виробництво, яке задовольняло вже не тільки ринок Новоросії. Цукерки та монпансьє Крахмальникових розвозилися по всій імперії, а брати вже серйозно замислювались про налагодження виробництва в Петербурзі й Москві.

Обгортки привертали увагу до історичного минулого й сучасного стану армії. Уява про армію формувалася через зображення обмундирування, озброєння, відзнак. Зазвичай на звороті вкладки була розміщена докладна інформація про роди військ, історію їх створення, героїчні перемоги російської армії. Також обгортки формували уяву про повсякденне життя суспільства: спорт, моду, театр, цирк, ігри, розваги.

Зрештою, вони «прогнозували» майбутнє країни. Наприклад, на початку ХХ століття фабрика «Ейнем» створила серію картинок «Майбутнє Москви». Майбутнє було представлено як торжество людського розуму й інженер мрії. Деякі деталі повсякденності й сьогодні здаються фантастичними, але багато чого здійснилося. Розглянемо більш докладно одну з картинок «Майбутнє Москви».

Таким чином, дорадянські обгортки виконували дві основні функції: просвітницьку та розважальну. Вони вироблялися на якісному папері, мали безліч різних образотворчих елементів; у кольоровому зображенні використовувалися яскраві, контрастні фарби. У випуску цукерок виробники орієнтувалися в основному на дитячу аудиторію, але їх продукція була доступна лише дітям вищих верств суспільства. Більшості дітей із селянського середовища і міських низів цукеркові ласощі були недоступні.

Радянська влада використовувала потенціал обгорток для утвердження нової ідеології, нових атрибутів влади, встановлювала свою точку зору на минуле, сьогоднішнє і майбутнє. Утверджувалися нові символи, нові герої.

Спочатку, до затвердження нових радянських символів, використовувалася антична символіка: статуї, гідри, колісниці, сонце, що сходить як символ комуністичної ери, «нової зорі» радянської держави, елементи національного орнаменту. Поступово в зображенні обгорток починають використовуватися символи нової держави: «серп і молот»,

«червоний прапор», «Крейсер «Аврора», «труби заводів і фабрик», «селянин», «торжество робочого на руїнах старого світу».

У перші роки радянської влади обгортка втратила колишню привабливість: вона друкувалася на поганому папері, мала одноманітне зображення, у кольоровій палітрі використовувалися лише чотири кольори: білий, червоний, зелений і чорний, зрідка жовтий. Однак цукерки стають доступними для всіх категорій дітей.

В оформленні обгортки виявився конструктивістський стиль. Цікаві для порівняння два оформлення цукерки «Виставкова»: перше зображення пропонує «ідилічну» картинку виставки, запозичуючи основну ідею з дореволюційних пасторальних зображень; пізніший варіант демонструє конструктивістський стиль: використання білого й червоного, геометричні фігури, чіткі лінії, більш сучасні конструкції будівель і зображення улюбленого радянського типу – людини «слов'янської» зовнішності міцної статури, що піднімає завісу «нової ери». Будівничий нового життя тримає в руках молот і нагадує більш пізні зображення Буратіно, який відкриває шлях лялькам у новий театр.

Література:

1. Винтажные конфетные фантики, часть 1. URL <https://longrendiy.livejournal.com/4096.html> (дата обращения: 29.04.2021).
2. Другун В. Красильниковы URL <http://odessa-memory.info/index.php?id=346> (дата обращения: 29.04.2021).
3. Сидорчук Оксана Николаевна Изучение истории России XIX-XX веков на основе конфетных обёрток // Школьные технологии. 2014. №5. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/izuchenie-istorii-rossii-xix-hh-vekov-na-osnove-konfetnyh-obyortok> (дата обращения: 01.05.2021).
4. Dolce vita в советском варианте URL <https://humus.livejournal.com/5753162.html> (дата обращения: 29.04.2021).

Леся КОСТЮК

*кандидат історичних наук, доцент,
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

МОЛИТОВНІ СНІДАНКИ У США ЯК ФОРМА УТВЕРДЖЕННЯ ХРИСТИЯНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ

Молитовний сніданок – це неформальна зустріч, метою якої є порозуміння політиків, духовних лідерів, підприємців та урядовців і консолідація багатоконфесійного американського суспільства навколо

єдиної системи загальнолюдських та моральних цінностей. Вперше національний молитовний сніданок провели у 1953 р. в США, і з того часу таку практику апробували багато демократичних країн світу з метою духовного єднання нації [2]. Понад 60 років молитовні сніданки відбуваються у Конгресі США, Європарламенті, Німеччині, Норвегії та в інших країнах світу.

Історія виникнення цієї ініціативи бере свій початок в період президентства Фр. Рузвельта, а саме під час Другої Світової війни. Так, у 1942 р., в період особливих випробувань, члени Конгресу, вирішуючи складні питання світової політики, вирішили молитись щочетверга зранку. Була створена група духовного спілкування, котра орієнтувалася на вчення Ісуса Христа. Ця ідея почала спонтанно поширюватися з небаченою швидкістю, об'єднуючи представників усіх прошарків суспільства. Саме на таких зустрічах люди знаходили порозуміння, віру та надію у майбутнє, поглиблювали стосунки з Ісусом та пізнавали таємницю істинного братерства з ближнім, тому і рішення приймали згідно норм християнської моралі. Дотепер тільки в м. Вашингтон щотижня, перед початком першого робочого дня, проводиться понад 200 молитовних зустрічей в різних адміністративних закладах столиці США.

Зауважимо, що сучасна конфесійна палітра Америки досить строката. За оцінками Інституту Дж. Геллапа, понад 160 млн. американців заявляють, що належать до різних конфесій. Втім, римська католицька церква є найбільшою – 60 млн., протестантська церква налічує 94 млн. прихожан (проте до структури цього напряму християнства належать до 220 різних течій), юдаїзм сповідують до 4 млн. жителів США і мусульман у цій країні є приблизно 4 млн [3, с. 110]. Також сучасні американці вважають себе однією із найбільш побожних націй у світі.

Слід відзначити, що релігійні спільноти в США займають значне місце в політичній системі країни та виявляють певний вплив на суспільне життя країни. Так, релігії відведено значне місце в діяльності законодавчих органів: засідання конгресу розпочинається та закінчується молитвою, а президент Дж. Джонсон зазначав: «Однією з найбільш цінних традицій уряду є щоденна молитва – важлива складова законодавчого процесу». Також релігійні обряди супроводжують основні державні події, молитвами відкриваються всі засідання промисловців, де постійно згадують приклади християнських принципів та моралі.

Річ у тому, що всі державні діячі США під час свого перебування при владі намагалися показати своє ставлення до релігії. Так, Дж. Вашингтон у всіх своїх виступах згадував про Бога; Дж. Адамс розпочав свою першу

промову зі слів про Боже провидіння; Т. Джефферсон у промові зазначив, що відчуває потребу у спілкуванні із Богом; Д. Ейзенхауер після обрання на посаду президента заявив: «Велич Америки, її сила і геній засновані перш за все на релігійності її народу», а Р. Ніксон із січня 1969 р. запровадив нову традицію в Білому домі щонеділі запрошувати провідників різних конфесій для проведення богослужінь. Основне завдання цих богослужінь було показати віру народу у «Вищу державу» та дати надію, піднести національний дух. Самі богослужіння в Білому домі проходилися відповідно до чітко визначеної програми: спів, молитва, проповідь, благословення та музичний супровід. Наступні президенти США (Дж. Форд та Дж. Картер) відмовилися проводити богослужіння у Білому домі, але брали участь в декількох релігійних конгресах (Дж. Форд – 41-й Всесвітній євхаристичний конгрес 1976 р.) [1, с. 8].

Цілком очевидно, що ставлення до релігії традиційно відіграє в США неабияку роль у побудові політичної кар'єри. Відповідно, що релігійні ініціативи президентських адміністрацій – явище не нове. Так, 46 президентів США були християнами (Дж. Кеннеді, Дж. Байден – католики, решта – представники протестантських течій). Що характерно: на думку багатьох американських політтехнологів, релігійний фактор має значення під час виборів і до конгресу. За традицією, більшість католиків голосують за кандидатів від демократичної партії, а протестанти – за республіканців. Цей фактор не можна вважати основним, але потрібно його враховувати під час виборчої кампанії.

У зв'язку з викладеним вище, наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття досі актуальною залишається релігійна активність президентів США. Так, на підтвердження цього Б. Клінтоном було підписано такі важливі документи, як «Закон про відновлення релігійної свободи» (1993 р.), «Закон про захист релігійної свободи та добровільних пожертвувань» (1998 р.), котрий передбачав нормативне забезпечення дозволу на виділення федеральних коштів для підтримки деяких соціальних програм релігійних груп. Втім сучасні передвиборчі компанії теж наповнені релігійністю, бо значна частина виборців звертають увагу на релігійність свого кандидата.

Одночасно, деякі аспекти релігійності навіть відображені на грошових знаках США (з 1908 р. – закон був прийнятий із ініціативи Християнської коаліції), а більшість громадян сприймають свою країну, як Божу із девізом «Під Богом». Це твердження по-новому зазвучало під час «холодної війни». Так, щоранку мільйони школярів в багатьох штатах країни промовляли урочисті слова про вірність прапору країни, тобто

державі [4, с. 54]. Уперше ця присяга була виголошена 1892 р., а з 1954 р. Конгрес офіційно затвердив зміни до неї і це була своєрідна противага комунізму. Ще однією перевагою у боротьбі із комунізмом було встановлення (як вище зазначалося) Національного дня молитви (молитовного сніданку), а в 1988 р., Конгрес затвердив дату проведення – перший четвер лютого. Засновником цієї події став Авраам Верейде (норвезький міністр іммігрантів та методистів із Сіетлі), а організатором виступила християнська організація The Fellowship Foundation. Спочатку він носив назву Президентський молитовний сніданок, а з 1970 р. – Національний молитовний сніданок.

Слід відзначити, що Національний молитовний сніданок був розроблений як форум для політичної, соціальної та ділової еліти, котра збиралася для спільної молитви. Під час сніданку, котрий тривав до півтори години, президент Сполучених Штатів проголошував свою промову, а далі слово надавав “головному спікеру”, ім’я котрого тримають організатори у таємниці до дня самої молитовної події. До прикладу, спікерами у різні роки були колишній прем’єр-міністр Великої Британії Тоні Блер та Мати Тереза.

Зазначимо, що 6 лютого 2020 р. у Вашингтоні відбувся 68-й Національний молитовний сніданок США, котрий відвідали делегати із 160 країн світу: керівники держав та урядів, парламентарі, бізнесмени, громадські діячі, лідери християнських конфесій та інші відомі особистості. Українська делегація на молитовному сніданку США була меншою, ніж у попередні роки. Особливим гостем з України був координатор Всеукраїнського Собору О. Турчинов. Особливою темою 68-ого Національного молитовного сніданку було «Переслідування християн у світі». На нашу думку, це питання було винесено для обговорення у зв’язку з численними терактами щодо християн минуло річ у Філіппінах, Шрі-Ланці та ін. У своїй промові Президент США Д. Трамп зазначив: «Ми будемо боротися за права християн, що піддаються гонінням та переслідуванням і минулого року ми ініціювали перший круглий стіл на найвищому рівні з цього приводу. Ми започаткували Альянс за релігійну свободу до якого приєднались вже 25 країн... Ми будемо захищати релігії, християн, наших пасторів, рабинів і всіх людей, яких ми любимо і цінуємо». Під час свого виступу Д. Трамп заявив, що робить безпрецедентні кроки, аби захистити конституційне право американців молитись в школах. Він зазначив, що Америка – це місце де панує свобода віросповідання, цінується святість людського життя, бо кожна дитина – це дар від Бога.

Доречно додати, що в США протягом декількох десятиріч років українська діаспора у м. Вашингтоні, в межах Національного молитовного сніданку, проводить «Український молитовний сніданок», гостями котрого є представники політичної еліти України, послы, представники громадських, фінансових кіл України, США та інших країн світу. Організаторами такого дійства стали американські політики та бізнесмени українського походження, котрі розуміють важливість підтримування такої багатолітньої традиції задля встановлення порозуміння та поглиблення відносин між представниками різних держав [5].

Таким чином, молитовні сніданки є дієвий та впливовий чинник для об'єднання різних політичних сил навколо Святого Письма і духовних істин заради позитивних змін в державі. Адже одвічні біблійні цінності потрібні кожній людині, а особливо лідерам і управлінцям для мудрого керівництва та ефективної праці.

Література:

1. Великович Л. И. Религия и церковь в США. М.: Наука, 1978. 144 с.
2. 65 Національний молитовний сніданок. <http://www.bukovynski.com/65-natsionalniy-molotovniy-snidanok/> (дата звернення 23 квітня 2021 р.)
3. Романова О. Релігійний фактор у політичному просторі США. *Політичний менеджмент*. 2004. № 5. С. 107 – 113.
4. Религия в политической жизни США (70-е – начало 80-х годов). / Отв. ред.: Замошкин Ю.А., Фурман Д. Е. Москва: Наука, 1985. 224 с.
5. Щорічний «Український молитовний сніданок». *Міст*. 2012. 9 лютого.

Леся КОСТЮК

кандидат історичних наук, доцент

Наталія БОГАЙЧУК

лаборант кафедри,

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

м. Тернопіль, Україна

ВПЛИВ ХРИСТІЯНСТВА НА ФОРМУВАННЯ СІМЕЙНИХ ЦІННОСТЕЙ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Після здобуття Україною незалежності відбулися певні трансформації у сфері сімейно-шлюбних відносин. Це пов'язано із відродженням духовно-історичної спадщини, національних традицій, котрі лежать в

основі формування культурних, політичних та релігійних цінностей. Саме християнсько-ціннісна проблематика залишається актуальною до сьогодні, оскільки релігійні цінності перебуваючи у постійному процесі розвитку, зазнають трансформацій і тим самим здійснюють вплив на сім'ю, як первинний та основний осередок суспільства [2].

Відповідно до цього, сім'я – це унікальний соціальний інститут, першооснова духовного, економічного та соціального розвитку суспільства. Вона пов'язана із усіма сферами життєдіяльності людини та охоплює всі рівні соціальної практики: від особистісного – до державного, від матеріального – до духовного та розглядається як певний абсолют [5, с. 80]. Також сім'я виступає початковою формою групового життя людей, в котрій відбувається формування особистості. Одночасно, стан сім'ї відображає ситуацію в державі і є певним чинником формування суспільних відносин, котрі показують усі недоліки не тільки окремого індивіда, але і колективу та суспільства загалом.

Зауважимо, що сучасний інститут сім'ї переживає певну кризу. Свідченням цього є низка ознак: збільшення кількості розлучень, абортів; зниження рівня народжуваності; збільшення кількості дітей, котрі народилися не в шлюбі; зростання кількості неповних сімей. Також частим явищем сьогодні стала дитяча безпритульність, з'являється велика кількість дітей-сиріт, дітей, котрі позбавлені батьківського піклування. Згідно з даними соціологічних досліджень, котрі були проведені в 2015 р., на 295 тис. укладених шлюбів в Україні припадає 130,7 тис. розлучень. Тобто розлучаються 44,3% подружніх пар. Якщо враховувати той факт, що розпадаються і цивільні шлюби, то рівень розлучень в Україні, за даними дослідників, становить 61%. На думку соціологів, пік розлучень припадає на перші три роки спільного життя [4]. Таким чином, наша країна посідає одне з перших місць за показником розлучень в Європі.

Одночасно на кризу сімейного життя впливає не тільки зміна ціннісних пріоритетів, світогляд молодих людей, але і занепад сімейних цінностей, котрі виступають фундаментом існування родинних відносин. Під поняттям сімейні цінності необхідно розуміти не тільки взаємовідносини, але і такі чесноти як: любов, повага, взаєморозуміння, вірність, терпеливість, співчуття, чесність, довіра тощо. За збереження сімейних цінностей в більшій мірі дбає християнська церква, бо розглядає сім'ю як основну ланку [3].

На сьогодні Україна вважається поліконфесійною державою. За статистикою 67,9% її громадян вважають себе віруючими. При цьому більшість із них є православними – 62,3%. Виходячи з цього можна

вважати, що вони готові жити відповідно норм та приписів релігійного віровчення, у тому числі й тими, що регламентують формування сім'ї, сімейних відносин. Вплив релігії на сім'ю та суспільство загалом відбувається за допомогою релігійних організацій, де кожна конфесія має свої особливості.

У зв'язку з тим, православна Церква в Україні вважає своїм обов'язком сприяти подоланню негативних проявів та процесів у сімейній сфері, бо через сім'я та жінку відбувається формування християнських цінностей та передача їх наступним поколінням. Тому нею взято курс на розробку системи норм православної моралі, котрі регламентують шлюбно-статеві відносини та дітонародження. На сьогоднішній день православна церква намагається зберегти контроль над сімейними відносинами [4].

Аналогічних думок щодо сімейних цінностей та шлюбу дотримується і католицька церква. Більше того, протягом багатьох століть залишає незмінними свої погляди щодо традиційних християнських цінностей. Так, для їх популяризації нею проводяться конгреси родин, конференції, круглі столи, котрі побудовані на принципах любові, вірності між чоловіком та жінкою [4].

Протестантській течії навпаки позбавляють шлюб характеру таїнства. Більшої уваги в їх віровченнях приділяється сім'ї як «домашні церкви», котру трактують як союз Бога та подружжя. Також сім'я на їх думку становить основу суспільства і через неї згідно із протестантською етикою можна догодити Богові [4].

Таким чином, сьогодні християнська Церква орієнтована на збереження традиційної моделі сім'ї та подолання кризи у сімейно-шлюбних відносин, тому вплив християнських цінностей поширюється на різні площини функціонування сучасної української сім'ї. Намагаючись пристосуватися до сучасних умов та викликів Церква дотримується позицій традиціоналізму у поглядах на сферу сімейно-шлюбних відносин. Зміцнення сімейних цінностей залишається пріоритетним завданням християнської Церкви.

Література:

1. Гавеля О. Р. Цінності української християнської молоді початку XXI століття: релігієзнавчий аналіз. Дис. канд. філос. наук : 09.00.11 Київ, 2020. 215 с.
2. Левик Б. Християнська мораль у сучасному українському суспільстві. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2010. № 19. С. 117–121.

3. Пирог Г. В. Християнські цінності у сучасному українському суспільстві. *Науковий вісник Чернівецького Університету: зб. наук. праць*. Чернівці, 2004. Вип. 203–204 : Філософія. С. 22 – 26.
4. Маскевич О. Л. Соціальна значущість християнських цінностей у функціонуванні сучасної української сім'ї. Дис. канд. філос. наук : 09.00.11. Київ, 2017. 198 с.
5. Фатхутдінова І. Роль української жінки в сім'ї та суспільстві. *Науковий вісник. Серія «Філософія»*. 2015. № 45. С. 62 – 84.

Володимир ЦВІРКУН

*кандидат філософських наук, незалежний дослідник
м. Київ, Україна*

ГЕНЕРАЦІЙНА ЦІННІСТЬ ІСТОРИЧНИХ ТИПІВ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Заявлена тема передбачає вирішення декількох питань, а саме:

- 1) виявити часову спадкоємність національних культурних надбань;
- 2) здійснити філософський аналіз того, які саме культурні типи мали місце в історії нації та які їхні архетипи збереглися до сьогодні;
- 3) дослідити, яким чином ці культурні реквізити минулого впливають на розвиток сучасної культури українського суспільства;
- 4) вияснити, чого слід очікувати українській культурі в умовах сучасної глобалізації;
- 5) усвідомити спроможність вітчизняної культури витримати глобальні виклики, не втрачаючи власної ідентичності;
- 6) осягнути наскільки українська культура конкурентоздатна існувати серед інших культур;
- 7) простежити перспективи подальшого розвитку нашої культури.

По-перше, культурна генерація безпосередньо пов'язана із тим, як її творці та носії життєдіють у просторово-часовому континуумі рідної землі, передаючи культурні цінності у спадок від покоління до покоління. У цьому процесі часто приходиться чинити супротив зазіханням недоброзичливих етнічних сусідів. На жаль, зараз ми, українська нація та й усе громадянське суспільство України переконалися у складності гемайншафтних стосунків. Виявляється, що гарні декларації про братерство, дружбу народів і тому подібне можуть реально постати не тільки як недружелюбні, але й явно ворожі, злочинні дії, як справжня гібридна війна. Ворог, ким би він не був, завжди прагне зганьбити, вкрасти, знищити. Його дії стосуються не тільки території сусіда, як от

анексії її частини чи підтримки сепаратизму, але і його культурної спадщини. Для прикладу, можна згадати про перше руйнування Києва військами Андрія Боголюбського та викрадення ікони Вишгородської Богоматері, нехтування так званими «Березневими статтями» договору між гетьманською Україною та Московським царством, знищення Запорозької Січі, Валуєвський та Ємський укази російських імператорів тощо.

Цинізму ворога немає меж. Можливий тільки повноцінний супротив. І у цьому супротиві відчуття громадянства та культурної спадкоємності відіграють найважливішу роль та засвідчують дієздатність конкретного суспільства. Жити в культурі, культурними надбаннями – означає чинити чесно і гідно, як щодо себе та своїх співгромадян, так і стосовно інших культур та їхніх спадкоємців.

По-друге, автором свого часу було виділено два повноцінних історичних типи української культури [1, с. 87–103]. У результаті наукового дослідження виділено києво-руський та ренесансно-бароковий (козацький) типи вітчизняної культури. Вони творилися та цілісно існували по декілька століть. Їхні матеріальні артефакти у різних своїх виявах збереглися до сьогодні та глибоко укоренилися у духовному генокоді нації. Мабуть потрібно пояснити, що під концептом «історичний тип культури» мається на увазі наявність її елементів у всьому тогочасному суспільному житті, починаючи від повсякденного побуту і завершуючи творіннями «високого Духу». Для нас немає сумніву, що києво-руський (X – XIII ст.) та ренесансно-бароковий (XV – XVIII ст.) типи культури мали власну естетичну стильову завершеність, завдяки чому зафіксувались у культурній пам'яті нації. Маємо за щастя навіть позірно спостерігати їхню присутність в архітектурі, живописі, музиці, літературі, а загалом у, так би мовити, соціально-культурному ландшафті нашої країни.

Цікаво і похвально, що наші предки не нівечили, не руйнували своїх культурних святинь, а органічно поєднували їх із «модними віяннями» свого часу. Тому, наприклад, відновлений у бароковому стилі коштом гетьмана І.Мазепи Софійський собор в інтер'єрі зберіг мозаїки (Богоматір Оранта), фрески, графіті, що творились у києво-руську добу.

По-третє, минуле, теперішнє і майбутнє будь-якого етносу взаємопов'язані у соціальному просторі і часі. Коли прогулюєшся сучасним Києвом, то бачиш, як поруч одне із одним співіснують києво-руські, ренесансно-барокові та інші ціннісні раритети нашої культури.

Таке поєднання можна спостерігати у Чернігові, Переяславі, Львові, Кам'янці-Подільському та й у багатьох інших містах і навіть селах

України. Приємно, що, так чи інакше, численні артефакти вітчизняної культури задарюються у контекст різноманітних перфоменсів, фестивалів, історичних реконструкцій, різного штибу інсталяцій. Ми вже, для прикладу, не можемо уявити наше сучасне життя без свята вишиванки. У супермодерній рок-культурі чітко відчутні фольклорні мотиви, що надають їй неповторного національного колориту та викликають повагу і захоплення за межами нашої держави. Маємо всі підстави констатувати, що сучасна українська культура зберігає власне етосно-естетичне «обличчя», у якому можна углядіти риси киево-руського, козацького та інших її типажів. Разом із тим відчутним є вплив національного культурного минулого на все громадянське суспільство сучасної України, попри етнічну та релігійну відмінність її мешканців. Мабуть всі ми, громадяни цієї країни, є співучасниками становлення політичної нації із істотною перевагою у її культурі української складової.

По-четверте, глобалізаційні процеси не новина в історії людства. Будь-яка глобалізація передбачає процеси асиміляції та дисиміляції культур, а разом із цим «розчинення» одних етнічних спільнот у більш потужних та «поглинання» останніми більш слабших. Однак, наскільки відомо так відбувається не завжди. Одна із перших світових глобалізацій, а саме середземноморська, пов'язана із завоюваннями Римської імперії, змушена була призначати своїх прокураторів у тих провінціях, які в силу тих чи інших обставин чинили супротив асиміляційним потугам. Політикум Римської імперії змушений був визнавати не тільки особливі права громадян Вічного міста, але й звичаї та культуру поневолених народів. Зокрема, у загально римському пантеоні божеств були присутні боги чужих латинянам релігій.

Щось подібне спостерігалось і в Київській Русі, яка також до монголо-татарської навали являла собою глобалізаційну потугу. Українська культура ще із тих часів переживала і злети, і занедбання та руйнацію. Але не зникла, а збереглася й продовжує існувати до теперішнього часу. Здається, що наша культура здатна витримати сучасний всепланетарний глобалізаційний пресинг й засвідчити свою унікальність, неповторність та привабливість у світі.

По-п'яте, технологічний прогрес, особливо в сучасних умовах, глобалізує всю планету, практично не залишаючи недоторканим жодного з її закутків. На перший погляд здається, що за таких обставин жодна із національних культур не здатна впоратися із такими викликами та мала би зникнути у якомусь всепланетарному пост культурному конгломераті чи, образно кажучи, у своєрідному «котлі», де переплавляються всі культурні

інгредієнти та в результаті виходить якийсь сплав без національної ідентичності, культурної окремішності, відсутності історичних традицій, обрядів, ритуалів тощо. Але оскільки сучасне міжнародне право засноване на визнанні превентивної цінності окремої особистості, то на аналогічну цінність претендує й кожна етнічна одиниця, народ, нація зі своєю культурною своєрідністю. Відомо, що зникло чимало етносів, стали «мертвими» їхні мови, як у якійсь кунсткамері залишились лишень поодинокі культурні артефакти, символіку яких вже доволі важко розгадати.

Варто зауважити що, не зважаючи на всі негаразди, українська культура витримала інвазію часу і, як нам здається, саме тепер отримує якийсь «друге дихання». А, таким чином, спроможність не тільки зберігати власну ідентичність, але й надалі розвиватися в умовах глобальних викликів.

По-шосте, на нашу думку, у даному випадку слід оперувати поняттям «культурної домінанти». Вона присутня до тих пір, доки етнічна спільнота зберігає у власній пам'яті культурні цінності минулого, демонструючи їх не тільки в архівах та музеях, а й активно пропагуючи їх у теперішньому часі та маючи надію на їх примноження і творення у близькому й далекому майбутньому. Особливою вартістю кожної національної культури є її здатність бути самодостатньою не тільки у життєдіяльності своїх спадкоємців, але й у можливості чинити вплив на інші культури.

Мабуть, тільки своєрідність тієї чи іншої нації робить її культуру привабливою, а тому й конкурентоспроможною. Нам відомі культурні впливи (і це часто було навіть модою), наприклад, китайської, японської, арабських та африканських культур на європейську. Американська культура, до речі, надзвичайно цікаве поєднання багатьох культур. А російська культура творилася майже виключно підлеглими іноземного походження й, можливо, саме тому отримала всесвітнє визнання. Адже Гоголь і Чехов – українці, Пушкін і Лермонтов мали іноземне коріння, у Достоевського предками були поляки та українці. Значною мірою культура російської імперії була результатом не стільки власної потуги, скільки креатином чужинців. І якщо імперія забуває про вливу у неї «культурну кров», то й не дивно, що тепер здатна лишень брязкати зброєю. До пори, до часу, бо ж доля імперій добре відома.

І, нарешті *по-сьоме*. Є сподівання, що українська культура не тільки змогла виявити власну ціннісну значимість серед інших культур, але зможе проявляти її надалі. Ми можемо застосовувати наративи щодо

мелодійності української мови, а тим більше українських пісень. Це стосується не тільки їх чисельності, специфічності колориту та регіональної відмінності, скільки того масиву, який вони собою являють. Ця відмінність спонукає відчувати єдність України від Закарпаття до Причорномор'я і Приазов'я від Полісся до Дунаю. Мабуть саме у цьому мала би простежуватися перспектива того, що українська культура є і буде.

Інформативне суспільство тим і цікаве, що у ньому все ж таки можна відшукати те, що найбільше подобається. Головне не втопитися в океані інформації, не пропасти у віртуальному світі, а зберегти для себе і нащадків світ безпосередньої комунікації, запахів, голосів, рукостискань, доброзичливих слів та й врешті-решт всього того, що ще залишає нас бути людьми. Ми будемо варті бути самими собою допоки не віддамо власні почуття на поталу чомусь настільки штучному, що може знищити сам сенс людського життя.

Висновок. Цінність будь-чого, що стосується людини, не має перевершувати її сутність. Будь-яка частка людського піднесена на противагу людині як цілісності, може знищити ціле, тобто саму людину. Разом із тим, сама людина винна у своїх технологічних досягненнях. Людські мрії не мають породжувати чудовиськ. Людські мрії мають спонукати людину бути самою собою, жити в культурі і творити культуру. І навіть Апокаліпсис не повинен нас позбавляти права залишатися людьми.

Література:

1. Алексієвець М. М., Цвіркун В. М. Типологія української національної культури: киево-руський (середньовічний) і ренесансно-бароковий (козацький) типи. // Культурне відродження в Україні. Львів: Астериск, 1994. 224 с.

Богдан БАРАН

асистент,

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

м. Тернопіль, Україна

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ГКЦ ЯК УЧАСНИКА ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ В 1923 – 1939 рр.

Дбаючи про соціально-економічний розвиток краю, священнослужителі ГКЦ підтримували зв'язки з політичними, громадськими, культурно-освітніми та економічними осередками

українського національного життя в Галичині. Розуміючи, що для піднесення економіки Галичини потрібні економічні знання і навички, духовенство піклувалося про вишкіл молодих фахівців: ремісників, майбутніх економістів, підприємців та кооператорів. Андрей Шептицький усіляко підтримував діяльність українських приватних фахових (промислових, ремісничих, сільськогосподарських) шкіл та курсів [7, арк. 13]. Митрополит писав: «Одною з головних основ майбутности українського міста та місточка – то справа освідомлення та збагачення міщанського стану. Митрополичий Ординаріят поручає всім священикам звертати увагу нашої сільської молоді на те, що під сучасну пору може вона добути фахову освіту в ріжних ділянках ремесла та промислу. Йдучи саме назустріч потребам нашої ремісничої молоді, зобов'язується Українське ремісничо-промислове товариство «Зоря» у Львові (вул. Вірменська, ч. 25) подавати усно, як і письменно, всякі інформації в справі спрямування молоді до відповідних шкіл і варстатів» [12, с. 117].

А. Шептицький підтримував молодь, яка здобувала фахову освіту та практику у ремісничо-промислових бурсах. Наприклад, Руська бурса реміснича і промислова (1898 р.) ставила за мету опікуватися українською молоддю та навчати її, виховувати фахових ремісників та промисловців, допомагати талановитим учням і помічникам у навчанні та стажуванні за кордоном, а також впливати на розвиток господарства Галичини [10, арк. 3 – 4]. У 1929 р. А. Шептицький купив та передав для бурси одноповерховий будинок із земельною ділянкою на вул. Пасічній, 2, який перебував у власності церкви в. Юра. Ця будівля призначалася для греко-католицької молоді (сиріт), які навчалися ремеслу, християнським і національним цінностям. З інтерв'ю І. Крип'якевича з настоятелем бурси Й. Годуньком дізнаємося, що навколо будинку був гарний сад та город, і це все обгороджено парканом [3, с. 4]. Згодом бурса отримала назву «Русько-реміснича промислова бурса ім. А. Шептицького». З 1938 р. бурсою опікувався як керівник о. Всеволод Дурбак. Завдяки митрополиту з 1909 р. Ремісничо-промислова бурса функціонувала також у Станиславові з метою «дати приют молодцям, що формуються на області торгівлі й промислу» [9, арк. 45], а також бурса для дівчат в Коломиї, яку організував Руський жіночий кружок. Своім коштом митрополит також утримував у Стрию рільничу школу [5, с. 75]. У 1938 р. Греко-католицька церква набула нерухомість на вул. Снопківській, яку подарувала РСУК з метою організації Приватного коєдукаційного кооперативного ліцею чи іншого навчального закладу кооперативного спрямування. Вартість нерухомості становила 25 тис. зл. [11, рк. 38]. У договорі дарування від

10 березня 1939 р. було зазначено: «Даруюча сторона, доцінюючи вагу і ролі кооперації в українському господарському житті та розуміючи конечність підготовки кооперативних працівників в інтересі кооперації і молоді, котрій кооперація дає можливість праці й прожитку, відступає обдарованому означену реальність на цілі культурно-освітні для шкільної молоді, а зокрема в тій цілі, щоби обдарований на цій реальності примістив Його кооперативну школу, а іменно Приватний Кооперативний ліцей, існуючий на підставі затвердженого кураторією Львівської округи з 14. 09. 1938 р., чи інше заведення кооперативного навчання» [11, арк. 138].

Важливим завданням інтелігенції та духовенства, на думку митрополита, було формування економічної свідомості та економічної культури населення. Представники духовенства були членами товариства «Просвіта», яке займалося не лише культурно-освітньою, а й господарською діяльністю. Священики були організаторами, референтами, учасниками економічних заходів «Просвіти», ініціювали створення економічних осередків, які діяли під егідою «Просвіти», часто формулювали пропозиції щодо покращення економічного становища в регіоні, пропагували ідею розвитку української національної економіки, зокрема у різних друкованих виданнях [2, с. 25].

Греко-католицьке духовенство було задіяне у різних галузях сільського господарства, зокрема у розвитку бджільництва. На думку о. Ісидора Сохоцького, творцем новітнього пасічництва в Галичині був о. Микола Михалевич (1843–1922) – автор підручника з пасічництва «Пасіка», який видала «Просвіта». Крім нього, визначним теоретиком і практиком пасічництва був о. Василь Пилипчук, який теж написав низку підручників. Вони ж опублікували чимало фахових статей в економічних часописах.

Крім цього, священнослужителі брали участь у створенні та діяльності товариства «Сільський господар». Митрополит і священники популяризували та підтримували діяльність товариства «Сільський господар» [9, арк. 10].

Духovenство добре розуміло, що важливим завданням тогочасної української економіки була націоналізація капіталу, заснування і розвиток українських фінансово-кредитних установ. Священнослужителі цікавилися діяльністю банківської сфери та намагалися залучати галицькі банківські установи у фінансових проектах. Значна частина так званого парафіяльного кліру підтримувала найстарішу українську фінансову установу – українське страхове товариство «Дністер». Членами-засновниками товариства було понад 130 священників, а митрополит

А. Шептицький був почесним президентом товариства та одним з найбільших акціонерів. Митрополичий ординаріат зобов'язував парохів страхувати споруди винятково в «Дністрі» [8, арк. 11, 16; 4, с. 3; 1, с. 1]. Щороку «Дністер» дбав про своїх клієнтів, а особливо за часів митрополита А. Шептицького, який зберігав особисті вклади в товаристві, заохотив до цього духовенство і посприяв налагодженню співпраці із зарубіжними фінансовими установами.

Під гаслом «свій до свого по своє» у Галичині з кінця ХІХ ст. організовували регіональні виставки, на яких рекламували та продавали найкращі та найдешевші товари; демонстрували стан розвитку та найновіші досягнення у промисловості, торгівлі, сільському господарстві. Зазвичай такі виставки влаштовували підприємства та кооперативи. Наприклад, у травні 1933 р. «Центросоюз» проводив виставку українського промислу, на яку запросили А. Шептицького [6, арк. 45], оскільки він позитивно ставився до організації промислових та ільськогосподарських виставок, а в окремих навіть брав участь. А. Шептицький неодноразово звертався із закликом: «Любіть всі своє, свого тримайтеся і про своє дбайте».

Література:

1. Львовській митрополичій ординаріат на услугах українських дѣльцовъ // Галичанинъ. 1912. 19 декабря (1 січня 1913). С. 1.
2. Колб Н. Греко-католицьке парафіяльне духовенство Східної Галичини початку ХХ ст. / Наталя Колб // Український Мойсей: до 150-ліття від дня народження митрополита Української греко-католицької церкви Андрея Шептицького : статті та матеріали. Львів, 2015. С. 16-32.
3. Крип'якевич І. З життя ремісничої молоді. Реміснича бурса у Львові, вул. Пасічна / Іван Крип'якевич // Рідна школа. 1936. 15 травня.
4. Перед зборами «Дністра» // Руслан. 1899. 29 цвітня (11 мая). С. 3.
5. Сохоцький І., о. Що дали греко-католицька Церква і духовенство українському народові / о. Ісидор Сохоцький. Філадельфія : Америка, 1951. 105 с.
6. Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі ЦДІАУЛ). Ф. 358. (Шептицький Андрей (Роман-Марія-Александр, 1865–1944), граф, митрополит Галицький греко-католицької Церкви, архієпископ Львівський, єпископ Кам'янець-Подільський, культурний і церковний діяч, меценат, дійсний член НТШ. 1866-1944 рр.) Оп. 1. Спр. 112. Арк. 102.
7. ЦДІАУЛ. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 125. Арк. 50.
8. ЦДІАУЛ. Ф. 358. Оп. 2. Спр. 42. Арк. 41.
9. ЦДІАУЛ. Ф. 358. Оп. 2. Спр. 46. Арк. 89.
10. ЦДІАУЛ. Ф. 408. (Греко-католицький митрополичий ординаріат, м. Львів. 1531-1945 рр.) Оп. 1. Спр. 308. Арк. 43.
11. ЦДІАУЛ. Ф. 409. (Центральна адміністрація столових маєтків греко-католицької митрополії, м. Львів. 1627 – 1944 рр.) Оп. 1. Спр. 565. Арк. 157.
12. Шептицький А. Письма-послання (1939 – 1944 рр.) / Андрей Шептицький. Львів : [б. в.], 1991. 454 с.

Тамара ХОЛОША

аспірантка,

Національний педагогічний університет

імені М.П. Драгоманова

м. Київ, Україна

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ В ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Українська філософія є органічною складовою загальноєвропейського філософського процесу. Вона виражає, консолідує та виводить на рівень усвідомлення важливі риси національного характеру й світосприйняття українців. Замість терміну «українська філософія» досить часто вживають термін «українська філософська думка», оскільки цей феномен є частиною широкого культурно-історичного процесу [3].

У ХІХ ст. в Україні розвиток філософії відбувався у двох основних сферах: філософська теорія у працях професорів Харківського, Київського, Новоросійського університетів, Київської духовної Академії та філософія національної ідеї в історіософських, соціально-філософських і націософських поглядів широкого кола діячів українського відродження – митців, мислителів, літераторів та ін. Усвідомлення національної ідентичності та особливостей народу було головною суспільно-світоглядною проблемою української філософії того часу. Відбувалось це, в першу чергу, шляхом філософського осмислення національної ідеї [3].

Загалом цей процес відбувався як складова частина загальнослов'янського, і, навіть, всеєвропейського руху, спрямованого на пізнання минулого з метою осягнення сутності й сенсу існування свого народу, усвідомлення «самості» етносу [1, с. 151].

Власне розробку філософії української національної ідеї започатковують в Україні члени Кирило-Мефодіївського братства – таємної політичної організації, заснованої в Києві, яка існувала впродовж грудня 1845 – березня 1847 року. Основними його представниками були В.Білозерський, М.Гулак, М.Костомаров, П.Куліш, О.Навроцький, Т.Шевченко та ін.

Світогляд братчиків формувався в руслі ідей культури романтизму [1, с. 153]. Великий вплив на їхні погляди справила творчість П.Авсенєва, діяча Київської релігійно-філософської школи, шубертівського шелінгянця, з яким особисто були знайомі В.Білозерський, М.Гулак, П.Куліш та О.Маркович. Будучи вченим, який одним з перших зробив спробу філософсько-психологічної характеристики російському

національному темпераменту, П.Авсенєв надихав братчиків до самоусвідомлення української ідентичності [4].

Значний вплив на ідеї товариства мала також і творчість першого ректора Київського університету М.Максимовича, який був прибічником натурфілософських ідей Л.Окена й Ф.Шеллінга та поглядів П.Юркевича з його «філософією серця». Після прочитання творів М.Максимовича, згадував П.Куліш, вони з М.Костомаровим «одного дня з великоруських народників зробилися народниками малоруськими» [1, с. 153].

До найвидатніших постатей романтичного періоду осмислення української ідеї належить Т.Шевченко. Його творчість справедливо вважається проголошенням літературної й інтелектуальної незалежності українців. Поет твердо відстоював ідею самостійності України, єдності всіх її земель наперекір історичним обставинам [3]. У творах поета виокремлюється ідея глибинної спорідненості людини з природою (у його творах людина і природа існують синхронно, людина вкорінена в природу, а природа є одухотвореною, напр., у «Думці» («Реве та стогне Дніпр широкий...»)); ідея народу як творця своєї історії й життєвої долі (ніхто не може вирішувати його долі, він – єдина рушійна сила власної історії, напр., «Заповіт», «Кавказ» та ін.); ідея віри в справедливого Бога (у поезіях чітко розрізняється Бог, т. зв., релігійний, і справжній Бог – гарант здійснення вищої справедливості, напр., «Подражаніє 11 псалму», «Ісаїя. Глава 35» та ін.); ідея народної революції (напр., «Заповіт», «Гайдамаки»). Важливу роль у суспільному житті в творах Т.Шевченка та його епістолярії надано знанням, освіті, науковому прогресу (варто згадати хоча парову машину, котрій поет пророчив велике майбутнє в полегшенні фізичної праці найманим працівникам). Крізь усю творчість Т.Шевченка «червоною ниткою» проходить своєрідний культ жінки-матері (вона є уособленням сили, життя, відродження та ін., напр., «Катерина», «Наймичка», «Марія» та ін.)

Розглядаючи особистісні проблеми та прагнення людини, Шевченко змальовував їх в обставинах кріпосницького ладу та монархічної влади. У творах, що надихали кирило-мефодіївців та їх послідовників, поет закликав до знищення цих ганебних явищ, акцентуючи увагу на самовизначенні й визволенні, як соціальному, так і національному [3].

«Поезія, звичайно, не є філософією, – зазначав В.Горський, – але вона виявляється безпосередньо причетною до сфери філософії як особливого типу духовної діяльності людини, спрямованої до усвідомлення замежевих підстав людського буття» [1, с. 164].

Творчість Шевченка є важливим внеском у розвиток української національної самосвідомості, що мав істотний вплив на зміст філософської думки XIX ст.

Література:

1. Горський В. С. Історія української філософії. Курс лекцій. Київ: Наукова думка, 1997. 285 с.
2. Данильян О.Г., Тараненко В.М. Основи філософії. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/4%20KURS/4/1/001start.htm.
3. Кравець В.М., Бандура О.О., Сімон Ю.С. та ін. Філософія. Мультимедійний навчальний посібник. URL: <https://arm.naiu.kiev.ua/books/filosofia-30012017/lection/lec2.3.html>.
4. Мозгова Н.Г. Шеллінг і київська школа філософського теїзму XIX століття. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/94278/39-Mozgova.pdf?sequence=1>

Василь КОВБАСА

аспірант,

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

м. Тернопіль, Україна

ПРОТЕСТАНТСЬКЕ ПИТАННЯ В ПОЛІТИЦІ РОСІЙСЬКОЇ ОКУПАЦІЙНОЇ ВЛАДИ У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ ТА ПІВНІЧНІЙ БУКОВИНІ (1914 – 1917 РР.)

Непересічне значення Першої світової війни для всесвітньої історії актуалізує необхідність переосмислення її подій з'ясувавши місце і роль всіх без винятку учасників конфлікту, включаючи й специфіку діяльності російської окупаційної влади у Східній Галичині та Північній Буковині щодо протестантського населення. Незважаючи на появу ряду наукових розвідок присвячених подіям, що відбувалися на західноукраїнських землях у роки Першої світової війни, дана тема ще недостатньо висвітлена.

Перше поселення протестантів у Галичині було закладено в Заліщиках (Тернопільщина) в 1750 р., вихідцями із Пруссії та Саксонії, а вже станом на середину XIX ст. у Галичині існувало 186 колоній [10], заснованих переселенцями з Пруссії, Саксонії, Баварії, Голландії, Фландрії, німцями з Польщі і Чехії [6].

Громади лютеран і кальвіністів підпорядковувалися Галицько-Буковинській суперінтендантурі (єпископату) з осередком Бельсько-Бялій (1871–1885 і 1897–1918 рр.). Напередодні та в часи Першої світової війни

спільноту очолював австрійський релігійний діяч і теолог Герман Георг Фріче [4]. У 1913 р. лютеранська частина нараховувала 29 парафій, 50 церковних філій і 16 місійних станцій із загальною кількістю 52540 прочан. Кальвіністи, у свою чергу, мали 4 парафії, 8 філій, 1 станцію і 4679 вірних [12].

Окрім громад лютеран та кальвіністів, до 1914 р. на теренах Галичини зароджується баптизм – значною мірою під впливом проповідників із Угорщини, Польщі, Румунії і Волині, де у середині ХІХ ст. створено перші громади. Ще у 80-х рр. ХІХ ст. шорник Микола Войтюк зібрав першу молитовну групу баптистів у Коломиї [4, с. 264]. Згодом баптистські громади існували у багатьох галицьких містах, серед яких – Львів, Рава-Руська, Сколе, Жовква, Перемишль, Добромиль. Під час Першої світової війни колоністи розпорошуються по всій Галичині (осідаючи у Вишинцях, Міхаликах, Майдані, Юленівці, Забір'ї, Гійчому, Вільоку, Камінці, Салашах) [3].

Протестантське населення окупованої Галичини та Буковини російська влада сприймала як «п'яту колону». Протестанти зазнавали систематичних арештів, декого примусово висілали до Росії, Південного Кавказу, Сибіру, незважаючи, навіть на те, що у війні на російському боці брали участь також і протестантські віруючі та їх керівники. Громади надавали матеріальну і моральну допомогу російській армії, працювали санітарами та військовими будівельниками, деякі брали участь у військових діях. Також заснували фонд «Милосердний самарянин», який збирав кошти для організації лазаретів, догляду за пораненими та розповсюджував духовну літературу на фронтах [3, с. 298].

Навіть участь у відкритті лазаретів для поранених пояснювалася бажанням протестантів вести антиправославну агітацію серед постраждалих. Невдовзі висунуто вимогу не допускати баптистів або євангельських християн до лазаретів, навіть якщо вони були відкриті самими прочанами [7, с. 198].

Ситуація погіршувалася ще й тим, що взаємовідносини протестантських віруючих і Російської імперії ще з кінця ХІХ століття були досить непростими. Джерелом напруги була, головним чином, держава через її православно-монархічну природу і невизначеність релігійного законодавства [7].

В процесі дезінформування населення та звинувачення баптистів в антидержавній діяльності, чималу роль відіграло сільське духовенство, яке, конкуруючи із поширенням релігійного вчення баптистів, прагнуло використати цей момент, щоб спровокувати репресії щодо протестантів.

Потенційно таким чином було б зменшено ступінь їх релігійного впливу на населення [2].

Вже з кінця 1914 р. розпочалася депортація місцевих протестантів у Росію (переважно до Сибіру). Спочатку виселенню підлягали всі чоловіки від 18 до 70 років, згодом – їх родини із дітьми, на збори яких відводилось три доби, потім – лише одна. За спротив передбачались арешт і конфіскація майна [11].

В 1915 р., після успішної для Німеччини та Австро-Угорщини Горлицької операції, російська влада розпочала відкриту боротьбу із протестантами [8].

Так, 15 вересня 1915 р. російські козаки ввірвалися до колонії Багінсберг (*Коломия, примітка автора*), спалили молитовні та будинки мешканців (зі 110 вціліло 17), а також культурно-освітній осередок «Німецький дім» [13].

Було наказано піддавати суворим покаранням за межами військового розташування тих, кого буде викрито в антиурядовій діяльності або пропаганді шкідливої віри [8, с. 7], що було викликано небажанням військового керівництва надавати розголосу справам, пов'язаним із поширенням антивоєнних поглядів. Адміністрація не хотіла надавати привід для уникнення військової служби солдатам православного віросповідання. Це пояснювалося «м'якими» покараннями за відмову брати зброю до рук [1, арк. 2]. Після звичайних дисциплінарних покарань в своїх частинах, протестантів найчастіше спрямовували на обозну та санітарну службу. Лише невелика частина утримувалася в арештантських батальйонах і в'язницях [1, арк. 3].

Переслідування німців Галичини та Буковини тривало до останніх днів російської окупації тільки через те, що вони були німцями, а Росія воювала проти Німеччини. У великих містах арештовували інтелігенцію, а у провінції – німців-селян. З одного Городоцького повіту Львівської губернії за підозрою в шпигунстві у травні 1915 р. вивезли 68 родин німецьких колоністів [5].

У 1915 р. начальник Волинського жандармського управління наказав звернути особливу увагу та вжити відповідних заходів для припинення здійснення баптистами пропаганди серед військових [8, с. 8], що стало однією із причин введення заборони молитовних зібрань у 1917 р. До зборів не допускалися усі, хто був задіяний в сфері оборони, навіть якщо вони були членами протестантських громад [1, арк. 1].

Наприклад, на початку 1917 року начальник 21-ї армійської запасної бригади, частини якої розташовувалися в Тернополі, Микулинцях і

Підволочиську, звернувся до Тернопільського Губернатора із проханням повідомити, чи проводяться в районі дислокації частин його бригади збори протестантів. Якщо стане відомо, що такі збори проводяться таємно, то видати розпорядження для поліції, яка повинна проводити арешти та складати іменні списки присутніх. Згодом, ці списки із вказаними частинами надсилалися безпосередньо начальнику бригади [1, арк. 1].

Дискримінація та утиски протестантів припинилися лише після перемоги Лютневої революції 1917 р., і з приходом до влади Тимчасового уряду у Росії. Починаючи з березня 1917 р. почалися звільнення частини засуджених, до числа яких потрапили й ув'язнені за релігійні переконання [9].

Таким чином, діяльність російської окупаційної адміністрації в Галичині та Буковині в 1914 – 1917 рр. була спрямована проти місцевого протестантського населення. Російська влада звинувачувала німецьке населення в шпигунстві на користь Австро-Угорщини і Німеччини та в прагненні дестабілізувати військову, політичну та соціально-економічну ситуацію в окупованих регіонах і намагалася через здійснення репресій і привласнення майна німців здобути симпатії і лояльність місцевого населення.

Література:

1. Державний архів Тернопільської області, м. Тернопіль. Ф. 322. Оп. 1. Спр. 244. Арк. 1-16.
2. Клибанов А. История религиозного сектантства в России (60-е годы XIX в. – 1917 г.) / А. Клибанов. Москва: Наука, 1965. 348 с.
3. Любащенко В. І. Історія протестантизму в Україні [Текст] : Курс лекцій / В. І. Любащенко. К.: Поліс, 1996. 350 с.
4. Любащенко Вікторія, Петрів Назарій:Юридичний статус протестантських громад Галичині (1781–1921), «Історія релігій в Україні», книга І, упор.: О. Киричук, М. Омельчук, І. Орлевич, Львів 2015, с. 262–271.
5. Мазур О. Я. Міграція населення Східної Галичини на початку Першої світової війни: заручники, біженці, вигнанці, евакуйовані / О. Я. Мазур, І. В. Баран, М. О. Борищак // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Держава та армія. 2013. № 752. С. 50 – 61. URL:: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPDA_2013_752_12.
6. Монолатій І. Австро-німецька колонізація Галичини кінця XVIII – другої половини XIX століть: напрямки, тенденції, підсумки. URL: http://kalusz.io.ua/s206088/nimecka_kolonizaciya_prikarpattya
7. Решетников Ю. Обзор истории евангельскобаптистского братства в Украине / Ю. Решетников, С. Санников. Одесса: Богомыслие, 2000. 246 с. [Електронний ресурс]. URL: CD «История Евангельского движения в Евразии: Материалы и документы (1.1)». Одесса, 2004.

8. Савчук Т. «Дарма брат брата вбиває»: протестанти в армії Російської імперії (1914-1917 рр.) / Т. Савчук // Емінак. 2015. № 1 – 2. С. 5-10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eminak_2015_1-2_3.
9. Сітарчук Р.А. Адвентисти сьомого дня в українських землях у складі Російської імперії (друга половина XIX століття – 1917 рік): монографія. Полтава: Скайтек, 2008. 324 с.
10. Стеблій Ф. З історії взаємин українців і німецьких поселенців у Галичині у середині XIX ст. // Німецькі колонії Галичини: Історія–Архітектура–Культура. Матеріали Міжнар. наук. семінару. Львів, 1996. С. 125.
11. Gastpar W. Kościół Ewangelicko-Augsburski podczas pierwszej wojny światowej // Księga jubileuszowa z okazji 70-lecia urodzin ks. prof. dr. Jana Szerudy. – Warszawa, 1959. S. 22.
12. Johannes-Mathesius-Gesellschaft – Evangelische Sudetendeutsche e.V.: Die Evangelische Kirche A. u. H. B. in Österreich im Jahr 1913 <https://archiv.mathesius.org/089n.shtml>
13. Pierwszy powszechny spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 IX 1921 roku. Mieszkania, ludność, stosunki zawodowe. Warszawa, 1927. S. 54.

Віталій ГАВУР

аспірант,

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

м. Тернопіль, Україна

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ В УРСР У КОНТЕКСТІ ХРУЩОВСЬКОЇ ДОБИ (1953 – 1964 рр.)

Діячі кожного історичного періоду можуть запустити зміни, які дадуть початок довготривалим тенденціям у суспільстві. Саме так сталося в Радянському Союзі за хрущовської доби, і тому цей період радянської історії 1953–1964 рр. названий так не випадково. Саме М. Хрущов став ініціатором головних змін, що відбулись у системі в означений проміжок часу. Розмови про масові амністії та боротьбу з культом вождя в середовищі компартійної еліти почали Г. Маленков та Л. Берія. Але Хрущов, перемагаючи своїх політичних супротивників, підхоплював запропоновані ними ідеї змін та, як показав час, мав достатньо політичної волі їх реалізовувати. Тому і не дивно, що часто період «відлиги» теж іменують хрущовським. Зайнявши у вересні 1953 р. пост першого секретаря ЦК КПРС, Хрущов лиш продовжував нарощувати владу та вплив, а в 1955 р. він уже мав достатньо авторитету і сили, щоб стати головним драйвером змін у країні [1, с. 702].

Вагомим, а може і ключовим процесом хрущовської доби вважається «десталінізація». Термін має ширше значення, запропоноване М.

Гефтером: «Десталінізація – це звільнення від спадщини Сталіна та сталінізму» [5]. Тобто це визначення охоплює усі зміни, які були здійснені у хрущовську добу задля подолання тоталітарної спадщини режиму Й. Сталіна. Але найчастіше «десталінізацію» використовують у вужчому розумінні. Ось цитата із Енциклопедії історії України: «Десталінізація, реабілітації та амністії невинно засуджених – половинчастий процес ліквідації в СРСР наслідків цілої низки злочинів, учинених режимом Й.Сталіна в процесі побудови в країні соціалізму» [6, с. 368–370]. Тут ставиться акцент на подолання перегинів системи в питаннях масових депортацій та арештів. В цілях конкретики будемо використовувати останнє визначення.

Смерть Й. Сталіна 5 березня 1953 року відкрила вікно можливостей для лібералізації суспільного життя. Мотивів для цього було декілька:

- отримати персональний статус реформатора як бонус у боротьбі за владу;
- зберегти добре ім'я партії і знайти «козла відпущення»;
- виправити очевидні перегини політики режиму.

Щодо першого, то три людини, що уособлювали колективне управління – Г. Маленков, Л. Берія та М. Хрущов у різний час послуговувались подібним статусом.

Арешт, судовий процес і розправа над Л. Берією були наслідком політичної змови головних конкурентів за владу. Водночас це усувало небезпеку повернення практики терору сталінських часів, адже проведення репресій виконувалось представниками радянських спецслужб. Під загрозою перебували не лише прості люди, але й партійна еліта. Після смерті Сталіна саме в руках Л. Берії сконцентрувалась влада над спецслужбами. Після розправи над Берією у березні 1954 р. зі складу Міністерства внутрішніх справ було виділено Комітет державної безпеки. На відміну від своїх органів-попередників КДБ володів меншими повноваженнями та обслуговувався меншою кількістю персоналу, а керівники підрозділів змушені були звітуватись перед місцевими партійними осередками [2, с. 314] Проведені зміни убезпечили суспільство і політичний істеблішмент від переслідувань, подібних до «великого терору». Така цінність, як безпека, набула більшої реалізації, ніж за попередні роки радянської історії.

Зміни у соціальній сфері, такі як вкладення більших бюджетних сум у легку та харчову промисловість, вливання значних коштів у розвиток сільського господарства, зменшення робочого часу та введення 5-денного робочого дня, зростання пенсій, кампанія будівництва дешевого житла

тощо – у дечому покращили життя населення країни. Хоча реформи не були послідовними та далеко не завжди успішними, проте дали доступ до більших матеріальних цінностей для багатьох людей, які могли отримати певне відчуття комфорту та індивідуального простору.

Проведення амністії та реабілітації ув'язнених – у тому числі за політичною ознакою мало свої особливості. Політика у цьому напрямку була доволі непослідовною, з погано сформульованими – а то й відсутніми критеріями. Реабілітованими могли бути ті, хто став жертвою терору 30-х рр., але й сам приймав у ньому активну участь [3, с. 32]. В українських реаліях можна теж простежити багато мінусів у процесі звільнення в'язнів та забезпечення їх життя на волі. Зокрема, звільнення учасників «націоналістичного підпілля» відбувалось повільно, зі спецпоселень вони могли повернутись до місця попереднього проживання лише за дозволом обласних рад [3, с. 34]. А кримським татарам взагалі було відмовлено у самобутності та праві на повернення на батьківщину, а заяви активістів до вищих партійних службовців залишились проігнорованими [3, с. 35–36].

Найбільш знаковою подією хрущовської доби став XX з'їзд партії, на якому 25 лютого 1956 р. М. Хрущов озвучив свою доповідь «Про культ особи та його наслідки», в якій у прорахунках та катастрофах попередніх десятиліть звинуватив Сталіна, Берію, та в меншій мірі – інших наближених до Сталіна людей. Разом із тим Хрущов вибілював репресованих партійних керівників, – і себе також, – адже багато хто з них брав участь у репресивних кампаніях. Доповідь у скороченому вигляді стала доступною широкому загалу у червні того ж року і справила сильне враження на людей, особливо на молодь. Деякі інтелектуали та політичні діячі обговорювали на партійних чи професійних зборах і з'їздах проблеми, пов'язані із подоланням сталінізму. Було немало дискусій стосовно мовного та культурного питання, зокрема лунали заклики щодо частішого вживання української мови та розвитку української культури [4, с. 291–293]. У середовищі інтелектуалів українська специфіка «відлиги» дещо різнилась від російської. Якщо в другій акцент ставився на побудову «соціалізму із людським обличчям», то в українців вона перепліталась із національно-культурним напрямком. У зв'язку із цим така подія, як смерть Й. Сталіна, була не менш важливою для українського культурного поступу, ніж доповідь М. Хрущова [7, с. 118]. Все це було проявами правди і свободи слова – але до певної міри. Правильність курсу комуністичної партії і надалі залишалась догмою.

З кінця 1956 р. лібералізація поступово згортається. Активне обговорення різних груп населення, а також страх партійців щодо

можливої реакції людей на події в Угорщині та Польщі стимулювали до зміни курсу [4, с. 298]. Тому політика в СРСР набуватиме більшої непримиренності по відношенню до нонконформізму. Проте М. Хрущов, сам того не бажаючи, заклав підвалини демонтажу радянської системи, адже однією із основних її елементів була ідеологія. У деякого з'явилися сумніви, і це було найгіршим для СРСР. Хтось відчув смак хоча б малої, але свободи.

Історія Радянського Союзу включає кілька історичних періодів зі своїми особливостями. Учасникам хрущовської доби випало на долю взяти участь у процесах, в ході яких система збереглась, але її ідеологічна основа була підірвана. І скільки б виправдань партії не прозвучало від Хрущова у його доповіді, Сталін і Берія були частиною цієї партії. І навіть ревізійністський концепт «соціалізму із людським обличчям» не міг повернути глянцевого образу «непогрішності товаришів» в таких масштабах, як це було донедавна. Після публікації доповіді Хрущова критика партії та її рішень на зборах зі сторони самих партійців та у листівках громадян дала прояв цінностям правди і свободи, хоча і в досить обмеженому вигляді. Відносний комфорт став реальнішим. Це стосувалось і безпеки – для партійної еліти, простих жителів та на певний час – навіть інтелектуалів, що займали більш маргінальну позицію щодо радянської ідеології. Реформи видались половинчастими, й по-іншому і бути не могло. Адже без сталінізму залишався ленінізм, а тому й не дивно, що докорінної зміни ціннісних орієнтирів не відбулось.

Література:

1. Ананьїч Б.В., Андреев І.Л., Анісімов Є.В. Нариси історії Росії: Пер. з рос. / за ред. Чубар'яна О.О. Київ: Ніка-Центр, 2007, 800 с.
2. Бажан О. Г. Реформування органів держбезпеки УРСР у 1950 – першій половині 1960-х рр. *Радянські органи державної безпеки в Україні (1918 – 1991 рр.): історія, структура, функції* : матеріали круглого столу, 19 грудня 2013 р., м. Київ: Інститут історії України, 2014, С. 312 – 332.
3. Бажан О. Г. Реабілітація жертв сталінських репресій в Українській РСР у другій половині 1950 – на початку 1960-х років: соціально-правовий аспект. Емінак. 2015. № 1–2. С. 26–37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eminak_2015_1-2_5.
4. Бажан О. Г. XX з'їзд КПРС: сприйняття та реакція населення України. Соціальні трансформації в Україні: пізній сталінізм і хрущовська доба : кол. моногр. / відп. ред. Даниленко В. М.; ред.-упоряд. Лаас Н. О. Київ: Інститут історії України, 2014. 697 с.
5. Гефтер М. Я. Десталінізація. ГЕФТЕР: веб-сайт. URL: <http://gefter.ru/archive/7321>.
6. Енциклопедія історії України / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; НАН України, Інститут історії України. Київ: Наукова думка, 2004, Т. 2 688 с.

7. Секо, Я. XX з'їзд КПРС і поява шістдесятництва. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Сер. *Історія* / заг. ред. І. С. Зуляк (голова) та ін.. ; Тернопіль: ТНПУ, 2016. Вип. 1, ч. 2., С. 113 – 119.

Грина ГУМЕННА
здобувач наукового ступеня,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ У КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ

Для Східної Галичини міжвоєнного періоду (1918–1939 рр.) притаманними були процеси державотворення та хвиля активізації національно-культурного життя. Безпосередню участь у них брало і українське студентство. Власне, діяльність українських студентських товариств і передбачала, в першу чергу, збереження національної гідності і єдності народу всупереч асиміляційній антиукраїнській політиці, яку проводила польська влада, при цьому учасники товариств опираючись не лише на тенденції, які диктувалися умовами досліджуваного періоду, а і на власний світогляд та стійку систему ціннісних орієнтирів.

Виходячи із актуальності дослідження, метою є аналіз ціннісних орієнтирів, які були притаманними для української студентської молоді Східної Галичини міжвоєнного періоду (1918 – 1939 рр.) та сприяли поступу національно-культурного життя окресленого регіону.

Для досягнення поставленої мети виконано такі завдання:

– досліджено сутність ціннісних орієнтирів як одного із вагомих факторів впливу на діяльності українських студентських товариств Східної Галичини міжвоєнного періоду (1918 – 1939 рр.);

– проаналізовано процес практичного втілення світоглядних та ціннісних ліній, які були притаманні для кіл українських студентських товариств, у розвиток національно-культурного життя Східної Галичини.

Аналізуючи задекларовану проблему було використано такі методи як ретроспективний та конкретизації, а також принципи наукових досліджень: історизму та об'єктивності.

Проблема молодіжного руху в національно-культурному житті Східної Галичини певним чином висвітлена в працях таких науковців, як

І. Андрухів, Р. Ковалюка, Н. Мисак, Т. Плазової, однак, через актуальність досліджуваної теми є необхідність подальшого її вивчення.

Найчастіше, учасники українських студентських товариств гуртувались навколо низки лідерів, які відрізнялись яскравим світоглядом та високою мотивацією. Очевидно, що складовою такого стійкого світогляду та продуктивної роботи українського студентства була ціла система ціннісних орієнтирів, загалом, притаманних як студентським спільнотам, так і окремим представникам українських студентських товариств.

Важливо зауважити, що під «ціннісними орієнтаціями», на думку М. Шевчука, ми маємо вбачати елементи мотиваційної структури особистості, що відображає певну значущість для особистості предметів та явищ соціальної дійсності, а також створює внутрішню основу її ставлень до різноманітних цінностей морального, матеріального й політичного порядку [7, с. 27].

Виходячи із понятійних особливостей «ціннісних орієнтирів», варто наголосити, що існує велика кількість їх класифікацій. Для характеристики українського студентського руху у контексті внеску в національно-культурне життя міжвоєнної Східної Галичини за основу обрано запропонований метод класифікації ціннісних орієнтацій А. Кавалєровим, згідно якого виділяють такі групи:

- етико-релігійні (етизм);
- образно-естетичні (естетизм);
- утилітарні (утилітаризм);
- науково-теоретичні;
- політичні (етатизм) [5, с. 33–36].

Прослідковуючи першу групу ціннісних орієнтацій в процесі діяльності українських студентських товариств варто зазначити, що останні активно взаємодіяли із УГКЦ, зокрема, із митрополитом А. Шептицьким. Очільник УГКЦ наголошував, що молодь потрібно виховувати на принципах моралі, культивувати любов до народу та його історичної спадщини, пам'ятати героїв визвольної боротьби [3, с. 54].

Прикладом керування такими орієнтирами в повсякденному житті стало створення багаточисельного християнського руху молоді «Католицька акція» та цілої низки студентських товариств, зокрема, «Обнова», «КАУМ-Орли». Дослідники Андрухів І. та Пилипів І. зазначають, що товариства поширювали культурно-освітню роботу, створювали літні табори праці й спорту, як для дівчат, так і для юнаків, де, окрім, спортивно-руханкової роботи, студенти брали активну участь у

охороні культурної спадщини. Зокрема, у 1938 р. біля с.Сокіл, учасники товариства «КАУМ-Орли» безкоштовно працювали на археологічних розкопках митрополичого собору в Крилосі, паралельно викладаючи для мешканців навколишніх сіл лекції з історії Галича та України, а для неписьменних організовували гуртки з ліквідації неграмотності [2, с. 133].

Р. Ковалюк зауважував, що студентські товариства «з одного боку, виступали осередками національно-патріотичного виховання, підготовки української інтелектуальної еліти, а з другого – були ініціаторами справ загальнонаціонального суспільного значення» [6].

Українські студентські товариства керувались і образно-естетичними ціннісними орієнтирами. Наприклад, Всеукраїнське об'єднання української молоді, опираючись на зазначену систему цінностей створювало платформу для створення соборної України через гуртування молоді для ознайомлення її з традиціями українського народу, відвідування студій з філософії, української історії та української національної психології, студій етикету та правил поведінки у суспільстві; виховування молоді у державницькому та громадянському дусі, прищеплення чеснот патріота своєї держави, культивування ідеалу української нації; ознайомлення із здобутками культури [8, арк.1].

У міжвоєнній Східній Галичині для українських студентів були притаманні й утилітарні ціннісні орієнтири, під якими варто розуміти радше господарський підхід, вміння заощаджувати та нагромаджувати для отримання користі. Наприклад, студентське товариство українців «Єдність» у жовтні 1921 р. за ініціативи професора Д. Джержда при українській гімназії у Станіславові, що займалася реалізацією споживчих товарів, зокрема: шкільного приладдя, підручників, а в літні місяці – кислого молока і содової води [4, с. 287].

Однак, все ж науково-теоретичні ціннісні орієнтири були одними із провідних у студентських колах українців Східної Галичини, насамперед, через безпосередній рід зайнятості учасників товариств. Студенти не лише самі навчались та практикували, а і ставали поширювачами освіти і науки. Наприклад, «Просвітній кружок», який поставив за мету «організувати студентів для просвітницької роботи серед народу» систематично надсилав студентські ватаги у села для читання лекцій для населення різної тематики. А для міст, у тому ж числі, для Львова було створено спеціальний курс, на якому навчалось біля 40 робітників і викладалися такі предмети, як історія України, географія, природничі науки, право, німецька мова [1, с. 44].

Поряд із надзвичайно активним громадським та науково-освітнім доробком українського студентства варто наголосити на внеску товариств у національно-політичне життя Східної Галичини міжвоєнного періоду. І до цього внеску варто зараховувати не лише студентські віче, політично-забарвлену боротьбу за Український університет, а і теоретичне обґрунтування політичного вибору та спрямованості. Саме тому, в 1923 р. на студентському вічі було виголошено доповідь на тему: «Політичне положення української нації та студентство», у яких згадувалося, що участь українського студентства у політичному житті була схвальною та необхідною, оскільки «українське студентство мало безпосередній обов'язок брати участь у всіх проявах національного життя» [9, арк. 2].

Українські студентські товариства Східної Галичини міжвоєнного періоду були одним із каталізаторів національно-культурного відродження регіону. Насамперед, товариства не просто самотужки боролись, але і піднімали до такої боротьби маси населення не лише з бажання вигоди чи використовуючи заходи примусу, а тим, що являли собою зразок для наслідування та відрізнялися стійкими ціннісними орієнтирами, що сприяли активному поступу державницької боротьби.

Література:

1. Андрухів І. Українські молодіжні товариства Галичини 1861 – 1939 рр. 1995. 72 с.
2. Андрухів І., Пилипів І. Католицька акція 30-х років ХХ ст. та її виховний вплив на українську молодь Галичини. *Наукові записки*. Вип. 1. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2011. С.130 – 135. (Серія: «Історія».)
3. Вітвіцький О. Духовенство УГКЦ у боротьбі за збереження національної свідомості українців Східної Галичини на початку 20-х років ХХ століття. *Український визвольний рух*. 2005.Збірник 4. С. 52 – 60.
4. «Драматична Секція» Научного Кружка української гімназії в Станіславові. *Студентський вісник «Поступ»*. 1924. Річник IV. Число 10. С. 238, 286 – 287.
5. Кавалеров А. Ціннісні орієнтації та їх класифікація. *Наукове пізнання: методологія та технологія*. 2000. №1–2. С. 33 – 36.
6. Мисак Н. Ф. Культурно-просвітницька діяльність українських студентських товариств у Галичині наприкінці ХІХ ст. *Гілея*. 2011. Вип. 49, № 7. С. 31–35. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2011_49/Gileya49/I5_doc.
7. Удич О. Ціннісні орієнтації: багатогранність наукових трактувань. *Рідна школа*. 2014. № 11. С.26 – 31.
8. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАЛ). Ф. 339. Оп. 1. Спр. 26. 7 арк.
9. ЦДАЛ. Ф. 399. Оп. 1. Од. зб. 109. 10 арк.

Андрій ЛЕСЦЬКИЙ

аспірант,

Тернопільського національного педагогічного університету

імені Володимира Гнатюка

м. Тернопіль, Україна

ВПЛИВ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО КОНФЛІКТУ 40-их рр. XX ст. НА СУЧАСНІ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ВІДНОСИНИ

Польсько-українські міжнародні контакти мають вже більш ніж тисячолітню історію. За цей час було немало і трагічних, і героїчних сторінок; були періоди як воєн, так і співпраці. Одним із найскладніших для обох держав був період Другої світової війни та перших післявоєнних років. Актуальність цих подій полягає у тому, що зараз з певних причин вони стали предметом активного обговорення суспільством і можуть таким чином впливати на політику цілих держав.

Контекст цих подій має багато спільного для обох наших країн. І Польща, і Україна в період Другої світової війни пережили окупацію німецькими та радянськими військами з усіма наслідками. Обидві прагнули визволитися від окупації, мали власні рухи опору – цілі повстанські армії. Трагедія ситуації полягала в тому, що, перебуваючи в таких важких умовах, замість того, щоб об'єднати свої зусилля, українці та поляки «умудрилися» почати війну ще й між собою. Як наслідок, програли обидві сторони, опинившись під прямою чи прихованою радянською окупацією аж до розпаду СРСР. Збройний конфлікт, який дехто з істориків називає війною (за В'ятровичем – Друга польсько-українська війна), спричинив багатотисячні людські втрати з обох сторін, знищення цілих сіл, а наприкінці – масові депортації населення, проведеного вже з подачі комуністичного режиму. Основною ареною конфлікту в 1942 – 1945 рр. були Холмщина, Волинь та Галичина, а в 1945 – 1947 рр. – Закерзоння [2].

Причини цієї війни – не якась одна подія чи факт, а цілий комплекс процесів і явищ, які мали місце протягом тривалого часу і сягають своїм корінням у попередні століття. До основних таких чинників можна віднести наступні:

– територіальні захоплення польською державою тих чи інших українських земель у різний час;

– постійна польська колонізація українських територій і, як наслідок, формування змішаного польсько-українського населення у багатьох містах та територіях, претензії українців та поляків на одні й ті самі землі;

- попередні війни та збройні конфлікти, які були між поляками та українцями в минулому;
- шовіністична політика Польщі у міжвоєнний період;
- порушення політичних і культурних прав та свобод українців у міжвоєнній Польщі;
- проведення державних кордонів без урахування думки українців чи поляків;
- кризове становище, у якому перебували обидва народи під німецькою окупацією;
- атмосфера постійного страху, переслідувань, насильства і загальної мілітаризації населення у період окупації;
- прагнення Німеччини та СРСР розсварити українців та поляків з метою ослаблення їхніх сил.

Усі ці фактори разом загострювали міжнаціональні стосунки та при відповідних обставинах спровокували збройний конфлікт [1, с. 223 – 224].

Наслідками війни не була задоволена жодна сторона. Польща не відновила державу в тих кордонах і в тій формі, в якій хотілося її керівникам, а Україна взагалі не отримала ніякої незалежності і ще довго залишалася окупованою. Однак післявоєнне накреслення кордонів і «обмін населенням», організовані радянським керівництвом, створили ситуацію, коли етнічні кордони двох народів співпали з політичними [4]. Фактори, які підтримували конфлікт, майже зникли, і продовжувати протистояння вже не було ні потреби, ні можливості. Це створило передумови для покращення взаємовідносин між обома народами. Перші активні кроки у цьому напрямку почалися ще в радянський період, в основному представниками діаспори або політичної опозиції. Найпомітніший внесок того періоду – діяльність поляка Єжи Гедройця та його журналу «Культура», що виходив у діаспорі та часто порушував тематику українсько-польських відносин [1, с. 180 – 209]. Цінність діяльності редактора «Культури» у тому, що він ще тоді сформулював основні принципи, керуючись якими, поляки могли нормалізувати відносини з українцями, попри всі недружні моменти спільної історії. Одна із фраз, яка з'явилася на сторінках журналу в 1952 році та уособлювала ці принципи, звучить так: «Залиште Львів українцям, Вільнюс – литовцям, а Гродно – білорусам» [1, с. 189].

Новий етап відносин почався після падіння в Польщі та Україні комуністичних режимів. Знаковим на початку цього етапу була заява Сенату Польщі 1990 року про засудження акції «Вісла». Наступний крок – спільна Декларація міністрів закордонних справ про те, що обидві держави

не мають взаємних претензій і не висуватимуть їх у майбутньому, а також визнають існуючі кордони непорушними. Польща першою визнала незалежність України 2 грудня 1991 року. 1992 року укладений договір про співробітництво та дружні відносини. Поляки взяли за лобіювання інтересів України у європейських міжнародних структурах. Для оцінки суперечливих аспектів історії була організована спільна робота польських та українських істориків, які провели чимало спільних конференцій, форумів, семінарів, внаслідок яких виробили спільне бачення історії і однакове ставлення до конфліктних сторінок минулого. Результати роботи були опубліковані, зокрема, у найбільш повному виданні на цю тему: «Польща – Україна: важкі питання. Українсько-польський семінар» [5].

Після такого періоду порозуміння та співпраці приблизно з 2014 року чомусь почалося нове загострення стосунків. Основною темою дискусій знову виступив конфлікт 40-их рр., і особливо – події на Волині 1943 р. Суперечки на цю тему набули двох основних форм: по-перше, з 2014 р. спостерігаються неодноразові випадки нищення могил і пам'ятників українців, які брали участь у подіях тих часів, що розташовані на території Польщі (найчастіше виконавці цих актів залишаються невідомими) [1, с. 13 – 19], по-друге, прийняття парламентом Польщі суперечливих законів – про визнання Волинської трагедії геноцидом проти поляків і про кримінальне покарання за «заперечення злочинів українських націоналістів» [3]. Такий підхід перекреслює всі досягнення останніх десятиліть і відкидає нас у стосунках до початку вже пройденого шляху. На щастя, суспільна думка в цьому питанні не є однорідною, і деякі позитивні моменти зберігаються. Офіційна польська влада продовжує вважати Україну стратегічним партнером, дружньою країною, підтримує на міжнародній арені, особливо у питаннях протидії російській агресії, хоча її «геноцидні» постанови засуджують український визвольний рух першої половини ХХ ст. Так само неоднорідне і польське суспільство. Є частина істориків, яка продовжує розповідати історії про «спланований геноцид поляків на Волині», та люди, які вірять цим історіям, знищують могили вбитих українців, спалюють українські прапори на маршах, і є ті, хто хоче встановити історичну правду, хто виступає за примирення з українцями, хто підписує звернення, у яких засуджує нищення могил [1, с. 13 – 16, 228 – 234]. Ще складніша ситуація в Україні. Тут, крім подібних двох категорій, є ще і ті, хто повторяє байки про «бандитів УПА» і погоджується, що українці організовували геноцид. Переважно це ті люди, що є агентами впливу Росії або вражені російською пропагандою, і перед ними стоїть завдання розхитувати основи української державності.

Додамо до цього, що в українській владі не має чіткої позиції щодо таких актів з польської сторони чи докладного плану, як вийти з цієї ситуації.

Отож, маємо ще один факт інформаційної боротьби проти України зі сторони частини польського суспільства. Поки що незрозуміло, що стало першопричиною цього – чи шовінізм окремих поляків, чи цілеспрямована операція Росії, якій не вигідне зближення України з Польщею і яка має значний досвід в організації інформаційних війн. Однак безсумнівно, що цьому тимчасовому непорозумінню треба покласти край, тому що Польща – один із найважливіших сусідів України, ще й, крім того, етнічно споріднена держава, і союз наших двох народів не просто корисний для нашого спільного блага, а й необхідний для підтримання миру та стабільності в Центральній Європі. Тому найважливіший аспект цієї проблеми – шляхи виходу з неї.

З української точки зору є три шляхи вирішення проблеми. Два з них є протилежними крайнощами, які приведуть до однаково негативного результату, а третій видається найбільш перспективним. Одну крайність умовно можна назвати «толерантно-всепрощальним» підходом, при якому в ім'я збереження хороших відносин українська сторона або відмовчуватиметься на всі звинувачення, або з усіма погоджуватиметься. Цей варіант не дасть очікуваного результату, бо в такому випадку антиукраїнська пропаганда заходитиме все далі, не відчуваючи ніякої протидії, і зрештою українці можуть опинитися вже у статусі ворога для поляків. Другий варіант – протилежність першому, так звана «симетрична відповідь», передбачає дії української сторони, аналогічні вчинкам польської: на кожний антиукраїнський акт чи закон відповідати тим самим. Такий варіант не вирішить проблему, лише поглибить її [1, с. 235 – 243]. Найприйнятніший варіант – збереження і посилення діалогу, прагнення повернутися до напрацювань спільної комісії істориків [1, с. 244; 3]. Нового нічого придумувати не треба – всі головні результати і висновки вже опубліковані [5]. Для цього потрібна політична воля української влади і грамотна інформаційна політика. Під час ведення такого діалогу варто пам'ятати, що слід утримуватися від «відплатного шовінізму» і, разом з тим, уміти відстояти честь української нації там, де це буде доцільно, бо по-іншому діалог не дасть результатів. Основний принцип, який повинен бути у польсько-українських стосунках – це взаємне визнання рівності обох сторін у всіх питаннях, а також визнання існуючих кордонів як остаточних і відмова від будь-яких взаємних претензій, що вже й так прописано у польсько-українських договорах [4].

Отже, всі необхідні інструменти для зміцнення польсько-українських стосунків у нас є, так же само, як і сприятливі умови, в яких зараз існують наші держави – набагато кращі, ніж були в минулому столітті чи у попередні періоди. Потрібна лише політична воля керівництва обох держав і зусилля польської та української громадськості.

Література:

1. Війна двох правд / Укладач Вахтанг Кіпіані. – Харків: Віват, 2019. 304 с.
2. В'ятрович В. Друга польсько-українська війна. 1942 – 1947. К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2011. 288 с.
3. Голубов О. Історичні суперечки України і Польщі: чи є шанс відновити діалог. URL: <https://p.dw.com/p/3g7C2>.
4. Ольшанський Т. А. Формування польсько-українського кордону. Незалежний культурологічний часопис «Ї». Львів, 1998. № 12. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n12texts/olszanski.htm>.
5. Україна – Польща: важкі питання. Матеріали II міжнародного семінару істориків «Українсько-польські відносини в 1918 – 1947 роках» Варшава, 22 – 24 травня 1997 / Відп. ред. Микола Кучерепа. Варшава: Світовий союз воїнів Армії Крайової, Об'єднання українців у Польщі, 1998. 245 с.

Назарій СЛОБОДЯН

аспірант

*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

РЕЦЕПЦІЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ У ФОЛЬКЛОРІ (НА ПРИКЛАДІ ПІСЕННОГО ЖАНРУ)

В останні десятиліття аксіологічна парадигма дуже часто ставала об'єктом дослідження. Перш за все це зумовлено багатоаспектністю категорії «цінність», адже саме цінності наповнюють людське життя сенсом, наділяють життєвими орієнтирами і дозволяють створити систему ідеалів тієї чи іншої культури.

Фольклор є однією з первинних форм фіксації результатів пізнавальної діяльності людини, які згодом трансформувалися в систему цінностей. Особливості їхньої рецепції у фольклорі нерідко ставали об'єктами наукового дослідження. Зацікавленість фольклористами цією темою пояснюється тим, що однією з найважливіших властивостей фольклорного дискурсу є особливий рівень аксіологічної значимості. За твердженням А.Т. Хроленко, «народно – поетичне слово не тільки будує фольклорний світ, а й оцінює його» [6, с. 153].

Безпосередньо проблеми фольклорної аксіології стосуються тільки окремі дослідження (праці О.М. Олексюка, О.М. Отича, Н.В. Лисенка, О.П. Рудницької). Так, у напрацюваннях О.М. Отича розглядається українське народне мистецтво як чинник формування ідеалу особистості майбутнього педагога. Монографія Н.В. Лисенка присвячена етнопедагогіці дитинства.

Однією з найважливіших функцій традиційного необрядового фольклору є функція соціальної ідентифікації. Фольклорний текст програмує, визначає загальний напрямок прагнень людини, пропонує алгоритм поведінки в тій чи іншій ситуації, заснований на ціннісних уявленнях фольклорного колективу (погано / добре, красиво / некрасиво, правильно / неправильно). У ньому зафіксована специфічна фольклорна модель, сформована народною аксіологією [6, с. 155].

Ціннісна модель фольклорного світу жанрово диференційована, тут можна виокремити систему категорій для окремих жанрів. Подібна «вибірковість» пояснюється тим, що кожен окремий жанр виконує свої функції, які характеризуються жанровими установками та жанровою тематикою. Такий розподіл обумовлює певне групування цінностей, виявлених в цьому жанрі, а також визначає особливий спосіб їхнього відображення, специфіку естетичної реалізації [2, с. 26].

Найяскравіше ціннісна модель усної народної творчості представлена в пісенному жанрі. Завдання жанру – висловити «ідейно-емоційне ставлення до подій» [2, с. 31] – визначає його принципову орієнтованість на представлення певної аксіологічної моделі фольклорного колективу. При цьому саме лірична пісня демонструє максимальну (у порівнянні з іншими жанрами традиційного фольклору) єдність ціннісної картини світу.

У структурі аксіологічної моделі фольклорного світу центральними категоріями, які виконують функцію ціннісної регламентації, виступають категорії «простору» та «часу». В необрядовому фольклорі гармонія світу можлива тільки в «своєму» просторі, в якості якого в жанрі ліричної пісні виступає традиційний світ домашнього затишку та сім'ї. Просторова структура фольклорної дійсності у своєму аксіологічному втіленні передається через систему протиставлень «своє / чуже», «близький / далекий», «рідний / нерідний», «внутрішній / зовнішній», «місто / село» та ін. [7, с. 27].

Просторово-часова організація ціннісної моделі фольклорного світу в ліричній пісні канонічна. Вона вибудовується навколо домашнього затишку, сім'ї, де і зосереджені ціннісні пріоритети людини. При цьому така аксіологічна організація властива всім жанрам необрядового

фольклору – ціннісний статус будь-якої сфери людської діяльності визначається крізь призму сімейних цінностей.

В усній народній творчості представлений патріархальний тип сімейних відносин, для якого характерна залежність дружини від чоловіка та дітей від батьків, зображуються умови життя сім'ї, її структура, етапи життєвого циклу сім'ї, духовна основа, що відображає сукупність її норм та цінностей. Сім'я у фольклорі – це мікросвіт, обов'язковими героями якого є мати, батько, дочка / син, чоловік / дружина, родичі чоловіка і дружини [3, с. 144].

Тематична структура жанру визначає коло аксіологічних категорій і специфіку їх оціночного вираження. Крім категорії сім'ї, універсальною категорією цінностей для ліричних пісень практично будь-якого типу можна назвати категорію «свобода» [3, с. 230]. У фольклорі в зміст категорії «свобода» включається система соціально регламентованих ролей традиційного суспільства, яка сприймається свідомістю як нормативна. На цих уявленнях і засновані аксіологічні орієнтири, виражені в ліричній пісні. Незважаючи на спільність ціннісних уявлень про свободу в фольклорі, в ліричних піснях різного типу розглянута категорія постає в особливому аксіологічному наповненні. Так, в солдатських піснях свобода, до якої прагне ліричний герой, є повернення в традиційний світ норми, порядку та сімейних відносин як його прояву. Таким чином, сім'я в солдатській пісні розглядається як втілення свободи – на противагу дисгармонійному світу війни.

В ліричній пісні традиційного фольклору відображаються цінності незалежні від часу. Це обумовлено тим, що традиційний необрядовий фольклор сприймає світ позбавлений динаміки, онтологічний світ ідеальної норми. Такий характер світу визначає наявність єдиного суб'єкта оцінювання [1, с. 33].

Категорія «кохання» має яскраво виражену аксіологічну забарвленість не тільки в структурі усної народної творчості, а й в будь-якій культурологічній структурі. При цьому із вказаною категорією пов'язані також оціночні категорії «зрада», «розлука», «заміжжя», «будинок», «сім'я» та ін.

Слід зазначити й те, що кохання в пісенному жанрі знаходиться в сфері взаємин молодих членів колективу, які не одружилися. Заміжжя при цьому розглядається як ситуація порушення гармонії, переходу в чужий світ, що відповідає загально фольклорній системі цінностей.

В пісенному жанрі кохання розглядається як нормативний стан, що відповідає умовам гармонійної світобудови [5, с. 42]. В аксіологічній

структурі, яка охоплює категорію «кохання», нормативний стан «в парі» найчастіше представлений саме у народних піснях. Проте специфіка ліричних жанрів традиційного фольклору полягає, в основному, в відображенні норми через опис ситуації, коли гармонія порушується.

Якщо розглядати образ батька та матері, то у традиційному пісенному фольклорі вони зазвичай постають руйнівниками гармонії. Проте що стосується категорії «рідна домівка», то мати виступає берегинею дому, носієм гармонії. Якщо ж аналізувати образи коханого та суперниці, то в даному жанрі вони тісно пов'язані з категорією «зради», яка має яскраво виражене аксіологічне забарвлення в будь-якій культурі [4, с. 57 – 58].

Завдяки здійсненому аналізу пісенної усної народної творчості можна дійти висновку, що фольклор представляє ціннісну модель світу в її естетичному втіленні, з одного боку, здійснюючи рецепцію найбільш значущих аксіологічних проявів людського існування, а з іншого – принципово дистанціюючись від реальної дійсності, фіксуючи ідеалізовану модель побутування традиційного фольклорного соціуму, крізь призму якої і сприймається реальний світ. Центральне місце в даній ціннісній моделі світу традиційного фольклору займають такі аксіологічні категорії, як сім'я, любов, рідна домівка та ін.

Література:

1. Адоньева С.А. Прагматика фольклора. СПб.: Амфора, 2004.
2. Іваницький А. І. Український музичний фольклор: підруч. для вищих навч. закладів. Вінниця: НОВА КНИГА, 2004. 320 с.
3. Лисенко Н. В. Етнопедагогіка дитинства. Навчально-методичний посібник. К.: Видавничий Дім «Слово», 2011. 720 с.
4. Отич О. М. Українське народне мистецтво у формуванні ідеалу особистості майбутнього педагога. Педагогіка і психологія професійної освіти, 2005. № 5. С. 55 – 64.
5. Толстой Н.И. Язык и народная культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике. М.: Восточная литература, 1995.
6. Хроленко А.Т. Семантическая структура фольклорного слова. Русский фольклор. Вопросы теории фольклора. Л., 1979. Вып. 19.
7. Эмер Ю.А. Ценностная модель мира традиционного фольклора в жанровом воплощении. М.: Филологические науки, 2006. С. 25 – 32.

Марія МИГАЛЕВИЧ

магістрантка,

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

м. Тернопіль, Україна

КОРОЛЬ ДАНИЛО РОМАНОВИЧ: ПРОБЛЕМА ТИТУЛУ В ІСТОРИЧНІЙ ПАМ'ЯТІ

Метою нашої роботи є звернення уваги на проблему висвітлення королівського титулу Данила Романовича та статус його володінь, а також на різні трактування спадщини цього князя, які досі впливають на політику національної пам'яті і допомагають (або ні) знайти українцям місце у історичному дискурсі.

Галицько-Волинський літопис у записі про 1253 р. повідомляє: «Прийняв же Данило од бога вінець у городі Дорогичині, коли він ішов на війну [проти ятвягів] із сином Львом і з Сомовитом». До того ж, папа Інокентій пропонував йому корону і раніше, але Данило відмовлявся, мотивуючи це такими словами: «Рать татарська не перестає. Зле вони живуть із нами. То як можу я прийняти вінець без підмоги твоєї?» [3, с. 413]. Латиномовних документів зі свідченнями про титул Данила залишилося мало. А Великий звертає увагу на лист папи Інокентія до магістра Тевтонського ордену, датований 1248 р, у якому побіжно згадуються Данило Романович та Олександр Ярославич (Невський). Данила названо «Достойним королем Русі», тоді коли Олександра «шляхетним мужем, князем Суздальським» [1, с. 10].

Це не просто зворот задля красивого слова, адже в Середні віки надзвичайно уважно ставилися до титулатури, Римська курія не могла допуститися помилки. На нашу думку, різниця між титулами полягає у двох аспектах. По перше, старшинство Данила, і за віком, і за могутністю, і за династичною першістю в роді Мономаховичів. По-друге, титул «rex» можна застосовувати лише до незалежного правителя, яким і був Данило Романович, тоді як Олександр Ярославич «dux», бо є підданим Орди. Прийняття Данилом Романовичем королівського титулу може свідчити лише про одне – відмову визнавати себе васалом Чингізидів, а те, що королем його називає Римська курія свідчить про не самочинне коронування, яке потребувало довгого визнання, а про те, що тогочасна міжнародна спільнота мала значні підстави розглядати Данила Романовича, як володаря у своєму праві, як короля. Цим пояснюється непостійність використання титулу його нащадками, наприклад, Лев

Данилович, змушений брати участь у походах Ногая і Тули-Буги, корони не прийняв; а його син Юрій коронацією декларує свою незалежність від Орди, навіть більше, у 1303 р. отримує дозвіл від Константинопольського патріарха на створення Галицької митрополії [2, с. 68].

Слід звернути увагу на титули, якими названі правителі з дому Романовичів: «rex Russiae» (Данило Романович), «regis Russiae, principis Lodomeriae» (Юрій Львович) [2, с. 63]. Тут виникає питання про те, які території цей титул охоплював, чи королі володіли цим титулом на підставі високої престижності Галицької землі, адже до цього часу вже використовувалися титули короля Галичини і Володимирії, «rex Galitiae et Lodomeriae», однак ними послуговувалися не Рюриковичі, а королі з угорської династії Арпадів, які висували претензії на володіння Галицьким князівством, коли там вибухали династичні кризи. Вперше так себе називає у 1189 р. після вигаснення династії Ростиславичів Бела III, згодом у 1205 р., взявши під опіку малих Данила і Василька, приймає цей титул Андрій II, зазнавши невдачі, Андрій II спробував зробити королем Галичини і Володимирії свого сина Коломана, але й ця спроба не завершилася успіхом. Однак титул залишився в угорській короні, після вигаснення Романовичів у другій пол. XIV ст. ним почав користуватися Людовик Анжуйський. Таким чином можна простежити як титул почали використовувати Арпади, потім він перейшов до Анжу-Сицилійської династії, потім до Люксембурзької, і нарешті його успадкували Габсбурги. Одною з формальних причин взяття участі Габсбургів у першому поділі Польщі було повернення всіх законних володінь угорської корони.

Титул Арпадів окреслював лише певні території Русі, які вони вважали, що можуть опанувати. Романовичі ж використовували зовсім інший титул, «rex Russiae», вперше даний Ярополку Ізяславичу у 1075 р., і охоплював простір значно ширший за Галицьке та Волинське князівства. Данило Романович почав його використовувати, бажаючи стати сюзереном Русі. Він мав на це значні підстави: старшинство в роді Мономаховичів, володіння Києвом до монгольської навали, міжнародне визнання, і найбільше: він залишався єдиним Рюриковичем, який де-факто був непідвладний Чингізидам, і хотів це узаконити, прийнявши королівський титул.

Впливає ще одне питання: чи коректно називати короля Русі Данилом Галицьким, як це найбільш прийнято в історіографії та масовій свідомості? На перший погляд, це відповідає західній традиції називати членів монархічних династій за назвами територій, які вони контролювали, або на які претендували (напр. Карл Анжуйський, Єлизавета Австрійська і

тд.), але, копіюючи цю традицію, Данила варто називати Руським чи Волинським, адже він походив з лінії волинських князів. До того ж, з Галичем у Данила Романовича були дуже складні стосунки: за галицьку спадщину свого батька Данило воював сорок років, а сам Галич був його столицею лише у 1238–1241 рр. Рюриковичі себе за місцями володінь не іменували, джерела називають князів по імені, серед істориків прийнято називати їх по імені та по-батькові, щоб запобігти плутаниці, оскільки династія Рюриковичів дуже численна.

Хто ж почав вживати щодо Данила Романовича прізвисько «Галицький»? Галицькі москвофіли у другій пол. XIX ст., і це підхопили російські великодержавні історики. Процитуємо уривок з дисертації Н. Христана: « Справді творцем образу «Данила Галицького» був російський історик Ніколай Карамзін, якій у своїй «Истории Государства Российского» вжив дане означення задля надання локальної ролі та применшення значення як Данила Романовича, так і його держави в цілому. Пам'ять про самостійного правителя – «Rex Russiae» суперечила великоросійському імперському наративу, творцем якого виступав сам Н. Карамзін» [4, с. 47].

Підсумуємо вище написане тим, що проблеми, пов'язані з неточністю титулування та іменування короля Данила Романовича мають досить глибоке історичне коріння, і над розкриттям його образу та місця в історії потрібно дуже багато працювати. Насамперед слід звертати увагу на міф про «золотоординське іго», під яке потрапили всі без винятку руські князі до 1380 р, також факт коронації слід трактувати набагато глибше, ніж не надто важливий епізод, історичну випадковість. Пам'ять про Руське королівство дуже невігідна російським пропагандистам, тому нам варто її плекати.

Література:

1. Великий А. Г. Проблема коронації Данила. *Записки наукового товариства імені Шевченка*. 1955. Том CLXIV. С.7 – 17.
2. Войтович Л. В. Королівство Русі: реальність і міфи. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. 2003. Вип. VII. С. 63 – 71.
3. Літопис Руський/ пер. Л. Махновець. Київ: Дніпро, 1989. 614 с.
4. Христан Н.М. Король Данило Романович в українській культурній пам'яті другої половини XIX – початку XXI ст.: дис. ...канд. іст. наук: 07. 00.01 / Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2018. 250 с.

Наталія СОЛТИС

магістрантка,

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

м. Тернопіль, Україна

ПРОБЛЕМА ВІДНОВЛЕННЯ ЦІЛІСНОСТІ ТА СУВЕРЕНІТЕТУ УКРАЇНИ

Здобуття суверенітету для кожної держави – це перший крок для досягнення свободи і незалежності. Суверенітет держави має дві складові свого прояву: внутрішній і зовнішній, які є єдиним та нероздільним і тільки в єдності характеризують його сутність і розкривається через такі ознаки: внутрішній – через верховенство, самостійність, повноту і єдність державної влади, а зовнішній – через незалежність і рівноправність [1, с. 192]. Ще на початку 90-х рр. Ю. Римаренко, розглядаючи національний суверенітет, пропонував визначити його як: суверенітет української нації; суверенітет українського народу; суверенітет української держави [1, с. 193]. Власне, національний суверенітет – це реальна здатність нації визначити зміст і характер політичного, економічного і культурного життя, забезпечувати самовизначення до створення самостійної, незалежної держави включно.

На жаль, на даний момент, ситуація яка склалася на сході України підірвала культурне і економічне життя. Російська агресія проти України створила загрозу державному суверенітету, а також проявила ряд проблем, від вирішення яких залежить розвиток і майбутнє держави. Війна розгортається не лише у військовому протистоянні чи в економічних стосунках, а й в інформаційному просторі. Росія займає перші місця у розповсюдженні фальшивих новин. Внаслідок інформаційної війни, розв'язаної Росією проти України, у свідомості росіян сформувався стійкий негативний стереотип сусідньої держави. Для звичайного росіянина Україна – це країна «бандерівців», «держави, що не відбулася» і без Росії її очікує деградація і розпад. Така стратегія виявилася найефективнішим руйнівним контактом [4, с. 24]. Перелік питань, що стоять на порядку денному в українського керівництва в плані відносини з РФ включають в себе такі позиції: припинення військових дій, створення нового формату спілкування з РФ, який був би вигідний для України, повернення окупованих територій та компенсація збитків спричинених анексією і військовими діями. На сьогодні існує єдина сучасна платформа пошуку формату рішення – «Мінська угода», підписана 5 вересня 2014

року за участю міжнародних посередників. Цей документ, спрямований на деескалацію збройного конфлікту, спровокованого військовою агресією зі сторони РФ, безсумнівно, зіграв надважливу роль на своєму етапі. Процес переговорів в Нормандському форматі й досягнуті угоди сприяли трансформації протистояння з силової в політико-дипломатичну площину і створення основи для подальшого правового врегулювання конфлікту.

Внаслідок російської агресії українське суспільство отримало величезний травматичний досвід. Загрозливими для відновлення цілісності суверенітету держави стають внутрішні проблеми України: складна економічна ситуація, низький рівень соціального життя населення, відсутність дієвих механізмів захисту захист прав і свободи людини, корупція в державних органах влади. Саме корупція породжує проблеми і нашоє суспільство на небезпеку, підриває етичні цінності й справедливість, завдає шкоду розвитку населення. Разом з тим упродовж останніх 10-ти років чисельність населення України зменшилася. Стрімка міграція погіршує становище держави. Смертність переважає над народжуваністю.

Головний принцип політики держави в галузі забезпечення прав людини і громадянина визначено Конституцією України: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [3]. Відомий український дипломат Б. Тарасюк констатував: «Я не вважаю, що для України існує загроза суверенітету ззовні. Переважно всі загрози суверенітету України існують всередині України. Саме ці загрози є найбільш небезпечними» [2].

Щоб забезпечити державний суверенітет в Україні влада зобов'язана позиціонувати державу на зовнішній та внутрішній арені як активного суб'єкта, що може вирішувати складні завдання. В Україні суверенітет має загальнонародний характер. Однак факти свідчать, що попередня і теперішня влада, на жаль, виявилися відірваними від народу. На даний час найважливішим важливим завданням керівництва держави є відновлення територіальної цілісності та суверенітету України.

Література:

1. Бевз Тетяна. Суверенітет як невід'ємна ознака держав у документах і практиці українського державотворення. URL.: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/bevz_suverenitet.pdf

2. Вісник Національної академії правових наук України : зб. наук. пр. / редкол.: В. Я. Тацій та ін. Х. : Право, 2014. № 2 (77). 216 с.
3. Способи захисту прав та свобод людини і громадянина. URL.: <https://kadubovecka-gromada.gov.ua/news/1597320413/>
4. Пашков Михайло. Російсько-український конфлікт: фактор відчуження. URL.: https://razumkov.org.ua/upload/1450445630_file.pdf.

Соломія БОЖКО

магістрантка,

Львівський національний університет імені Івана Франка

м. Львів, Україна

БРОДИ – НЕВЕЛИКЕ МІСТО З ВЕЛИКОЮ ІСТОРІЄЮ

Броди – місто у східній частині Львівській області. Цей населений пункт лежить на перетині Галичини, Волині та Поділля. Етимологія назви міста походить від слова «броди» – переправи, які здавна існували на території. Перша письмова згадка про Броди датована 1084 роком у «Повчанні Володимира Мономаха дітям». Цього року у місті зустрілись чернігівський князь Володимир Мономах та волинський князь Ярополк Ізяславович.

Між Великим Князівством Литовським та Польською державою у XIV столітті велася боротьба за місто, однак згодом Броди переходять під владу Польщі. Протягом наступних років містом володіли шляхтич Ян Сенінський, родина Каменецьких, воєвода Станіслав Жолкевський, родини Конєцпольських, Собеських, Потоцьких. Також у 1648 році війська Богдана Хмельницького намагались захопити місто і 8 тижнів тримали Бродівський замок в облозі [3].

Через вигідне розташування Броди були прикордонним економічним центром Австрійської імперії, до складу якої місто увійшло після першого поділу Речі Посполитої. З 1779 по 1880 роки у населеному пункті діяв привілей вільного торгового міста. У 1869 році була прокладена залізниця Львів – Броди, а у 1873 році – залізничний зв'язок встановлено з Російською імперією. Під кінець XIX століття у Бродах діяли фабрики свічок, цикорію, рому і лікеру, льонопрядильня, вапельні, цегельня, парові млини, тартаки, а також організовуються національні культурно-просвітницькі товариства: єврейські, польські та українські.

Під час Першої світової війни місто 12 раз переходило від однієї до іншої воюючої сторони. У 1918 році увійшло до складу ЗУНР. В період Другої світової війни місто зазнало значних руйнувань. Під Бродами

відбувались наступні бої: червень 1941 р. – велика танкова битва, липень 1944 р. – битва відома в історії, як «Бродівський котел», в якій брала участь українська дивізія «Галичина». У радянський період у місті знаходилось декілька військових частин, а також працювали великі промислові підприємства [2].

Національний та релігійний склад населення Бродів різноманітний. У 1638 році Станіслав Конєцпольський, який на той час був власником міста, надав грамоту вірменським купцям. Вірмени проживали у польському кварталі, до кінця XVII століття вони були окремою громадою. Після пожежі 1742 року, у якій згоріло майно вірменів, вони залишили місто. На їхнє місце прийшли юдеї. 1699 року Якуб Собеський видав грамоту євреям, яка надавала їм певні привілеї, зокрема вони могли проживати в усіх частинах міста та займатись промислами. Протягом XVIII–XIX століть євреї становили 75% від усієї чисельності населення, а також значно впливали на економіку міста. У 1941–1944 роках у Бродах існувало гетто, де було знищено євреїв міста. Також у місті проживали німці та австрійці. Вони працювали на залізниці та підприємствах. За підтримки С. Конєцпольського у 1629–1648 роках у Бродах проживали шотландці та греки. Загалом, варто зазначити, що у місті проводилась політика мультикультуралізму [1].

Місто Броди називали «Галицьким Єрусалимом». Про дану сторінку історії Бродів свідчить Велика синагога, яка зараз перебуває в аварійному стані. Броди були центром ортодоксального юдаїзму, тут сформувалась Гаскала – осередок єврейського просвітництва. Про історію євреїв пам'ятає єврейський цвинтар, розташований на околиці міста. Також місто має ще одну цікаву назву – «Трієст на континенті» – так єврейські купці називали Броди – головний торговий центр Східної Європи [4].

Місто Броди цікаве своїми архітектурними пам'ятками. На вулицях Золота, Вірменська, Руська збережено кам'яниці XVII – XVIII та XIX – XX століть. Броди мали план ідеального міста-фортеці. Власне фортецю не змогли здобути війська Богдана Хмельницького. Бродівський замок входить до пам'ятки архітектури національного значення. Збудований у XVII–XVIII століттях, до його складу також входять Бродівські каземати та Палац Потоцьких. Каземати є унікальною архітектурною пам'яткою. Збудовані за проектом військового інженера Гійома Левассера де Боплана та італійського архітектора Андреа дель Аква. Всього було 75 казематів. Палац Потоцького був зведений у XVIII столітті Станіславом Потоцьким. У плані це видовжений прямокутник з двома ризалітами, оздоблений

псевдоколони. Внутрішній інтер'єр не зберігся. Приміщення палацу передали у користування школі та районному архіву.

Колишній готель «Європа» збудований у стилі неокласицизму у першій половині XIX століття. Сьогодні тут розташований військкомат.

У 1912 році був збудований палац графів Тишкевичів у стилі неокласицизму. Сьогодні він у власності Бродівського лісгоспу.

У 1909 – 1911 роках збудували відділення Празького кредитного банку. Однак, вже після 1914 року будівля не використовувалась за призначенням. Протягом різних років тут розміщувались австрійська управа міста, військова команда Бродів, більшовицький революційний комітет, районний відділ поліції.

Колишня будівля повітового суду збудована за проектом Хіполіта Славінського у 1910 – 1913 роках. До 1945 років будівля використовувалась як будинок суду, після передана у користування педагогічного коледжу [1].

Отже, з Бродами пов'язані історичні факти Київської Русі, Речі Посполитої, Австрійської імперії. Через своє положення місто було центром торгівлі, тут знайшли прихисток торговці, релігійні діячі, митці. Оноре де Бальзак, Йозеф Рот, Амалія Фрейд, Іван Труш, Мирон Тарнавський, Оксана Линів та інші залишили та залишають свої сліди в історії Бродів. Місто Броди сьогодні є невеликим, непримітним містечком, яке пишається своєю історією, береже своє теперішнє, та творить майбутнє.

Література:

1. Броди. Карта історико-культурної спадщини. URL: <http://shtetlroutes.eu/uk/brody-belz-cultural-heritage-card/>.
2. Історія міста. URL: <https://www.brodyhistory.org.ua/istorychnyy-spadok/istoriya-mista/>.
3. Лисяк О. Броди: збірник статей і нарисів [Електронний ресурс] Видання Братства колишніх вояків 1-ї Української Дивізії УНА. 1951. URL: <https://diasporiana.org.ua/memuari/4594-brodi-zbirnik-statey-i-narisiv/>.
4. Трусов С. Трієст на континенті. Вісник. 2014. URL: <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/7454>.

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Володимир ЧАЙКА

доктор педагогічних наук, професор

Юлія ПЕТРИЦА

аспірантка,

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

м. Тернопіль, Україна

ПРОЕКТНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Ціннісні орієнтири є основою життєвого вибору людини, основою самореалізації особистості. Для того, щоб людина була реалізована, необхідно використовувати власні здібності та знання. Одними із важливих для людини є саме творчі здібності.

Розвиток творчих здібностей є цінним, адже лише творча особистість вміє діяти у нестандартних ситуаціях, такій людині легше адаптуватися у житті, така людина ініціативна, мислить креативно, нешаблонно, створює нові продукти, нові технології, теорії, працює ефективно. Саме молодший шкільний вік є сенситивним періодом для розвитку творчих здібностей людини. В цьому віці дитина починає усвідомлювати себе і навколишній світ, відбувається активно процес соціалізації індивіда, формується свідоме ставлення до своєї особистості, змінюється провідна діяльність.

Початкова школа спрямована на розвиток творчих здібностей учнів через систему творчих уроків та проектних технологій. На думку С. Л. Рубінштейна, творчість – діяльність людини, яка створює нові матеріальні і духовні цінності, які, в свою чергу, мають суспільну значимість. Безумовно, продукти творчої діяльності молодших школярів не мають суспільної значимості, вони відзначаються лише певними елементами новизни і носять скоріше за все суб'єктивний характер. Звичайно, елементи новизни, які школяр вносить у свою діяльність, мають досить відносний характер, проте вони є передумовою динамічності тих знань, якими володіє дитина. З розширенням цих знань з'являється можливість більш високого рівня прояву новизни, оригінальності. [5]

Вчені А. Н. Лука, В. Т. Кудрявцев, В. Синельников та інші виділяють найбільш значущі творчі здібності, властиві, в тому числі, і молодшим школярам: творча уява, здатність бачити ціле раніше приватного; здатність застосувати набуті раніше навички в нових умовах; гнучкість мислення; здатність образного бачення загальної тенденції чи закономірності розвитку цілісного об'єкта, до того, як людина має про неї чітке поняття і може вписати її в систему суворих логічних категорій; здатність включати знову сприйняті відомості у вже наявні системи знань; здатність самостійного вибору альтернативи; здатність до генерування ідей [3].

Сучасний стан наукового вивчення творчих здібностей особистості дитини молодшого шкільного віку охарактеризовано як процес зближення підходів: процесуального (наукового вивчення фаз, станів, стадій та результатів перетворення предмета творчості і творчої діяльності) та особистісного (наукового вивчення суб'єкта творчої діяльності – його потреб, мотивів, знань, умінь, навичок, властивостей, самосвідомості, емоцій, почуттів) [1, с. 20].

Розвиток творчих здібностей у процесі навчання молодших школярів залежить не тільки від низки внутрішніх факторів (психофізіологічні та соціальні надбання, інтелектуальний, практичний та емоційний досвід дитини), але і зовнішніх (наявність відповідної системи й навчальних програм, педагога-творця і відповідного педагогічним запитам розвивального середовища) [2].

Початкова освіта – це перший освітній рівень, який закладає фундамент загальноосвітньої підготовки школярів. В. О. Сухомлинський прагнув, щоб початкова школа стала – школою мислення, фундаментом творчих розумових сил учнів [6, с. 51]. Тому пріоритетне завдання навчання у початковій школі на сучасному етапі – закласти основу для всебічного розвитку дитини, забезпечити подальше становлення особистості, розвиток її розумових здібностей і, в першу чергу, навчити дітей самостійно і творчо мислити. Школа для дитини є першим соціальним інститутом, де відбувається і опанування культурним досвідом людства і творче перетворення його. Отже, потрібно закласти у свідомість школяра переконання, що творчість є цінним і найвищим даром людині, який саме і робить людину людиною. З'ясовано, що початкова школа традиційно вважається школою умінь, провідними з яких є оволодіння читанням, писанням, лічбою [7].

Загальний розвиток і творчі здібності розвиваються взаємопов'язано. У процесі навчання молодший школяр повинен мати можливість отримати знання, і розвинути свої здібності, в тому числі творчі. Навчальний процес

має здебільшого репродуктивний характер. Як результат, школярі не зацікавлені у розв'язанні творчих завдань: складання віршів, творів, казок, художньо-зображувальної діяльності [2].

Проектна технологія – це система навчання, алгоритм дій якої передбачає проектування і розробку під контролем учителя нових продуктів (товарів або послуг), що є результатом реалізації міжпредметних зв'язків і мають практичне значення [8].

Метод проектів успішно й активно розвивається, оскільки дає змогу раціонально поєднувати теоретичні знання з їх практичним застосуванням для вирішення конкретних життєвих проблем сучасності в навчальній діяльності школярів. Часто дослідники називають його методом, і технологією [8].

Використання методу проектів у початковій школі має на меті:

- створення умов для залучення всіх учнів класу до процесу пізнання;
- формування у школярів як спеціальних, так і загальнонавчальних, розвивальних умінь і навичок;
- надання кожному учню (навіть не дуже успішному в навчанні) можливості розмірковувати з приводу того, що він знає і думає;
- вироблення життєвих цінностей;
- створення атмосфери співробітництва, взаємодії;
- розвиток комунікативних якостей;
- створення комфортних умов навчання, які б давали кожному учневі відчуття своєї успішності, інтелектуальної спроможності, захищеності, значимості [3, с. 23].

Застосовування методу проектів у початковій школі наштовхується на низку утруднень, що зумовлені характерними особливостями розвитку учнів, а саме:

- невисоким загальним навчальним рівнем;
- низька сформованість наукового світогляду;
- слабкий розвиток здібності до самоаналізу;
- недостатня концентрація уваги;
- надмірний об'єм інформації;
- необхідність концентруватися на послідовності дій та «тримати в полі зору» розрізнені об'єкти.

Тому, далеко не кожне дослідницьке завдання придатне для реалізації в початкових класах. Такі завдання повинні задовольняти певні вимоги, що зазначені в Державному освітньому стандарті, керуючись якими, можливо встановити загальні принципи проектування дослідницьких завдань учнів

у різних областях знань та не нашкодити природному послідовному розвитку молодшого школяра [4].

Висновок. Таким чином, проектна технологія поєднує в собі широкі освітні можливості і дослідження навчальних проблем. Основним змістом проектної технології є зміни учня (нові знання, вміння, навички, ціннісні орієнтації, досвід діяльності, самостійна реалізація проекту). Окрім цього проектна технологія інтегрує різні методи і засоби навчання, теоретичну, практичну і пізнавальну діяльності учня, формує його ціннісні орієнтації.

Література:

1. Кульчицкая Е.И. Одаренность как психологическая проблема. *Вопросы психологии*. 2006. №7. С. 18 – 24.
2. Лук'янчук М. Розвиток творчих здібностей молодших школярів: психолого-педагогічний контекст. *Педагогічний часопис Волині*. 2016. № 2. С. 82 – 87.
3. Педагогічна творчість: методологія, теорія, технології : монографія / Андрущенко В. П. та ін. ; за ред. С. О. Сисоєвої, Н. В. Гузій; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, Ін-т історії та філософії пед. освіти. Київ, 2005. 183 с.
4. Поняття навчального проекту. Етапи виконання навчального проекту. URL: <https://school-65.jimdofree.com> (дата звернення: 10. 02. 2021).
5. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. Москва: Просвещение, 1946. 704 с.
6. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю. Київ: Радянська школа, 1988. 310 с.
7. Шуть М. М. Формування творчих умінь молодших школярів засобами музичних ігор у навчальному процесі : автореферат дис. на здобуття наук.ступеня канд. пед. наук: 13.00.09. Харків, 2010. 238 с.
8. Янкович О. І., Беднарек Ю., Анджеєвська А. Освітні технології сучасних навчальних закладів: навчально-методичний посібник. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. 43 с.

Ганна ЗВАРИЧ

*заступник начальника управління-начальник відділу реформування
освітньої діяльності управління освіти і науки
Тернопільської облдержадміністрації, магістр,
Тернопіль, Україна*

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ТЕРНОПІЛЬСЬКОМУ ОБЛАСНОМУ ЛІЦЕЇ «ЗНАМЕННЯ»

За думкою Президента НАПН України професора В. Кременя, освіта повинна готувати демократичну, знанієву, інноваційну людину з інноваційним типом мислення, культури, діяльності; людину, здатну ефективно жити і діяти в глобалізованому середовищі; технологічну і ціннісно – орієнтовану людину [4] У цій тезі знайшли своє відображення

найбільш фундаментальні надзавдання сучасної освіти, закладена загальна канва для визначення базових критеріїв її ефективності. Одними з основних особистісних показників якості навчання й виховання є розвиток тих рис людини, які відповідають сучасним загальноцивілізаційним тенденціям розвитку суспільства й гуманістичним загальнолюдським і християнським цінностям.

Сучасний заклад освіти як відкрита освітня система повинна забезпечувати оптимальне поєднання інтелектуального, духовно-етичного, фізичного та психічного розвитку здобувача освіти, а одним з пріоритетних завдань є розкриття під час навчання здібностей та обдарувань кожної дитини, сприяння набуттю нею необхідних освітніх і життєвих компетенцій.

Створюючи людину, Бог заклад чудовий план її розвитку так, щоб вона прямувала до добра і щастя [3]. Цінності це певна ієрархічна система ідеалів, фундаментальних понять і цілей, якими живе суспільство і в здійсненні яких вбачає сенс свого існування. Демократична педагогіка покликана допомогти дитині засвоїти такі цінності, які забезпечать гармонію її поведінки і які виводяться з природної структури людського суспільства, що послідовно включає: людину-родину-громаду-націю(державу)-все людство [1].

Оскільки людина – істота двоєдина, то її поведінка визначається не тільки (і не стільки) знаннями моральних істин, але й станом її душі, рівнем розвитку сумління і схильності до добра [1].

З метою експерименту в царині як освіти так і духовності 28 грудня 2006 року сесією Тернопільської обласної ради V скликання було прийнято рішення № 124 «Про утворення установи Тернопільської обласної ради «Колегіум-інтернат «Знамення» з поглибленим вивченням предметів духовно-просвітницького спрямування у с. Зарваниця Терехівського району» для дівчат, який перейменованій (рішенням сесії від 11 серпня 2020 року № 1664) у Тернопільський обласний ліцей (ТОЛ) «Знамення». Ліцей розташований в унікальному місці, найбільшій святині української греко-католицької церкви – Зарваниці, яка впродовж багатьох століть вгамовує духовну спрагу мільйонів прочан. Сама концепція колегіуму передбачала поєднання здобуття повної загальної середньої освіти, створення оптимальних умов для духовно-християнського, розумового, морального, фізичного, естетичного, трудового розвитку учениць, формування високошляхетної особистості, функціонування сучасного закладу освіти, як культурного і освітнього центру духовно-просвітницького спрямування з урахуванням етнічних та

історичних особливостей регіону. Місія ліцею «Знамення» – формування освіченої, національно свідомої, високодуховної, моральної особистості – майбутньої дружини, матері, патріотки своєї держави. Саме у цьому закладі плекається свідомість молодих дівчат, які відкриті на сучасне суспільство і готові представляти в ньому активну християнську позицію. Ліцей готує до відповідальності за родину, Батьківщину, Церкву. Атмосфера правди, любові, поваги, безкорисливості та моральної чистоти – саме такі життєві позиції готують учениць до майбутнього дорослого життя, дають їм силу захищати свої принципи у середовищі, в якому їм доведеться жити.

Християнські школи для дівчат мають в Україні давню традицію, яка сягає часів Київської Русі домонгольського періоду. Першою фундаторкою такого освітнього закладу була княгиня Анна Всеволодівна, як її з любов'ю називали у народі – княгиня Янка. Вона – донька князя Всеволода, найрозумнішого і найулюбленішого сина святого Ярослава Мудрого та грецької царівни, родички візантійського імператора Константина IX Мономаха – обрала монашу стежину у житті. При підтримці батька, який на той час уже зійшов на Київський престол, Анна Всеволодівна заснувала жіночий монастир, а при ньому – першу не тільки у Київській Русі, а й у Європі – школу для дівчат. Літопис зберігає для нас такі відомості: «зібравши кілька молодих дівчат, навчала письма, також ремеслам, співу, життю та іншим корисним для них знанням, аби від юності навчилися розуміти Закон Божий та трудолюбство». І проіснував та процвітав цей монастир на честь св. Андрія Первозванного ще понад сто років після її смерті, аж до зруйнування монголо-татарами у 1240 році [3].

Тернопільський обласний ліцей «Знамення» – це новий інноваційний тип закладу освіти, у якому навчаються учениці 10-11 класів. Він має складну організаційно-педагогічну структуру та функціонує у широкому соціальному контексті, забезпечуючи всебічний розвиток особистості шляхом залучення до різноманітних форм освітньої, дозвіллевої, соціально корисної діяльності протягом навчального року.

Проект змісту освітньої діяльності у ТОЛ «Знамення» складається з трьох підпроектів, які умовно можна назвати:

1. Навчання без вихідних.
2. Навчання повного дня.
3. Літнє навчання.

Основне завдання «навчання без вихідних» полягає в створенні освітньо-розвивального середовища для розвитку здібностей та обдаровань учениць упродовж вихідних днів та канікулярного періоду як складової

освітнього процесу. Так саме у вихідні та канікулярні дні учениці активно займаються у спортивних секціях, тренажерній залі, беруть участь у спортивних змаганнях.

Розвиток творчих, пізнавальних та естетичних здібностей учениць здійснюється у гуртках, клубах, студіях та курсах. Поглиблення знань з навчальних дисциплін забезпечується за рахунок індивідуальних та групових консультацій, додаткових занять з окремих предметів.

Використовуючи сучасні засоби організації вільного часу, заклад забезпечує вільний вибір учениць діяльності за інтересами, розробляє гнучкий режим, який враховує сімейну ситуацію та індивідуальні особливості кожної учениці. У закладі визнається автономія кожної дівчини, її право йти власним шляхом, розкривати свій творчий потенціал. При цьому інтегруються в єдиний функціональний комплекс освітні, розвивальні, духовно-виховні й оздоровчі процеси, реалізуються завдання додаткової освіти.

Функціонування ліцею в режимі повного дня дає можливість вибудувати для кожної учениці індивідуальну траєкторію освітнього процесу, де вдало поєднуються загальноосвітня підготовка, підготовка підвищеного рівня з навчальних предметів і освітніх галузей, спортивно-оздоровча робота, позашкільна освіта та індивідуальна корекційна робота.

Освітній процес у закладі має свою специфіку і відрізняється від звичайного, зокрема, такими особливостями й рисами: [3].

1. Головною метою виховання високодуховної та високоінтелектуальної особистості в процесі навчання на основі розвитку природних позитивних нахилів, здібностей, обдарувань, творчого мислення, потреби і вміння самовдосконалюватися.

2. Оскільки учениці живуть у закладі, тому до освітнього процесу додано важливу складову: створене інтегроване освітньо-виховне й розвивальне середовища упродовж всього дня, а також значної частини календарного року.

3. У ліцеї багато робиться для забезпечення інноваційного та інтелектуального розвитку учениць шляхом комплексу навчально-виховних й психолого-педагогічних факторів, зокрема, застосування інноваційних проблемних методів навчання, залучення учениць у нестандартні типи уроків, викладання навчально-розвивальних курсів, які орієнтують учнів на активне та творче застосування й перетворення отриманих знань. Учителі ліцею організують освітню діяльність як в традиційній, так і в нестандартній формі, для якої характерна оригінальна подача матеріалу, продуктивна активність учениць не тільки при

підготовці, але і при проведенні самих занять через різні форми колективної й індивідуальної роботи, що допомагає їм учитись в атмосфері творчого пошуку.

4. Здійснюється інтеграція урочної та позаурочної сфер діяльності учениць; розвиток творчих здібностей та інтересів дівчат здійснюється через активну участь у різних видах навчальної, науково-дослідницької, науково-практичної, гурткової активності, у тому числі шляхом залучення у нестандартні типи й форми вивчення знань, конференції, олімпіади, екскурсії, виставки й конкурси¹.

5. Має місце оптимізація системи соціально-психологічних, освітньо-педагогічних та інтелектуально-розвивальних впливів з метою виховання прагнень, вмінь, навичок та здібностей, пов'язаних із вихованням властивостей сучасної інноваційної особистості у сполученні із формуванням християнських цінностей і чеснот²;

6. Забезпечення духовного розвитку шляхом системи етично-виховних впливів християнського спрямування й ціннісного наповнення, а також викладання навчально-просвітницьких курсів, інтегруючих предметні знання та міжпредметні зв'язки в галузі Святого Письма, літератури, історії, християнської етики, християнської психології, богослів'я і філософії з метою вироблення християнського погляду на буття людини і світу.

На наше переконання розв'язання проблеми розвитку молоді потребує розробки нової концепції освіти XXI-го століття, стрижень якої має становити оптимальне поєднання духовності та технології в ім'я гармонійного становлення зростаючої особистості, реалізації індивідуальних творчих можливостей на будь-якому етапі освітнього процесу.

Література:

1. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Посібник для студентів. Дрогобич: Коло, 2003. 526 с.
2. Зварич Г. Критерії моніторингу освітнього процесу та досвід управління його якістю у християнській школі для дівчат. *Вісник післядипломної освіти: зб. наук. праць. Серія «Педагогічні науки»*. 2019. Вип. 9(38). 208 с. С. 49–62.

¹В цьому контексті можемо згадати про проведення на базі колегіуму-інтернату «Знамення» фінального туру Всеукраїнського турніру юних філософів та релігієзнавців та досвід проведення багатьох інших позашкільних заходів. Також (у квітні 2019) учениця колегіуму Лілія Ярославська стала переможницею Всеукраїнської олімпіади «Єдина Україна: історія соборницького поступу», організованої історичним факультетом Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

²Вбачається, що поєднання духовних чеснот із практицизмом й глибокими сучасними знаннями та інноваційними особистісними якостями є реалізацією відомої заповіді Ісуса Христа «Будьте мудрі як змії і прості як голуби» (Мф. 10:16).

3. *Колегіум для дівчат «Знамення»*, [Електронний ресурс]. Тернопіль, 2019. Доступно: <http://www.znamennia.com.ua/?m=20190520>
4. Кремень В. Г. Яку людину має готувати освіта: на чому слід зосередити увагу, модернізуючи освітню діяльність. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2006. № 5. С. 4–7.

Світлана МОЦАК

кандидат педагогічних наук, доцент,

Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка

м. Суми, Україна

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІСТОРІЇ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАУРОЧНОЇ РОБОТИ УЧНІВ ЛІЦЕЮ

Сучасний стан розвитку освітнього простору України вимагає упровадження в практику діяльності вищої школи ефективних моделей, новітніх технологій організації навчально-виховного процесу, що забезпечують високий рівень професійної діяльності та особистісних якостей майбутнього вчителя історії. Це вимагає пошук нових організаційних форм і методів навчання, які покращили б його якість та ефективність, розширили та поглибили зміст професійної підготовки.

Процес фахової підготовки сучасного вчителя історії є складним, важливим і актуальним тому, що українська держава прагне удосконалення, здійснює кроки до європейської інтеграції, формує таку модель державного управління, яка б найкраще забезпечувала життя кожної особистості.

Готовність майбутнього вчителя історії до організації позаурочної діяльності є дієвим чинником досягнення мети сучасного навчання та виховання. Вчитель на уроках історії має створювати умови для розвитку творчої самореалізації особистості, виховання покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя, оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати і змінювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу як невід'ємну складову європейської та світової спільноти [7].

Зазначене обумовлене новітніми тенденціями розвитку соціальних, культурних, міждержавних зв'язків у галузі професійно-педагогічної підготовки фахівців та є предметом особливої уваги держави, що відображено в основних документах, які визначають пріоритети освітньої політики України: Національній доктрині розвитку освіти у XXI столітті

(2002), Законі України «Про повну загальну середню освіту» (2020), Державному стандарті базової загальної середньої освіти (2020), Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року (2016), Рекомендаціях Ради Європи щодо викладання історії (2001).

Різні аспекти проблеми професійної підготовки майбутніх учителів та теоретико-методологічні засади їхнього становлення знайшли своє відображення в науковому доробку вітчизняних учених-педагогів, а саме: О. Антонова, А. Алексюка, І. Беха, С. Гончаренко, О. Дубасенюк, В. Кременя, Н. Ничкало, С. Вітвицької, М. Євтуха, О. Коваленко, Н. Кузьміна, О. Пехоти, С. Сисоевої. Проблеми професійної підготовки майбутніх учителів історії висвітлено в працях О. Пометун, І. Смагіна, Т. Ремех, Т. Ладиченко.

Водночас, недостатньо дослідженою залишається проблема підготовки майбутнього вчителя історії до організації позаурочної роботи учнів ліцею в умовах Нової української школи.

Сьогодні, організація процесу позаурочної навчальної діяльності учнів НУШ школи вимагає від вчителя використання певних форм, методів, методичних прийомів та засобів навчання.

Аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури дає підґрунтя для висновку про те, що розмаїття підходів як до самої дефініції «позаурочна робота», так і до визначення її мети та основних завдань зумовлюють таку ж строкатість у підходах до поняття методичної організації процесу навчання історії учнів ліцею у позаурочний час, складовими якого, власне, і є форми, методи, методичні прийоми та засоби навчання.

Зважаючи на те, що більшість українських і зарубіжних дослідників головне завдання позаурочної роботи з історії вбачають у необхідності поглиблення знань, отриманих учнями на уроках, розвитку їх пізнавального інтересу, формування предметної компетентності засобами пошуково-дослідницької діяльності тощо (І. Берельковський, С. Єжова М. Короткова, О. Пометун, М. Студенікін, Г. Фрейман та ін.), основними формами позаурочної роботи з історії на їх думку є: масова (історичні вечори, лекції та бесіди, історичні екскурсії, вікторини та конкурси, олімпіади, конференції тощо); групова (історичний гурток, історичні клуби, робота в музеї; випуск історичних газет, журналів); індивідуальна (читання історичної літератури, робота в архівах, написання рефератів та доповідей, виконання творчих завдань) [1, 4, 5].

Важливе місце серед напрямів позаурочної роботи з історії посідало і займає нині вивчення історії рідного краю, що, на нашу думку, можна розглядати і як один із засобів забезпечення зв'язку навчання і виховання учнів ліцею. Вивчення регіональної історії в позаурочний час виконує подвійне завдання: по-перше, сприяє всебічному вивченню історії краю; по-друге, дозволяє використати історико-краєзнавчий матеріал в навчально-виховному процесі з різними дидактичними цілями.

Серед форм організації позаурочної навчальної діяльності учнів з історії у сучасній методичній літературі виокремлюються тижні (декади) історії, основною метою яких є пропаганда історичних знань, розвиток у школярів інтересу до історичного минулого, залучення їх до активних форм навчання історії [2, с. 329 – 330].

Значне місце у низці форм організації позаурочної роботи посідає, на думку вчених, організація та проведення дидактичних ігор у всій різноманітності їх форм (вікторини, ребуси, історичні турніри, бої, сюжетно-рольові ігри тощо). Вони активізують емоційну сферу учнів, поживляють їх пізнавальну діяльність, стимулюють творчі процеси.

Якими ж є особливості організаційних форм позаурочної діяльності у ліцеї? Зазначимо, що в літературі висловлюється точка зору щодо важливості організації в профільних класах індивідуальної позаурочної роботи з учнями. До індивідуальних форм позаурочної роботи з історії в профільних класах вчені відносять: роботу з навчальною, довідниковою, науковою, науково-популярною та художньою літературою, складання конспектів; роботу з електронними підручниками та посібниками; роботу в електронній мережі інтернет; підготовку повідомлень, рефератів, курсових робіт; складання та розв'язування кросвордів, чайнвордів, сканвордів, ребусів, загадок; виконання лабораторно-практичних робіт дослідницького характеру.

До групових форм позаурочної роботи в профільних класах можна віднести: гуртки та клуби, творчі ігри; участь у роботі «Малої Академії».

Серед масових форм позаурочної роботи в профільних класах найбільш поширені такі форми як: лекторій з історії; науково-практичні конференції; історичні олімпіади, конкурси, турніри, фестивалі; декади (тижні) історії; творчий звіт гуртка; історичні вікторини; «інтелектуальні бої», «історичні бої»; випуск стінгазет, бюлетенів, альманахів; зустрічі з ученими.

Важлива роль в організації процесу навчання історії як у межах шкільного уроку, так і в позаурочний час, належить методам навчання, які використовує вчитель. Сьогодні вчитель історії має ставити за мету

розвивати в учнів вміння: розуміти і осмислювати минуле; збирати і аналізувати інформацію з різних історичних джерел, ставитися до них критично, розглядати їх у конкретному історичному контексті (зберігаючи в пам'яті ключові моменти і найбільш характерні риси періодів, подій, що вивчаються); оцінювати різні версії та думки про минуле, історичні події; розрізнити факти і точки зору, виявляти помилки, фальсифікації та стереотипи; аналізувати отриману інформацію; формувати незалежні й зважені судження, робити обґрунтовані висновки на основі аналізу свідчень і вивчення широкого спектра точок зору; усвідомлювати, що висновки можуть бути переоцінені під кутом зору нових фактів і тлумачень, тобто за умов інноваційного навчання основними його формами стають групове та індивідуальне, що ґрунтуються на довірі до дитини, переконанні її у здатності відповідати за себе, на стимуляції почуття гідності й самоповаги, а отже змушений шукати нових підходів до організації навчання [3, с. 42].

Отже, враховуючи вище означені цілі, можна зробити висновок про те, що позаурочну діяльність учнів ліцею вчитель повинен вибудовувати на підвалинах інноваційних методів, моделей і технологій навчання історії. Позаурочна робота учнів з історії у ліцеї передбачає використання багатьох традиційних для методики форм і методів. Проте, її завдання обумовлюють специфіку їх застосування і відповідні умови ефективної діяльності вчителя.

Таким чином, методика підготовки майбутнього вчителя історії до організації позаурочної роботи учнів ліцею в умовах Нової української школи має враховувати новітні технології організації навчально-виховного процесу, що забезпечувати високий рівень професійної діяльності та особистісних якостей вчителя.

Література

1. Берельковский И., Павлов Л. Методика преподавания истории в общеобразовательной школе.: учебное пособие. М.: ПОМАТУР, 2001. 335 с.
2. Вяземский Е. Е., Стрелова О. Ю. Теория и методика преподавания истории: учеб. для студ. высш. учеб. заведений. Москва: гуманит. узд. Центр ВЛАДОС, 2003. 384 с.
3. Кондратова Л. Г. Подготовка учителя до організації проектної діяльності учнів основної школи в позаурочній роботі : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04; Запоріжжя, 2008. 287 с.
4. Короткова М. В. Студенікін М. Т. Практикум по методике преподавания истории: учеб. пособие для студ. высш. учеб. Заведений. Москва: Гуманит. Изд. Цетр ВЛАДОС, 2000. 272 с.

5. Методика преподавания истории в средней школе : [учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. № 2108 «История»] / С. А. Ежова, И. М. Лебедева, А. В. Дружкова и др. Москва: Просвещение, 1986. 272 с.
6. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посіб. Київ : Вид-во А.С.К., 2004. 192 с.
7. Пометун Е. И. Школьное историческое образование в Украине: пути развития и проблемы. Луганск, 1995. 200 с.
8. Нова українська школа: основи Стандарту освіти, Львів, 2016. URL: [http://www.osvitportal.lviv.ua/upload/users_files/1/upload/1/nova%20schkola%](http://www.osvitportal.lviv.ua/upload/users_files/1/upload/1/nova%20schkola%20.pdf). Дата звернення: Жовтень 10, 2019.

Любов ЛИТВИН

*кандидат економічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

ЦІННІСТЬ ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS ДЛЯ МАЙБУТНІХ ПІДПРЕМЦІВ

Реалії сучасного бізнес-середовища, які склалися в умовах інтелектуалізації світової економіки, вимагають перегляду класичних уявлень щодо правил ведення підприємницької діяльності, конкуренцію та ринки.

Знаковою тенденцією сучасної економіки є стрімкий розвиток інноваційних підприємницьких структур, які будують свій бізнес на основі інновацій. Вони націлені на постійний пошук нових бізнес можливостей, генерування креативних ідей та їх комерційну реалізацію у вигляді інноваційних продуктів, технологій чи послуг. Роль інноваційних підприємницьких структур в забезпеченні стійкого економічного розвитку країн світу швидко зростає, що привертає до них все більшу увагу держави, суспільства та наукової спільноти [1, с. 5].

Підприємці – люди ідейні. Їхній бізнес починається як ідея, але для досягнення успіху в бізнесі власник бізнесу повинен навчитися управляти, розширюватись та керувати компанією. Важливу роль тут відіграють м'які навички (soft skills) та емоційний інтелект.

М'які навички можна визначити як життєві навички, які є поведінкою, що використовується належним чином і відповідально в управлінні особистими справами. М'які навички – це набір людських навичок, набутих в процесі безпосереднього досвіду, що використовуються для

вирішення проблем та питань, які часто зустрічаються в повсякденному житті людини.

Soft skills додають та примножують те, що ми називаємо нашою спеціалізацією, освітою, професійними навичками, hard skills. Саме вони допомагають нам якісно та результативно презентувати результати нашої щоденної праці та досягти управлінського й управлінського успіху.

М'які навички можна розділити на три основні категорії:

1. Особистісні якості.
2. Міжособистісні навички.
3. Додаткові навички / знання.

Основними м'якими навичками для підприємця є: навички комунікації, здатність налагодити контакт та взаєморозуміння з іншими; ефективний конфлікт-менеджмент; навички ведення переговорів, навички особистого стрес-менеджменту; навички переконання; навички тим-білдінга та ефективної командної роботи; навички критичного та стратегічного мислення; навичок креативного мислення(особливо при вирішенні проблемних ситуацій).

Можна виділити п'ять навичок, які роблять людину унікальною та найбільш передбачувано успішним підприємцем: переконання, лідерство, особиста підзвітність (рефлексія), цілеспрямованість, міжособистісні навички.

Варто зауважити, що часто особисті риси, що допомагають підприємцям розпочати свій бізнес, можуть згодом спрацювати проти них із ростом компанії. Наприклад, цілеспрямованість людини може бути гарною на ранніх стадіях компанії, але може розглядатися як перешкода, коли організація зіштовхується з потребою у зростанні, розвитку та змінах.

Термін «міжособистісні навички» часто використовуються у бізнес-контексті, щоб позначити міру здатності людини діяти в бізнес-організаціях за допомогою соціальних комунікацій та взаємодії. Люди, які мають сильні міжособистісні навички, завжди справляють приємне враження та є більш орієнтованими на рішення. Без виключення всі хочуть мати справу з людьми, які добре роблять свою справу і до того ж вміють взаємодіяти з іншими.

Щоб визначити, чому підприємницькі стартапи мають високий рівень невдач, були проведені численні дослідження. За даними Bloomberg, 8 з 10 підприємців, які починають бізнес, зазнають невдачі протягом 18 місяців, тоді як 80% розбиваються і згорають. Послідовно згадуються міжособистісні та управлінські проблеми. Основна причина несправності рідко буває технічною або пов'язаною з ідеями. Швидше за все, більша

частина невдач пов'язана з порушенням комунікації між керівниками та талантами, керівниками команд та проєктів. Підприємці зіштовхуються з проблемами управління бізнесом, оскільки вони концентрують свою увагу на своїх спеціалізованих галузях знань, нехтуючи розвитком управлінських навичок [1, с. 37].

Насправді м'яким навичкам можна навчитися та відточити їх. Для цього потрібні тренінги та постійні модифікації поведінки. Для успіху підприємців такий розвиток подій є критично важливим.

Незважаючи на зростаючу кількість доказів, що вказують на цінність м'яких навичок, підприємства та державні установи недостатньо інвестують в навчання м'яких навичок та емоційний інтелект. Здається, існує поширена помилкова думка, що м'яким навичкам не можна навчити, чи навчитися. Також існує тенденція уникати того, що важко виміряти. Набагато легше бачити негайні та відчутні результати навчання когнітивних навичок і вказувати на успіх і зміни. Складність для бізнесу у навчанні для розвитку м'яких навичок полягає в тому, як виміряти цінність та змінену поведінку персоналу та менеджерів. Рентабельність інвестицій, від розвитку м'яких навичок виявляється не відразу і її складно визначити кількісно. Відомо, що величезна користь від успішного навчання м'яким навичкам проявляється з часом, але власники бізнесу хочуть негайного впливу та результатів. Час очікування часто є каменем спотикання для багатьох компаній та інтересів.

Якщо ви молодий підприємець, чи тільки починаєте замислюватися, щоб почати інновацію, повинен пам'ятати, переслідуючи свої мрії:

1. Будь сміливим. Більшість молоді вважають, що щось заважає їм для розвитку їхньої ідеї, коли насправді ніщо не перешкоджає їм, це просто страх.

2. Плануй. Ви ніколи не можете біти занадто підготовленими. Обов'язково перевірте всі кути та сценарії, внутрішні та зовнішні виклики і загрози. Багато інструментів онлайн бізнесу можуть допомогти вам побудувати свій проєкт.

3. Підготуйтеся до невдачі. ЗМІ рясніють історіями успішних підприємців, але пам'ятайте, що багато хто зазнав невдачі. Наявність альтернативного плану – це гарна ідея, оскільки будете знати, коли піти геть. Ніколи не ставте своє майбутнє на кону за ідею, яка, незважаючи ні на будь-які зусилля і засоби, не спрацювала.

4. Нульові занепокоєння. Стрес може вплинути на здоров'я та самопочуття, отже створюючи бізнес-ініціативу балансуйте життєво

важливі сфери. Якщо тиск вас охоплює, відійдіть і зробіть перерву. Подивіться, що викликає проблему та внесіть необхідні зміни.

5. Навчання на досвіді. Вивчайте, що зробили успішні підприємці, щоб досягти своєї цілі. Також досліджуйте проекти, які не увінчалися успіхом: особливо критично осмислюйте те, що вони зробили неправильно. За допомогою наявної інформації, ви зможете скласти свій список вузьких місць.

Таким чином, ваша робоча етика, ваше ставлення, ваші навички спілкування, ваш емоційний інтелект та ціла низка інших особистих якостей – це м'які навички, які мають вирішальне значення для успіху в кар'єрі та бізнесі.

Для розвитку м'яких навичок підприємця потрібно взяти за основу п'ятнадцять найважливіших: ініціатива, лідерство, переговори, мережевість, спілкування, творчість, план та організація, командна робота та співпраця, впевненість у собі, самоконтроль, люди та інтереси, прихильність до організації, емпатія, гнучкість та управління змінами, орієнтація на клієнта.

Література:

1. Менеджмент стартап проектів : підручник. / О. А. Гавриш, В. В. Дергачова, М. О. Кравченко та ін.; Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, Видавництво «Політехніка», 2019. 337 с.

Наталія ІГНАТЕНКО

*кандидат педагогічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

ДУХОВНО-МОРАЛЬНІ ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ ОСОБИСТОСТІ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ СУЧАСНОГО ЗЗСО

Ефективність освітніх реформ значною мірою залежить від філософської стратегії розвитку, основу якої складають духовно-моральні цінності.

Духовно-моральні цінності формуються суспільством. Однак набуття ними соціального сенсу та утвердження їх як виняткового критерію суспільної ідентичності відбувається у випадку, коли вони набувають значущості для переважної більшості членів соціуму і починають

сприйматися ними як актуальна особистісна потреба. Категорія «цінності» взагалі тісно пов'язана з категоріями «потреба», «інтерес». Пронизуючи усі галузі суспільного життя, вона ілюструє відповіді на запитання «Чого прагне людина?», «У чому вона зацікавлена», «Що для неї вартісне?». Звідси можемо констатувати, що потреби перетворені на інтереси, стають для людини цінностями.

Проте, феномен «цінності» не обмежується лише задоволенням прагматичних потреб суб'єкта (адже, тоді нівелюється її моральний аспект). Її функціональне призначення передбачає також наповнення сенсом існування людини. У цьому контексті логічним буде вести мову про два типи цінностей: матеріальні – ті, які задовольняють насущні потреби людини та духовні – ті, які відроджують її у новій іпостасі.

У свідомості людей цінності відображаються у вигляді оціночних суджень. Оскільки дійсність не знає абсолютного, то цінності мають відносний характер. Критерієм оцінювання є узагальнений еталон, який фіксується у свідомості суспільства у вигляді певного комплексу моральних норм, правил прийнятної та рекомендованої поведінки. Отже, цінності набувають соціального сенсу, реалізуються і впливають на свідомість та поведінку особистості лише в тому разі, якщо вона (особистість) глибоко усвідомлює і сприймає їх як беззаперечний дороговказ – ціннісну орієнтацію у світі людських (передусім моральних) потреб.

Будучи складовою моральної свідомості, ціннісні орієнтації, крізь призму суб'єктивного, особистісного сприйняття відображають не лише корінні інтереси та основні цінності людського буття, а й формулюють уявлення сучасної людини про сенс життя, про людяність, про співчутливість. При цьому, ціннісні орієнтації індивіда можуть і не збігатися із ціннісним еталоном суспільної свідомості. Для одних людей цінності, практиковані в суспільстві, самоочевидні, і вони цілком усвідомлено у своїй поведінці схильні орієнтуватися саме на них, а для інших ці цінності можуть бути недосяжними, незрозумілими або, інколи, уявлятися формальними. Такий дисбаланс як правило призводить або до формування персоніфікованої «ідеальної» категорії цінностей, які існують автономно і часто стають причиною суперечності між свідомістю та практичною поведінкою індивіда, або до їх примітивізації в межах буденних уявлень про добро і зло, що робить їх недостатньо стійкими до суперечностей із суспільними нормами та провокує формування системи «антицінності». Виходячи із вище зазначеного, пріоритетне завдання освіти в Україні полягає у формуванні гуманістичної освітньої системи,

моральним ідеалом якої є розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства.

Для того, щоб ідея виховання на цінностях була реально, а не декларативно, втілена у життя, усі учасники освітнього процесу (здобувачі освіти, їхні батьки, вчителі, викладачі, керівництво закладів освіти тощо) незалежно від віку, знань, досвіду чи соціального стану мають відчувати необхідність самокритично оцінювати себе та самовдосконалюватися. При цьому слід пам'ятати, що «цінностей не можна навчитися, їх можна тільки пережити» (В. Франкл) [1].

Специфіка становлення духовно-моральних цінностей молоді розкривається через призму динамічної актуалізації їх особистісно-суб'єктивного досвіду на шляху до досягнення свободи і справедливості, можливість приймати морально-відповідальні рішення, спрямовані на альтруїстичне ставлення до «близьких» і «далеких», на добро для людей, можливість ідентифікувати свою індивідуальність, не зашкоджуючи іншим, здатність осмислено регулювати поведінку згідно із загальнолюдськими цінностями [13, с. 6].

Поступовий перехід від техногенної до антропогенної цивілізації загострив усвідомлення невідповідності сучасної освітньої парадигми вимогам антропогенних реалій. Навчально-виховні моделі, побудовані на ціннісних орієнтаціях особистості, де системотворчим елементом є успішність, мають головним своїм недоліком те, що духовно-моральним цінностям не відведено належного місця у структурі особистісних якостей. Відповідно до реалій часу виховання молоді не може бути зведено до механічної передачі накопичених людством знань, культурного досвіду й традицій.

Варто усвідомити, також, що виховання будь-якої цінності або чесноти у собі та інших людях, ба більше в дітях, – це титанічна праця. Неправильна інтерпретація цінності може завдати не менше зла духовному та інтелектуальному розвитку людини, ніж її повна відсутність. Завдання ускладнюється тим, що освітній процес відрізняється своєю тривалістю, безперервністю, відповідальністю та витонченістю. Процес, що не обмежується закладом освіти, а охоплює практично усю реальність особистості. Такий підхід дає не лише розуміння причин багатьох проблем сучасного українського суспільства, але й заохочує до усвідомлення підвалів, що тільки формуються, того суспільства, яке ми створимо завтра та післязавтра. Недостатність в межах країни уваги до ціннісного складника як основи розбудови освіти та держави є подібною будинку без фундаменту. Навіть найменша стихія здатна спричинити тріщину або

знести йому доценту [3]. Тож цінності в освіті мають бути не просто добіркою хороших та гідних правил життєдіяльності у суспільстві, а наочним набором внутрішніх щоденних принципів, які допоможуть у дорослому житті не лише обрати професію, знайти своє покликання, але й реалізувати свій творчий потенціал, стати гідним громадянином, сім'янином тощо.

Акцентування навчально-виховного процесу саме на завданнях забезпечення духовності особистості вимагає його суттєвого оновлення і є важливим напрямом модернізації освіти. При цьому новації слід розуміти не просто як використання певного нового змісту освіти, а і як процес його критичного засвоєння й перетворення у персональний досвід духовно визначеного життя усіх суб'єктів освітньої діяльності, що охоплює навчання, розвиток, виховання а також і управління освітньою діяльністю [3].

С. Резніков, характеризуючи освітній процес, що орієнтується на формування духовності, виділяє такі його складові:

по-перше, це цілісність навчально-виховного процесу, де духовність виступає як цілепокладально- інтегруючий фактор, що об'єднує у єдине ціле навчальну та виховну діяльність освітнього закладу та особистості, формує ціннісно сприятливе середовище, виступає як фактор мінімізації негативного соціального впливу і максимізації чинників розвитку духовної культури;

по-друге, це спрямованість навчально-виховного процесу на формування та активізацію суб'єктної позиції кожного учасника освітньої діяльності як носія духовних цінностей;

по-третє, забезпечення у навчально-виховному процесі на особистісному рівні оволодіння комплексом знань щодо духовних орієнтирів життєдіяльності як до найвищої цінності; по-четверте, насичення навчально-виховного процесу змістовними складовими духовно-практичного характеру, що забезпечують когнітивний, аксіологічний та діяльнісно-моделюючий аспекти формування у особистості духовної культури [4].

Отже, духовно-моральних цінностей, ретрансляція яких у освітньому процесі сприяє становленню особистості, має визначатися, виходячи з критеріїв духовного спрямування її життєдіяльності та у контексті забезпечення її розвитку на гуманоцентричних та соціоцентричних засадах прийнятих у суспільстві. Постнеокласична освіта орієнтується на трансформацію духовності у інтегруючу ціль та цінність освітньої діяльності. Найбільш актуальною проблемою подальших досліджень у

цьому контексті видається обґрунтування освітніх технологій, що забезпечують вирішення завдань духовно-ціннісного виховання особистості як інтегрованої мети усього освітнього процесу.

Література:

1. Про освіту: Закон України від 02.04.2020 р. № 2145-VIII. ULR: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>
2. Франкл В. Людина у пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі. Київ: Клуб сімейного дозвілля. 2020. 160 с.
3. Ціннісні орієнтири сучасної української школи. Київ, 2019. ULR: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Serpneva%20conferentcia/2019/Presentasia-Roman-Stesichin.pdf>
4. Резніков С. І. Філософсько-освітній аналіз ролі духовності у освітньому процесі. ULR: [file:///C:/Documents%20and%20Settings/comptech/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/2250-4505-1-SM%20\(1\).pdf](file:///C:/Documents%20and%20Settings/comptech/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/2250-4505-1-SM%20(1).pdf)

Ірина ТИМКІВ

*кандидат філософських наук, викладач,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

ФОРМУВАННЯ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ДИТЯЧОГО КЛУБУ ЯК СИСТЕМИ ЦІННОСТЕЙ

Провідну роль у сучасній системі України посідають позашкільні навчальні заклади, зокрема дитячі клуби. Нормативно-правова база щодо організації їхньої роботи та управління є доволі обширною: це закони України, укази Президента України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів та окремі накази Міністерства. Однак, на наше переконання не менш важливим є детальне вивчення та створення методичних рекомендацій щодо морально-етичних та ціннісних основ їхнього функціонування.

Розвитку та підтримці аксіологічного виміру позашкільного навчального закладу слугуватиме сформована корпоративна культура у ньому. За Ральфом Кілманном, нею виступають філософські та ідеологічні уявлення, цінності, переконання, очікування, атитюди та норми, які об'єднують організацію в єдине ціле та поділяються її членами [7]. Майкл Мескон визначає корпоративну культуру як атмосферу і клімат в організації, що відображає звичаї, які в ній домінують [6]. Олег Віханський та Олександр Наумов під корпоративною культурою розуміють набір

найважливіших положень, що сприймаються членами організації та втілюються у цінностях, які декларуються організацією і задають людям орієнтири в їх поведінці і діях [4].

Сучасний менеджмент розглядає корпоративну культуру як потужний стратегічний інструмент, що дозволяє орієнтувати всіх працівників на спільні цілі. Призначення корпоративної культури – узгодження інтересів всіх категорій персоналу організації, досягнення консенсусу, компромісу у визначенні стратегії і у вирішенні поточних соціальних та економічних питань навчально-виховного процесу. Корпоративна культура передбачає також вироблення лінії поведінки навчального закладу у зовнішньому середовищі [8].

До найбільш значущих характеристик корпоративної культури відносяться: усвідомлення працівником свого місця в компанії (групі); тип спільної діяльності; норми поведінки; тип управління; культура спілкування; система комунікацій; діловий етикет; традиції компанії; особливості трактування повноважень і відповідальності; трудова етика.

Отже, головний показник розвиненої корпоративної культури: переконаність всіх співробітників в тому, що їх навчальний заклад – найкращий. Коли різні за характером, духовними цінностями люди об'єднуються для досягнення єдиної мети і при цьому ототожнюють себе з організацією – можна говорити про корпоративний дух.

Ефективність діяльності педагогічного колективу визначається наступними факторами: технічним та організаційним рівнем, кваліфікацією персоналу, рівнем мотивації та оплати праці, наявністю стратегії розвитку. Ці механізми, зазвичай регламентуються в різних нормативних документах. У той же час в будь-якому колективі є така сфера відносин, яка не піддається формальній регламентації.

На сучасному етапі, коли освіта стрімко переходить на ринкові відносини, виникло серйозне протиріччя між традиційним педагогічним мисленням і соціальною реальністю: правила поведінки нових комерційних структур докорінно відрізняються від традиційних установок педагогічної спільноти. Корпорації, тобто нові економічні об'єднання, пропонують суспільству нові зразки ділової та корпоративної культури: точність, розрахунок, фінансовий успіх, чітке визначення ціни послуги, перевагу ділової хватки працівника над його освіченістю, турбота про імідж, жорстка конкурентна боротьба [5].

Вирішальним фактором у становленні корпоративної культури є філософія навчального закладу або іншими словами, принципи, яких притримується керівництво клубу. Ці принципи формуються в рекламних

матеріалах, у промовах засновників компанії, інформаційних документах. Формування таких принципів має на меті створити в очах своїх співробітників і в зовнішньому середовищі певний імідж позашкільного навчального закладу.

Позашкільний навчальний заклад, окрім освітніх завдань, повинен не менш успішно реалізовувати виховні, спрямовані на формування в учнів здатності займати стійку громадянську позицію, виховувати в собі ділові якості, максимально сприяти реалізації творчих здібностей. Всі ці якості можуть виховуватися і під впливом корпоративної культури. Важливо пам'ятати про те, що корпоративна культура сприяє підвищенню якості освіти набагато ефективніше, ніж будь-які сучасні інноваційні педагогічні технології. Слід при цьому враховувати те, що елементи корпоративної культури освітньої установи повинні бути прийняті не тільки педагогами, але в першу чергу учнями освітнього закладу.

Ірина Гондюл вважає, що основними елементами соціально-психологічного клімату освітньої установи, як і будь-якої іншої організації, є:

1) поведінкові стереотипи: спільна мова, що використовується всіма учасниками навчально-виховного процесу; звичаї і традиції, яких вони дотримуються; ритуали, що здійснюються ними в певних ситуаціях;

2) групові норми: властиві окремим групам, стандарти і зразки, що регламентують поведінку їхніх членів. Це системи етичних взаємин, що визначають поведінку кожного учня. Кожен також повинен уявляти, які інформаційні потоки проходять усередині дитячого клубу (робота над проектом, відвідування школи молодого педагога, яку веде психолог, тренінги особистого та професійного зростання для вчителів. клуби за інтересами тощо) і як ними можна скористатися індивідуально;

3) проголошені цінності: украй важливим є визначення цінностей закладу. Даний елемент соціально-психологічного клімату допомагає поступово сформувати серед учнів, переконання, що є в освітньому закладі, де вони навчаються, цінують саме такі задекларовані цінності;

4) філософія дитячого клубу. Для формування соціально-психологічного клімату та виховання корпоративного духу клубу необхідно створити відповідні умови в освітній установі, прищепити всім єдину ідеологію закладу, пробудити бажання прагнути її дотримуватися. А для цього потрібно визначити місію і візію дитячого клубу. Тут, звичайно, домінуюча роль адміністрації закладу, головне завдання яких полягає, щоб кожен член колективу почувався безпечно, здатний висловлювати вільно

свої думки та ідеї, поважав думку своїх колег, батьків, дітей. Кожен член колективу може і вміє співпрацювати з іншими;

5) правила гри: правила поведінки в дитячому клубі як для учнів, так і вчителів, і батьків; традиції й обмеження, які слід засвоїти новачкові для того, щоб стати повноцінним «жителем клубу»;

б) організаційний клімат: почуття, обумовлене характерною манерою взаємодії всіх учасників навчально-виховного процесу один з одним або іншими сторонніми особами;

7) існуючий практичний досвід: методи і технічні прийоми, що використовуються вчителями, учнями та батьками для досягнення певних цілей; здатність здійснювати певні дії, що передається з покоління в покоління і не вимагає обов'язкової письмової фіксації [1].

Загальноприйняті правила, закладені в корпоративній культурі, дозволять усім учасникам навчально-виховного процесу не тільки комфортно жити і працювати в навколишньому середовищі, але так само сприймати події, чинити дії, зрозумілі всім, регулювати соціальні взаємодії в межах прийнятої концепції.

Формування соціально-психологічного клімату дитячого колективу – це спроба конструктивного впливу на соціально-психологічну атмосферу в освітній установі, поведінку її співробітників, учнів та батьків [2, с. 5].

Упроваджуючи корпоративну культуру, не слід допускати подвійних стандартів, правила повинні діяти для всіх. Необхідно розділяти вимоги на ті, які строго обов'язкові для виконання, і ті, які бажані. Також важливо відзначити, що соціально-психологічний клімат не є чимось застиглим і незмінним. Оскільки основна його мета – сприяння ефективній діяльності освітньої установи, він повинен розвиватися разом із закладом, бути таким, яким він потрібний в даний момент часу [3].

Приймаючи встановлені правила, що відповідають принципам соціально-психологічного клімату даного позашкільного навчального закладу, на педагога покладаються певні зобов'язання, а саме: кожен учитель має тримати дистанцію при спілкуванні з учнями, звертатися до них на «ви»; не критикувати роботу адміністрації клубу публічно на педагогічних зборах, а висловлювати свої зауваження особисто в кабінеті директора закладу; дотримуватися часу початку і завершення уроку; брати участь у спільному святкуванні днів народжень співробітників та інших загальноприйнятих свят усередині колективу.

Незважаючи на схожість освітніх навчальних закладів, кожен дитячий клуб індивідуальний. Розвиток української освіти вимагає від позашкільного навчального закладу не тільки бути успішною організацією

в усіх її проявах, але й характеризуватись такими якостями як гнучкість, адаптивність, готовність до прийняття нових імпульсів в освіті. Сучасний дитячий клуб зобов'язаний перетворитися в потужну освітню корпорацію, індивідуальний образ якої повинен формуватися під впливом педагогічного колективу, а також учнів та їх батьків, які мають поділяти спільні цілі та цінності.

Література:

1. Гондюл І.Л. Особливості корпоративної культури загальноосвітнього навчального закладу. Учительський журнал онлайн. 2011. URL: <http://www.teacherjournal.com.ua/shkola/dlya-kerivnicztva-shkoli/2309-osoblivost-korporativno-kulturi-zagalnoosvtnogo-navchalnogo-zakladu.html>.
2. Ліщинська О. А. Соціально-психологічний клімат, як чинник управління організацією [Текст] : метод. рек. НАПН України, Ін-т соц. та політ. психології. К. : [Міленіум], 2010. 67 с.
3. Підлипна Л. В. Вплив сім'ї на формування емоційної сфери дитини дошкільного віку. // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. 2004. Т. VII, вип. 2. С.149 – 153.
4. Виханский О. С., Наумов А. И. Менеджмент. М.: МГУ, 1995. С. 7–10.
5. Иванова С. Корпоративная культура – эффективное средство мотивации сотрудников / Служба персонала. 2003. №9. С. 15 – 16.
6. Мескон М.Х. Основы менеджмента / [М.Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури] ; пер. с англ. М. : Дело, 1992. 702 с.
7. Савчук Л., Бурлакова А. Развитие корпоративной культуры в Украине // Персонал, 2005. №5. С. 86 – 89.
8. Сергеева Т.Б., Горбатько О.И. Особенности корпоративной культуры образовательного учреждения // Педагогика. 2006. №10. С.11 – 21.

Марія МАКАРЕНКО

аспірантка,

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

м. Дніпро, Україна

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ У ДІТЕЙ:

ВЛАСТИВОСТІ, ВМІННЯ ТА ЗДАТНОСТІ

Україна та світ наразі перебувають у дуже нестабільній ситуації: численні кризи, період пандемії, складні екзистенційні стани через вимушену ізоляцію та нові умови життя (віддалений режим роботи чи навчання дітей, обмеження пересування та часткова заборона на зустрічі з близькими) – це неабиякий виклик для нашої свідомості й адаптивних здатностей, який може призводити до підвищення рівня тривожності, адже невідомо, що буде завтра.

У такі непрості часи нам на допомогу приходить здатність критично мислити та перевіряти усе почуте й побачене з найрізноманітніших джерел, аби сформувати власну точку зору. Більш того, критичному мисленню слід вчити дітей, на чому неодноразово наголошував колумбійський філософ М. Ліпман, засновник та розробник програми «Philosophy for Children». Адже діти перебувають у не меншому стресі, їм взагалі важче орієнтуватися у цьому світі, адже бракує досвіду переживання складних ситуацій.

Ідеї М. Ліпмана підтримують як зарубіжні психологи та філософи, так і українські дослідники. У даній роботі ми з'ясуємо, як представники філософської думки визначають складові критичного мислення та здатності, які необхідно розвивати у собі як дітям, так і дорослим (адже навчання будь-чому слід починати з апробації у власному досвіді).

Перш, ніж говорити про компоненти критичного мислення, слід визначитися з тим, чим же воно є. На думку юнгіанського аналітика Р. Джонсона, критичне мислення є особливим видом розумової діяльності, що дозволяє сформулювати власне судження на запропоновану точку зору чи модель поведінки [1]. М. Ліпман визначає критичне мислення як здатність ставити нові запитання, знаходити різноманітні аргументи, приймати незалежні та продумані рішення [2, с. 35]. Для американської психологині Д. Халперн критичне мислення є «відкритим мисленням», що не сприймає догм, розвивається шляхом накладення нової інформації на власний життєвий досвід [8].

У даному контексті вважатимемо здатність до критичного мислення цінністю життя і освіти, та й загалом необхідною умовою нашої нової реальності.

Запорізький дослідник С. Терно пише про те, що існують наступні складові критичного мислення (у подальшому він називає їх властивостями): усвідомленість, самостійність, рефлексивність, цілеспрямованість, обґрунтованість, контрольованість та самоорганізованість [7, с. 30].

Найбільш ґрунтовною властивістю критичного мислення є усвідомленість, оскільки вона дозволяє побачити та почути себе, зрозуміти власні ресурсні стани, оцінити свої дії та відрефлексувати їхні наслідки. Усвідомленість дає потенціальні можливості реалізації інших властивостей критичного мислення, які спираються на неї та витікають з неї.

Усвідомленість робить людину вільною, дозволяє знайти «сродну працю» та конструювати майбутнє у тій сфері діяльності, що дозволить краще розкритися потенціалу кожної особистості. Отже, свобода

починається із самореалізації та усвідомлення власних інтересів. Вільна дія – це не свобода від причин, а свобода від підкорення обставинам, це діяльнісна активність людини, що змінює обставини відповідно до ідеальної мети. Отже, усвідомлення є початком мислення, цілеспрямованості, самостійності та творчості, одним словом, свободи.

Таким чином, можемо стверджувати, що усвідомленість породжує самостійність, яка характеризується вмінням людини ставити нові завдання й розв'язувати їх, не користуючись допомогою інших людей.

«Самостійність людини, – стверджує О. Петунін, – це риса особистості, що проявляється в умінні здобувати нові знання, засвоювати нові методи пізнавальної та практичної діяльності, а також використовувати їх для розв'язання будь-яких життєвих проблем на підставі вольових зусиль» [6, с. 66].

Отже, самостійність породжує, з одного боку, рефлексивність, з іншого, – цілеспрямованість. Рефлексія (від латинського reflexio – звернення назад) – форма теоретичної діяльності людини, спрямована на осмислення власних дій та їхніх законів (надзвичайно потрібна для розумового виховання, оскільки сприяє усвідомленню власних почуттів, думок та дій); діяльність самопізнання, що розкриває специфіку внутрішнього світу людини [4, с. 555].

Оскільки виховання – це певні самостійні зміни, то й рефлексія є необхідною передумовою розвитку мислення й особистості в цілому.

Рефлексивність передбачає звернення уваги на саме мислення та його результати, а це передбачає критику. Рефлексія без критики неможлива, як неможливий самоаналіз без аналізу. Критичність – це властивість здорового мислення.

Критичність мислення, як стверджує академік С. Максименко, виявляється у здатності об'єктивно оцінювати позитивні та негативні аспекти явища або факту, виявляти цінне та помилкове в них; в оцінці власних думок, в ретельній перевірці рішень, у зважуванні усіх аргументів «за» та «проти», незалежно від думок інших [3, с. 214]. Ключовий момент критичності мислення – це оцінка, оскільки вона завжди здійснюється відповідно до критеріїв.

На думку професора С. Щерби, критичність – неодмінна супутниця творчості [9, с. 6], критичне мислення обов'язково є продуктивним [9, с. 5]. Незаперечним є той факт, що критичне мислення – це відправна точка для розвитку творчого мислення, більше того, і критичне, і творче мислення розвиваються одночасно та доповнюють одне одного.

Рефлексія породжує цілеспрямованість. «Цілеспрямовану діяльність, – стверджує Ф. Михайлов, – може здійснювати лише індивід, здатний відрізнити себе від власної діяльності. Лише в такому випадку можливе ставлення до діяльності як до процесу, що має певну інтенцію, що відповідає меті» [5, с. 26].

Рефлексія також породжує обґрунтованість, оскільки розглядає форми мислення та його підстави, виявляє межі достовірності та шляхи застосування з допомогою критичного аналізу знань та методів пізнання. Ще одним наслідком рефлексії є контрольованість мислення. Пильна увага до процесу розмірковування та співставлення його з цілями, цінностями та нормами і є контролем. Контроль в свою чергу породжує самоорганізацію, певні самостійні зміни.

Продовжуючи вищезазначену думку, психологиня Д. Халперн говорить про те, що вчитель має розвивати в учнів певні здатності, аби вони могли скористатися своїми можливостями критичних мислителів, серед яких можна виділити:

1. Готовність до планування. Оскільки думки часто виникають хаотично, важливо упорядкувати їх, вирішити, у якій послідовності їх викласти. Упорядкованість думки – ознака впевненості.

2. Гнучкість. Якщо учень не готовий сприймати ідеї інших, він ніколи сам не зможе стати генератором ідей. Гнучкість дозволяє почекати з винесенням судження, поки учень не буде мати різноманітну інформацію [8, с. 420].

3. Наполегливість. Часто, зіштовхуючись з важкою задачею, учні вирішують відкласти її розв'язання на невизначений час. Вчителю слід формувати в учнів наполегливість у розумовій діяльності, аби була змога ефективніше навчатися.

4. Готовність виправляти свої помилки. Людина, що критично мислить, приймає той факт, що неправильні рішення можливі та робить для себе висновки, тобто користується помилкою як можливістю для успішної діяльності.

5. Усвідомлення. Це дуже важлива якість, що передбачає уміння спостерігати за собою в процесі розумової діяльності та відслідковувати перебіг міркувань.

6. Пошук компромісних рішень. Важливо, щоб ухвалені рішення могли сприйняти інші люди, інакше ці рішення так і залишаться на рівні висловлювань [8, с. 421].

Отже, складовими критичного мислення є: усвідомленість, що породжує самостійність та рефлексивність, які, у свою чергу, призводять

до цілеспрямованості, обґрунтованості, контрольованості та самоорганізованості мислення. Аби якнайкраще втілити та розвинути ці якості, психологиня Д. Халперн радить розвивати в учнів здатність планувати власні дії, навчати їх гнучкості, формувати наполегливість, розуміння того, що помилка – додатковий шанс зрозуміти щось нове, відслідковувати хід власних міркувань та шукати компроміси.

Література:

1. Зоркина Н.В. Критическое мышление – мышление XXI в. *Методичний вісник історичного факультету №1*. Харків : Консум, 2002. С. 77 – 82.
2. Ліпман М. Критичне мислення: чим воно може бути? *Постметодика*. 2005. № 2 (60). С. 33 – 41.
3. Мислення. Загальна психологія : підручник для студентів вищ. навч. закладів / за ред. акад. С.Д. Максименка. К. : Форум, 2000. С. 202 – 217.
4. Митюшин А.А. Рефлексия. *Философский энциклопедический словарь*. 2-е изд. М. : Сов. энциклопедия, 1989. С. 555 – 556.
5. Михайлов Ф.Т. Эмпирическое и диалектическое понимание личности. *Философско-психологические проблемы развития образования* / под ред. В.В. Давыдова М. : ИНТОР, 1994. С. 26, 31.
6. Петунин О.В. Проблема познавательной самостоятельности школьников в отечественной педагогике. *Инновации в образовании*. 2004. № 6. С. 62 – 77.
7. Терно С.О. Теорія розвитку критичного мислення (на прикладі навчання історії). Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2011. 105 с.
8. Халперн Д. Психология критического мышления. / пер. с англ. Н. Мальгина и др. 4е междунар. изд. СПб. : Питер, 2000. 503 с.
9. Щерба С.П. Про методологічні засади аналізу мислення. *Творче, практичне і критичне мислення* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 23 – 24 вер. 1997 р. Житомир : Журфонд, 1997. С. 3 – 7.

Мар'яна МАЦЬКІВ

аспірантка,

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

м. Тернопіль, Україна

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ

МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Важливе завдання сучасної школи – допомогти учнівській молоді правильно зорієнтуватися у виборі цінностей, які сприяють виробленню стійкого імунітету до негативних форм життя, формують уміння відрізнити прекрасне від потворного, піднесене від низького у всіх сферах життя. Щоб виховати соціально активну та високоморальну особистість весь

освітній процес потрібно будувати на засадах ціннісних орієнтирів. Результат ціннісного навчання – не знання, а формування ціннісного світогляду, здатності оперувати ціннісними категоріями. Власне, ідея Нової української школи передбачає освіту майбутнього, яка ґрунтується на формуванні компетентностей та виховання на цінностях [1].

Аналіз науково – педагогічної літератури засвідчив, що проблема ціннісних орієнтирів широко висвітлюється в працях сучасних вчених Г. Гуменюк, В. Каюкова, В. Кіндратова, О. Коркішко, О. Красовська, О. Савченко, В. Коваль, І. Охрименко, В. Стрельчук, Н. Христин та ін. Виховання на цінностях є ключовим у педагогічних працях В.О. Сухомлинського, який зазначав: «Людину треба вчити, що вона живе не в пустелі, а серед людей. Кожен твій крок врешті-решт позначається на твоєму ближньому, тому що ідеш ти кудись і з якоюсь метою; кожне твоє слово в душі іншого відгукнеться, але як воно відгукнеться – залежить від тебе. Вже те, що ти дивишся на навколишній світ і бачиш його, таїть в собі добро і зло; усе залежить від того, що і як ти бачиш» [3, с. 260]. Особливостями формування ціннісних орієнтацій сучасних школярів, на думку О. Я. Савченко є той факт, що «в нашому суспільстві, на жаль, дуже тонкий «озоновий шар» культури, міліють її джерела. Обсяг інформації зростає, а духовність, загальний рівень культури людей знижуються». Потрібна система мотиваційно-ціннісних заходів, яка передбачатиме оновлення змісту освіти, приведення його у відповідність до епохи, в яку живуть її здобувачі, наявність мотивації для здійснення позитивних вчинків.

Сформованість ціннісного ставлення у сучасних молодших школярів до навколишнього світу, охоплює різні напрями:

– ставлення до себе: адекватна самооцінка, бачення власних переваг та недоліків, готовність працювати над вирішенням проблем самовиховання, самовдосконалення;

– ставлення до друзів, однолітків: уміння розуміти та співчувати, готовність допомогти, проявити терпимість до недоліків інших, здатність пожертвувати своїми інтересами заради друга;

– ставлення до старших людей: уважне ставлення до старших, вияв поваги до батьків, учителів;

– ставлення до праці, громадських доручень: добросовісне виконання доручень, надання допомоги іншим у здійсненні гарних справ;

– ставлення до природи: активне піклування про її збереження, відчуття єдності з природою;

– ставлення до суспільства, держави: чітка громадська позиція, знання історії та вільне володіння державною мовою [2, с. 395].

На відміну від передавання знань з будь-якої навчальної дисципліни певна цінність може успішно впроваджуватися у людській свідомості лише наскрізно, через настановлення й особистий приклад. Чи можемо ми формувати цінність згідно з розкладом навчальних занять, звісно що ні, вона формується щодня і щохвилини. Кожна дитина, особливо молодший школяр, довіряє не тому, що чує, а тому, що бачить. Тому вчитель повинен не тільки стежити за виконанням навчальної програми, а й за своїми діями та вчинками поза освітнім процесом. Доцільно проводити моніторингові дослідження стану сформованості ціннісних орієнтирів здобувачів освіти. В цьому допоможе анкетування, спостереження та інші діагностичні методики. Для діагностики ціннісних орієнтирів та моральних норм учнів початкової школи доцільно використати методику «Незакінчена розповідь» (Л. А. Головей, Е. Ф. Рибалко). Її можна адаптувати та розробити для різної вікової категорії. Такі роботи в школі повинен виконувати не лише психолог, а й педагог. Це допоможе вчителю краще зрозуміти проблеми, підібрати матеріал чи інші засоби для формування в учнів правильних ціннісних орієнтирів.

Важливою в контексті цієї проблеми є робота з батьками, оскільки основні та найважливіші цінності дає дитині сім'я та оточення. Вчителю доцільно проводити бесіди, тренінги, майстер-класи, активно співпрацювати з батьками. Однак педагогу варто пам'ятати, що він немає права втручатися в сімейні взаємини, звісно, якщо це не загрожує життю та здоров'ю дитини. Адже, сім'я і школа – потенційні природні партнери у вихованні дітей – часто виявляються реальними супротивниками, а поміж ними постає дитина, яка вимушена пристосовуватися, лицемірити, що призводить до проявів аморальної поведінки.

Отже, реформа української школи буде успішною лише тоді, коли її змістова складова буде заснована на цінностях, доповнить її сучасними особливостями для напрацювання ціннісно-освітньої платформи української освіти. Сьогодні є необхідність формування нових ціннісних орієнтирів, ціннісних ідеалів, ціннісного світогляду дитини, адже це процес постійний, який залежить від рівня духовного та інтелектуального розвитку особистості, її вольових якостей та бажання пізнавати дійсність.

Література:

1. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. 2016. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>

2. Савченко О.Я. Дидактика початкової освіти : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Грамота, 2012. 504 с.
3. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. У 5-ти томах. Київ, 1976. т. 2.

Анастасія НІСІФОРОВА

*Магістрантка,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

ІМІДЖ ТА ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ КЕРІВНИКА ПОЗАШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Від професійних здібностей та якостей керівника позашкільного навчального закладу, вдало створеного особистого та професійного іміджу залежить репутація дитячого клубу, просування його як бренду. У компетентність керівника входить формування педагогічного колективу, забезпечення комфортних умов праці, здійснення методичного освітнього плану та досягнення порядку, що принесе позитивний результат у подальшій роботі. Управлінська діяльність характеризується як сукупність управлінського потенціалу, професіоналізму та особистісних якостей.

Сучасний світ є прогресивним і він вимагає нового підходу до впорядкування системи освітніх закладів, що забезпечує якісний підхід до надання освітніх послуг. Завжди залишаються базові навички та якості, які є перевагою для керівника, як зазначає доктор психологічних наук Л. Карамушка, що якості особистості керівника – найстійкіші характеристики, що мають вирішальний вплив на управлінську діяльність [1, с. 121]. Тому варто виділити ті, які є провідними у створенні потужної та ефективної організації у сфері надання освітніх послуг.

Важливо зазначити, що одним із першочергових завдань для керівника освітнього закладу є планування та чітка конкретизація очікуваних результатів. Персонал має орієнтуватись на спільну мету та процеси її реалізації у майбутньому, терміни та вимоги щодо освітніх дисциплін, котрі планують вводитись у навчальному позашкільному закладі.

Одна і з головних навиків керівника – це надання команді відчуття єдності та згуртованості, що допоможе швидше та краще впровадити у дійсність заплановані цілі. Ефективне керівництво припускає, що люди спільно координують ресурси, визначають завдання, висувають і підтримують ідеї, планують діяльність і так далі. Колективна робота дозволяє відкрити нові можливості, колективний підхід – вирішувати

проблеми спільно. Тим самим виробляється більше ідей, зростає інноваційна здатність, зменшуються можливості для появи стресових ситуацій [3, с. 59]. Маючи спільну ідею та мотивацію, люди готові вкладатись у найкоротші терміни та працювати на добросовісний результат, який позначається в оцінці відвідувачів навчального клубу.

Друга і закономірна якість для керівника – лідерство та ініціативність. Тільки той керівник буде цінний, котрий проявляє себе у роботі, завжди ставить високу планку не тільки своїм підлеглим, а й самому собі, який завжди готовий працювати на високі показники, завжди прагне вчитись та самовдосконалюватись у професійній сфері. В такому випадку позашкільний навчальний заклад зможе вистояти на ринку між конкурентами.

Сучасний менеджер завжди має прагнути розвивати навчальний заклад, сприяти до реалізації нових освітніх платформ, брати участь у провідних конференціях, тренінгах, лекціях, займатись самоосвітою та вчити свій персонал, в ході якого виробиться індивідуальний підхід до систематизації та налагоджені робочого процесу. У стилі управління відображаються і поєднуються професійні, організаційні, ідейно-політичні, моральні та інші якості керівника [2, с. 177].

Як показує практика, без налагодженого взаємного контакту та без наявного позитивного мікроклімату у колективі, робота не буде виконуватись належним чином. Психологічний комфорт є невід'ємною складовою у формуванні колективу, що входить у першочергове завдання керівника. Тільки при правильному та раціональному особистісному підході можна вибудувати стійкий та сприятливий настрій у роботі персоналу. Для цього керівник зобов'язаний вивчити тих, хто у його команді, проаналізувати вольові якості поведінки, вивчити сильні та слабкі сторони, тим самим координуючи їх у роботі. Створення сприятливого середовища у колективі буде гармонійно поєднуватись із професійними навичками, які допоможуть у просуванні бренду навчального закладу.

Через велику популярність навчальних закладів в Україні зростає конкурентність між ними. Одним із головних шляхів реалізації життєздатності позашкільного навчального закладу є налагоджена внутрішня робота, де керівник посідає провідне місце. Успіху сприяє правильне планування, підбір та взаємодія професійних кадрів, досвід, імідж та лідерські якості менеджера.

Література:

1. Карамушка Л. М. Психологія управління: навч.-метод. посібник. Київ: Міленіум, 2003. 344 с.

2. Ковалів М. В. Основи управління в органах внутрішніх справ України: навч.-практ. посіб: ЛДУ, 2010. 340 с.
3. Левченко З. Культура етикету керівника – наука спілкування: вісник КІБТ. 2008. 59 – 60 с.
4. Марцин В. С. Роль керівника в регулюванні інформаційних потоків управлінського процесу: наук-вироб. жур. 2009. 9 – 11 с.
5. Мандрика Л. В. Імідж сучасної школи: стаття. URL: http://ru.osvita.ua/school/lessons_summary/administration/45294/

Ірина ДОМБРОВСЬКА

магістрантка,

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

м. Тернопіль, Україна

ІННОВАЦІЙНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ОДИН ІЗ НАПРЯМІВ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДАМИ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Сучасні зміни, що відбуваються в системі освіти, викликані прагненням до вдосконалення її якості та конкурентоспроможності. Нині не викликає сумніву, що необхідні інноваційні, принципово нові підходи управління як персоналом, так і системою освіти в цілому. Тому інноваційна діяльність, у результаті якої створюються і матеріалізуються нововведення, потребує оптимізації управлінської діяльності, переведення її на високотехнологічний рівень. Сучасний інноваційний менеджмент є важливим складником і результатом людської праці, що спрямований на підвищення ефективності і якості професійної діяльності, раціональне використання економічних і соціальних ресурсів. Інноваційний менеджмент є дієвим інструментом у руках кваліфікованого керівника, який стимулює неперервний розвиток колективу, його педагогічного складу в цілому та кожного педагога зокрема. Особливого значення інноваційний менеджмент набуває в закладах середньої освіти.

Проблема управління навчальними закладами має різні аспекти та завжди була об'єктом вивчення багатьох українських і зарубіжних учених, серед яких: В. Афанасьєв, Є. Березняк, В. Бондар, Л. Ващенко, М. Гриньова, Г. Дмитренко, Г. Єльнікова, І. Зязюн, Л. Калініна, В. Кремень, Ю. Конаржевський, Т. Лукіна, В. Маслов, В. Олійник, В. Пікельна, М. Поташник, Т. Сорочан, Т. Шамова та ін. Питання інноваційного менеджменту в закладах освіти висвітлено в працях таких науковців, як О. Боднар, Л. Ващенко, І. Герчикова, Л. Даниленко, П. Завлін,

І.Зязюн, Г.Єльнікова, Л.Карамушка, Г. Ковальов, Н. Краснокутська, В.Кремень, В.Мадзігон, В.Маслов, О.Савченко, Н.Островерхова, та ін..

На думку П. Герчикової, інноваційний менеджмент є одним з напрямів стратегічного управління, яке здійснюється вищим рівнем управління. Головна увага в інноваційному менеджменті має бути зосереджена на виробленні інноваційної стратегії і засобах її реалізації. Розроблення та виробництво нових видів продукції при цьому стає пріоритетним напрямом розвитку підприємства (установи, організації), оскільки визначає всі інші напрями його розвитку. Г. Ковальов визначає інноваційний менеджмент, як систему управління економічним розвитком. При цьому менеджмент охоплює не тільки економіко-технічні проблеми, а й проблеми світогляду, бо світова тенденція полягає в радикальних змінах, пов'язаних з глобальним вибухом новацій. [2, с. 4.]

Безліч авторів приділяють увагу інноваційному менеджменту лише як функціональній системі управління і розглядають його, як один з різновидів функціонального менеджменту, безпосереднім об'єктом якого є інноваційні процеси в усіх сферах економіки [4, с. 23]. В контексті дослідження важливою особливістю інновацій в управлінні закладами освіти (закономірності, принципи, види, функції, методи, форми) виступає правильне розуміння змісту науки про управління. Тому, інноваційний менеджмент – це нова галузь науки про управління людськими і матеріальними ресурсами в закладах і установах освіти, яка упроваджується на засадах інвестицій та інновацій, завдяки чому, якісно покращуються основні показники їх діяльності [4, с. 85].

Інноваційний менеджмент є порівняно новим поняттям і становить самостійну галузь управлінської науки та професійної діяльності, що спрямована на формування й забезпечення умов розвитку підприємства. Спираючись на визначення «інновація», згідно із Законом України «Про інноваційну діяльність», «інновації у сфері освіти або освітні інновації», можна трактувати, як новостворені(застосовані)і вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного та іншого характеру, які істотно підвищують якість, ефективність та результативність управлінського процесу.

Діяльнісний модуль інноваційної компетентності керівника навчального закладу інтегрується із чинників, які розкривають основний зміст його інноваційної діяльності:

1. Мотивація персоналу, що передбачає бажання ініціювати і підтримувати освітні інновації, здатність визначати провідні мотиви діяльності людини та розробити дієву систему стимулювання.

2. Аналітико-прогностична функція управління уміщує вміння глибоко аналізувати стан навчально-виховної системи та визначати проблеми, здатність відстежувати тенденції та закономірності розвитку, вміння виявляти перспективи та прогнозувати зміни, вміння розробити цільовий проект.

3. Організаційно-координаційна функція передбачає вміння упорядкувати та узгодити діяльність людей, здатність розподілити обов'язки, визначити відповідальність та права, вміння забезпечити ресурсами будь-які плани та програми діяльності, вміння своєчасно запобігати відхиленню від стандартів та норм.

4. Контрольно-оцінна діяльність полягає у вмінні провести моніторинг, реалізувати експертну процедуру, визначити критерії та показники оцінки діяльності людей та встановити якість виконаної роботи, у здатності своєчасно запобігти відхиленню від запланованого.

Отже, розвиток навчального закладу визначається сукупною здатністю та готовністю педагогів до створення та впровадження новацій з метою підвищення якості освітніх послуг.

Література:

1. Боднар О. Ситуаційний менеджмент: Навч. посібник. К. Центр учбової літератури, 2012. 388 с.
2. Ващенко Л. Зміст і структура інноваційного педагогічного процесу. 2005. с. 3 – 4.
3. Маслов В. І. Наукові основи та функції процесу управління загальноосвітніми навчальними закладами. Тернопіль, 2007. 150 с.
4. Єльнікова Г. Теоретичні підходи до моделювання державно- громадського управління // Директор школи. 2003. №40 – 41.
5. Островерхова Н.М.. Парадигми управління авторськими закладами освіти / Н.М.Островерхова. К.:Глобус,1998. с. 14.

ЦІННІСНІ ЗАСАДИ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Галини ПОПЕРЕЧНА

*кандидат філософських наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

ДУХОВНО-АКАДЕМІЧНА ТРАДИЦІЯ ПРО ЦІННІСТЬ ФІЛОСОФСЬКОГО ЗНАННЯ

Як відомо, в інтерпретації ЮНЕСКО сучасний світ є Світом Людини. Це означає не тільки потребу гармоніювати співвідношення «людина – світ», а вимагає кардинальної зміни розуміння самого феномену людини, її життєвих цінностей та орієнтацій в нових умовах. Глобалізація політичних, економічних і соціальних процесів, нові технології та наукові відкриття, швидкісна комунікація і зміна духовно-культурних пріоритетів, пандемія тощо вже не просто передбачають адаптацію до умов життя, але своїми постійними челленджами переносять сучасну людину в зону неперервної турбулентності, яка щораз потребує від неї нового способу поведінки, вміння швидко приймати рішення, здійснювати вибір, який нерідко має доленосне значення не лише для неї. Людство, яке пережило страшні колізії ХХ століття, так і не навчилось уникати кризових ситуацій, прораховувати свої дії та рішення, запобігати їх негативним наслідкам. Загроза «антропологічної катастрофи», яку активно обговорювали мислителі минулого століття, нікуди не зникла. Людська поведінка і надалі нагадує, як зауважував А. Ейнштейн, дикуна, в руках якого замість сокири науково-технічний прогрес. Змінилося відношення до людини, яке привело до спотвореного значення самого поняття гуманізму; він «перетворився на спробу замінити релігію Бога, що став людиною, на релігію людини, що оголосила себе Богом» [2, с. 4]. Все це вказує на необхідність вироблення принципово іншого розуміння людини, в якому акцентується не так на її раціональності, як духовності, співпричетності до вищих цінностей, розкривається її справжнє місце і призначення у світі. Актуалізація духовності, духовне піднесення людства стає наріжною проблемою і потребою сучасної цивілізації, позаяк тільки так воно матиме шанс на подальше існування. Духовність виступає потужною альтернативою

егоїзму, прагматизму, спрощення, споживацтва, байдужості та посередності, які стали невід'ємними атрибутами сучасної людини. Вона, як вказує С. Кримський, є ціннісним домобудівництвом особистості [2, с. 7]. Власне, саме духовність дозволяє особистості протистояти маніпуляції нею, залишатися самототожною і автономною, перетворювати взаємодію зі світом та розрізнені події власного життя у струнку систему внутрішніх смислів, виходити за межі фізичної конечності.

Зрозуміло, що в пошуку шляхів і способів відродження духовності людини і формування особистості, сучасність є лише полем, на якому задіяні різноманітні смисли й ідеї попередніх епох і у взаємодії з якими тільки й можна виробити оптимальний шлях до розв'язання поточних проблем. Будь-яка спроба зрозуміти людину у її відношенні до світу має враховувати її минуле, теперішнє і майбутнє та рефлексію з приводу її буття. У цьому контексті філософія представників Київської духовної академії виступає неоціненним скарбом з огляду на її релігійно-антропологічний характер. З іншого боку очевидно, що саме освіта і самоосвіта постає в сучасних умовах потужним чинником зміни світоглядних принципів і орієнтацій. Тому в процесі переосмислення змісту і способу її організації, досвід мислителів, які розвивали самобутню національну філософську культуру і стояли біля витоків формування традицій вітчизняної освіти, є неоцінним.

Нагадаємо, що фундамент української вищої освіти та професійної філософії вибудовувався в непростих умовах. На початок ХІХ століття стара Київська академія прийшла у занепад, втративши свій вплив і рівень викладання. Відчувалася нагальна потреба перебудови системи освіти в нову епоху, що зрештою, було усвідомлено царським урядом. Відкривалися гімназій й університети, було вжито ряд заходів, направлених на реформування як світської, так і духовної освіти. Головна мета цих заходів полягала у тому, щоб усунути негативні явища в освітньому процесі та надати йому цілісності, єдності і спадкоємності. Однак, освітня політика царизму, незважаючи на ряд позитивних рішень, залишалася недосконалою і половинчатою. Держава потребувала не так оригінальних мислителів, як відданих службовців. Про певну самостійність закладів освіти, творчість та свободу у викладанні дисциплін не йшлося, навпаки, весь процес строго регламентувався постановами й інструкціями, зміст дисциплін визначався чітко визначеним переліком рекомендованих підручників (нерідко застарілих за європейськими мірками). Загалом, за своїм характером освіта повинна була відповідати духові сформульованої графом Уваровим ідеї «офіційної народності»:

православ'я, самодержавство, народність. Усе, що не вміщалось у прокрустове ложе прийнятої фабули, підлягало забороні. Чи варто нагадувати, що такими були курси, які розвивали творче мислення та сприяли вільнодумству, серед найбільш підозрілий статус мала передовсім філософія. Однак, незважаючи на складні умови, освітній процес поступово перебудовувався на новий лад, розвиваючи успадковані та формуючи нові особливості. Важливим кроком у цьому напрямку була відмова від латини, як мови навчання, та спроби відійти від рекомендованих підручників, складаючи власні конспекти. Значна частина положень православної віри вимагала філософського обґрунтування з врахуванням західноєвропейської філософської думки. Відтак, на долю викладачів філософії КДА (а з відкриттям Київського університету Св. Володимира вони викладали і там), випала подвійна місія: з одного боку стояла потреба окреслення самого предмета філософії, її відношення до релігії і науки, а з іншого – повсякчас необхідно було розвінчувати підозріле відношення до неї та доводити її необхідність в системі освіти. Цим проблемам присвячено ряд праць таких вихованців Академії, як О. Новицький, Й. Міхневич, С. Гогоцький, В. Карпов, П. Юркевич.

Обґрунтуванню ролі і значення філософії в житті людини і суспільства, її цінності в теоретичному і практичному відношенні, присвятив свою промову на урочистому зібранні університету Св. Володимира в 1837 році його перший професор філософії О. Новицький. Він наголошував, що в процесі навчання філософія розвиває здатність до творчого та самостійного мислення і абстрагування, яке є умовою будь-якого наукового пізнання. Оперуючи загальними і необхідними категоріями, вона закладає основи не лише теоретичного мислення, але і виступає умовою цілісності та єдності людського знання. З іншого боку, орієнтуючи людину на вищі начала буття, філософія є необхідною глибинною вимогою людського духу. Саме у філософуванні розкривається його довільна і творча діяльність. В екзистенційному відношенні, скеровуючи людину до рефлексії над власним внутрішнім світом, вона забезпечує досягнення нею самототожності, веде до усвідомлення свого призначення. Впливаючи на стан духу людини, вона сприяє виробленню нею власних твердих переконань. Як особливий тип знання, філософія орієнтується на закони, які стосуються не лише мислення, але й самого буття, відтак будь-яка наука шукає в ній свою основу: природознавство – філософію природи, історія – філософію історії, філологія – філософське вчення про слово тощо. «Розумні цілі, для яких власне повинні жити і працювати народи і все людство, полягають в

задоволенні вищим потребам нашої розумної, духовної природи, полягають у здійсненні ідей, закладених Богом в глибині нашого духу, в здійсненні ідеї моральності і релігії, ідеї доброго і Святого, як найвищої потреби для нашої волі, в здійсненні ідеї прекрасного як вимоги нашої сили чуття, і ідеї істинного, як істотної потреби нашого розуму; при русі до цих цілей все інше в житті народів має бути визнано лише засобом. А поступове здійснення в людстві ідеї істинного є плодом повільних, тяжких зусиль здорового філософування» [3, с. 47 – 48]. Даремно, підкреслює О. Новицький, дехто вважає головним у житті прагнення до безпосередньо-корисного, через вважає, що можна знехтувати філософією в системі освіти і виховання. Така позиція загрожує серйозними наслідками і бездуховністю.

В. Карпов у своєму проєкті створення національної філософії підкреслював, що філософія є невід'ємною ланкою людської культури, яка поряд з релігією й політикою визначає істотні потреби людини, обґрунтовує її зв'язок як з суспільством, так і з Вищою Істотою.

Сутності філософії і її значення в житті людини була присвячена перша лекція П. Юркевича в Московському університеті після сумнозвісної десятирічної її заборони. У ній він наголошував на неприпустимості практичного підходу до науки і людського знання, доводив настійну вимогу людського духу в синтезі наукових, філософських і релігійних істин. На жаль, в ситуації наростання популярності матеріалістичних тенденцій серед російської молоді інтелігенції, і її невігластва як результату табу на філософію, ця лекція мислителя не мала успіху. В кінцевому рахунку все обернулось катастрофою для Російської імперії. Прикро, що так само як і майже два століття назад, сьогодні ми знову змушені доводити необхідність філософії для людини як одного з факторів відтворення її духовної сутності, без чого людство навряд чи матиме майбутнє.

Література:

1. Карпов В. Н. Введение в философию / Карпов В.Н. Избранное. СПб. : Тропа Троянова, 2004. С. 59 – 199.
2. Кримський С. Заклики духовності ХХІ століття. К. : Вид. Дім «КМ Академія», 2003. 32 с.
3. Новицкий О. Об упреках, делаемых философии в теоретическом и практическом отношении, их силе и важности». К. : В Университетской типографии, 1838. 50 с.

Світлана АВХУТСЬКА
кандидат педагогічних наук, доцент,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка
м. Суми, Україна

ІНТЕГРАЦІЯ МЕДІАОСВІТИ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС ВИЩОЇ ШКОЛИ НА ПРИКЛАДІ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРІЯ СУМЩИНИ»

Сьогодні відбувається інтенсивний пошук інноваційних технологій і методик, які дозволять студенту успішно здійснювати навчальну, а в майбутньому – професійну діяльність, провідною активністю якої є здатність вчитися протягом усього життя. Чільне місце в цьому процесі має посідати медіаосвіта, глобальна цінність якої полягає у тому, щоб зробити формування медіакомпетентності процесом, що розвивається протягом усього життя відповідно до індивідуальних особливостей та професійного спрямування.

Формування медіакомпетентності майбутніх учителів історії в умовах вищої школи розглядається як спеціально організований процес, завданнями якого є підготовка студентів до професійної діяльності в умовах перенасиченого інформацією суспільства, підвищення якості, доступності та ефективності історичної освіти засобами ІКТ та медіа. Основними напрямками реалізації завдань визначаємо впровадження навичок критичного сприйняття інформації в робочі навчальні програми для підготовки вчителів історії, використання медіазасобів під час викладання історичних та методичних дисциплін, розробка та впровадження спецкурсу з формування медіаграмотності для студентів-істориків.

Ефективність процесу формування медіакомпетентності майбутніх вчителів історії потребує дотримання необхідних умов:

- наявності матеріально-технічного й науково-методичного забезпечення;
- розробки викладачами модернізованих навчальних програм (спецкурсу, дисципліни за вибором, навчального модулю), що містять елементи медіаосвіти;
- достатнього і високого рівнів володіння викладачами медіаосвітніми технологіями;
- системності та доцільності застосування засобів медіаосвіти в навчальній та позанавчальній діяльності студентів;

– моніторингу та самоаналізу досягнень і прогалин в освітній діяльності;

– забезпечення доступу усіх викладачів та студентів структурного підрозділу до розроблених навчально-методичних матеріалів з впровадження медіаосвіти через онлайн-платформу для вільного використання на заняттях та під час проходження студентами виробничих практик.

Перевантаження академічних навчальних планів дисциплінами не завжди одразу дозволяє запровадити необхідний спецкурс, тому оволодіти базовими навичками медіаосвіти як студентам, так і викладачам дозволить проходження безкоштовних онлайн-курсів з отриманням сертифікатів. Наприклад, українська освітня платформа edEra пропонує наступні онлайн-курси: «курс з медіаграмотності для учнів та вчителів Very Verified», «новинна грамотність», «критичне мислення для освітян», «інтерактивне навчання», «дистанційне навчання» та ін. Така освіта буде актуальною в межах вивчення студентами окремих блоків навчальних дисциплін «Теорія та методика навчання історії», «Шкільний курс історії України та методика його навчання», «Шкільний курс всесвітньої історії та методика його навчання».

Під час вивчення студентами спеціальності «Середня освіта (Історія)» навчальної дисципліни «Історія Сумщини», оновленої в рамках проекту «Вивчай та розрізняй: інфо-медійна грамотність», було застосовано наступні групи методів: словесні (лекція, розповідь, бесіда, пояснення, дискусія); наочні (ілюстрація і демонстрація медіатекстів); практичні (виконання різного роду завдань та вправ практичного характеру на матеріалі медіа). Також враховувались методи, що класифікуються за рівнем пізнавальної діяльності студентів: репродуктивні (розробка і застосування викладачем різних вправ і завдань на матеріалі медіа для того, щоб студенти оволоділи прийомами їх вирішення), проблемні (проблемний аналіз певних ситуацій або медіатексту з метою розвитку критичного мислення); частково-пошукові або евристичні, дослідницькі (організація пошуково-творчої діяльності та створення власних медіапродуктів).

Надалі пропонуємо опис практичних вправ з інтеграції медіаосвіти в навчально-виховний процес, які використовувались під час проведення занять зі студентами-істориками в межах навчальної дисципліни «Історія Сумщини».

Великою групою медіатекстів є друковані – це книги, газети та журнали, тобто нанесені методом друку на папір та розмножені твори з

текстами, графікою та фотографіями. Серед прийомів роботи з медіатекстами із старих газет, які пропонуються студентам для опрацювання, – це «створення образу ворога на кшталтах газет», «аналіз контенту газети/журналу», «газета як засіб пропаганди у період будь-якого конфлікту» тощо. Історію Сумщини останньої чверті ХХ – на початку ХХІ ст. можна вивчати з місцевих видань більш сучасного періоду. Метою роботи з медіатекстами газет як різновидом історичних джерел є формування у студентів вміння інтерпретувати зміст джерела, визначати його надійність, виявляти і критично аналізувати розбіжності у позиціях авторів джерел. Використання друкованих медіатекстів місцевої преси розширює методологію вивчення історії рідного краю, оскільки місцеві видання віддзеркалюють специфіку ставлення регіону до тієї чи іншої події в країні, дозволяють з'ясувати, як трактувались історичні події на місцевому рівні в порівнянні із загальноукраїнським контекстом.

З огляду на зростаючу роль екранних засобів масової комунікації, перш за все телебачення і кінематографа, у формуванні історичних уявлень як одного із способів осягнення часу в його історичній реалізації, навчання елементам аналізу аудіовізуальних медіатекстів є особливо важливим для студентів-істориків. Звернення до українських кінотекстів дозволить популяризувати кінематографічну грамотність та через призму мистецьких творів подискутувати про конфліктні ситуації і складні соціальні процеси в Україні. Це й перегляд історичного фільму вихідного дня з подальшим обговоренням на занятті або в рамках студентського кіноклубу за визначеною схемою аналізу; перегляд телепередач за жанром документального розслідування історичних прикладів пропаганди з їх подальшим обговоренням; перегляд відеопродукції з історії рідного краю (зокрема, «Черняхівська культура в с. Сад на теренах Сумщини», «Виникнення та розвиток Слобідської України» та ін.).

Як доводить досвід, серед студентської аудиторії особливо популярністю користуються вправи з візуальними медіатекстами, наприклад, підібрати/проаналізувати зображення (карикатури, меми, плакати, фото) до певної теми та описати його за схемою (схеми аналізу даних медіатекстів подано в посібнику «Медіаграмотність на уроках суспільних дисциплін» / За ред. В. Іванова, О. Волошенюк, О. Мокрогуза) [2]. У процесі використання даної групи медіазасобів персоналії, події, процеси набувають зримих обрисів, що дозволяє створити візуальний образ минулого як необхідної умови для розвитку історичної емпатії.

З метою дослідження та популяризації культурного та історичного минулого рідного краю студенти-історики можуть створювати

різноманітні медіапродукти, наприклад, підготувати фото/ відеорепортаж, присвячений одному із музеїв Сумського регіону; здійснити підбірку сайтів віртуальних екскурсій й турів, зокрема, під назвою «Глухівщина туристична» або створити власний рекламний туристичний буклет; підготувати відеопрезентацію, присвячену маловідомим або дискусійним сюжетам з регіональної історії тощо.

Отже, враховуючи дидактичний потенціал медіазасобів для підвищення ефективності історичної освіти, важливо використовувати його як в окремих навчальних дисциплінах, так і в системі професійної підготовки майбутніх учителів історії в цілому.

Література:

1. Концепція впровадження медіа-освіти в Україні
<https://ms.detector.media/mediaosvita/post/16501/2016-04-27-kontseptsiya-vprovadzhennya-mediaosviti-v-ukraini-nova-redaktsiya/>
2. Медіаграмотність на уроках суспільних дисциплін: Посібник для вчителя / В. Іванов, О. Волошенюк, О. Мокрогуз (ред.). Київ: Центр вільної преси, 2016. 201 с.

Галина ГРУЦЬ

*кандидат педагогічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

ЦІННІСНО-СМИСЛОВІ ОСНОВИ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасна українська освіта переживає складний і суперечливий період. Це зумовлено, по-перше, втратою стабільного соціального ідеалу, а по-друге, зміною цінностей освіти, усвідомленням її поліпарадигмальності. Перехід від знаннєво-орієнтованої, сциєнтистської (лат. scientia – знання, наука; сциєнтизм – абсолютизація ролі науки у складі світоглядних надбань) парадигми освіти до ціннісно-смиислової вимагає від людини розвитку здатності функціонувати в постійно мінливому процесі, підвищувати рівень готовності до соціального вибору, розвитку професійної мобільності в ситуаціях соціальної та професійної невизначеності. Перехід від репродуктивного засвоєння знань до продуктивного передбачає генерування власних думок у контексті засвоєних знань, а отже, щоденної наполегливої праці над собою, яка

вимагає неабиякої напруги, вольових зусиль, терпіння, зосередженості, пізнавальної активності.

Отож, ситуація, що склалася в освіті, змушує всіх суб'єктів освітнього процесу переоцінити ціннісно-сміслові орієнтири освітньої діяльності та індивідуальної траєкторії особистісно-професійного розвитку. Освіта нині покликана допомогти людині усвідомити критерії, на основі яких вона будуватиме власну поведінку і визначатиме свій життєвий шлях. Адже людина – це безкомпромісний вимір усього на землі. Морально-духовна зрілість особистості, сформованість її ціннісних орієнтирів є запорукою успішності її діяльності на благо своє й усього суспільства. Позаяк те, наскільки людина усвідомила свої інтереси, потреби, цінності й можливості, обумовлює розширення і розвиток ціннісно-сміислової сфери, розвиває здатність і впевненість у продуктивності своїх дій. Адже «сєнс саме в цьому і полягає, щоб його знайти, а не приписати або винайти» [6; с. 18]. З одного боку, сєнс об'єктивний (ми його знаходимо у зовнішньому середовищі, за межами свого я), з іншого боку, він суб'єктивний (оскільки стосується кожної конкретної людини). З огляду на це, виникає проблема – конфлікт між тим, що є, і тим, що повинно бути. Визнання двох форм буття – можливого й дійсного – визначає й розвиває міру людського потенціалу, створює можливості для самореалізації і самовираження. Таким чином, роль освіти полягає в тому, щоб визначити і розвинути міру людського потенціалу, а істинне призначення людини – у пізнанні власної природи. Усвідомлення особистістю власних нових цінностей в контексті унікальності та неповторності свого існування визначає індивідуальну траєкторію особистісного розвитку «і тоді людина йде тією дорогою, хвалить її, не ухиляється від неї, легше проходить її та знає, чого хоче» [3, с. 32].

Варто зазначити, що одним із принципово важливих і конструктивних завдань сучасної освіти є формування нового, глобального типу свідомості – ноосферної (грец. *noos* – розум і *sfera* – куля; ноосфера – оболонка земної кулі, де відбувається взаємодія природи і людства). Антропогенна, техногенна діяльність руйнує біосферу. Натомість необхідно переорієнтувати вектор суспільної свідомості, аби сформувати такий світогляд, таке світорозуміння, такий світолад, для якого чоловічою цінністю стало б досягнення гармонійного співіснування природи і соціуму. Щоб досягнути цієї мети, варто передовсім трансформувати систему освіти. У цьому сенсі слухними є думки І. М. Карпенка: «Реалізація ідеалу ноосфери потребує нового підходу до сутності сучасного виховання, загальна мета якого – формування в людини потреби та здатності до

постійного катарсису в усіх проявах життєдіяльності. Катарсис є синтетичним, багатостороннім явищем, що містить фізіологічні, психологічні, моральні, інтелектуальні чинники, а тому здійснює цілісний вплив на цілісний світ людини... Занепад духовної культури суспільства або особи – це результат розбалансування катарсисного механізму» [2, с. 50]

В умовах сучасного технологічного прориву необхідно, щоб освіта стала випереджувальною, орієнтованою на перспективні завдання, а якість і рівень освіченості визначалися не тільки отриманими знаннями, але й здатністю і потребою особистості в постійній самоосвіті, саморозвитку, самовдосконаленні, у наближенні до життя за законами ноосфери, а отже, за постулатами народної мудрості щодо бережливого ставлення до довкілля, очищення від гріховності, каяття за помилки. Формування нового типу людей, які володіють ноосферною свідомістю, конструктивним і творчим мисленням, здатністю до самоактуалізації, самомотивації, самореалізації, самовдосконалення, самонавчання, самформування – необхідний перелік вимог до сучасного фахівця. Тому на зміну провідного гасла при побудові й розвитку освітніх систем «Освіта для життя» прийшло гасло «Освіта впродовж усього життя», що дозволяє швидко переорієнтовуватися на суміжні галузі професійної діяльності в умовах професійної та соціальної невизначеності, при цьому неухабно розвиваючи власну духовність.

Навчити людину жити в надзвичайно мінливому потоці інформації, забезпечити умови набуття широкої базової освіти, що дозволяє ставити й розв'язувати завдання самоосвіти і самореалізації особистості, дбати про духовний розвиток – це головні цілі сучасної освітньої галузі. Таким чином, щоб з'явилися реальні інструменти формування ціннісно-сміслової сфери (світогляду, ціннісних орієнтирів, механізмів самовизначення), «ціннісно-сміслових компетенцій» (А. В. Хуторський), які обумовлюють розвиток здатності до продуктивності, безперервного навчання протягом усього життя, необхідне усвідомлене проектування своєї професійної діяльності і способів саморозвитку, самовдосконалення. Усвідомлення власних цінностей і смислів пов'язане саме з «усвідомленням свого буття, яке виражається в свідомості єдності переживання і знання. Свідомість не тільки знання, а й відображення – рефлексія буття, практичне ставлення до нього суб'єкта» [4, с. 340]. Тоді «людина стає суб'єктом своєї діяльності в повному сенсі слова, оскільки свідомо виділяє себе з навколишнього і співвідносить себе з ним. Саме в тому і полягає своєрідність, що вона є і

реальною стороною буття і його відображенням – єдністю реального й ідеального»[4, с. 345].

Пошук у своїй діяльності таких орієнтирів, які стануть інструментом формування пізнавальної потреби в спрямованості і стійкості професійних інтересів протягом усього життя, по-перше, супроводжується розумінням і прийняттям вимог у кожній окремій ситуації. По-друге, розумінням і прийняттям своїх власних почуттів і думок на рівні «я» і «не я». При включенні цього механізму суб'єкт бачить щось, що належить зовнішньому світові, і може відокремити це щось від самого себе, не приписуючи оточенню свої власні думки і почуття. Це дозволяє людині брати відповідальність за будь-який свій вибір, «актуалізувати» свій досвід відповідно до вимог ситуації, переходити від зовнішнього локусу контролю до внутрішнього й навпаки.

У кожній культурі й у кожному суспільстві існують моделі ідеальної, успішної людини, гідного способу життя, від яких залежить матриця цілепокладання в професійній та освітній діяльності. Нині розуміння сутності людини як вільної, здатної до реалізації свого власного життєвого проекту ускладнює пошук, відбір та оцінку стандартів освіти. З іншого боку, зростання значення мислєдіяльності, конкурентоспроможності, підприємливості та самостійності особистості фахівця-професіонала обумовлює переродження ролі набутих знань – отримані знання повинні стати не метою, а засобом успішного соціально-професійного функціонування.

Гнучко адаптуватися в швидкозмінних життєвих ситуаціях, самостійно здобувати необхідні знання, застосовуючи їх на практиці для розв'язання різноманітних особистісно-професійних проблем – головна мета сучасної освіти. Адже «навчання – це не механічна передача знань від педагога до учня, а перш за все – це уроки мислення, де в учнів відбувається емоційне пробудження розуму» [5, с. 158]. Щоб освіта виконувала свої функції, вона повинна відповідати вимогам часу, а людина повинна стати суб'єктом своєї діяльності на основі самопроекування, саморозвитку та самоствердження. Саме так формується професійна позиція особистості, яка стає інновацією, позицією творця.

Література:

1. Груць Г. Ціннісні аспекти вищої педагогічної освіти. Вища освіта України №3 (додаток 1) 2009 р. Тематичний випуск «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології». К.: Гнозис, 2009. С. 160 – 162.
2. Карпенко І. М. Духовний ідеал ноосфери і катарсисна сутність виховання. Педагогіка і психологія. 1998. № 2. С. 50 – 51

3. Ніцше Ф. Так мовив Заратустра. Харків : Фоліо, 2019. 253 с.
4. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. СПб.: Питер, 2013. 720 с.
5. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5-ти томах. Київ : Радянська школа, 1980р. 719 с.
6. Франкл В. Воля к смыслу. М.: Апрель-Пресс: ЕКСМО – ПРЕС, 2000. 368с.
7. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог в концтаборі. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2016. 160 с.
8. Фромм Е. Мистецтво любові. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2017. 192 с.
9. Ушинський К. Д. Вибр. пед. тв.: В 2 т. Т. 1. Київ : Рад. шк., 1983. С. 113, 197.

Вікторія ГЕВКО

кандидат історичних наук, доцент

Мар'яна ЛЮБІНЕЦЬКА

кандидат філологічних наук, асистент,

Тернопільський національний педагогічний університеті

імені Володимира Гнатюка

м. Тернопіль, Україна

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ЦІННОСТІ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

До основних завдань, які ставить перед собою заклад вищої освіти, відносимо не лише провадження освітньої та наукової діяльності, але й формування та утвердження в студентів моральних цінностей, громадянської позиції, відповідальності, вміння вільно мислити й самоорганізовуватися в сучасних умовах. Розвиток інформаційних технологій, карантин, запроваджений через пандемію COVID-19, актуалізували проблему модернізації системи освіти, яка знайшла своє відображення в концепції дистанційного навчання. Світ стрімко змінюється: спостерігаємо глобальну тенденцію навчання в режимі онлайн. Перед усіма учасниками освітнього процесу постають нові виклики. Чинник дисципліни принципово змінюється від домінанти «зовнішньої» (влада/авторитет викладача), до домінанти «внутрішньої» (самодисципліна), а чинник соціалізації змінюється чинниками Soft Skills. В умовах дистанційної освіти ускладнюється процес регулювання академічної доброчесності. Саме тому ця проблема є важливою та актуальною.

Сучасні технології надають багато можливостей, однак потрібно вміти адаптуватися в масиві інформації, вміти правильно і коректно працювати з

гіпертекстом. Тому можемо констатувати, що у форматі дистанційного навчання зростає роль викладача, як наставника, керівника, ментора, який повинен вчасно скеровуючи хід думок студентів, формувати критичне мислення при аналізі інформації, навчити ідентифікувати цінності та антицінності. Відтак академічна доброчесність є необхідною як для працівників освіти, так і для її здобувачів. Розділяємо думку американського академіка Пола Веллстоуна про те, що якщо вчитель не вкладає себе, власних цінностей у роботу, не виконує сумлінно своїх обов'язків, то чому учні повинні це робити? Власний приклад відіграє велику роль у процесі утвердження моральних цінностей. На нашу думку, потрібно підвищувати рівень обізнаності щодо академічної доброчесності і в студентів, і у викладачів. Це пріоритетний напрям роботи науково-педагогічних працівників університету. При цьому важливо опиратися на наукові дані, міжнародний досвід. Так Міжнародний центр академічної доброчесності при Ратлендському інституті етики та Університет Клемсон в Південній Кароліні розробили документ «Фундаментальні цінності академічної доброчесності» (Fishman 2012)[1]. Згідно з цим підходом, академічна доброчесність ґрунтується на шести фундаментальних цінностях: чесності, довірі, справедливості, повазі, відповідальності й мужності.

Пошук істини й здобуття знань відбувається завдяки інтелектуальній та особистій чесності у процесі навчання, викладання, проведення наукових досліджень та виконання професійних обов'язків. «Чесність розпочинається із окремих особистостей та розширюється на дедалі більшу спільноту. Здобуваючи знання, і студенти, і викладачі мають бути чесними самі із собою та одне з одним» [1, с. 18].

Якщо чесність інституціоналізована як цінність, то вона сприяє розвитку довіри. Клімат довіри заохочує і підтримує вільний обмін ідеями, який дає можливість науковим пошукам рости й розвиватися. Важливо, що довіра виникає з часом і досвідом та будується, в першу чергу, на основі дій, а не слів. Отож інституціоналізація довіри – рух двосторонній: професорсько-викладацький склад повинен ставити зрозумілі вимоги до роботи та мати прозору систему оцінювання, а студенти повинні підходити до виконання завдань чесно, ретельно та самостійно.

Академічні спільноти доброчесності встановлюють чіткі та прозорі очікування, норми та практики, які підтримують справедливість під час співпраці студентів, викладачів та адміністрації[1, с. 22]. Студенти очікують, що їх академічна робота буде оцінена чесно та повноцінно. Викладачам слід застосовувати та постійно переглядати форми

оцінювання, які вимагають активного та креативного мислення та сприяють виникненню нових освітніх можливостей для студентів.

Академічні спільноти доброчесності цінують інтерактивну, кооперативну та партисипативну природу навчання і пізнання. Вони поважають та вважають за належне розмаїття думок та ідей. Повага в академічному середовищі є взаємною та вимагає демонстрації поваги до самого себе та до інших. Поважати самого себе означає діяти доброчесно під час зіткнення із труднощами. Поважати інших – цінувати розбіжність у поглядах та адекватно розцінювати той факт, що власні ідеї часто доводиться піддавати сумніву, спростовувати, перевіряти та вдосконалювати. Студенти демонструють повагу, коли вони цінують та використовують можливість отримати нові знання, будучи активними у процесі здобування своєї освіти, беручи участь в обговореннях, вислуховуючи думку інших та роблячи все, що у їх силах, задля досягнення успіху. Груба поведінка чи приниження інших підриває клімат поваги. Культивування середовища, у якому всі члени демонструють повагу та декларують її як цінність, є водночас індивідуальною та колективною відповідальністю [1, 24 – 25].

Академічні спільноти доброчесності покладаються на принципи особистої відповідальності, що підсилюється готовністю окремих осіб і груп подавати приклад відповідальної поведінки. Підтримують взаємно узгоджені стандарти, а також вживають належних заходів у випадку їхнього недотримання.

Відповідальність за дотримання принципів доброчесності є як особистим обов'язком, так і спільною справою. Кожен член академічної спільноти – кожен студент, член професорсько-викладацького складу, представник адміністрації, несуть відповідальність за дотримання принципів академічної доброчесності. Варто наголосити, що дотримуючись самостійно та заохочуючи інших дотримуватися високих стандартів академічної доброчесності – це завжди виклик, який потребує відваги.

Відвага відрізняється від інших цінностей академічної доброчесності тим, що це радше якість чи здатність, аніж цінність як така. У людях рису «сміливість» часто плутають із «безстрашністю». В реальному житті, під сміливістю розуміють здатність діяти згідно власних цінностей всупереч страху. Бути відважним означає діяти згідно власних переконань. Як розумова здібність, сміливість розвивається лише у такому середовищі, у якому можна її випробувати [1, с. 28]. Сприяння фундаментальним цінностям академічної доброчесності вимагає певного балансу між

високими стандартами доброчесності, освітньої місії, а також відданості та інтересу.

Можемо підсумувати, що немає універсального рецепту для створення сприятливого клімату академічної доброчесності, але є певні кроки, за допомогою яких можна досягнути успіху. Кожна академічна установа визначає та декларує власну конкретну та дієву політику академічної доброчесності. ТНПУ позиціонує себе в освітньому просторі як smart університет, який об'єднує науку, освіту, швидко реагує на зовнішні зміни, і, визначивши чіткі цілі, мобілізує ресурси для якісного результату. Філософія ЗВО базується на відкритості академічної спільноти до навколишнього світу, на студентоцентрованому підході, створенні умов для професійного розвитку. Дослідження Центру академічної доброчесності показує, що норми та правила, які практикуються в університеті, зокрема діючі кодекси честі, можуть значно вплинути на поведінку студентів, на їхні переконання та ставлення до навчання. Відтак ТНПУ ім. В. Гнатюка розробив і впровадив «Кодекс честі академічної спільноти» [2], а також низку інших нормативних документів які стосуються академічної доброчесності. Зокрема, «Кодекс корпоративної культури» [3], «Кодекс академічної доброчесності» [4], «Положення про академічну доброчесність та етику академічних взаємовідносин» [5], «Положення про комісію з академічної доброчесності, етики та управління конфліктами» [6], «Положення про групу сприяння академічній доброчесності» [7], «Положення про запобігання і виявлення плагіату та інших видів академічної нечесності у навчальній та науково-дослідній роботі здобувачів вищої освіти» [7], «Положення про запобігання і виявлення плагіату та інших видів академічної нечесності у навчально-методичній та науково-дослідній роботі працівників»[8] тощо.

Отже, академічна доброчесність є необхідною та важливою складовою освітнього процесу, особливо в умовах дистанційного навчання. Дотримання принципів академічної доброчесності їх інституалізація, використання фундаментальних цінностей як засобу інформування та покращення механізму етичного прийняття рішень й поведінки дають можливість академічним спільнотам не лише ефективно функціонувати, а й втілювати власні ідеали у реальність.

Література:

1. Фундаментальні цінності академічної доброчесності: пер. з англ. / Міжнародний центр академічної доброчесності, 2019. 39 с.
2. Кодекс честі академічної спільноти. URL: http://tnpu.edu.ua/naukovarobota/public%20information/Kodeks_chesti.pdf

3. Кодекс корпоративної культури. URL: http://tnpu.edu.ua/about/public_inform/academ_dobrochesnist/kodeks%20korporatyvnoi%20kultury.pdf
4. Кодекс академічної доброчесності. URL: http://tnpu.edu.ua/about/public_inform/academ_dobrochesnist/kodeks%20korporatyvnoi%20kultury.pdf.
5. Положення про академічну доброчесність та етику академічних взаємовідносин. URL: http://tnpu.edu.ua/about/public_inform/academ_dobrochesnist/polozhennia_pro_academich_dobroches.jpg.pdf
6. Положення про Комісію з академічної доброчесності, етики та управління конфліктами. URL: http://tnpu.edu.ua/about/public_inform/academ_dobrochesnist/polozhennia_pro_grupu_dobrochesn.pdf
7. Положення про групу сприяння академічній доброчесності. URL: http://tnpu.edu.ua/about/public_inform/academ_dobrochesnist/polozhennia_pro_grupu_dobrochesn.pdf
8. Положення про запобігання і виявлення плагиату та інших видів академічної нечесності у навчальній та науково-дослідній роботі здобувачів вищої освіти. URL: http://tnpu.edu.ua/about/public_inform/upload/2018/Polozhennia_pro_zapobihannia_i_vyivlennia%20plahiatu_ta_inshykh_vydiv_akademichnoi_nechesnosti_u_navchalnii_ta_naukovo-doslidnii%20roboti_ZVO.pdf
9. Положення про запобігання і виявлення плагиату та інших видів академічної нечесності у навчально-методичній та науково-дослідній роботі працівників URL: <http://tnpu.edu.ua/naukovarobota/public%20information/Plagiat%20pracivn.pdf>

Ольга ХРИСТЕНКО

*кандидат педагогічних наук, доцент,
Тернопільський національний медичний університет
імені І. Я. Горбачевського МОЗ України
м. Тернопіль, Україна*

ЕТИКА ДОБРОЧИННОСТІ ЯК ЦІННІСНИЙ ПРІОРИТЕТ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ

Професійна підготовка майбутніх лікарів у закладах вищої медичної освіти повинна сьогодні відповідати на низку викликів, детермінованих соціально-політичними метаморфозами сучасності. Серед них: проблема недовіри певної частини суспільства до фахівців медичної галузі, поширення «хвороб цивілізації», посилення соціальних чинників захворювань, низький рівень культури здоров'я населення в Україні, нові вимоги до роботи медичного персоналу в умовах пандемії, суттєве погіршення психічного, духовного благополуччя суспільства тощо.

За таких обставин одним із найважливіших завдань професійної підготовки майбутніх лікарів є формування системи цінностей, здатної забезпечити готовність медичних фахівців реалізовувати високі моральні

ідеали служіння людям, зокрема, представниками соціально вразливих груп, сприяти зміцненню фізичного й духовного здоров'я нації.

Метою нашого дослідження є проаналізувати теоретичний та практичний аспекти етики доброчинності як ціннісного пріоритету у формуванні особистості майбутніх лікарів в умовах закладу вищої медичної освіти.

Отож, сучасні дослідники пропонують нові концепції та підходи, в основі яких знаходимо систему інноваційних цінностей. Наприклад, у контексті етики піклування К. Галліган концепт цінностей репрезентований з феміністичної перспективи й виражений гендерною, статевою основою морального розвитку жінки й чоловіка. Так, для маскулітного типу характерною є орієнтація на дотримання норм, а для фемінного – турбота і прийняття відповідальності не лише за себе, але й за інших виступають ключовими смисложиттєвими цінностями [1, с. 8]. Даний підхід відповідає фундаментальним положенням Г. Олпорта, який використовує категорії «маскуліність» та «фемінність» у контексті аналізу індивідуальних та суспільних цінностей.

Нові моральні засади розвитку особистості та суспільства пропонують автори етики доброчинності Е. Макінтайр, П. Гіч, Ф. Фут, М. Слоут. Основоположник даної концепції Е. Макінтайр представляє її з позиції історії, філософської історії, а також традицій, що творять живий рух історичного розвою, охоплюючи неперервність існуючих конфліктів та перебуваючи у постійному діалозі з власним першоджерелом [1, с. 9]. Базовими цінностями людини в контексті етики доброчинності виступають: великодушність, дружба, мужність, приязність, чесність, сміливість, справедливість, правдивість тощо. Підтримуємо пропозицію Е. Макінтайра, який рекомендує формувати такі моральні цінності (чесноти) шляхом творення й утвердження локальних форм соціальності – невеликих місцевих громад, шкіл, шпиталів, парафій [1, с. 9].

Якщо розглядати дані концепції в освітньому дискурсі, то їх ідеї відповідають навчально-виховним цілям щодо формування компетентності доброчинності, яка суттєво вдосконалює професійну підготовку майбутніх лікарів. У нашому розумінні компетентність доброчинності передбачає:

– *знання* про покликання людини творити добро, відповідальність здорових і багатих членів суспільства за слабших і бідніших, національний і міжнародний досвід доброчинності, а також велику потребу в допомозі соціально незахищеним верствам населення (формування стійкої позитивної мотивації служіння потребуючим);

– *уміння* аналізувати проблеми людей з особливими потребами, визначати способи, зміст, умови, можливості для допомоги різним категоріям потребуючих, використовуючи власний життєвий / професійний досвід, ресурси, талант;

– *цінності* – повага і милосердя до бідних, обездолених, людей з обмеженими можливостями; особистісне духовно-моральне зростання шляхом практикування доброчинності;

– *комунікація* – навички організації благодійної, волонтерської діяльності малих / великих груп, а також виховної роботи з метою формування в молодіжному середовищі цінностей практичного милосердя; налагодження співпраці з органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян;

– *автономія та відповідальність* – здатність творити та реалізовувати власні ініціативи щодо вирішення проблем потребуючих людей у конкретному населеному пункті / регіоні / країні; готовність приймати рішення у конкретних життєвих ситуаціях, пов'язаних із відношенням до особливо потребуючих людей, нести відповідальність за них; брати безпосередню участь у доброчинних соціальних проектах) [2, с. 36].

Одним з ефективних шляхів формування компетентності доброчинності в умовах закладів вищої освіти виступає волонтерська діяльність студентів у співпраці / співорганізації з викладачами, адміністрацією університету.

Чималий досвід щодо впровадження цінностей піклування й доброчинності на практиці репрезентують учасники постійно діючого загальноуніверситетського волонтерського руху Тернопільського національного медичного університету «Misericordia». Студенти організують та проводять низку заходів, акцій з метою допомоги бідним, малозабезпеченим, багатодітним сім'ям, вагітним жінкам, дітям-сиротам, людям похилого віку та інвалідам. Окремим напрямом волонтерської діяльності майбутніх лікарів є реалізація наукових та освітніх програм задля надання допомоги школярам щодо формування навичок здоров'язбереження. Крім цього, студенти-іноземці проводять безкоштовні уроки англійської мови для учнів сільських шкіл Тернопілля, спільно з українськими студентами – просвітницькі та благодійні акції для вихованців дитячих будинків та спеціалізованих шкіл, де навчаються діти з особливими потребами [3].

Отже, участь у волонтерській діяльності – це можливість для студентів формувати й реалізовувати на практиці базові для лікарської професії цінності: чуйність, милосердя, самовідданість, безкорисливість... Відтак,

волонтерство, яке в сучасних реаліях стає частиною культури і світогляду української нації, та етика доброчинності загалом виступають ціннісним пріоритетом у формуванні особистості майбутніх лікарів, готових до здійснення своєї високої місії.

Література:

1. Сухомлинська О. В. Концептуалізація ідей про виховання моральності в сучасній Україні. *Шкільний світ*. 2015. Т. 4 (Вип. 708). С. 4 – 20.
2. Христенко О. Феномен жіночого християнського служіння у контексті сучасної філософії освіти. *European philosophical and historical Discourse*. 2018. Vol. 4. Issue 1. P. 31 – 38.
3. Misericordia. *Тернопільський національний медичний університет*. URL: <https://misericordia.tdmu.edu.ua/pro-nas> (дата звернення: 27.04.2021).

Ігор БОЧАР

*кандидат технічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

ФОРМУВАННЯ ПРОСТОРОВОГО МИСЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ОСНОВ ОХОРОНИ ПРАЦІ

Розумовий розвиток найчастіше визначають як сукупність знань, умінь і сформованих під час їх засвоєння розумових дій, а також довільне оперування ними у процесах мислення і пошуку, яке забезпечує оволодіння новими знаннями й уміньми в повному обсязі.

Серед показників розумового розвитку є розвиток мислення, яке може виявлятися через різні здібності (аналізувати, порівнювати, узагальнювати тощо). Одна з найважливіших здібностей, яка формується упродовж навчання, – спроможність студентів оволодівати різними способами розв'язання практичних завдань на теоретичному рівні, тобто здатність діяти подумки. Ця здатність – фундаментальна складова людського інтелекту, яка дає змогу людині діяти з предметами опосередковано, оперуючи їх образами (наочними, схематичними, знаково-символічними). Вона є психологічною передумовою будь-якої діяльності, забезпечуючи прогнозування, пошук способів досягнення мети й узагальнення результатів пошуку. Зокрема, той студент, який здатний діяти подумки, здебільшого вільно орієнтується у навчальних завданнях, уміє аналізувати їх умову, планувати хід розв'язування, краще контролювати й оцінювати різні способи досягнення вимог, які ставляться у завданні.

Починаючи обробку кожної наступної заготовки, він уважно перевіряє її на придатність, тобто вирішує питання, чи відповідає матеріал заготовки його марці, вказаній на кресленні, чи не бракована вона, чи достатні її розміри порівняно з заданими на кресленні розмірами майбутньої деталі. Така перевірка є прийняттям рішення, яке відбувається на основі порівняння та аналізу характеристик заготовки. Але відбувається все це приховано від стороннього спостереження.

Найпростішим елементом будь-якої розумової діяльності (причому і практичної, і словесно-теоретичної) вважається фундаментальний «будівельний» факт «поєднання-роз'єднання». Доведено, що перш ніж людина зможе «поєднати-роз'єднати» щось подумки, вона повинна обов'язково зробити це практично або хоч наочно. Тобто розумові дії викликаються практичними – між ними існує нерозривний взаємозв'язок. Але коли людина діє тільки практично, наприклад руками, то спостерігаючи за нею, можна побачити тільки її рухи. Розумовий бік активності – невидимий. Інша справа, коли вона починає розмірковувати, – тут уже впадає в очі насамперед розумова активність. Але розум аж ніяк не зводиться до вміння розмірковувати вголос. Більше того, розмірковування можуть бути й марними.

А чи властиві для учнів наведені особливості розумової діяльності у процесі виконання практичних завдань на уроках трудового навчання? Відповідь може бути тільки ствердною. Вже готуючись до виконання будь-якого практичного завдання в цілому і до виконання якоїсь конкретної трудової дії, намагаючись опанувати конкретний трудовий прийом, студенти весь час (інколи навіть не усвідомлюючи цього) подумки розмірковують. Більш повне уявлення про розумовий бік практичної праці може дати ознайомлення з елементарними розумовими діями, які найчастіше лежать в основі міркувань подумки. До таких дій слід віднести аналіз, порівняння, узагальнення, уявні перетворення та деякі інші. Названі дії (крім останньої) за своїм походженням становлять логічні операції.

Розглядаючи просторове мислення як основу розумової діяльності студентів на заняттях з основ охорони праці, доцільно розкрити деякі його специфічні особливості. Дуже часто поняття просторового мислення і просторової уяви ототожнюють, а інколи терміни, що означають ці мислительні процеси, застосовують як синоніми. Звісно, що схожість між процесами просторової уяви і просторового мислення є. Адже в обох випадках відбувається створення просторових образів. Крім того, і просторова уява, і просторове мислення відображають у свідомості людини ті об'єкти, які є предметом її практичної діяльності. Відмінність

між просторовою уявою і просторовим мисленням пов'язана, у першу чергу, із специфічністю кожного з цих процесів у перетворенні початкового образу, вже існуючого в уяві на даний момент, і його кінцевого результату. При функціонуванні просторової уяви відбувається безперервне перетворення початкового образу, яке завжди закінчується одержанням якогось нового, кінцевого образу. Певне місце у цьому перетворенні займають процеси розуміння, які психологи одноставно відносять до сфери мислення. Адже щоб розв'язати якусь практичну задачу, потрібно розібратись в її умові, зрозуміти й усвідомити її зміст, проаналізувати початковий образ, вимоги до його перетворення тощо. І все це підпорядковане активізації саме образів, регулюванню процесу уяви.

Щоб впливати на процес розумового розвитку студентів на заняттях з основ охорони праці, повинна відбуватись тісна взаємодія науково-технічних знань (які формуються у процесі ознайомлення з основами сучасного виробництва) з просторовим мисленням. Обов'язковою умовою здійснення такої взаємодії повинно стати спрямування просторового мислення на оперування технічними поняттями та уявленнями, які відображають предмети і процеси виробничої діяльності. Завдяки цьому і створюються належні умови для розумового розвитку студентів.

Важливим засобом забезпечення взаємодії науково-технічних знань із просторовим мисленням повинна стати система постійно-образних завдань (техніко-технологічних), спрямованих на розвиток в студентів:

- якостей, необхідних для розумової діяльності (спостережливість, уважність, просторова уява та інші);
- готовності до застосування в розумових діях графічних зображень як зорової опори на початковій стадії просторового мислення;
- потреби у застосуванні графічних знань та умінь для розв'язання технічних задач.

Тому, на наш погляд, майбутній учитель має необмежені можливості у виборі таких задач.

Альона СТОРОЖУК

*Начальник відділення військового співробітництва
Військової академії,
аспірантка,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Одеса, Україна*

ПЕДАГОГІЧНІ МОЖЛИВОСТІ ДИСЦИПЛІНИ «ІНОЗЕМНА МОВА» У ФОРМУВАННІ ГУМАНІСТИЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ

З огляду на сучасні виклики та потреби сектору безпеки та оборони керівництвом Міністерства оборони України вивчення англійської мови офіцерським складом визначено одним із пріоритетних напрямків професіоналізації Збройних Сил України. Нині освітньо-професійні програми підготовки офіцерів тактичного рівня у всіх вищих військових навчальних закладах (далі – ВВНЗ) передбачають вивчення курсантами іноземної (англійської) мови [5]. Чинними керівними документами навчання іноземної мови у ВВНЗ визначено як невід’ємну складову професійної підготовки майбутніх офіцерів, що має на меті формування у курсантів іншомовної комунікативної компетентності.

Передбачається, що в процесі досягнення цієї мети реалізується комунікативна і військово-прикладна спрямованість навчання, вирішуються загальноосвітні та виховні завдання. Однак, можна погодитися з думкою тих дослідників питань організації освітнього процесу у ВВНЗ, які вважають, що на сьогодні при підготовці військових фахівців недостатня увага приділяється гуманітарній спрямованості навчання, формуванню гуманістичних цінностей майбутніх офіцерів. Тому важливим напрямком діяльності вищої військової школи по оптимізації системи підготовки курсантів різних спеціальностей вбачається посилення гуманітарного компонента у викладанні всіх дисциплін навчального циклу, зокрема іноземної мови.

Процес навчання іноземним мовам свідчить про наявність взаємозв’язку між процесом оволодіння іноземною мовою та процесом виховання і розвитку певних якостей особистості майбутнього офіцера. Наявність такого взаємозв’язку і взаємовпливу проявляється у тому, що на заняттях з іноземної мови, окрім отримання знань, умінь і навиків, здійснюється удосконалення різноманітних гуманістичних якостей особистості військовослужбовця. Отже, процес навчання іноземної мови у

ВВНЗ з точки зору відповідності підбору змісту та організації навчальних матеріалів (текстів, завдань, вправ та ін.), форм і методів навчальної роботи курсанта і викладача певною мірою відповідає цілям формування гуманістичних цінностей майбутніх офіцерів.

Оволодіння іноземною мовою, як відомо, відбувається у мовній діяльності. Згідно до ідей Л. Виготського [2], мовна діяльність є фундаментальною діяльністю людини та містить у собі значні можливості розвитку особистості, свідомості, всіх пізнавальних процесів людини. Відповідно можна стверджувати, що мовна діяльність створює оптимальні можливості і для розвитку гуманістичної позиції курсантів.

Виходячи з того, що використання навчальної дисципліни «Іноземна мова» з метою формування гуманістичних цінностей тих, кого навчають, а також для загальної гуманізації освітнього процесу у ВВНЗ мусить враховувати специфіку гуманітарного знання, його аксіологічну орієнтацію та принципово діалогічний характер, основними завданнями при цьому можна визначити наступні:

- введення майбутніх офіцерів у культурно-ціннісний контекст людських взаємин у процесі мовної підготовки;
- надання курсантам алгоритмів (моделей) розгляду та аналізу фактів і явищ з гуманістичної точки зору під час проведення навчальних занять;
- демонстрація основних закономірностей міжособистісних відносин у ситуаціях іншомовної комунікації та полікультурної взаємодії у військовому середовищі з гуманістичної точки зору [6, с. 48].

За результатами опитування науково-педагогічних працівників, які залучаються до мовної підготовки військових фахівців, можна дійти висновку, що навчання іноземної мови буде збагачувати ціннісно-орієнтоване світосприйняття майбутніх офіцерів, розвивати інтелектуальну, емоційну і діяльну сферу їх особистості тільки у разі створення належних для цього педагогічних умов, наприклад, при організації навчання з використанням якісно підібраних іншомовних аутентичних текстів, спеціальних завдань і вправ, які відповідають визначеним вимогам. Доцільно погодитися з думкою, що при цьому найбільш ефективними будуть навчальні матеріали, які містять не лише інформацію професійно-орієнтованого спрямування, але і гуманітарний аспект та є такими, що впливають на активізацію рефлексивних процесів у майбутніх офіцерів [3; 4].

Також вбачається корисним використання систем вправ, які спрямовані не лише на розвиток умінь курсантів ВВНЗ професійно спілкуватися у іншомовному середовищі, а також здатні викликати у тих,

кого навчають, емоційний відгук, прагнення до аналізу та оцінки моральної і гуманістичної сутності вчинків і поведінки людей, вчать інтерпретувати свої власні вчинки з точки зору загальноприйнятих гуманістичних ціннісних норм, навчають розумінню глибинного змісту текстів, ситуацій та ін. У цьому випадку навчання іноземних мов майбутніх офіцерів буде якнайбільше відповідати цілям гуманізації та гуманітаризації вищої військової освіти, дозволить збагатити їх гуманістичний ціннісний потенціал та підвищити загальний рівень гуманітарної культури військовослужбовців [1].

Отже, можна стверджувати, що навчання іноземної мови пропонує значні можливості щодо формування гуманістичних цінностей курсантів. Реалізація цього завдання може бути ефективною при наявності науково обґрунтованого комплексу педагогічних умов та створенні і впровадженні в освітній процес у ВВНЗ відповідних методичних рекомендацій щодо формування гуманістичної спрямованості особистості майбутніх офіцерів.

Важливим завданням гуманізації освітнього процесу у ВВНЗ вбачається розвиток особистості військового фахівця, його здібностей до міжособистісного і професійного спілкування, зокрема іншомовного та такого, яке здійснюється у полікультурному середовищі за критеріями загальнолюдських цінностей і гуманістичної культури. Зазначене потребує окремої уваги дослідників при вивченні ними питань мовної підготовки особового складу Збройних Сил України, зокрема щодо формування професійно орієнтованої англomовної компетентності майбутніх офіцерів.

Література:

1. Бец І. О. Збагачення змісту навчального матеріалу творчими завданнями в процесі іншомовної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогіка. 2018. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2018_2_3 (дата звернення: 29.04.2021).
2. Выготский Л. С. Развитие высших психических функций. Москва : МГУ, 1980. 480 с.
3. Гребенюк Л. В. Формування готовності майбутніх офіцерів Збройних Сил України до професійної взаємодії у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2019. 264 с.
4. Захарчишина Ю. М. Педагогічні умови підготовки офіцерів Збройних Сил України до соціокультурної діяльності в миротворчих місіях : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Житомир. держ. ун-т ім. Івана Франка. Житомир, 2011. 20 с.
5. Про затвердження Концепції мовної підготовки особового складу Збройних Сил України та плану реалізації Концепції мовної підготовки особового складу Збройних Сил України : наказ Міністра оборони України від 01 черв. 2009 р. № 267. Київ : МО України, 2009. 34 с.

6. Ульянова В. Г. Управление процессом формирования гуманистических ценностей курсантов военных вузов : монографія. Челябинськ: ЧВВАКИУ, 2010. 223 с.

Ганна ПРОЦІК

аспірантка,

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

м. Тернопіль, Україна

ІНОЗЕМНА МОВА В СИСТЕМІ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ

Вивчення іноземних мов є однією з найважливіших тем для сучасного суспільства через ряд об'єктивних причин: 1) вивчаючи іноземну мову з'являється чудова можливість глибше досліджувати історію та культуру різних країн та народів; 2) вивчаючи іноземну мову розвивається креативне мислення; 3) вивчення іноземних мов сприяє покращенню пам'яті, а також додатковому розумінню концепції спілкування; 4) знання іноземних мов суттєво підвищують шанси отримати перспективну, високооплачувану роботу; 5) знання іноземних мов дасть можливість працевлаштування в іноземних компаніях, проєктах, грантах.

Майбутній фахівець у галузі викладання іноземних мов зобов'язаний досконало оволодіти іноземною мовою, всіма тонкощами мови, розуміти історію держави мову якої вивчає, звичаї та традиції цієї країни, бути готовим ділитися цими знаннями зі своїм учнями, стимулювати та заохочувати їх до самостійності та творчої активності.

Варто звернути увагу на одну важливу деталь при вивченні іноземної мови та культури. Вивчаючи чужорідні звичаї, традиції, мову, культуру, цінності студент не повинен знецінювати чи применшувати національну мову та традиції власного народу. Тому важливо, щоб майбутній учитель іноземної мови навчився утримувати баланс між усвідомленням значущості іноземної мови та цінністю мови рідної, щоб не допустити ситуації, коли іноземна мова стає засобом знецінення рідної мови, формування стереотипу меншовартості мови української.

У сучасному світі змінюються і вимоги до рівня фахової компетенції вчителя іноземної мови, його педагогічної майстерності. Серед основних вимог до сучасного фахівця зі знання мови перераховуємо наступні: здатність до самостійного та критичного мислення, вміння бути відкритим до педагогічних інновацій, здатність адаптовувати набуті знання відносно нових запитів суспільства, готовність брати на себе педагогічну

відповідальність, здатність до дослідницької та творчої діяльності, розуміння потреби постійного самовдосконалення та професійного розвитку. Одним із можливих шляхів реалізації цих вимог є виховання стійких професійно-ціннісних орієнтацій у майбутніх педагогів.

В законі України «Про освіту» зазначено, що метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян [2]. Особисті цінності, професійні цінності, моральні та духовні цінності є тою основою, тим «наріжним каменем» доброго вчителя, спеціаліста своєї справи. Науковці стверджують, що система професійно-ціннісних орієнтацій функціонує в системі загальнолюдських цінностей. Саме педагогічні працівники є безпосередніми учасниками взаємодії з молоддю, і від їхньої майстерності, вміння подати матеріал, мотивувати та зацікавити в значній мірі залежить результат знань студентів з предмету.

В. Лук'янов пише про те, що цінності забезпечують людину життєвими орієнтирами, визначають життєво важливі цілі діяльності і зрештою надають людському життю певний сенс [4]. Важливим завданням для вищої освіти сьогодні є пошуки шляхів формування ціннісного потенціалу особистості майбутнього вчителя.

Цінність як категорія науки стала аналізуватися в межах досить молодшої наукової галузі – аксіології, яка активно розвивалася з другої половини ХІХ. Аксіологія – це наука про духовні, моральні, естетичні та інші цінності, учення про природу та різновиди цінностей.

Цінність як наукова категорія аналізується в різних галузях знань: філософії, психології, соціології, педагогіці, культурології, історії, етнопедагогіці, та ін.. Окрім того, іноді поняття «цінність» співвідносять з поняттям «вартість», «значущість», «корисність», «шкідливість» тощо [3, с. 8].

У психології цінності пов'язуються з пізнавальними процесами особистості, з формуванням її емоційно-вольової сфери, для педагогічної науки важливо, що система цінностей особистості створюється у навчально-виховній діяльності. Педагогічна аксіологія значно змінює характер співпраці вчителя та учня. У центрі уваги опиняються не просто знання, вміння, навички чи формування певних звичок, а цілий комплекс життєво важливих цінностей які потрібно культивувати в учнях.

Г. Єлизарова вважає, що основними характеристиками цінностей учасників освітнього процесу є здатність до самостійного набуття знань та

професійної майстерності (для педагогів), вміння рефлексувати власну діяльність – учнем чи педагогом, відповідальність перед іншими учасниками освітнього процесу, оптимістичне сприйняття оточуючого соціального простору [1, с. 16].

Науковці у своїх працях перераховують різноманітні види цінностей, серед яких: цінності особистості (особисті цінності), цінності людства (загальнолюдські цінності), цінності держави (групові цінності). До особистих цінностей відносяться – здоров'я, життя, любов, справедливість, сім'я, прагнення до успіху та ін.; загальнолюдські цінності – життя, гуманізм, творчість, свобода, воля, відповідальність, істина, моральність, добро, віра та ін.; групові цінності – міжкультурні, національні, статеві, вікові, громадянські та ін.. [3, с. 26]. Хоча говорячи про особисті цінності невірним є говорити, що є якийсь обов'язковий загальний чи уніфікований список таких цінностей, адже кожна людина вкладає своє розуміння та сенс у слово «цінність». Те, що є цінним чи важливим для однієї людини, для іншого може не мати прищипового значення.

Подальшого вивчення потребують: система цінностей українських студентів у порівнянні з зарубіжними; зміни в цінностях упродовж останніх років; врахування гендерних особливостей.

Література:

1. Елизарова Г. В. Новому образованию – новую систему образовательных ценностей. Вестник Герценовского университета, 2010. №9. С.14 – 17.
2. Закон України «Про освіту» від 23.04.2021 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
3. Левківська К. В. Ціннісні засади діяльності освітніх закладів : навчально-методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ, 2017. 136 с.
4. Лукьянов В. Г. Изучение проблемы ценностей в современной философии // Серия “Symposium”, Методология гуманитарного знания в перспективе XXI века., Выпуск 12 / К 80-летию профессора Моисея Самойловича Кагана. Матер.международ.науч.конф. Санкт-Петербург, 2001. 221 с.

ЦІННІСТЬ СУЧАСНОЇ НАУКИ ТА ЦИФРОВІЗАЦІЯ СУСПІЛЬНОГО БУТТЯ: АКСІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Олександр МАРТИНЕНКО

кандидат філософських наук, докторант,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

м. Чернівці, Україна

АКСІОЛОГІЯ НАУКИ: СТАН, МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

На початку ХХІ століття аксіологію науки трактували радше як перспективний філософський проект. «На жаль, – пише М. Марчук, – сьогодні ми не можемо сказати, що вона має чітко визначені предмет, об'єкт, завдання, мету, принципи і методи дослідження тощо. У філософських працях, довідниках, енциклопедіях і словниках «аксіологія науки» ще не виокремлюється так, наприклад, як «етика науки», «методологія науки», «логіка науки», «соціологія науки» і т. ін.» [6, с. 102]. Досягненням автора стало теоретичне й методологічне обґрунтування аксіології науки, створення концепції «ціннісного потенціалізму», розробка «сферично-векторної (голографічної) моделі» аксіосфери наукового знання.

С. Лебедев у термінологічному словнику визначив аксіологію науки як розділ філософії науки [3, с. 301]. В оновленій редакції словника він дає таке визначення цієї дисципліни: «розділ філософії науки, предметом якого є дослідження аксіологічних (ціннісних) засад і проблем науки в цілому, окремих наук, а також різних видів наукової діяльності (пізнавальної та практичної)» [4, с. 6-7].

Незважаючи на те, що вивчення цінностей науки залишається важливим завданням сучасного наукознавства, розвиток аксіології науки призупинився. У цьому можна пересвідчитись, відвідавши ресурс «scholar.google.com.ua». Словосполучення «аксіологія науки» в лапках (що означає точний запит) видає 130 назв, тоді як термін «аксіологія» – 5080 (російською мовою – 23400, англійською – 57700). Це дає підстави вважати, що: 1) аксіологія науки присутня у сфері наукових розробок, але розвивається повільними темпами; 2) дискурс філософської теорії цінності популярніший в українському науковому середовищі, хоча помітно відстає від зарубіжного.

Суперечність між скромними успіхами аксіології науки, з одного боку, і зростанням інтересу до вивчення наукових цінностей – з іншого, лише на перший погляд здається незрозумілою. Її цілком можна пояснити, проаналізувавши специфіку кризи філософії науки, що полягає у втраті суб'єктності цієї галузі, розподілу її предметної сфери між суміжними дисциплінами – когнітологією, соціологією, історією та психологією науки [5, с. 68].

Аксіологія науки як структурна частина філософії та методології науки також вразлива перед популярністю мейнстрімових наук соціогуманітарного блоку, які перехоплюють її проблематику. Водночас така оперативність не означає гарантії успіху, формула якого полягає у дисциплінарній конвергенції, використанні найбільш адекватного теоретичного інструментарію для розв'язання того чи того завдання.

Актуальна проблема сьогодення – неясна перспектива зближення наукової та релігійної картин світу. Повернення релігії, постсекуляризм, постсекулярність, як правило, характеризують як «повзучий клерикалізм» [9], «стан світоглядно-ціннісного самовизначення» [2, с. 33], «еклектичний дизайн постколоніальної трансгресії» [7, с. 56], «суспільство, що продовжує секуляризуватися» [1, с. 70] тощо. Проблемою постсекулярності активно займаються майже всі дисципліни соціогуманітарного блоку: соціологія, філософія, теологія, політологія, лінгвістика, культурологія. Такий полілог – усебічний аналіз постсекуляризму засобами різних дисциплін, на думку Дж. Бекфорда, це свідчення не стільки кінця секулярності, скільки невизначеності феномену постсекулярності, тому що «важко змиритися з тим, що секулярність дійшла кінця, а постсекулярність – покращена версія чи вища стадія секулярності» [10, с. 16-17]. На думку Д. Узланера, постсекулярність – це не до кінця визначене поняття: «зростання зацікавленості й навіть своєрідна мода на постсекулярне в жодному разі не свідчить про те, що саме поняття повністю роз'яснене» [8]. Враховуючи складність проблеми, доцільно звернутися до засобів, які нині винесені за дужки наукового дискурсу.

Аксіологія науки – це дисципліна, що має свою оригінальну методологію, володіє достатнім гносеологічним і епістемологічним потенціалом. Незважаючи на те, що вона не актуалізована достатньою мірою в сучасному науковому середовищі, їй цілком під силу розібратись із хитросплетіннями існуючого сценарію зближення науки і релігії, спрогнозувати ймовірний результат такої взаємодії.

Література:

1. Бусова Н. А. Взаимодействие религиозного и светского в постсекулярном обществе. Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія «Філософія. Філософські перипетії». 2014. № 1130. С. 65 – 74
2. Горохолінська І. В. Демаркація секулярного / постсекулярного в сучасній релігійності: філософський та богословський дискурс [Текст]: автореф. дис. ... д-ра філос. наук: 09.00.11, 09.00.14 / Київ. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. 2019. 33 с.
3. Лебедев С. А. Философия науки: Словарь основных терминов. Москва: Академический Проект, 2004. 320 с.
4. Лебедев С. А. Философия науки: Терминологический словарь. Москва: Академический Проект, 2011. 269 с.
5. Мартиненко О. П. Епістемологічний релятивізм та теософія А. Пуанкаре. Релігія та Соціум [Міжнародний часопис]. 2019. № 3-4 (35-36). С. 67 – 74.
6. Марчук М. Г. Аксіологічний потенціал наукового знання: поняття, структура, спосіб актуалізації [Текст]: дис... д-ра філос. наук: 09.00.09 / Чернівці. Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. 2002. 436 с.
7. Неклеса А. И. Пришествие постсекулярного мира. Россия реформирующаяся. 2013. №12. С. 42 – 68.
8. Узланер Д. А. Картография постсекулярного. Отечественные записки №1 (52). 2013: веб-сайт. Url: <https://magazines.gorky.media/oz/2013/1> (дата звернення: 27.04.2021).
9. Хабермас Ю. Против «воинствующего атеизма». «Постсекулярное» общество – что это такое? Русский журнал: веб-сайт. Url: <http://www.russ.ru/pole/Protiv-voinstvuyushego-ateizma> (дата звернення: 27.04.2021).
10. Beckford, J. SSSR Presidential Address. Public Religions and the Postsecular: Critical Reflections. Journal for the Scientific Study of Religion. no. 51 (1), 2012.

Світлана ШЕВЧУК

*кандидат філософських наук, доцент,
Поліський національний університет
м. Житомир, Україна*

Любов КОНДРАТЮК

*кандидат філософських наук, доцент
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

ЩОДО ЦІННІСНОЇ ПЕРЕОРІЄНТАЦІЇ ВІДНОШЕННЯ ЛЮДИНИ ДО ПРИРОДИ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ НОВОГО ТИПУ РАЦІОНАЛЬНОСТІ

Сучасність позначена різного роду кризами, у тому числі духовно-моральною та екологічною, які тісно пов'язані. Це час руйнування

старих цінностей і, водночас, напрацювання нових норм та правил поведінки людини на ґрунті усвідомлення як власної унікальності, так і нерозривного зв'язку з природою. Ці реалії стимулюють учених переосмислювати класичні уявлення та світоглядні орієнтири, виробляти різноманітні підходи до розв'язання екологічних проблем, в основі яких лежить відношення людини до природи, і формування, таким чином, нової ціннісної парадигми.

Філософське осмислення деструктивного впливу людини на природу визначає, як чинники її занепаду, зазвичай, науку і техніку. Техногенна цивілізація сформувала раціональність, яка і спричинила екологічну кризу. Саме тут була сформована особлива система цінностей, у відповідності з якою виникло специфічне розуміння влади та сили. Наука забезпечила людині не лише владу над іншою людиною, але і над природою. Відповідно до засад техногенної цивілізації було сформовано ставлення до світу як до такого, що існує переважно для людини, а до природи як до того, чим людина має оволодіти, підкорити задля задоволення своїх потреб.

Відомий вчений В. Хесле вважає причиною екологічної кризи дисбаланс між різними формами раціональності, а саме невідповідність між цільовою та ціннісною формами раціональності, між владою і мудрістю. [2, с. 7] Хоча наука і техніка вважаються причинами екологічних проблем, вихід з них можна знайти, тільки спираючись на сучасну науку та технології (наприклад, біотехнологію). Проблема скоріше полягає не в самій природі науки, а в світоглядних засадах, які покладаються в основу використання результатів науки.

У новому типі раціональності, що стверджується тепер, акцент робиться на складних системах, що розвиваються та їх людиномірності. У межах нових пріоритетів природа розглядається як цілісний організм, в який включено і людину, акцентуються несилові впливи, можливість декількох сценаріїв розвитку системи, суттєва роль відводиться моральним засадам. Якщо рух до постнекласичної раціональності пов'язаний із включенням аксіологічних елементів у наукове пізнання, то у зміні відношення людини до природи цей аспект, відповідно, трансформується в усвідомлення природи як морально-світоглядної цінності та поступове введення її у сферу морального відношення.

Зазвичай поняття цінності пов'язується з людиною. У контексті постнекласичної раціональності сфера розуміння та застосування цього поняття розширюється: стверджуючи самоцінність природи обґрунтовує-

ться її єдність з етичними цінностями (світ природи вводиться у сферу людських цінностей).

Цінність, будучи базовою категорією етики та позначаючи ті чи інші феномени, детермінує і обов'язки стосовно них. Коли усвідомлюється самоцінність природних феноменів та формуються відповідні обов'язки стосовно них – можна говорити, що відношення людини до природи вимірюється «на ідеальних терезах моралі» (А. Гусейнова).

Ціннісна трансформація відношення людини до природи ґрунтується також на зміні погляду на те, хто може володіти моральним статусом. Класифікацію еколого-етичних позицій можна уявити, на думку дослідниці О.Д.Рихліцької, у вигляді системи концентричних кіл, що вибудовуються навколо морального суб'єкта як центру, де «моральний циркуль» позначає різні величини відповідальності людини щодо феноменів природи. У світлі такої класифікації антропоцентрична етика має найменший радіус дії, адже мораль тут включає у свою сферу лише людину, як найвищу цінність. [3]

Патоцентрична етика констатує цінність будь-якої живої істоти, якій властиве страждання. Одним з перших, хто висловив тезу, що не лише люди можуть володіти моральним статусом, був англійський філософ Дж. Бентам. На відміну від Дж. Локка він вважав, що критерієм відношення до інших істот є не розумність («здатність роздумувати»), а здатність відчувати страждання. Вищі тварини цінні самі по собі, це і обумовлює їх моральний статус. Він висловив надію, що «настане час, коли людство буде гуманним до будь-якої істоти, яка дихає». [1]

Розвиваючи цю лінію, американський філософ К.Гудпастер висловлює думку про те, що всі живі істоти повинні мати «моральну повагу». Новація цього філософа пов'язана з тим, що моральний статус вже визнається за всіма живими істотами, незалежно від їх здатності відчувати біль. Ще одним кроком у напрямку розширення радіуса моральної відповідальності є біоцентрична етика, у якій всі живі істоти, незалежно від рівня їх організації, мають моральний статус (і нижчі тварини, і рослини). Ідейним підґрунтям цього напрямку є американський інвайронменталізм (ідея «універсальної етики»).

Найширшу позицію займає холістична етика, яка вводить у сферу людської моральної відповідальності і неживу природу, види, екосистеми, і біосферу загалом. Різні аспекти ціннісної характеристики природи розглядають також «етика відповідальності», екогуманізм, «глибинна екологія» та інші.

Отже, як бачимо, відношення людини до природи еволюціонувало разом з людиною та її суспільством. Якщо спочатку сфера моралі та цінностей приписувалась лише людині, то надалі вона розширювалась, доки природа та все «не-людське» життя на Землі не стало трактуватись як цінне саме по собі, незалежно від того, корисне воно для людини чи ні. Подолання світоглядної та екологічної криз можливе лише шляхом ціннісної переорієнтації світогляду, суть якої – визнання самоцінності життя на Землі.

Література:

1. Bentham, Jeremy. *Principles of Penal Law*. Part III, 1781. URL: <https://www.google.com/search?q=1.+Bentham%2C+Jeremy.+Principles+of+Penal+Law.+Part+III%2C+1781&oq=1.%09+Bentham%2C+Jeremy.+Principles+of+Penal+Law.+Part+III%2C+1781&aqs=chrome..69i57.2373j0j15&sourceid=chrome&ie=UTF-8>
2. Хесле В. *Философия и экология*. М.: «Ками». 1994. 192 с.
3. Рихліцька О.Д. Екологічна етика: проблема цінностей. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2013. Вип. 57. С.23 – 27.

Галина ГЕНСЕРУК

кандидат педагогічних наук, доцент,

Сергій МАРТИНЮК

*кандидат фізико-математичних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна*

АКСІОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСВІТИ

Сьогодні процес цифрової трансформації освіти є одним із важливих завдань суспільства. Зміни в сфері освіти, пов'язані з цифровізацією, вимагають глибокого та детального дослідження, адже змінюється не тільки процес з технічної точки зору, зміни зазнає вся освітня культура України. У зв'язку із загальносвітовою тенденцією цифровізації виникає необхідність підготовки висококваліфікованих фахівців, які не тільки володіють сучасними технологіями, а й вміють їх використовувати в професійній діяльності [1]. Нові умови вимагають появи нових компетенцій і навичок для всіх учасників освітнього процесу. Необхідним є формування професійних навичок і розвиток цілого ряду особистісних

якостей, до яких відносять когнітивні, комунікативні, креативні вміння, а також кооперацію, емоційний інтелект, здатність приймати рішення, управлінські вміння. Провідна роль у цьому процесі належить освіті, яка повинна трансформувати під зазначені потреби фундаментальні якості системи навчання та модифікувати сучасні цифрові технології у загальній системі освіти. Сучасний педагог повинен не лише сам бути носієм базових цінностей, а й володіти засобами та методами передачі новому поколінню таких ключових цінностей, як свобода, відповідальність, рівність, розвиток, пізнання і безпека в цифровому світі.

Ціннісні характеристики стають фундаментом будь-якої трансформації освітньої системи, зокрема й цифрової. Тому однією з актуальних проблем стає розробка філософських і методологічних основ цифровізації освіти з урахуванням аксіологічного, антропометричного та гносеологічного принципів.

Перед сучасними педагогами постає складна проблема — необхідність включати в освітній процес цифрові технології, не втрачаючи глибини його змісту. Сьогодні зароджується нова галузь педагогіки, яка є основним напрямком розвитку даної науки як з точки зору виховної парадигми, так і з точки зору методології та методики. Філософською основою нових розробок повинна стати аксіологія, яка здатна об'єднати ті кращі досягнення, які склалися протягом століть з новими цифровими інноваціями. Без наповнення змісту моральними цінностями цифровізація освіти може привести до втрати національної ідентичності. У сучасному світі за цифровими технологіями повинні стояти, перш за все, людські цінності, які й покликані інтегрувати технології в дійсність, а не навпаки. І якщо цифрові технології не будуть наповнені людськими характеристиками, то припиниться виховання людини.

Серед головних цінностей цифрової освіти можна виділити:

– принцип доступності та відкритості. У багатьох ресурсів є можливість їх використання онлайн, що значно розширює можливості студентів і знижує вимоги до технічного забезпечення, тим самим сприяючи зниженню порогу входження в цифровий освітній процес;

– дотримання цінностей авторського права. Усі матеріали, які використовують у цифрових освітніх продуктах, обов'язково повинні бути використані відповідно до норм права та відповідати законодавству України;

– доступність для осіб з обмеженими можливостями, що дозволяє зробити освітній процес відкритим для всіх громадян країни. Тому в

багатьох платформах у системі вимог передбачено обов'язкову наявність команди підтримки, що дозволяє вирішити багато різних проблеми;

– принцип фокусування на освітньому процесі, який полягає в тому, що користувач платформи не має спостерігати зовнішні дратівливі елементів, такі як банери, реклама тощо.

Сучасні студенти є представниками нового цифрового покоління [2]. Їм близькі й зрозумілі такі технології, як технології електронного навчання, технології виробництва і 3D-друку, інтернет речей (Internet of Things – IoT: засоби автоматичної ідентифікації (штрих-коди, Data Matrix, QR-коди тощо), робототехніка, віртуальна та доповнена реальність, штучний інтелект, соціальні медіа, геолокації, аудіо- та відеореєстрації. Ці технології впроваджуються і в освіту, проте їх використання без усвідомлення позитивних і негативних факторів може привести до формування фрагментарності та короткостроковості.

Таким чином, цифрова трансформація освіти вимагає системного аналізу та контролю з аксіологічних позицій. Цифрова трансформація входить у всі сфери життєдіяльності людини. Незаперечними є той позитивний вплив, який комп'ютери і гаджети привносять у життя сучасного суспільства. Однак при цьому варто досліджувати проблеми соціалізації та самоідентифікації в цифровому світі. Тому цифрова аксіологія повинна стати важливим інструментом педагогічного освіти та позитивного впливу на молоде покоління. Прогнозувати, у якому світі житимуть наші нащадки, зараз неможливо, але якщо в основу закладені справжні цінності, то можна стверджувати, що цей світ буде цифровим і гуманним одночасно.

Література:

1. Генсерук Г. Р., Мартинюк С. В. Розвиток цифрової компетентності майбутніх учителів в умовах цифрового освітнього середовища закладу вищої освіти. Інноваційна педагогіка. Херсон : Гельветика, 2020. Вип. 19, т. 2. С. 158 –161.
2. Howe N., Strauss W. Millennials go to college: Strategies for a new generation on campus. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.472.8236&rep=rep1&type=pdf>. (дата звернення: 25.04.2021).

Інна ГРОД
кандидат фізико-математичних наук, доцент,

Людмила РАТУШНЯК
магістранта,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна

ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНІ ЗАВДАННЯ В КУРСІ «СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ»

У сучасних реаліях найбільш актуальним стало вміння користуватися інформаційними технологіями. Культура спілкування з комп'ютером стає частиною загальної культури людини. Тому інформатизація освіти є необхідною складовою підготовки фахівців у будь-якій галузі знань і є доцільною не тільки як метод швидкого і ефективного оволодіння тією чи іншою дисципліною, що вивчається, а і як спосіб життя у сучасному світі, насиченому інформаційними технологіями.

Проникнення інформаційних технологій у навчальний процес вищого навчального закладу дозволяє педагогам якісно змінити зміст, методи та організаційні форми навчання. Інформатизація навчального процесу у вищому навчальному закладі сприяє прискореному процесу адаптації студента як майбутнього фахівця до його професійної діяльності, підвищує якість його підготовки, надає можливість студенту, фахівцю більш вільно орієнтуватися у сучасному житті в цілому та у сфері професійної діяльності, зокрема [1].

Система Microsoft Office пропонує нові гнучкі та потужні способи продуктивнішої роботи. З'явилося нове подання **Microsoft Office Backstage™**, у якому надається централізований і легкий доступ до операцій збереження, надання спільного доступу, друку та публікації. У системі пропонуються інноваційні та гнучкі способи **спільної роботи** (вільно надавати спільний доступ до файлів і підтримувати спілкування). Функція співавторства у програмах Word, PowerPoint, веб-застосунку Excel Web App і спільних блокнотах OneNote дає змогу редагувати той самий файл одночасно з іншими користувачами **із будь-якого місця** за допомогою браузера, комп'ютера або смартфона.

Веб-застосунки **Microsoft Office Web Apps** – це онлайніві супутні застосунки програм системи Microsoft Office. Розміщуючи свої файли

Word, Excel, PowerPoint і OneNote на сайті SharePoint або в папці Windows Live SkyDrive, отримуємо можливість відкривати, редагувати їх, а також надавати спільний доступ до вмісту фактично з будь-якого комп'ютера, підключеного до мережі Інтернет. Пакет *Microsoft Office Mobile* дає змогу користуватися тими ж потужними інструментами, які використовуються у системі Microsoft Office, на телефоні під керуванням операційної системи Windows Phone.

Зміст роботи студента над конкретною дисципліною визначають навчальна програма дисципліни, методичні матеріали, завдання та вказівки викладача. Наприклад, вивчаючи курс «Сучасні інформаційні технології в навчальному процесі», студенти історичного факультету, застосовуючи свої знання до теми «*Застосування інформаційних технологій для популяризації пам'яток архітектури Національного заповідника «Замки Тернопілля»*», формуватимуть навички використання програмних засобів у професійній діяльності вчителя (інформаційна компетентність).

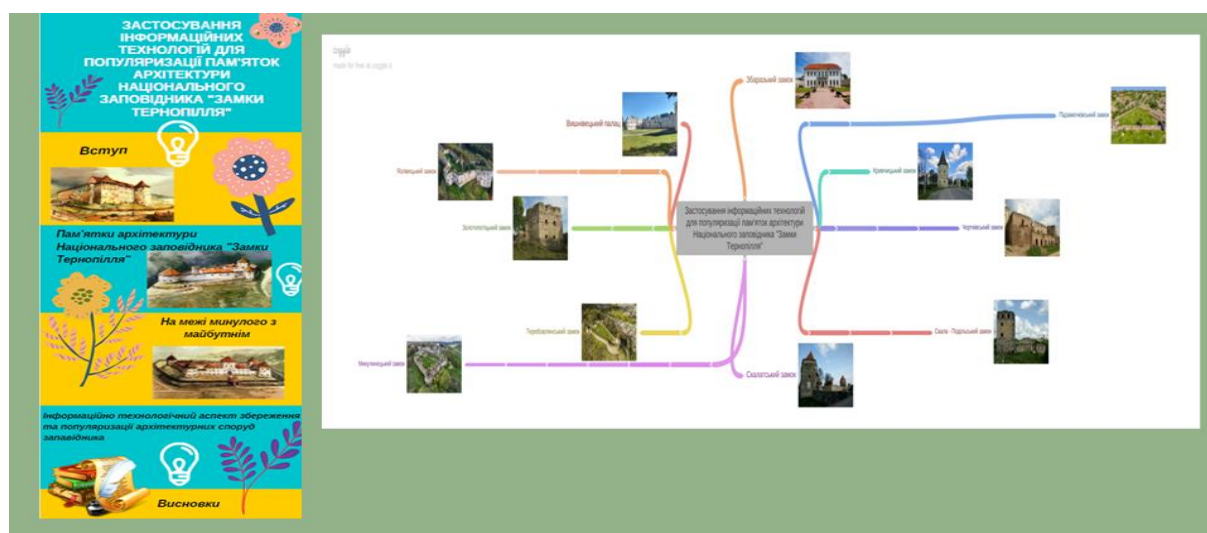

Рис. 1 Створення карт знань щодо вибраної теми

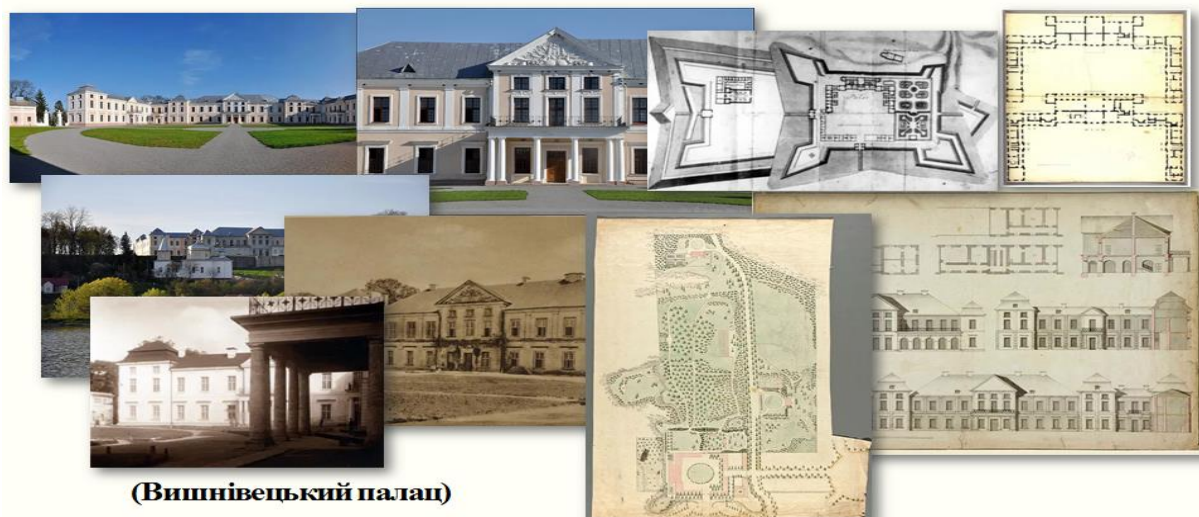
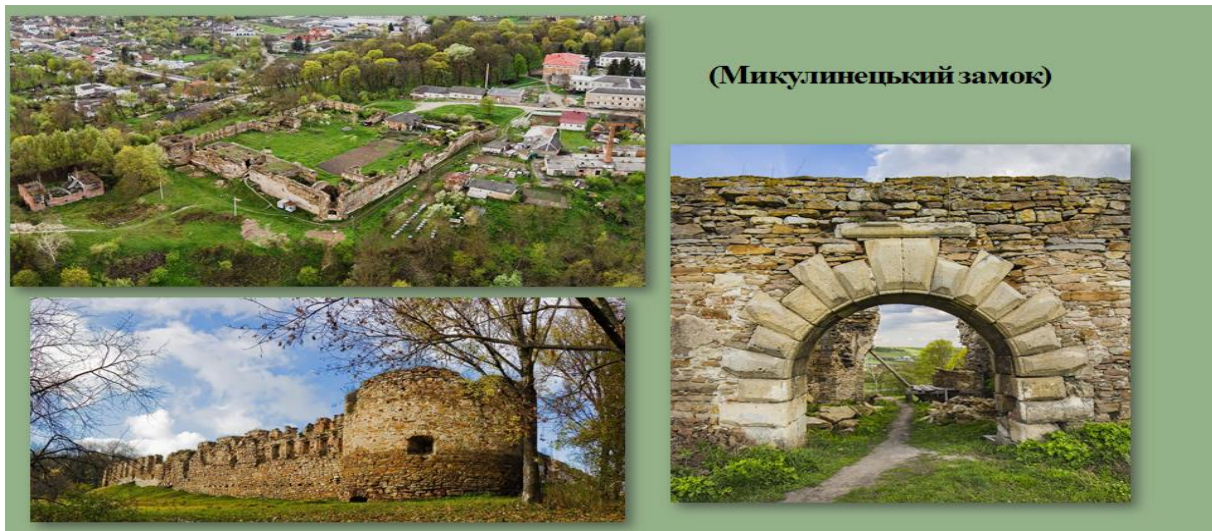

Рис. 2 На межі минулого з майбутнім. Колаж

(Микулинецький замок)

Рис. 3 Національний заповідник „Замки Тернопілля”

Замкові руїни оживають на полотні польського художника

Альбом польського художника Збігнева Шченанека «Замки на Кресах» може бути цікавим не тільки для самих поляків, а й для багатьох українців, а особливо жителів Тернопільщини. Справа в тім, що у своєму альбомі він зобразив тернопільські замки.

Зважаючи на сильну руйнацію цих колись могутніх і неприступних фортець і замків, Збігнев провів чимало роботи і більшість картин стали свого роду авторськими реконструкціями.

Рис. 4 Альбом польського художника Збігнева Шченанека «Замки на Кресах»

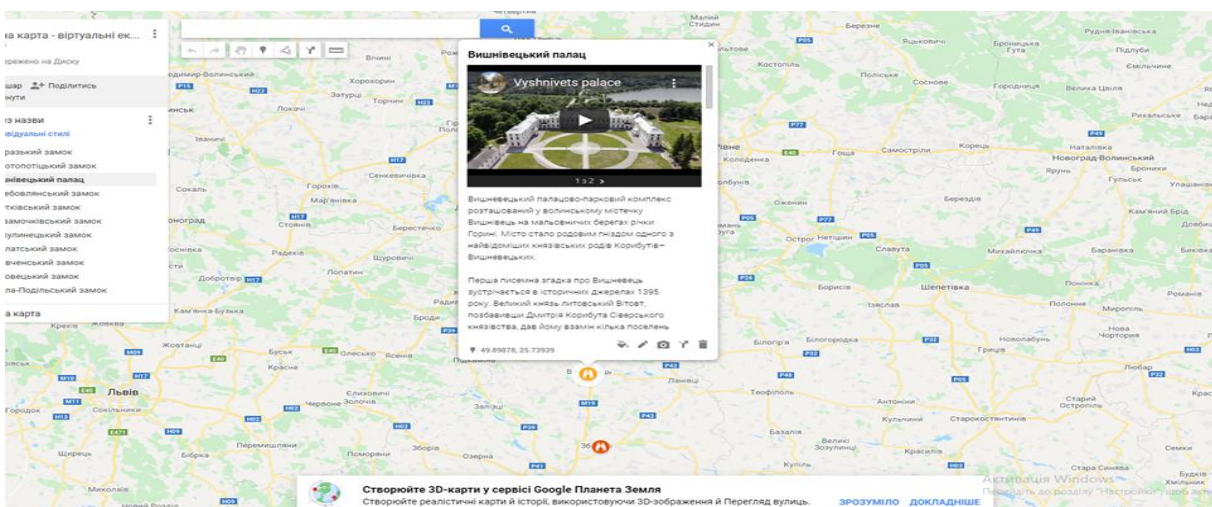

Рис. 5 Інтерактивна карта з віртуальними екскурсіями

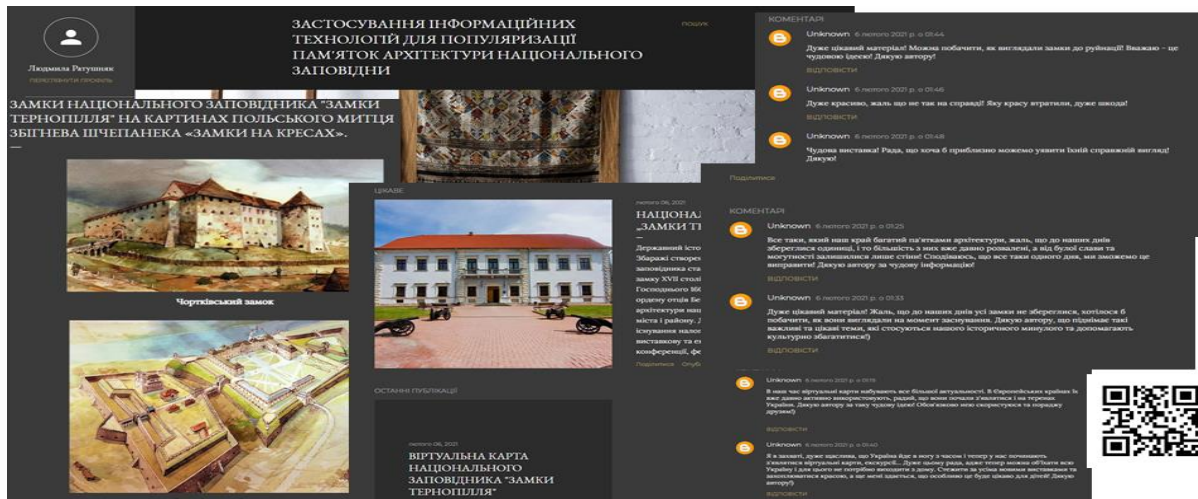

Рис. 6 Блог за посиланням: <https://rluda21.blogspot.com/>

Студенти творчо працюють над виконанням значущого для них завдання. Віддаємо перевагу таким завданням, які являють собою комбінацію декількох типів і містить у собі риси індивідуальної та колективної роботи. Застосування студентами творчих підходів у вирішенні навчальних завдань є одним з важливих аспектів курсу «Сучасні інформаційні технології в навчальному процесі». Завдання даного курсу базуються на програмному пакеті Microsoft Office. Для роботи також використовується підключення до мережі Інтернет. Студенти отримують чітко сформульовані завдання в рамках лабораторних робіт і мають можливість оволодіти навчальним матеріалом, знайомлячись із доступними інструкціями та порадами.

У ході освоєння студентами змісту навчальної дисципліни застосуємо в якості інформаційно-методичної підтримки комп'ютерно-орієнтований навчально-методичний комплекс, що включає електронні матеріали для позааудиторної роботи студентів, завдання для аудиторних занять, приклади виконання типових завдань.

Подальшої розробки потребує система професійно-орієнтованих завдань курсу «Сучасні інформаційні технології в навчальному процесі». Структура системи професійно-орієнтованих завдань повинна відповідати розробленій структурі професійних умінь. Цей підхід надає можливості мотивувати студентів на вивчення дисципліни, покращити показники навчальної діяльності, інтенсифікувати процес підготовки майбутніх спеціалістів за рахунок професійної орієнтації завдань та поетапного формування умінь [2].

Література:

1. Гудирева О. М. Впровадження інформаційно-комунікативних технологій у навчальному процесі вищого навчального закладу [Електронний ресурс] // Інформаційні технології в освіті: збірник наукових праць. Херсон: Видавництво ХДУ. 2010. Вип.6. С. 101 – 112. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/itvo/2010_6/15.pdf
2. Онищук С.О., Грод І.М. Значимість професійно-орієнтованих завдань при вивченні інформаційних технологій // «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання: досвід, тенденції, перспективи»: матеріали VII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Тернопіль. 8 квітня 2021. Вип.7. С. 108 – 111.
3. Національний заповідник «Замки Тернопілля» URL.: <https://www.zamky.te.ua>

Інна ГРОД

кандидат фізико-математичних наук, доцент,

Софія ОНИЩУК

студентка,

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

м. Тернопіль, Україна

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ

ПІДХОДІВ ВИКЛАДАННЯ ОФІСНИХ ПРОГРАМ

Одним із ключових компонентів професійної компетентності педагога є інформаційна компетентність, яка передбачає володіння інформаційними технологіями, вміння опрацьовувати різні види інформації [4].

Найбільш використовуваними у майбутній професійній діяльності студентів педагогічного університету є комп'ютерні технології обробки текстових (текстові процесори), табличних (табличні процесори) та графічних (графічні редактори) даних, робота із мультимедійними даними, а також і комп'ютерні телекомунікації. Оволодіння студентами основними навичками роботи із цими технологіями передбачає вивчення офісних пакетів (систем) – сукупності програм з уніфікованим інтерфейсом, які дозволяють виконувати роботу з обробки даних [1].

Специфікою вивчення офісних технологій є те, що для напрацювання необхідних навичок і вироблення вмінь у роботі з різноманітними видами інформації, необхідно багато годин пропрацювати за персональним комп'ютером, тому більшість часу відводиться саме на це, залишаючи за теоретичними знаннями другорядне значення. Тому вивчення або більш глибоке ознайомлення з теоретичним і додатковим матеріалом варто

винести на самостійну роботу, яка може здійснюватися незалежно від години дня і місця знаходження студента. Адже самостійна робота є основою будь-якого навчання, а особливо навчання у вищій школі [1].

Доцільно для вивчення офісних технологій використати діяльнісний підхід, тобто студенти вивчають можливості офісних програм у процесі виконання певного комплексного завдання. Крім того, це завдання має бути з конкретної предметної галузі. Це може мотивувати поглиблене вивчення студентами інформаційних технологій з метою використання їх як засобу навчання інших профільних предметів.

Для будь-якої діяльності мають бути виділені мета, предмет, методи і засоби. У процесі вивчення офісних технологій:

- 1) метою діяльності студентів може бути виконання поставлених перед ними комплексних завдань;
- 2) предметом діяльності – різні набори даних (текстові, графічні, звукові тощо);
- 3) методами будуть способи опрацювання даних;
- 4) як засоби виступатимуть офісні програми.

Наприклад, при роботі з текстовим редактором предмет діяльності – це відповідним чином структурований текст, текстовий редактор – засіб для дослідження та перетворення такого об'єкту. За допомогою текстового редактора текст можна аналізувати, редагувати, експериментувати з ним. При роботі з графічним редактором предметом дослідження є графічні зображення, а засобом для опрацювання таких об'єктів – графічний редактор [3].

Ефективне вивчення студентами офісних технологій передбачає наявність пізнавального і проблемного завдання тому, що саме завдання обумовлює весь процес діяльності.

Подальшої розробки потребує система професійно-орієнтованих завдань курсу «Сучасні інформаційні технології в навчальному процесі». Структура системи професійно-орієнтованих завдань повинна відповідати розробленій структурі професійних умінь.

Цей підхід при вивченні курсу «Сучасні інформаційні технології в навчальному процесі» надає можливості мотивувати студентів на вивчення дисципліни, покращити показники навчальної діяльності, інтенсифікувати процес підготовки майбутніх спеціалістів за рахунок професійної орієнтації завдань та поетапного формування умінь.

Професійно-орієнтовані завдання з курсу «Сучасні інформаційні технології в навчальному процесі» можна розглядати як комплексні завдання прикладного характеру, для яких обов'язковим є застосування

сучасних ІКТ як засобу розв'язування, надання різнорівневої допомоги та критеріїв оцінювання як кінцевого результату, так і способів його отримання [2].

Перед вивченням курсу студенти уже володіють базовими навичками роботи з офісними програмами. Проте необхідно подати описи послідовностей дій для виконання деяких завдань у конкретному програмному засобі.

Важливим методом навчання інформаційних технологій також є метод демонстрації прикладів на основі широкого використання інтерактивних технологій. Така демонстрація має важливе значення для розуміння основних характеристик та можливостей використання прикладних програм, що вивчаються. Використання методу демонстраційних прикладів дозволяє інтенсифікувати спілкування студентів між собою і з викладачем, який проводить лабораторні роботи, передавати один одному демонстраційні приклади, що були створені іншими студентами, аналізувати їх, модифікувати тощо.

Також варто організувати навчання у співробітництві – це модель використання малих груп студентів. Навчальні завдання структуруються таким чином, щоб всі члени команди були взаємозв'язаними та взаємозалежними і, при цьому, достатньо самостійними в оволодінні матеріалом і розв'язанні задач. Викладач виступає консультантом. Він може більше уваги приділити окремим студентам або групі. Разом з тим, в потрібний момент, він може об'єднати всіх у групі і дати, якщо необхідно, пояснення.

Індивідуальна самостійна робота при цьому стає вхідною, елементарною часткою самостійної колективної діяльності. А її результат, з одного боку, впливає на результат групової роботи, а з іншого, вбирає в себе результати роботи інших членів групи.

Використання можливостей ІКТ для забезпечення доступу до джерел інформації та моделювання навчальних, навчально-пізнавальних і творчих завдань суттєво розширює тематику проектів та допомагає вирішити проблему мотивації.

Література:

1. Викладання комп'ютерних технологій на основі вільного офісного додатку openOffice.org / Інформаційні технології в освіті: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (24 – 26 травня 2006 р.). Мелітополь: МДПУ, 2006. С. 41–42. URL: <http://conference.mdpu.org.ua/viewtopic.php?t=232>
2. Інноваційні методи навчання. URL: <http://www.duep.edu/section/science/new-metod-learning/uk.html>

3. Морзе Н. В. Методика навчання інформатики: Навч. посіб.: У 3 ч. / За ред. М. І. Жалдака. К.: Навчальна книга, 2004.
4. Онищук С.О., Грод І.М. Значимість професійно-орієнтованих завдань при вивченні інформаційних технологій. «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання: досвід, тенденції, перспективи», 8 квітня 2021, № 7, с. 108 – 111.

Микола СЛЮСАР

аспірант,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

м. Житомир, Україна

МІФОТВОРЧІСТЬ ЗАСОБАМИ РЕКЛАМИ У ФІЛОСОФІЇ

РОЛАНА БАРТА

Глобалізаційні процеси значною мірою сприяли тотальній технізації життєдіяльності людини, одним із проявів якої є перманентне включення її в інформаційний простір. Останній характеризується збільшенням обсягів реклами, введення її у контекст буденного життя індивідів [3, с. 147]. Рекламу як інструмент міфотворчості одним з перших у філософських науках розглядав Ролан Барт. Цю проблему він розглядав у контексті авторської концепції міфу та міфологізації. На відміну від попередників (Клода Леві-Строса, Броніслава Малиновського, Джеймса Джордж Фрейзера, Карла Густава Юнга та ін.), які розглядали міф передусім як рудимент від архаїчних культур, що не здійснює значний вплив на сучасне соціальне життя, Ролан Барт визначає міф своєрідним маркером «якісної характеристики сучасного буржуазного суспільства», а міфологізацію – атрибутивною ознакою будь-якого соціуму [5, с. 110]. Міф, за Бартом, є своєрідною семіологічною системою, в якій власне міф виникає як деформація взаємовідношення «концепт – смисл», тобто спотворюється первинне значення певного концепту, який набуває нові тлумачення, втрачаючи свою значущість як культурно-історичної цінності. По суті, зазначає Олександра Легеза, для «Р. Барта міф – це те, що дозволяє людям, які сприймають міф, відсторонитись від його соціокультурної значущості, і сприйняти як природний стан речей, як те, що має бути насправді, і як певну ідею, яку вони самі мають втілити» [6, с. 57]. На основі цього та ідеї, що міфічне слово є повідомленням, він стверджує, що міфом у сучасному суспільстві може бути фотографія, кіно, репортаж, спортивні змагання, видовища, а також реклама. Вони як матеріальний носій міфічного

повідомлення є лише матеріалом для міфотворення, у процесі якого набувають у семіологічній системі функції означування.

Значимим для дослідження проблеми міфотворчості засобами реклами в історії філософської думки є розгляд реклами Роланом Бартом у двох площинах: як повідомлення та як зображення (образу). Проголошуючи, що будь-яка реклама є повідомленням (містить відправника, отримувача і канал передачі), він аналізує його з іманентних позицій по відношенню до об'єкта вивчення, тобто обмежуючись рамками повідомлення як такого, акцентуючи на його семантичній побудові. Кожне рекламне повідомлення у первинному, денотативному вигляді містить у собі план виразу і план змісту, які у сукупності передають буквальний зміст повідомлення. Водночас кожна реклама по суті зводиться до проголошення пріоритетності певного товару. Цим актуалізується вторинність (конотативність по відношенню до первинного) повідомлення, яке із застосуванням риторичних фігур проголошує найвищі якості рекламованого товару. Саме рекламне повідомлення є денотативно-конотативним, тобто сприймаючи буквальний зміст («купуйте!»), споживач одразу сприймає і друге – означуване значення з акцентом на знаково-образну систему рекламної комунікації. Такий мовний дуалізм, за висловом Ролана Барта, «повертає в людську спільноту мрію» [4, с. 413]. По суті у цьому виражається міфотворчий характер рекламного повідомлення, яке через конотативну двозначність мовними засобами пов'язує споживача з широким «світом», в якому містяться переживання давніх образів, глибокі та смутні переживання, вікова мудрість, яка пояснює відношення людини і природи, осягнення нею сутності речей, тобто будь-яка реклама, називаючи товар, розповідає про дещо інше, він отримує якісно іншу осмисленість, а процес користування ним перетворюється в духовний досвід [4, с. 415]. Аналіз реклами в образній площині Роланом Бартом здійснюється з твердження, що саме рекламне зображення на відміну від багатьох інших зображень здійснюється так, щоб споживач не міг їх не прочитати, вони характеризуються виразністю. Рекламне зображення несе у собі іконічне повідомлення, яке або потребує певні знання про різні аспекти соціокультурного життя, або елементарні знання про зображені об'єкти. Це дозволило філософу їх класифікувати як «символічне» (конотативне) та «буквальне» (денотативне). Друге, звісно, має на меті запобігти міфізації рекламного простору. Але парадокс полягає у тому, що найефективніший інструмент передачі рекламного повідомлення через денотативний образ – фотографія – насправді створює ілюзію природної присутності речей у ній [1, с. 44]. Сучасний розвиток

технологій дозволяє смислам, створених людиною, приймати личину смислів, заданих самою природою, утверджуючи у медіапросторі міф про «натуральність» фотографічного зображення.

Також Ролан Барт на прикладі реклами миючих засобів показує, яким чином відбувається цілеспрямована міфізація останніх з метою приховати одні їх властивості (але не їх заперечення), створюючи асоціації з певними традиційними образами. Так, показує він в есе «Піномиючі засоби» («Soap-Powders and Detergents»), в рекламі прального порошка «Омо» акцентується на таких його рисах як глибина та пінистість. Перша через введення нової форми виміру для білизни надає їй особливих характеристик, а друга – перетворює на знак певної духовності, оскільки «дух, як вважається, здатний витягти все з нічого розгорнути безкрайню поверхню наслідків з малого обсягу причин (зовсім інший, заспокійливої психоаналітик відрізняються креми: вони знімають зморшки, біль, опік і т. д.)» [2, с. 36]. Це здійснено з метою приховати абразивну функцію цього миючого засобу, який постає як глибокий і водночас повітряний, здатний виправляти молекулярну структуру тканини, не вторгуючись в неї.

Література:

1. Barthes R. Rhetoric of the image. In *Image Music Text; essays selected and translated by Stephen Heath*. London: Fontana Press, 1977. Pp. 32 – 51.
2. Barthes R. *Soap-powders and Detergents*. In *Mythologies*; 12th printing. New York: Noonday Press, 1991. Pp. 35 – 37.
3. Slyusar V. M., Koval V. O. Advertising in the modern urban space: a socio-philosophical analysis. *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Philosophical Sciences*. 2020. № 2 (88). P. 146 – 156.
4. Барт Р. Рекламное сообщение. В Система Моды. Статьи по семиотике культуры. Москва: Издательство им. Сабашниковых, 2003. С. 409 – 415.
5. Куцепал С. В. Політичний міф: версія Ролана Барта. *Гілея: науковий вісник*. 2016. Вип. 112. С. 109 – 111.
6. Легеза О. Концепція міфу у творчості Ролана Барта. *Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політологічні студії*. 2019. Вип. 23. С. 54 – 59.

Павло СТРУГАНЕЦЬ

аспірант,

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

м. Тернопіль, Україна

ОЦІНКА ЯК ЛІНГВОФІЛОСОФСЬКА КАТЕГОРІЯ (НА МАТЕРІАЛІ ФУТБОЛЬНОГО ТЕЛЕРЕПОРТАЖУ)

Ціннісні орієнтири в сучасному соціумі безпосередньо пов'язані з категорією оцінки. Як слушно зауважує Т. А. Космеда, «світ, що пізнається, завжди оцінюється, оцінка – свідчення ступеня пізнаності світу» [2, с. 92]. Пройшовши шлях від поняття до категорії спочатку у філософії, а згодом і в логіці, психології, етнології, мовознавстві, оцінка набула окресленого наукового статусу в парадигмі наукового знання. У мовознавстві трактування оцінки залежить від того, який аспект оцінки розглядає науковець. Тому дослідження ознак оцінки, способів її вербалізації належить до актуальних лінгвістичних завдань.

Мета нашої розвідки – схарактеризувати диференційні параметри оцінки як лінгвофілософської категорії у футбольному телерепортажі. Джерельним матеріалом нашого дослідження слугували репортажі українською мовою на телеканалах (далі ТК) «Футбол 1», «Футбол 2» і телеканалі телерадіокомпанії (далі ТРК) «Україна» під час трансляції футбольних матчів.

Передусім розглянемо трактування оцінки, на які опираємось у дослідженні. За Л. М. Федоровою, категорія оцінки у філософії має такі характеристики: «1) означає найзагальніше поняття – «оцінка», яке пов'язується з будь-яким предметом і ознаками реального світу, з кожним моментом фіксації довкілля; 2) є бінарною, тобто розрахована на протилежні компоненти: позитивна – негативна; 3) кожний компонент бінарної пари характеризується градуальністю: більшою – меншою – найменшою мірою (чи то позитивна, чи то негативна оцінка); 4) містить поняття «норма»: норма оцінок існує у всіх сферах людської діяльності, виробляється соціально й належить до історично змінних понять» [4, с. 116].

Найгрунтовнішу дефініцію оцінки як лінгвістичної категорії наводить О. О. Селіванова, виокремлюючи три компоненти оцінки: 1) оцінка – складник конотативного компонента семантичної структури мовної одиниці, який репрезентує ставлення носіїв мови до позначеного за абсолютною шкалою «добре – нейтрально (байдуже) – погано» і

відносною шкалою «краще – так само добре – так само нейтрально – так само погано – гірше». Оцінка може формувати й денотат значення слова, що створює суперечність у розгляді денотата й конотата оцінних слів; 2) оцінка – це текстова категорія, підпорядкована інформативності або модальності, яка виражає ставлення адресанта (автора), його функції в тексті, дійових осіб, імовірного реального чи модельованого авторською свідомістю гіпотетичного читача до описуваних подій, явищ, осіб, їхньої поведінки за абсолютною шкалою «добре – нейтрально (байдуже) – погано» і відносною шкалою «краще – так само добре – так само нейтрально – так само погано – гірше» з урахуванням інших різновидів аксіологічної модальності; 3) оцінка – це різновид модальності висловлення, який відображає аксіологічний план ситуації, позначеної повідомленням, тобто ціннісну орієнтацію мовця щодо інтеріоризованої події [3, с. 525].

Лінгвістичні дослідження вітчизняних та зарубіжних мовознавців були спрямовані на різнобічне вивчення аспектів оцінки та оцінного значення, оцінної модальності та логіки оцінок (О. А. Івін, О. М. Вольф, Н. Д. Арутюнова); функціональної природи оцінки та її функцій у структурі висловлення чи цілого тексту (О. М. Вольф, І. І. Рахманова, В. Г. Гак); семантико-прагматичних особливостей реалізації оцінного значення (Т. В. Маркелова, Т. А. Космеда); оцінки як типу мовного значення та співвідношення емоційного й оцінного компонентів у структурі значення (В. І. Шаховський, І. В. Арнольд, В. М. Телія); мовних засобів вираження оцінки (Т. І. Вендіна, Н. О. Бойченко, Б. О. Коваленко) [1, с. 23]. Серед нових досліджень необхідно виділити роботи Ю. В. Калужинської «Лексико-словотвірна вербалізація негативної оцінки в мові української газетної періодики початку ХХІ сторіччя» [1] та О. В. Халіман «Грамматика оцінки: морфологічні категорії української мови» [5]. У дослідженнях увиразнено значення мовних одиниць для вираження аксіологічних смислів.

Оцінка – важлива комунікативна стратегія сучасного футбольного телерепортажу. Вагома частка коментаря є суб'єктивним сприйняттям дійсності власне мовцем, що транслює своє бачення на широкий загаль. Саме тому постає потреба у вивченні способів вербалізації оцінки у спортивному телекоментарі та у мові загалом. У футбольному телерепортажі структура оцінки містить такі ж компоненти, як і в інших дискурсах: 1) суб'єкт оцінки (експлікований або імплікований) – особа, соціум, із погляду якого дається оцінка; 2) об'єкт оцінки – особа, предмет, подія, яким приписуються цінності, інакше кажучи, це те, що оцінюється;

3) власне оцінний елемент; 4) основа оцінки («точка відліку») – шкала оцінок, оцінні стереотипи, на які орієнтується мовець [4, с. 118].

Найбільш поширеною є оцінка гравців чи їхніх дій із позитивною та негативною конотацією. Вербалізується позитивне ставлення (знак «+») або ж негативне ставлення (знак «-») до явищ, подій, вчинків, осіб, предметів, ситуацій, що стосуються футболу як спортивної гри. Загалом у мові футболу більшим є репертуар позитивних вербалізаторів, ніж негативних. Особливо яскраво це виражено в оцінній лексиці, яка характеризує дії цілої команди та окремих футболістів: *Вони просто молодці, просто розумнички* (ТРК «Україна», 21.11.17, 21:47); *І знову «Реал» на голову сильніший за «Ювентус», як і рік тому* (ТК «Футбол 2», 03.04.18, 23:15); *Мохамед Салах, не поспішаючи, по-королівськи, розправився з м'ячем* (ТК «Футбол 2», 31.03.18, 16:14); *Шедевр від Кріштіано Роналду!* (ТК «Футбол 2», 03.04.18, 23:07). Використання позитивної оцінки в цілому спрямоване на створення позитивного емоційного тла, гарного настрою, ефекту доброзичливих взаємин. Найвищим же ступенем негативною оцінки можна вважати власне коментаторську реакцію на події, що подається в експресивній манері: *Ну що це за удар?! Це пародія, а не удар!* (ТК «Футбол 2», 03.04.18, 21:59); *Ось так безславно завершується ця атака!* (ТК «Футбол 2», 03.04.18, 22:08); *М'яч по-зрадницьки покинув межі поля* (ТК «Футбол 2», 03.04.18, 23:02); *Це катастрофа, а не «Лас-Пальмас», це ганьба, а не команда!* (ТК «Футбол 1», 08.04.18, 14:48).

Отже, оцінка у футбольному телерепортажі задіяна згідно з мовними текстотвірними принципами і безпосередньо залежить від ситуації на полі під час футбольного матчу. Оцінний компонент здебільшого зведений до вербалізації двох протилежних оцінок – позитивної і негативної. Перспективу дослідження вбачаємо у виявленні особливостей реалізації прагмалінгвістичних завдань сучасного телерепортажу.

Література:

1. Калужинська Ю. В. Лексико-словотвірна вербалізація негативною оцінки в мові української газетної періодики початку ХХІ сторіччя: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Луцьк, 2017. 259 с.
2. Космеда Т. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки: монографія. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2000. 349 с.
3. Селіванова О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкіля, 2010. 844 с.
4. Федорова Л. М. Категорія оцінки: до проблеми становлення та вираження в слові (на матеріалі метафор газетно-журнальної періодики). Українська мова. 2013. №1. С. 115 – 121.

5. Халіман О. В. Граматика оцінки: морфологічні категорії української мови: монографія / передне слово, наук. ред. Т. Космеди. Харків: Майдан, 2019. 458 с.

Христина КОЛІСНИК

Аспірантка,

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

м. Тернопіль, Україна

СВІТОГЛЯДНІ ТА ЕТИЧНІ ВИМІРИ БІОТЕХНОЛОГІЧНИХ ПРАКТИК

Цивілізаційний розвиток суспільства в ХХІ ст. ґрунтується на новітніх технологічних практиках, які істотно впливають на життя людини, визначаючи нові акценти філософських запитів. Виникає потреба осмислити потужні можливості та ризики, які пов'язані з такими практиками. В їх системі особлива роль належить новітнім біотехнологічним практикам, які виникли у сучасній фундаментальній науці, досить широко використовуються в житті людини, змінюючи його. Постають питання про специфіку та всебічну оцінку таких практик, оскільки людина є не лише їх суб'єктом, а й об'єктом. Пошук відповідей передбачає вивчення перспектив людини в генетично модифікованому світі. Отже, актуальним є дослідження новітніх біотехнологічних практик в соціопрактичному, культурно-цивілізаційному та світоглядно-етичному аспектах [2].

Істотний вплив на людину та її життєдіяльність новітніх біотехнологічних практик виявляється з кінця ХХ ст., коли постають складні проблеми світоглядного, методологічного та етичного характеру, пов'язані з ними. Слід зауважити, що новітні біотехнологічні практики у їх втіленні виявляють суперечливість. З одного боку, їх впровадження має на меті створення нових підходів у лікуванні хвороб людини, створення рослин або тварин з бажаними властивостями тощо. Тобто, виявляються можливості біотехнологічних практик на користь людині, що створює підґрунтя для зростання їх соціальної значущості. А з іншого, біотехнологічні практики здатні спричинити складні проблеми в бутті людини. Виникає спектр питань, зокрема про стан довкілля та власне людини, до яких можуть призвести ці практики у ближчій та довгостроковій перспективі [4].

У XXI ст. новітні біотехнологічні практики стали одним з його символів. Людина за власним бажанням намагається проектувати та конструювати природну (біологічну) та біосоціальну реальності. Йдеться про тілесність людини, можливість штучно «задати» генетичний апарат ще до народження, створювати точні копії живих систем, головне – і самої людини. Отже, методологічні, світоглядні та етичні проблеми постають у нових контекстах виявлення впливів біотехнологічних практик на людину та природу [4].

Наголошується суперечлива природа новітніх практик – їх роль «каталізаторів» пізнання живого та людини та, водночас, їх можливі деструктивні наслідки. Осмислення можливостей, які надають людині біотехнологічні практики, призводить до зміни традиційного ставлення людини до світу, її світоглядних орієнтацій. Йдеться про ситуацію певного програмування людини в сенсі спрямування її намірів, оцінок, про маніпулювання її сприйняттям власної тілесності [1].

Ставлення до практик конструювання людської тілесності відображає не лише питання та відповіді світоглядного характеру стосовно того, що є людина та які можливості творення нею штучного біологічного світу, а й потребу визначення межі втручань у глибини людської природності та пов'язаної з нею соціальності. Отже, проблема конструювання людської тілесності біотехнологічними практиками відображається в біоетичній площині [4].

Хоча людина і є соціальна істота, вона також приналежна до світу природи – біологічного світу. Людина представляє світ живого. Тому, природничі науки, зокрема біологія, екологія, етологія, фізика живого та інші надають важливі знання про структуру та розвиток людської тілесності, людську поведінку. Сучасна наука дозволяє представити людину як складну систему, що самоорганізується та саморозвивається. Синергетика, яка вивчає закони самоорганізації, дозволяє розкрити багато нового в розумінні поведінки та розвитку людини як біологічної та соціальної істоти. Біологія представляє тому числі й молекулярні основи людської спадковості та біологічні основи соціальності. Теорія еволюції розглядає людину як ланку в спільному саморозвитку систем біологічного світу. Загалом сучасні природничі науки представляють наукову картину людини як такої, що її природне, біологічне є необхідним, складноорганізованим підґрунтям для людської соціальності [3].

Фантастичними у цьому відношенні є можливості новітньої біотехнології. З її допомогою конструюють нові біологічні форми, які здатні виконувати необхідні і наперед визначені функції. Ще більш значні,

ніж у генній інженерії, є технологічні можливості білкової інженерії – конструювання білків з будь-якими наперед заданими властивостями, які можна використовувати для виконання теж наперед заданих життєвоважливих функцій. Отже, технологічні можливості новітньої біотехнології здаються в принципі необмеженими. Але чи означає це, що існує «наукова санкція» необмеженого втручання в біологію людини? Якщо враховувати той суттєво важливий світоглядний орієнтир, що вимагає сприймати біологічну основу людини не просто як нейтральний фон соціального буття, а як підґрунтя, на якому і завдяки якому людина здатна стати культурною і цивілізованою істотою, то, зрозуміло, ні. Навпаки, сучасна наука, відповідно до своїх етичних засад, може орієнтуватися на відмову від ідеалу перетворення природи, у тому числі і біологічного в людині, в інтересах і за бажанням людини. Крім того, в умовах складного економіко-технологічного розвитку в Україні використання навіть вже існуючих виробничих біотехнологічних процесів може бути небезпечним і мати значні негативні наслідки. Порушення елементарних технологічних норм здійснення біотехнологічних процесів стає причиною аварій, які загрожують здоров'ю і життю населення. Причому, забруднення навколишнього середовища не може бути локалізоване, небезпека набуває великомасштабного характеру. Зменшення потенційної небезпеки біотехнології вимагає високої технологічної культури взагалі. Інакше небезпека біотехнології є реальнішою, ніж ті блага, які вона може забезпечити [3].

Техногенна цивілізація визначила таку форму раціональності, яка спричинила кризовий екологічний стан. Як підкреслює В. Стьопін, у техногенній цивілізації формується специфічна система цінностей, відповідно до якої виникає особливе розуміння влади і сили. Влада розуміється не лише як влада людини над людиною, але й як влада над об'єктами природними і соціальними. Саме таку владу забезпечує людині наука. Таким чином, відповідно до засад техногенної цивілізації, формується ставлення до світу як існуючого для людини, а до природи як до того, чим людина має оволодіти, що має підкорити [3].

Хоча наука розглядається як причина сучасних проблем людства, вихід з екологічної кризи не можна знайти, не спираючись на сучасну науку і новітні технології (зокрема, біотехнологію). Отже, проблема полягає в тому, на яких світоглядних засадах використовувати досягнення науки. І, крім того, шукаючи продуктивні науково-технологічні ідеї щодо розв'язання екологічних проблем, треба зрозуміти, яким є тип раціональності, що відповідає сучасному етапу. На думку В. Зінченка,

розв'язуючи глобальні проблеми, людству потрібно звертатися до «іншої, гуманної, культурної науки» відповідно до міркувань І.Пригожина, що потрібно зробити всі науки гуманітарними [3].

Пошук такої науки в сучасній філософії науки відображається в дослідженнях нового типу наукової раціональності, орієнтація на який не спричиняє кризового стану культури, природи і людини. В. Стьопін впевнений, що наука збереже свій пріоритетний статус. Але тип наукової раціональності зміниться. Збережеться основна орієнтація науки – пошук істини і ріст наукового знання. Але характер об'єктів, що їх створює наука, призведе до зміни її картини світу, методологічних настанов, філософсько-світоглядних засад тощо [4].

Продуктивною для розв'язання екологічних проблем така настанова може бути, якщо мати на увазі не просто «історичну складову» людського існування, а глобальну націленість людського буття на рух від осмислення минулого до намагань і спроб передбачити майбутнє, що, вочевидь, пов'язано з відповідальністю людини за пройдений шлях, а отже – і за екологічні наслідки свого існування. Тому логічним є рух думки від кваліфікування нового типу наукової раціональності в екології до постановки проблеми етичної відповідальності людини за сучасний стан довкілля. Дійсно, людина відповідає за те, як змінила природу, а й відтак – як вплинула на себе. І вона мусить змінитися, щоб врятувати себе і врятувати природу [3].

Це означає і таку зміну традиційної системи цінностей, коли етичні засади розумного ставлення до природи мають враховувати екологічну складову. Е. Агацці вважає необхідним для вчених усвідомити важливість універсальних людських цінностей. Водночас, «філософи моралі» мають бути компетентними в реальних питаннях, що виникають у практиці наукового дослідження. Однією з центральних етичних проблем сучасної науки є проблема відповідальності за наслідки втілення результатів науки. Е. Агацці переконаний, що якби наукове співтовариство відмовилось від шкідливих застосувань результатів науки, то таке використання стало б неможливим [3].

Утім, ширший погляд не заперечує етичного аспекту проблеми. К.-О. Апель, оцінюючи екологічну кризу як наслідок технічної цивілізації, констатує, що результати науки постають сьогодні для людства «моральним викликом». Оскільки екологічна криза впливає на людство глобальним чином, то люди, на думку філософа, опинилися перед завданням прийняття солідарної відповідальності за наслідки їхніх дій у планетарному масштабі [3].

Дійсно, відповідальність має бути солідарною, тобто спільною, взаємною. Але вона також має бути структурованою. І не лише відповідно до інтелектуально-пізнавальних можливостей (наука), але й до владних можливостей щодо практичного впливу на суспільство і його зміни [3].

На початку XXI ст. наука, як ніколи раніше, глибоко втручається в природу речей, у людську природу. Новітні комп'ютерні і біологічні технології стали основою творення людиною штучних біологічних систем, штучного світу людської життєдіяльності. Водночас глобальні проблеми сучасності визначають проблематичність самого подальшого існування людського роду. Філософського осмислення в цих умовах потребує не лише феномен життя, а й смерті. Тим більше, якщо взяти до уваги вагомий соціопрактичний інтерес і юридично-правове обґрунтування в країнах Західної Європи явища евтаназії.

За пророцькими словами Миколи Бердяєва, людина техногенної цивілізації хоче взяти на себе роль «творця», Але при цьому, очевидно, що вона має взяти на себе і величезний тягар відповідальності за наслідки своєї діяльності. Принаймні, потрібні відповіді про міру дозволеного втручання людини, науки, технології в світ природи і культури, у свою власну природу [1,3].

Зрозуміло, що відповіді про міру такого втручання є для людини життєво важливими. Очевидно, потрібно визначити ті етичні орієнтири, які дозволяють або забороняють людині, вченому конструювати світ у відповідності зі своїм проектом, так би мовити, за власним розсудом, спираючись на науку [3].

Література:

1. Каганова З. В. Постмодернизм, наука, биология. Биология и культура. М.: Канон+, 2004. С. 135 – 149.
2. Перова О. Є. Біоетика: смислові і предметні ракурси. Вісник. Філософія. Політологія. Київ, 2002. № 38 – 41. С. 45 – 50.
3. Сидоренко Л.І. Сучасна екологія. Наукові, етичні та філософські ракурси. Київ: 2002. 150 с.
4. Юдин Б. Биотехнологическое конструирование человека. Биология и культура. М.: Канон +, 2004. С. 461 – 491.

Віталій КОВАЛЬ

аспірант,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

м. Житомир, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ СПРИЙНЯТТЯ ЛЮДИНИ В РОЗВИТКУ РЕКЛАМНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Актуальність. На сьогодні швидкість змін процесів в суспільстві значно перевищує спроможність обробити ці процеси абсолютно всім, що породжує структурне перетворення суспільства. Частина суспільства швидко приймає нові зміни, тоді як інша змушена з запізненням адаптуватись до нової системи функціонування світу. Сучасна інформаційна реальність вимагає від людини високої адаптованості до швидких змін в інформаційному полі та відповідних реакцій. Внаслідок стрімкого розвитку комунікативних технологій та підходів організації комунікативних зв'язків, поведінка та реакції людини на нове зазнають значних трансформацій. В сфері реклами це проявляється у швидкому «застаріванні» старих методик проведення реклами та активним просуванням нових. Вцілому, цілі реклами залишаються минулими, проте змінюється підхід внаслідок змінної природи людини та рівнем її адаптованості. Внутрішня природа сприйняття людини побудована на принципах соціального та егоцентричного. Саме тому, внаслідок зовнішнього впливу можна змінювати установки, що будуть ефективно впливати на вибір та симпатію щодо потрібних об'єктів чи суб'єктів. Зі збільшенням загальної інформатизованості суспільства, ми маємо змогу досліджувати трансформацію сприйняття людини в рамках рекламних комунікацій, так як саме вони впливали на зміну внутрішніх орієнтирів людини в певний час.

Ступінь дослідження проблеми. Питанням трансформацій сприйняття людини, рекламних комунікацій приділяли увагу такі вчені як Шайгородський Ю., Поченчук Г., Д., Івченко Є., Почтовюк А., Попова Т. Науковці звернули увагу на аспекти розвитку комунікацій та взаємозв'язку пізнання людини.

Мета дослідження. Дослідити трансформацію сприйняття сучасної людини та які зміни вона зазнала за останні десятиліття. Визначити як рекламні комунікації впливають на трансформацію сприйняття людини.

Традиційно, трансформація позначає зміну чого-небудь, перетворення системи різного масштабу, глибини, спрямованості, спричинені внутрішніми або зовнішніми факторами. Безумовно, трансформації

можуть протікати й еволюційно, поступово, послідовно, але в такому разі вони є менш відчутними. При цьому еволюція у вигляді трансформації не передбачає понять доброго чи поганого, всі зміни оцінюються через людське сприйняття, тобто проходять соціальну оцінку [3].

Сприйняття людини зовнішнього чи внутрішнього світу проявляється в пізнанні, рефлексії на зовнішні фактори. За допомогою осмислення ситуацій, накладання їх на власний внутрішній світ, людина продукує реакції. Комплексно, в сучасному інформаційному полі, людина діє інтуїтивно, внаслідок великої кількості подразників, які продукують реакції, що створюють її ціннісні установки та здатність їх відстоювати. Внаслідок оптимально підібраних комунікацій, такі установки можна змінювати.

На прикладі України, ми маємо змогу спостерігати за ціннісними змінами поколінь, а останніх років, навіть за кількох ціннісними змінами в межах одного покоління. На заміну радянських, прийшли демократичні цінності незалежності, а останнім часом активно просуваються західні цінності. Представники цих поколінь є частиною суспільства сьогодення. Переосмислення базових понять свободи, самовираження, права, грошей, співіснування, продукують певний комплекс цінностей особистості. Таким чином в зрізі суспільства ми матимемо усіх представників, але систему світу – єдину. Тому трансформація сприйняття прямо залежить від внутрішніх цінностей людини, а в масштабі суспільства це проявляється неоднорідно.

Одразу слід встановити співвідношення між поняттями трансформації та трансформаційного процесу. Змістовно ці поняття є тотожними, оскільки за своєю природою трансформація як зміна представляє собою процес, отже має часову тривалість. Трансформаційний процес на відміну від трансформації повинен відображати динаміку функціонування та розвитку систем [2]. Внаслідок непостійності системи комунікацій суспільства, рекламні комунікації мають знаходити нові підходи для ефективного впливу на певну групу людей. Подібні процеси відбуваються постійно і як тільки показують свою ефективність – витісняють менш ефективні. Саме таким чином проводиться трансформація сприйняття людини паралельно з трансформацією рекламних комунікацій. Суспільні трансформації призводять до змін у суспільній свідомості та в особистісному світосприйнятті, а зміни на рівні індивідуального світогляду відбиваються на економічному, політичному, соціальному житті [4].

Реклама виступає як вид комунікації між суб'єктами суспільства. Як феномен, вона показує стан попиту суспільства в економічному, інформаційному, ідеологічному, соціальному аспектах. Розвиток такої комунікації пов'язаний, насамперед, в формі виявлення та змісту повідомлень. Враховуючи фактор тотальної суб'єктивізації реклами, існує її нерозривний зв'язок з суспільством, так як вона може бути зрозумілою та ефективною лиш для цільової аудиторії. Тому зв'язок між сприйняттям людини та рекламною комунікацією полягає в тому, що ці два елементи природньо взаємозалежні, та змінні внаслідок зміни хоча б одного елементу. Проте в реальній моделі масова рекламна комунікація зазвичай одностороння. Відомий французький соціолог, філософ Ж. Бодрийяр стверджував, що «характерною ознакою мас-медіа є те, що вони відіграють роль антипровідника, що вони нетранзитивні, антикомунікативні, – якщо ми приймемо визначення комунікації як обміну, як простору взаємозв'язку слова та відповіді, а отже, і відповідальності, – що вони зовсім не мають психологічної та моральної відповідальності, але постають як особистісна кореляція однієї та іншої сторони у процесі обміну... Вони є тим, що назавжди забороняє відповідь, що унеможливорює процес обміну» [1].

Висновки. Трансформація сприйняття людини визначає якісні зміни або становлення змін системи, що дозволяє системі новий ефективніший рівень функціонування, який здійснюється на усіх рівнях системи. Рекламна комунікація є нерозривним елементом природи сприйняття людини, що дозволяє також впливати на загальносуспільний рівень сприйняття. Внаслідок розвитку суспільства, сприйняття людини цілком залежить від її ціннісних орієнтирів, що в певній мірі буде залежати від інших суб'єктів суспільства та інформаційному полі.

Література:

1. Бодрийяр Жан. Реквием по масс-медиа. СПб., 1999.
2. Івченко Є. А. Трансформація як поняття та підходи до його розуміння в економічному контексті. *Ефективна економіка* № 12. 2015.
3. Поченчук, Г. М. Закономірності трансформаційних процесів національної економіки. Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2014. Том 16. № 1. С. 12 – 129.
4. Юрій Шайгородський. Ціннісні трансформації в період суспільних змін. *Соціальна психологія*. № 3. 2009.

ЗМІСТ

Едита САДОВСКА ОСНОВНІ АКАДЕМІЧНІ ЦІННОСТІ В СУЧАСНІЙ ОСВІТИ.....	3
Світлана ЧЕРЕПАНОВА СТИЛЬ МИСЛЕННЯ ЯК УЗАГАЛЬНЮЮЧИЙ КОНЦЕПТ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ	5
Галина РАДЧУК АКСІОЛОГІЧНІ ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	10
Юрій КАЛИНОВСЬКИЙ АКСІОЛОГІЧНИЙ СТАТУС СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНА ПРОБЛЕМА.....	14
Іван ЗАГРІЙЧУК ЦІННІСНА СКЛАДОВА СУЧАСНОГО РИНКУ	18
Вадим СЛЮСАР СОЦІАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР НЕВИЗНАЧЕНОСТІ СУЧАСНОЇ ПОРІВНЯЛЬНОЇ РЕКЛАМИ	22
Олександр ДЛУГОПОЛЬСЬКИЙ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ТА АКРЕДИТАЦІЯ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ В УКРАЇНІ: РЕАКЦІЯ НАЗЯВО НА ПАНДЕМІЮ COVID-19	24
Микола БАРМАК ЕЛЕМЕНТИ ТРАДИЦІЙНОГО УКРАЇНСЬКОГО ВБРАННЯ ЯК ЧИННИКИ ЦІННІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК УКРАЇНСЬКОЇ ТА СВІТОВОЇ КУЛЬТУРИ.....	27
ЦІННОСТІ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ.....	31
Володимир КРАВЕЦЬ ТРАДИЦІЙНІ ТА «СУЧАСНІ» СІМЕЙНІ ЦІННОСТІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ.....	31
Галина КЛІМОВА СВОБОДА ЯК ЦІННІСТЬ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ.....	32
Наталія МОЗГОВА ОНТОЛОГІЧНА ОСНОВА ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ ЯК ЕТИКО-ЕСТЕТИЧНИЙ СИНТЕЗ.....	36
Людмила ПАВЛИШИН ОБРАЗ ЛЮДИНИ-ТВОРЦЯ У ФІЛОСОФСЬКИХ ПОГЛЯДАХ М. БЕРДЯЄВА	39

Марія ЗАОБОРНА	
ДИХОТОМІЯ «МОВА vs МОВА» ЯК ЦІННІСНИЙ ФЕНОМЕН	41
Наталія МОРСЬКА	
ВАГА ЦІННОСТІ ПРАВА ДЛЯ ЛЮДИНИ І СУСПІЛЬСТВА ПОСТМОДЕРНОЇ ДОБИ.....	45
Іванна АНДРІЙЧУК	
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СМИСЛОВИХ ЖИТТЄВИХ ОРІЄНТАЦІЙ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ	48
Лариса ОРОНОВСЬКА, Ганна ЦАП	
СТАНОВЛЕННЯ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ	52
Ярослав СЕКО	
МОРАЛЬНІСТЬ У ПОЛІТИЦІ: ПОГЛЯДИ ТОМАША МАСАРИКА.....	57
АНАЛІТИКА СУСПІЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ: АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР	62
Віктор САВЕНКО	
ЗАКОННІСТЬ ЯК ЦІННІСНЕ ВИРАЖЕННЯ ПРАВОВОЇ РЕАЛЬНОСТІ У ГРОМАДЯНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....	62
Ірина БЕРЕЗІНЕЦЬ	
ПАНДЕМІЯ: ФІЛОСОФСЬКА РЕФЛЕКСІЯ КРИЗОВОГО ЧАСУ	66
Катерина ГОНЧАРЕНКО	
КРИЗА ІНТЕЛЕКТУАЛІВ: ДОСВІД (НЕ)СВОБОДИ	68
Валерій ПАВЛОВ	
МІНЛИВИЙ СВІТ У ВИМІРАХ МІНЛИВИХ ЦІННОСТЕЙ	71
Анатолій ГРИГОРУК	
ЕКОНОМІЧНІ ЦІННОСТІ ЛЮДИНИ	75
Галина Петришин	
СОЦІАЛЬНА ІМІТАЦІЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	77
Наталія ГРИГОРУК	
ДЕМОКРАТИЧНІ ЦІННОСТІ СУСПІЛЬСТВА	80
Оксана ВАЛІОН	
ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕКОНОМІКИ РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ: АКСІОЛОГІЧНІ, НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ І ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ.....	83
Віктор ГРУШКО	
ПАРЕЙДОЛЬНА ІЛЮЗІЯ РИНКУ І СОЦІАЛЬНІ КОНТРАСТИ	90

<i>Ірина ГОРОХОВЯНКО</i> КОМУНІКАЦІЯ ЯК ЦІННІСТЬ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ	94
<i>Тетяна КУДЛА</i> ЦІННОСТІ ПІДПРИЄМНИЦТВА	98
<i>Тетяна МЕЛЬНИКОВИЧ</i> СТВОРЕННЯ ОТГ В КОНТЕКСТІ ПОЛІТИКИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ	100
<i>Володимир РАСКІН</i> ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТ МАНІПУЛЯЦІЇ ПОЛІТИЧНОЮ СВІДОМІСТЮ.....	104
<i>Марта СИНОРУБ</i> ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК СОЦІАЛЬНО ЗНАЧУЩА ЦІННІСТЬ.....	107
<i>Марія ЯСІНСЬКА</i> ЦІННІСТЬ МАРКЕТИНГОВИХ СТРАТЕГІЙ В УМОВАХ РИНКУ	110
ІСТОРИЧНІ ТА РЕЛІГІЙНІ АСПЕКТИ ЦІННІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК УКРАЇНСЬКОЇ І СВІТОВОЇ КУЛЬТУРИ	114
<i>Елла БИСТРИЦЬКА, Надія ВОЛІК</i> РЕЛІГІЙНА СИСТЕМА ЦІННОСТЕЙ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19.....	114
<i>Іван ЗУЛЯК, Андрій КЛІШ, Оксана ЯТИЩУК</i> ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ХРИСТІЯНСЬКИХ СУСПІЛЬНИКІВ ГАЛИЧИНИ НА ПОЧАТКУ ХХ ст.	117
<i>Ірина ДРУЖКОВА</i> КОНФЕТНІ ОБГОРТКИ ЯК ІСТОРИЧНІ АРТ-ОБ'ЄКТИ	123
<i>Леся КОСТЮК</i> МОЛИТОВНІ СНІДАНКИ У США ЯК ФОРМА УТВЕРДЖЕННЯ ХРИСТІЯНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ	127
<i>Леся КОСТЮК, Наталія БОГАЙЧУК</i> ВПЛИВ ХРИСТІЯНСТВА НА ФОРМУВАННЯ СІМЕЙНИХ ЦІННОСТЕЙ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ	131
<i>Володимир ЦВІРКУН</i> ГЕНЕРАЦІЙНА ЦІННІСТЬ ІСТОРИЧНИХ ТИПІВ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ	134

Богдан БАРАН	
ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ГКЦ ЯК УЧАСНИКА ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ В 1923 – 1939 рр.	138
Тамара ХОЛОША	
ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ В ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА	142
Василь КОВБАСА	
ПРОТЕСТАНТСЬКЕ ПИТАННЯ В ПОЛІТИЦІ РОСІЙСЬКОЇ ОКУПАЦІЙНОЇ ВЛАДИ У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ ТА ПІВНІЧНІЙ БУКОВИНІ (1914 – 1917 РР.).....	144
Віталій ГАВУР	
ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ В УРСР У КОНТЕКСТІ ХРУЩОВСЬКОЇ ДОБИ (1953 – 1964 рр.)	148
Ірина ГУМЕННА	
ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ У КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНІ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ	152
Андрій ЛЕСІЦЬКИЙ	
ВПЛИВ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО КОНФЛІКТУ 40-их рр. ХХ ст. НА СУЧАСНІ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ВІДНОСИНИ.....	156
Назарій СЛОБОДЯН	
РЕЦЕПЦІЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ У ФОЛЬКЛОРІ (НА ПРИКЛАДІ ПІСЕННОГО ЖАНРУ).....	160
Марія МИГАЛЕВИЧ	
КОРОЛЬ ДАНИЛО РОМАНОВИЧ: ПРОБЛЕМА ТИТУЛУ В ІСТОРИЧНІЙ ПАМ'ЯТІ	164
Наталія СОЛТИС	
ПРОБЛЕМА ВІДНОВЛЕННЯ ЦІЛІСНОСТІ ТА СУВЕРЕНІТЕТУ УКРАЇНИ.....	167
Соломія БОЖКО	
БРОДИ – НЕВЕЛИКЕ МІСТО З ВЕЛИКОЮ ІСТОРІЄЮ.....	169
ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ	172
Володимир ЧАЙКА, Юлія ПЕТРИЦА	
ПРОЕКТНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	172

Ганна ЗВАРИЧ	
ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ТЕРНОПІЛЬСЬКОМУ ОБЛАСНОМУ ЛІЦЕЇ «ЗНАМЕННЯ».....	175
Світлана МОЦАК	
ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІСТОРІЇ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАУРОЧНОЇ РОБОТИ УЧНІВ ЛІЦЕЮ	180
Любов ЛИТВИН	
ЦІННІСТЬ ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS ДЛЯ МАЙБУТНІХ ПІДПРЕМЦІВ	184
Наталія ІГНАТЕНКО	
ДУХОВНО-МОРАЛЬНІ ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ ОСОБИСТОСТІ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ СУЧАСНОГО ЗЗСО	187
Ірина ТИМКІВ	
ФОРМУВАННЯ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ДИТЯЧОГО КЛУБУ ЯК СИСТЕМИ ЦІННОСТЕЙ.....	191
Марія МАКАРЕНКО	
КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ У ДІТЕЙ: ВЛАСТИВОСТІ, ВМІННЯ ТА ЗДАТНОСТІ.....	195
Мар'яна МАЦЬКІВ	
ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	199
Анастасія НІСІФОРОВА	
ІМІДЖ ТА ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ КЕРІВНИКА ПОЗАШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ	202
Ірина ДОМБРОВСЬКА	
ІННОВАЦІЙНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ОДИН ІЗ НАПРЯМІВ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДАМИ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	204
ЦІННІСНІ ЗАСАДИ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	207
Галини ПОПЕРЕЧНА	
ДУХОВНО-АКАДЕМІЧНА ТРАДИЦІЯ ПРО ЦІННІСТЬ ФІЛОСОФСЬКОГО ЗНАННЯ.....	207
Світлана АВХУТСЬКА	
ІНТЕГРАЦІЯ МЕДІАОСВІТИ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС ВИЩОЇ ШКОЛИ НА ПРИКЛАДІ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРІЯ СУМЩИНИ»	211

Галина ГРУЦЬ ЦІННІСНО-СМИСЛОВІ ОСНОВИ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ	214
Вікторія ГЕВКО, Мар'яна ЛЮБІНЕЦЬКА ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ЦІННОСТІ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....	218
Ольга ХРИСТЕНКО ЕТИКА ДОБРОЧИННОСТІ ЯК ЦІННІСНИЙ ПРІОРИТЕТ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ.....	222
Ігор БОЧАР ФОРМУВАННЯ ПРОСТОРОВОГО МИСЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ОСНОВ ОХОРОНИ ПРАЦІ	225
Альона СТОРОЖУК ПЕДАГОГІЧНІ МОЖЛИВОСТІ ДИСЦИПЛІНИ «ІНОЗЕМНА МОВА» У ФОРМУВАННІ ГУМАНІСТИЧНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ	228
Ганна ПРОЦИК ІНОЗЕМНА МОВА В СИСТЕМІ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ	231
ЦІННІСТЬ СУЧАСНОЇ НАУКИ ТА ЦИФРОВІЗАЦІЯ СУСПІЛЬНОГО БУТТЯ: АКСІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ.....	234
Олександр МАРТИНЕНКО АКСІОЛОГІЯ НАУКИ: СТАН, МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	234
Світлана ШЕВЧУК, Любов КОНДРАТЮК ЩОДО ЦІННІСНОЇ ПЕРЕОРІЄНТАЦІЇ ВІДНОШЕННЯ ЛЮДИНИ ДО ПРИРОДИ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ НОВОГО ТИПУ РАЦІОНАЛЬНОСТІ	236
Галина ГЕНСЕРУК, Сергій МАРТИНЮК АКСІОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСВІТИ.....	239
Інна ГРОД, Людмила РАТУШНЯК ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНІ ЗАВДАННЯ В КУРСІ «СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ».....	242
Інна ГРОД, Софія ОНИЩУК ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПІДХОДІВ ВИКЛАДАННЯ ОФІСНИХ ПРОГРАМ.....	246

Микола СЛЮСАР МІФОТВОРЧІСТЬ ЗАСОБАМИ РЕКЛАМИ У ФІЛОСОФІЇ РОЛАНА БАРТА	249
Павло СТРУГАНЕЦЬ ОЦІНКА ЯК ЛІНГВОФІЛОСОФСЬКА КАТЕГОРІЯ (НА МАТЕРІАЛІ ФУТБОЛЬНОГО ТЕЛЕРЕПОРТАЖУ)	252
Христина КОЛІСНИК СВІТОГЛЯДНІ ТА ЕТИЧНІ ВИМІРИ БІОТЕХНОЛОГІЧНИХ ПРАКТИК	255
Віталій КОВАЛЬ ТРАНСФОРМАЦІЯ СПРИЙНЯТТЯ ЛЮДИНИ В РОЗВИТКУ РЕКЛАМНИХ КОМУНІКАЦІЙ	260

III Міжнародна науково-практична конференція

**ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ:
ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ
ТА ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД**

Збірник тез

Підписано до друку 25.05.2021.

Формат 60x 84/16. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсетний 70 г/м². Друк електрографічний.

Умов.-друк. арк. 15,69. Обл.-вид. арк. 15,19

Тираж 100 примірників. Замовлення № 05/21/1-6.

Видавець та виготувач:

ФОП Осадца Ю.В

м. Тернопіль, вул. 15 Квітня, 2Д/10

тел. (097) 988-53-23

*Свідоцтво про внесення суб'єкта
видавничої справи до державного
реєстру видавців, виготівників і
розповсюджувачів видавничої продукції
серія ТР № 46 від 07 березня 2013 р.*

